

академія

іМ'я:

ДМИТРО КЕШЕЛЯ РОДАКИ РОМАН-КОЛАЖ

а|

іМ'я:

ДМИТРО
КЕШЕЛЯ
РОДАКИ
РОМАН-КОЛАЖ

ISBN 978-966-580-511-3

academia-pc.com.ua

НЕВГАМОВНІ НЕБЕСІ ПІД ВІЧНИМИ НЕБЕСАМИ

В українській літературі так ніхто не пише. На таке читання рідко щастить. «Які сильні натури і як красиво вони живуть», «Ні, неможливо таке витерпіти», «Який колоритний текст», — налітають думки. І вже хочеться зустріти отого невгамовного і не по літах мудрого Митрика, без якого роману не було б. І почути голоси родаків, без яких не було б такого Митрика. І побачити наяву Небесі — місцину села, де хата його родини.

Для людей, з чиїми сходяться його стежки, він — збийвіч, збитошний і навіть кривдник. А насправді в нього — дивовижно витончена душа. Все його цікавить, усе він вразливо бачить. І чинить так, як розуміє правду. І далеко не всім солодко від його правди.

Митрик увесь у стихіях життя, серед красот села, що притулилося біля гори Ловачки, а десь за нею — загадкове варош-місто Мукачево. І люди біля Митрика — дивний світ: жертовна у стараннях захистити всіх своїх баба Фіскарюшка, незворушно умиротворений дід Соломон, гордо рішучий дід Петро, притлумлений клопатами нянько, надламаний жорстокими обставинами вчитель пан Фийса. Усіх їх тримає на землі мудрість любити життя і виживати.

А найрідніші й найсолодші йому — мамка. Народжені за незбагнених обставин, загадково росли і мали дивного вчителя: для уроків він брав тільки книгу «Одкровення Слова» християнського предтечі Авеля Синайського. Мамка все по-своєму бачили, вміли «говорити з небесами», малювали музику, знали символічні таїнства слів. І Митрика вчили не марнуватись на слова пусті.

На білому човні, білими вітрилами якого — білі крила білого лека, пішли мамка у вічність. Митрик самотньо дивився їм услід і слізно благав їх іти й не озиратися. Бо так просили мамка...

Багато стихій, історій і почерків у цьому романі: екзотика краю й унікальність покарбованих вітроломами доль, містичні сили світу, фатальності життя і відчайдушне чіпляння за нього. А над усім — невблаганний час.

ДМИТРО КЕШЕЛЯ

Родаки

РОМАН-КОЛАЖ

ІЗ СТИХІЙ ЖИТТЯ

а|

ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР

«АКАДЕМІЯ» 2017

УДК 821.161.2-31
ББК 84.4УКР-44
К46

Літературно-художнє видання
Серія «Ім'я». Заснована в 2016 році

Кешеля Дмитро

Родаки

Роман-колаж

Із стихій життя

Редактор Г. Т. Сенькович
Коректор Н. А. Ганжа
Комп'ютерна верстка Є. М. Байдюка

Формат 84 x 108 / 32. Ум. друк. арк. 20,16. Зам. 7-02-1306.

Видавничий центр «Академія»,
04119, м. Київ, вул. Дегтярівська, 38-44.
Тел./факс: (044) 483-19-24; 456-84-63.
E-mail: academia.book@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 555 від 03.08.2001 р.

Видруковано у ПрАТ «Харківська книжкова фабрика "Глобус"
корпоративне підприємство ДАК "Укрвидавполіграфія",
вул. Різдвяна, 11, м. Харків, 61052.

Свідоцтво серія ДК № 3985 від 22.02.2011 р.

© Кешеля Д., 2017.

© Видавничий центр «Академія», оригінал-макет, 2017.

© Штогрин В., дизайн серії, дизайн книги, 2017.

ISBN 978-966-580-480-2 (серія)

ISBN 978-966-580-511-3

ЗМІСТ

I. ТАК УПОВІДАНО	7
Збийвіч	9
Ворота райдуги	41
Так уповідано	84
II. ВИДІННЯ ЗРЯЧОЇ ВОДИ	147
Родаки	149
Мамка мої	175
III. ПОЛІТ СПІВОЧОГО КАМІННЯ	249
По оба боки Ловачки	251
Сяйвооке звірятко	310
Колюча акація	348

ТАК УПОВІДАНО

ЗБИЙВІЧ

— Мамко мої солодкі, я такий слабкий, прости Господи, як мукачівське пиво, — крехче дід Мішо, підгодовуючи піч дровами.

— То все дощі, — розважливо резюмує баба Фіскарошка, прозвана так за довгий язик і смачну бесіду. — Налетіли, як ердильські цигани, і вже третій день їх і мітлою не виб'єш із села.

— Мамо, осел рогатий уже встав, марішку'му зелену*? — гукає із сіней батько.

Осел рогатий — це я. Прокинувся вже давно, проте лежу під периною, як пуголовок у намулі, із заліпленими очима і не маю бажання не те що вставати, а жити взагалі. Добігає моє солоденьке літо, через кількадень школа, і я мушу нині обрізувати свій хвіст — перескладати екзамен із біології. Чесно зізнатись, щорічне перескладання шкільних іспитів для мене вже стало ритуалом — і не вельми потерпаю. Проте сьогоднішній — винятковий: біологію перескладаю в пана вчителя Іштвана Фийси. А це все одно, що йти живісінькому в пекло або свідомо дати вирвати собі всі здорові зуби.

Наші стосунки із паном Фийсою завше тримались і на висоті, і на видноті, адже вчитель був нашим першим сусідом. І вся наша вельми колоритна і неповторна родина цим фактом дуже пишалася. І коли хто й називав нас бандитами з великої дороги, ми з гордістю відповідали: «Зате наш сусіда — живий учитель!». І мовилося це з такою гідністю, немовби ми були прямі нащадки імператора Франца Йовжки, і це давало нам повне право займатися злодійством і розбоєм. Втім, кровне родство із паном імператором, сумнівно, чи додавало би нам такої

*Незлюблива лайка.

сімейної пихи, як сусідство із паном Фийсою. Річ у тім, що, навчаючись у тридцятих роках у Будапешті, пан учитель — на той час еталон чоловічої вроди — був вхожим в елітні аристократичні кола, де й познайомився із майбутнім правителем Угорщини адміралом Горті. І нібито пан регент Горті особисто ручкався із паном Фийсою. Цей факт настільки глибоко вразив нашу бабу, що вона при зустрічах із паном учителем геть лишалася розуму.

— Пане Фийсо, спадьте на Бога, дайте'ми поцюлювати ту вашу ручку, яку сам його величність Мікловш Горті держав у своїх руках! — вирячивши очі, шепотіла вона.

— Анцьо, вера Божа, йдіть від ня під листя й траву, — перелякано сахався, як нечистої сили, пан учитель. — Змізніть* 'ми наохтема** з очей і повісьте колодицю на писок, бо коли почує!.. О, сили праведні, коли якийсь безпекаш почує про його величність Міклоша Гортія, то ані святі, ані грішні не позбирають моїх кісток по величайших просторах Сибіру.

Баба, будучи вихована у глибоко релігійних традиціях, свято вірила, що всяка влада і величні мужі, які її представляють на землі грішній, — посланці Всевишнього. І тому з однаковою шанобливістю ранком кланялася Гітлеру і Леніну, Гортію і Сталіну, Масарику і Хрущову... Портрети цих та ще деяких інших «вождів», при яких довелося жити-вікувати бабі, висіли рядочком у комірчині, яку дідо постійно тримав на замку. Нікому навіть на гадку не спадало, що люди, які ніяк не могли поділити між собою незмірно велетенські земні простори, небеса і води Господні, заради яких гинули мільйони, зникали народи і держави, тепер умістилися у крихітній селянській комірчині. І всім було просторо, і всім було затишно й блаженно...

У сліпому поклонінні вождям моя баба мала ще одну вельми характерну звичку: коли поклонялася, скажімо, Гітлеру, обов'язково завішувала рушником портрет Сталіна. А коли хрестилася перед ликом Ференца Йовжки, винувато дивилася на Хрущова й перепрошувала:

*Щезнути. **Назавжди.

«Перебач'ми, Микито...». А коли зрідка зітхала перед портретами Маленкова чи Кагановича, оглядалася на Міклоша Гортія й сердито гаркала: «Не сверли ня своїми пулькатими очами, бо то й ти винен, што они, закляття би їм, — туйки»... Потім замикала вождів на колодицю, ставала перед іконою Спасителя й каялася: «Но та пак што маву робити, Божіньку?.. Наслав'ись їх на нашу бідацьку голову, то мушу їх, марішку їм зелену, якось за-добрювати, аби ще більшої біди не начинили».

Звичайно, пан Фийса не відав, що для баби він був не просто сусідом і вчителем, а уособленням живої історії, ба навіть помазаником. Адже він не просто бачив, а й ручкався із самим регентом Мікломом Гортієм. І коли, бувало, пан Фийса до безтями напивався в корчмі, а від-так безтурботно спав під плотом, баба нікому не дозволяла його торкатися. Сама звалювала вчителя на плечі і несла додому: несла ніжно, як дитину; несла бережно, як дорогоцінну реліквію. Несла щаслива й усміхнена, і все їй здавалося, що тягне на собі не просто зневіреного й спитого вчителя, а шмат європейської історії.

— Митьку, ану ж не забудь із собою взяти на екзамени тайстру із грушками... Такі, нівроку, м'якенькі, як гів... — якраз на зуби пана вчителя, — напучує мене баба, лаштуючи до школи.

— Їжака йому в рот, матір'му душу! — кисло кривлюся.

— Ти што злословиш, криволабий чорте, — лускає мене по потилиці баба. — Та ци знаєш, што пан Фийса був першим цімбором* Мікловша Гортія, а його по-кійний нянько, розказували, най будуть прощені, мої мамка, пив на брудершафт із самим Ференцом Йовжком. Скотина ти невчена!

І баба знову з усього розмаху гостить мене п'ятірнею в потилицю. Дідо, почувши гамір, влітає із сіней і, не розібравшись, вліплює мене по вуху — аж дзвони загули в голові і світ поплав у печальнім вальсі. Лець отямившись, притьмом хаплю тайстру із «м'якенькими, як гів...», грушками і прожогом вискакую у двір. Тут наразі

*Товариш.

збиваюся з батьком. Йому, бачте, саме припекло в цю мить заносити в хату відра з водою. Звісно, відра, немилосердно гуркочучи, — в один бік, а золотий батько, безбожно згадуючи небеса, — в протилежний... Від нього на щасливу доріженьку теж отримую дарунок: одне з порожніх відер, кинуте моїм рідним няньком, таки наздоганяє мене на вулиці і голосно лупить по хребтянці — аж булькнуло межі ребрами.

— Пси би тя гонили, здохляку! — кричить за мною нянько. — Лиш прийди'ми домів! Я тя на воротах повішу, абись ворони і мачки* лякав!

Із такими сердечними зиченнями від рідних і близьких я й відправляюся на перездачу біології.

По затяжних серпневих дощах вигодинювалося. На небесах одне за одним почали навстіж розчахатися голубі вікна, сяючи молитовною чистотою і криничною свіжістю. Тільки над самим Мукачевом ще громадилися і вовтузилися хмари. Але це вже були не нахмурені, а добрі, лагідні й білосніжні, як городське морозиво, хмари. Вони навіть бентежно пахли тим омріяним таємничо-солодким морозивом і ще багатьма-багатьма чарами недосяжного і незбагненого для нас життя. Густо і смачно вулиці парували; горобці на деревах мітингували; гуси по канавах філософствували; мудрі літні квіти по людських городцях печально прощалися із бадьорими і самовпевненими осінніми. Тим часом собаки від двору до двору перегавкували один одному новину, що я власною персоною йду в напрямку школи. І в ту ж мить, гірко скиглячи, із жахом тікали подалі від біди. Світ і життя загалом були прекрасними. Ось коли б із цього дня викреслити мій повторний іспит. Не стільки іспит, як учителя...

Наші особисті взаємини із паном Фийсою не завжди складалися ідеально, проте конкретно і по-діловому: я постійно крав для пана вчителя із підвалу діда вино й обмінював на терпимі для мене оцінки. Ні, не відмінні, бо упаси Боже, коли б я отримав у школі п'ятірку, ця б новина вразила все село і найближчі околиці не менш

гучно, як, скажімо, вбивство принца Фердинанда в Сараєві. А всі наші вчителі або оніміли б, або злягли б із тяжкими серцевими нападами. А про родину вже й не мовлю — всі наші Данки навіки зареклися б пити і красти. Отож, потерпаючи за здоров'я й долю рідних і близьких, я задовільнявся воронами, тобто трійками, а ще рідше — це вже на великі свята — стільчиками-четвірками. Ця ідилія тривала б до кінця моїх ходінь по муках-науках, коли б не трапилася історія із біологією.

У шкільному житті я завжди міцно й несхитно тримався за мудру пораду моєї баби Фіскарешки: «Не бери дурного до голови, а тяжкого до серця». А оскільки наука ні за якого пана не хотіла лізти в мою соломонівську макітру, то я вважав її суцільним дуром.

І тут нічого не вдієш: Господу, видно, було угодно сотворити мене розумним лиш на один бік голови. От наука не береться до мене, але, даруйте, який круглий відмінник знає, приміром, яким чином, не відкриваючи дідового підвалу, натягнути із бочки вина для пана Фийси? І це робиться так, що нікому і в голові не зблисне, що тут причетна людина, — всі вважають це збитками нечистої сили. А про моє вміння впливати на ближнього і спонукати його до неймовірних вчинків рідня панічно боїться й згадувати. Останньою жертвою мого згубного впливу став рідний нянько. Йому голова колгозу Іван Шайта на прізвисько Гербіцид доручив восени відвезти додому начальникові міліції підводу яблук: джонотани, золоті пармени, батулки, шоварки були такими красивими, наче викохались у райському саду. А в нас, як на біду, яблука того року не вродили, а те, що зібрали, годилося хіба що на сушениці й корм худобі.

До міста, на свою біду, батько взяв і мене. Їхали ми, а міліцейські яблука мені, як бджоли, перед очима — миготять і миготять. І так вони звабливо пахнуть, і так уже сміються дівочими щоками — прямо тягнуть до гріха.

— Няню, ви што, направду впали з постелі на голову? — врешті не витерпів я. — Ви што, направду ці

яблука повезете мацкалям, а ми взимі будеме гнилицями писки квасити?

— Тпру-у-у! — потягнув няньо на себе віжки. — А ти, соломонівський гатьоше*, што би хотів?

Я незмигтно подивився нянькові у вічі й твердо сказав:

— А ми завернемо додому, ці яблука висиплеме в ко-мору, а наші гнилиці насиплеме міліціштові...

Няньо, наче причумлений, підтакнув головою, покірно розвернув серед дороги коней, і ми спрямували додому.

Наступного дня Гербіцид з піднесенням подзвонив начальнику міліції і запитав, чи доставлений вантаж і яке вражіння...

— Твої яблука, дорогой, глотать би только жопой, — цьвіркнув крізь зуби сердито начальник міліції. — Ти у меня, єдрі твою качалку, так попляшеш за етот троян-ській подарочек, что вместо волос у тебя на башке зуби будут произростать...

— Но, Симку, спадьте на Бога! Тим мацкалям нічим не вгодиш, — забідкався Гербіцид, зустрівши батька. — Такі яблука лем у Єрусалимі на Великдень святити, а мацкаліско казав, жеби я їх гузицею їв...

— Так... так... Маєте правду, пане голово... — сполотнів сигіняшний** нянько, відчуваючи, як зо страху в нього вмить замерзають нутрощі і зупиняється серце.

З тих пір не минає тижня, аби Гербіцида не трусили якісь перевірки. І найтрагічніше: бідний, не може збагнути, за що йому така кара, — він так і не дізнався про нашу диверсію. Але найбільше жаль батька: щодня на чім світ кляне мене, вечорами довго, пристрасно молиться і б'є поклони. А ночами не спить, крехче, тяжко зітхає і, видно, все чекає, коли за ним приїде і крякне під воротами «чорний ворон».

Якимось дивом маленькі іскорки просвітління і зацікавлення часом — хоч і з великими трудами — таки пробивалися до моєї голови. А оскільки це було дуже рідко, то такі дивовижні події ставали справжньою революцією, чи, точніше, великим стихійним лихом, від

*Малоімущий чоловік. **Бідолашний, нещасний.

якого потерпали всі. Подібне трапилося і того дня, коли на уроці біології... От бачите, ще й тепер: тільки згадав про науку, голова вмить наповнилася безпросвітнім туманом і нічого не можу згадати...

Так ось, того дня на уроці біології пан Фийса розповідав про походження людини. Звісно, я був вельми далеко від уроку і місця походження сучасної людини. В цей момент я подумки накреслював найбезпечніші підходи до курника нанашкулі* Гітлерки, а заодно проробляв плани, як видурити десять рублів від діда Наполійона. І треба було такому статися, що в цю мить мені в голову залетіла та рідкісна іскра просвітління й зацікавлення наукою. Краєм вуха із учительських слів зачепив, що людина походить від мавпи. І хоч я виховувався в сім'ї побожній і твердо засвоїв, що людина пішла від Бога, а ще точніше — від Адама і Єви, не це відкриття ошелешило мене. Я миттєво глянув на портрет Леніна і підніс руку. І хоч учитель ще не закінчив своєї оповіді, моя піднесена рука була у класі такою епохальною подією, що пан Фийса одразу перервав урок і дозволив слова.

— Пане Фийсо, а товариш Ленін, най ся не приказує, теж пішов від мальфи? — запитав нелукаво, посусідськи я, спрямувавши палець на портрет.

Клас коротко гримнув сміхом і зацікавився. Пан Фийса безпорадно оглядався навкруги й, наче над прірвою, шукав якоїсь опори. Обличчя якусь мить розпливалося в дурнуватій посмішці, відтак враз скам'яніло, наче пану вчителю водномить увігнали в сидницю розпечену залізяку. Тим часом клас крадькома пас очима Маню Крумплянку — доньку колгосного партійного секретаря, любовно прозваного в селі криволабим Гебельсом. Маня в нас виконувала функцію такого собі шкільного осередку комітету держбезпеки.

Мовлене мною, видно, ошелешило й її, бо сиділа, надувши, як польова жаба, щоки, і, наче білка з дупла, тільки блискала маленькими очицями-гудзиками: блись-блись, блись-блись...

*Хресна мама.

— Сесе єсть ідеологічеськая діверсія! — винесла врешті-решт своє рішення Маня.

Учитель ще більше сплотнів, а мені — що зайцеві стоп-сигнал. Збитошно реготнув і взявся крутити кульку, аби при нагоді стрільнути Мані в потилицю.

— Ти що собі дозволяєш, злодію короставий? — нарешті, задихаючись, видавив із себе пан Фийса.

— Не прозивайтеся, — образився я і тут же офіційно попередив: ще раз обізвете — вікна вам повибиваю, а пса втоплю в колодязі...

— Як ти міг таке про дорогого вождя... вождя всіх пригноблених... вождя пролейтаріату, — кричав, не звертаючи увагу на мою погрозу, пан Фийса. І весь цей час шукав краплину співчуття у погляді Мані-безпеашки. Але я ще більше підлив масла у вогонь.

— А шо-о-о... Ленін — чорт рогатий! — почав щиро обурюватись я. — Якщо-о-о, кажете, што вшиткі люди проізошли від мальфів, то што — Ленін від кобили?

Це, очевидно, було вже надто. Я помітив, як мої ровесники принишкли, як горобці за мить до урагану. Маня ж оговталася нарешті, випрямила плечі, підняла голову, очі повісила на стелю й цвіла радісно, як божа ружа. Бідний пан Фийса був геть знищений: притьмом здрібнів, покритися бордовими плямами і тремтів, наче підключений до розетки.

— О, сили небесні!!! — підійшов нарешті до мене. — Кажи. Кажи!.. За які гріхи мене так тяжко Господь покарав тобою? — тут учитель мало не заплакав. — Ану ж марш мені з класу! Щоби ноги твоєї тут більше...

Пан Фийса ще не домовив, а я вже зірвався на волю.

— А ну ж стій! — наказав учитель.

Я зупинився.

— Марш у куток! На коліна! Руки вверх — і так стій!

Мене всього так перекинуло, наче одним ковтком вдудлив бочку смердючих оселедців. Проте наказу підкорився й, похнюпившись, пішов у куток — все одно тут проводив значно більше свого шкільного часу, ніж за

партою. Тим часом пан Фийса підійшов до Мані Крумплянки, поштиво вклонився їй, хвилюючись, наче курокрад перед прокурором, ласкаво мовив:

— Маріє Петрівно, ви чули, якої непоправної шкоди завдав той збийвіч нашому моральному здоров'ю? — Учитель єдину з нас Крумплянку чомусь величав по імені й батькові. І тільки до неї звертався на «ви». — Ми, звичайно, Маріє Петрівно, всі обурені, рішуче засуджуємо цього прихвостня міжнародного імпералізму, — пан Фийса, палаючи від гніву, поглядом кивнув у мій бік. — За нанесену кривду світлій і немеркнучій пам'яті дорогого вождя він мусить бути покараним. Тому прошу вас викликати його родичів до школи. І негайно!

Бідний пан Фийса мав, очевидно, далекоглядний приціл. Він гадав, що гідний нащадок Фелікса Дзержинського Маня Крумплянка побіжить до нас додому, а за нею примчить захеканий дідो Мішо — великий дипломат і філософ. Обидвоє накрутять мені осячі вуха, щоб надалі був газдою своєму шаленому мові, не плував родовід вождів із мальфами й усякою другою скотиною... Побідкаються один одному, поійокаються над світовим злом, живим уособленням якого був я, а далі — «...лем то най лишаться межи нами...» — почимчикують обидвоє в наш винний погріб. І все закінчиться благополучно: Маня Крумплянка увечері совісно доповість, як вони у класі засудили прихвостня міжнародного імперіалізму, а пан Фийса за свою психічну травму, завдану мною, налижеться із дідом, а мо', ще й на опохмілля отримає... Проте мріям бідного вчителя, як це завжди буває з бідаками, не судилося вийти в люди. Чи так розпорядилась доля, чи Маню-безпекашку настільки травмувала моя ідеологічна диверсія, що натомість нашого дому вона пішла до діда Петра — повної протилежності діда Михайла, людини суворої, впертої, залізних принципів, а головне — неповторної у своїй натурі. Видно, саме через ті риси характеру діда Петра прозвали в селі Наполійоном.

Особливо прославився своїм норовом дід Петро ще за небіжки Чехословаччини під час судового дійства із знаним у Європі авантюристом, шахраєм, злодієм і мештером Соломончиком із сусіднього Вонігова. Дід влапив його вночі, коли той виводив із стайні двох найліпших коней. Звісна річ, дід так вихрестив своїми довбнями Соломончика, що того неборака вранці прирічанська рідня понесла, як індійського раджу, — на кілках й у вереті. Наступного дня дід Петро подав на крадія до суду. Наша рідня умовляла покласти хрест і забути про справу, бо кожен знав, що сподіватись на перемогу над Соломончиком та ще й у судах — все'дно, що чекати від верби персиків. Шахрай Соломончик мав повсюдно великі зв'язки, знав кого і як підкупити... Проте дід скелею вперся. Ну, і, як мудро мовлять, що посієш, те й з'їси: дід Петро суд вражаючи... програв. Соломончик переконливо довів, що заглянув у стайню, щоб полюбуватися дідовими кіньми — яко великий любитель і знавець породистих гриванів. І красномовним свідченням цьому став для присутніх золотом тиснутий документ. Ним посвідчувалася належність Соломончика до Всесвітньої ради захисту коней. Більше того, відомий суддя Боніфацій звинуватив діда у жорстоких побоях невинного чоловіка і присудив заплатити Соломончику дві тисячі крон — суму вельми трудно на ті часи.

— Та тото... сись Соломончик — злодій! — крикнув ошелешений дід. — Він уночі заліз у стайню!

— Ну ви, Петре, даєте! — щиро погнівався Боніфацій. — Одразу вже й злодій, бо, бачте, заліз уночі... А може, мештер Соломончик, як культурна челядина, просто не хотів вас, наробленого, будити, а ви вже зразу — злодій!

І тут небагатослівний дід видав фразу, яку пам'ятатиму до смерті: «Бог видить: не шукайте, люди, в судах правди, бо її якраз там ніколи немає!».

Потім тяжко зітхнув і звернувся до Боніфація:

— Най буде так — дві тисячі я заплачу. Але скажіть, на вашу ласку, а кілька то буде коштувати, якщо я тепер у суді комусь вліплю двічі по писку?

Боніфаций хутко попорпався у паперах і відповів:

— Це би коштувало такому розбійнику аж шість тисяч крон.

— Дякую красно, — поклонився низько дідю.

Далі закатав рукави, підійшов до столу і з усього розмаху двічі втеліжив суддю Боніфация по писку. Відтак вийняв гроші, чинно, по-газдівськи, відлічив шість тисяч і поклав на стіл. Шанобливо відклонився від справедливого суду і почимчикував додому.

З тих пір із дідом мало хто насмільювався водити кози. Отож, і пан Фийса, коли побачив на всю ширину дверей могутню поставу діда Петра, ледь не заскавулів від розпачу. «О, хмарки небесні, тепер мені вже точно мацури замнявкають!..» — тільки й простогнав.

— Слава Йсусу Христу! — зняв на порозі шапку дідю й покірно кивнув головою до всього класу.

— Добридень... добридень... газдо Петре, — пролебедів Фийса.

— Якщо вам «добрий», пане вчителю, то підопріться на хвіст і радосно ревіть «Шірока моя страна родная», а мені на «Слава Йсу...» — «Слава навіки!» — пробасив дід.

— Воно, Петрику, так... аякже... але нові часи — нові звичаї, — пан Фийса поглядом шукав підтримки в Мані Крумпланки.

— Я сідницею свищу на ваші нові часи і звичаї! Кажіть, що ся стало? — знетерпеливився дідю.

— Он ваш Митро... то є злий сікурантош*! — вчитель войовничо тикнув у мене пальцем.

Дід метнув палаючим поглядом по класу й учепився за мене.

У цю мить я ладен був стати піщинкою. Ні, ліпше маленькою краплиною роси, миттю зірватися, впасти на землю і не те що розтектися, а за долю секунди випаруватись і зникнути в небесах. Дід Петро був єдиною

*Поліцай, шпигунуватий чоловік.

людиною у світі і Всесвіті, якої я боявся, перед якою поклонявся...

— А... се ти, малий збісняку? — вмить подобрішали й розцвіли причаєною любов'ю очі діда, уздрівши мене. — Ану подь лем сюди. Туйки баба тобі дашто передала...

Дід підійшов, розв'язав клунок і поставив переді мною бідончик пасулі* з капустою, пляшку молока, шмат кукурудзяника і дарабчик** солонини.

— Їж, не ганьбися, — підбадьорив дід. — Їж, аби в голову наука йшла, аби'сь не був таким дурним, як ми. Правда, пане вчителю?

— Так... так, Петрику. Перед ним, вашим Митром, дуже великоє майбутнє, — відповів у відчаї вчитель.

Я, не дожидаючись перерви, розклав їжу перед собою. І тут же, не дуже переймаючись соромом, почав хлебтати пасулю й чамкати хліб — аж за вухами залящало.

— Но та слухаю вас, пане Фийсо, што ся такое страшное стало? — із суворим виглядом дід обернувся до вчителя.

— Розумієте, Петре, не сердіться, але ваш Митро дуже неволяшний***. Він мене нині зазвідав, чи правда то, що наш вождь, дорогий Ленін, теж проізоишов від мальфи?..

Дід одразу вп'явся у мене і гиркнув:

— Слухай, осле рогатий, хто тобі такое дурное сказав?

— Ніхто! То сам пан учитель говорив, што чоловік проізоишов уд мальфи, — відповів я, не перестаючи сьорбати пасулю з капустою. — То я і зазвідав, ци то і наш вождь Ленін тоже уд мальфи?..

— То правда, пане Фийсо, што ви такі шалениці плели дітям? — отетерів дід.

— Петре... Я просто говорив про те, що людина вообше пішла від мавпи...

— Перебачте, пане вчителю, коли говорить таку дурницю наш малий луціпер, то все розумію. Але хто вам, розумному чоловікови, такое казав, же тварь Божа — чоловік — проісходить від мальфи?

*Квасоля. **Шматочок. ***Хуліган.

— Як хто? Про це, Петре, наука твердить, розумні люди говорять, у книжках написано...

— Е-е-е, пане вчителю, та ви вірите тим комуністам, — одмахнувся, наче од мухи, дід. — Най ся не приказує, тоті большевики такі брехачі, що не лем би із мальфи чоловіка учинили, а й із сліпої курки австрійську графиню зробили. Што казали, коли сюди прийшли — щастя принесли. А то щастя: землю й худобу забрали, а в пазуху вошей наклали... неволя би їх морила.

— Петре, перебачте, але те, що людина походить від мавпи, не просто там хтось сказав, а наукою довів сам Дарвін.

— А сесе што щи за єден руський комунішта, гонили би його татари!

— Ганьбїться, Петре, Чарльз Дарвін ніякий наш не освободитель і комунішта... Це великий англійський учений із світовим іменем.

— Най буде і пессій царь ваш Дарвін-пролетар... Лем най би'ми трапив до рук, то я би йому так ребра полічив, що він би забув не лем своє мальфяче імня, а й людське...

Дід говорив так запально, що Маню-безпекашку аж гикавка вхопила.

— Йой, йой, Петрику... Ви щось не те плетете, — затрусився зо страху пан Фийса.

— Но, а ви тогди на яку біду мене кликали? — дід розпалювався не на жарт. — Ви мене кликали, аби узнати, уд якої мальфи проізошли ваші вожді — Ленін, Сталін, Хрущов?

— Ні, Петрику, золотий. Я вас кликав через вашого дуже розумного вверх ногами онука Митрика, — іронічно прорезюмував учитель.

— Но та якшто такий розумний, то погримайте'го в'єдно із своїми вождями... гуту їм червену*!

Тим часом я, глибоко ігноруючи дискусію, що розгорталась навколо походження вождів, чамкав, як наврочене порося. Фасоля була ще тепленька, кукурудзяник жовтенький, як курча, й солодкий, сало — золотисто-

*Незлюблива лайка.

пахуче. Діти, спостерігаючи, як хутко і вправно набиваю кендюх, й самі ледь не давилися, ковтаючи голодну слину. Одна Маня-безпекашка час од часу зневажливо кривилась у мій бік.

У ту ж пору не менш напружено й трагічно розвивалися події поза межами школи. Моя рідна баба Фіскарошка якимось дивом дізналася, що через мене в школу покликали не її, а діда Наполійона, якого вона із перших днів родичання люто зненавиділа. Страшні ревність й образа шаленим огнем зайнялися в ній: як ото на її рідну кровинку, любого внука — хай він і збісник — має ще хтось право.

— З нашої дитини, Мішку дорогий, говорили би ангели, коби не кораві Наполійони! — заявила баба Фіскарошка дідови Мішови, прозваному в селі Соломоном, коли почула, що дід Петро в школі. — Сесе вони, хрїняші, нашу дитину набивають злим духом. Митрика треба спасати! Подьме скорше до школи.

— Іди, іди, Марько, я тебе пак дожену, — тільки й порадив. І знову впав у глибоку дрімачку.

Баба помила ноги, переодягнулася, зайшла у хлів, відв'язала козу Танкістку і, накрутивши мотузку на долоню, повела за собою. Це була ще одна дивакуватість нашої баби: як тільки збиралася кудись до великих інстанцій шукати правди або в'яснити стосунки із сусідами чи й родаками, брала із собою козу. Мовляв: «Я не прийшла спеціально, бо мені вшитко то до мачки... Я просто вела козу, то, аби двічі хворі ноги не ганяти, зайшла вже і до вас. А так... то мені вшитко до мачки...». Залежно від пори року козу вона водила на пасло — із пасла, до цапа — від цапа; до маржинського дохтора — від маржинського дохтора... З часом, якщо хто починав у селі брехати, йому одразу затикали рота поговоркою: «Не води по урядах козу, як Майря Фіскарошка».

— Михайлику, я пішла рятувати Митрика, — крикнула баба, виходячи із двору. — Ти тоже не завгуряйся, подь скорше за мною!

— Із Богоньком, Марько! Із Богоньком! — щиро побажав навздогін мудрий Соломон. — Так... так... нараз біжу, ти лем іди щасливо, — й дід ще глибше занурився у дрімоту.

Баба Фіскарарошка марширувала по вулиці з рішучим настроєм і почуттям великої місії справедливості. Вона тільки тепер повністю почала усвідомлювати мовлені нею ж слова: «З нашої дитини говорили би ангели, коби не кораві Наполійони...». О, мамко небесна, як вона про це раніше не здогадалася — скільки всього в мені було доброго... Тут вона трохи затуманилась, бо нічого доброго не могла пригадати... Але все'дно, якщо навіть крихітка благородства ще лише думає в мені колись пробудитись — ото все із її роду Фіскарарошів. А ось всі ті злі сили, які опанували і постійно терзають її дорогого онука Митрика, — то все я дістав від діда Наполійона. Це відкриття настільки ошелешило бабу Фіскарарошку, що вона була готова битися за мене із самим чортом.

Із криком: «Гойте, люди, спасайте нам дитину!» — рвонула з місця і щодуху помчала до школи, волочачи за собою перелякану Танкістку.

Подібно бабі Фіскарарошці, все більшою люттю, але вже упереміш із цікавістю проймався в ці хвилини і дідо Наполійон у суперечці із Фийсою. Він уже одною ногою стояв на порозі, коли раптом із якимось божественним осяянням запитав:

— Пане Фийсо, чи, упаси вас Боже, ви не хочете уповісти, що я теж пішов від якоїсь засраної, перебачте на слові, мальфи, і мої, прощені би, нянько, мамка, дідики, прадідики... То што — все мальфуни?

Дід Наполійон такими очима подивився на Фийсу, наче в того на лобі щойно роги зійшли.

— Но як вам казати, Петре, — стенув ніяково плечима пан учитель. — Природа є природа. Для неї всі діти — рівні. Як кажуть мудрі, всі ми з одного тіста — і пани, і жебраки...

— Ви, пане Фийсо, не плетіть тринку-парастас*, а кажіть, я теж від мальфи? — тут Наполійон уже розізлився не на фіглю**.

— Ну, я би так паскудно не уповів, як ви казали, Петре, «...засраної мальфи». Може, якраз ваш честований рід і пішов не від задрипаної, перебачте, мальфи, а від май-майкрасної, майрозумнішої.

— То я від мальфи? — гиркнув дід.

— Так! — луснув, наче горіх, пан учитель.

— Но та туйки маєте платню за мальфу! — тяжко видихнув дід.

І з усього розмаху вліпив пана Фийсу межи очі. Бідний пан учитель зойкнув і полетів межи партами від столу аж до ослячої парти, за якою чинно сидів я і досьорбував останки фасолі з капустою. Клас заціпенів. Навіть Маня Крумплянка закліпала і зіщулилася від страху.

Дід Наполійон тим часом підійшов до дверей, став у царській позі і, повчально махаючи вказівним пальцем, мовив:

— Попам'ятайте, пане учителю: то, може, комунішти й проізошли від мальфи, а я із своїм чесним родом — від Всевишнього!

У знак глибокої шани до свого Творця дід перехрестився і grimнув за собою дверима.

Тим часом войовничий запал баби Фіскарешки, чим ближче підбігала до школи, потихеньку згасав. Якщо на-сампочатку вона надривала горло, що «дуправому Наполійону, як збісному псу», очі видовбає, то посеред дороги клялася, що вже тільки заплює очі... А вже біля школи, почувши від прибиральниці Марганцовки, що дід Петро у класі і вельми гнівачий, Фіскарешка, не занижуючи собі ціни, твердо мовила:

— Авби лем, свашко, не пукнув од гнівачки... Айбо я ся'го не бову! Я лем єдна у світі йому всю правду уповім у очі — лем най'го встріну.

З миті на мить баба Фіскарешка, моя дорога храни-телька, уже й не горіла великим жаданням зустріти лю-

*Пуста балаканина. **Не на жарт.

бого Наполійона. Фіскарощка не тільки люто ненавиділа діда Петра, а й панічно боялася його. Тому, сторожко наблизившись до школи, Фіскарощка із нерозлучною козою Танкісткою прийняла вельми мудре рішення — не зустрічатися з ворогом «вочі у вочі».

У той час, коли дід Петро востаннє запитував пана Фийсу про своє походження, Фіскарощка обійшла школу з тилу. Тут, скрутившись, як дуля, поповзла під стінами. Зупинилась під вікнами класу. Хотіла вилізти на фундамент і заглянути крадькома у шибку, що ж там творить шалений Наполійон. Проте виникла проблема, як бути з козою Танкісткою — ця бештія чортзна куди втече. Тому Фіскарощка, не довго сушачи голови, прив'язала Танкістку собі за ногу і полізла. Сердешна баба ще встигла побачити, як людиноненависний Наполійон замахнувся на бідного Фийсу, проте трагічного фіналу вже не судилось повидіти. В цю мить попри школу біг псище вчительки хімії Марганцовки. Уздрівши козу, гаркнув і притьмом стрибнув до неї. Танкістка рвонула бабу за ногу, і Фіскарощка злетіла з вікна, як паперовий бузюк.

Надалі ж у Танкістку ніби одразу вселився гурт переляканих чортів — вона потягнула бабу із страшною силою спершу через клумби, відтак через шкільне подвір'я і понеслась у зарослі терну... Фіскарощка як гепнула собою горілиць із вікна, так і тяглася навзнаки за збісною Танкісткою, прив'язана ногою до козячих рогів. Сукня заголилася бабі аж до шиї, далі склалася парашутом і куполом замкнулася на голові. Баба пробувала кричати, кликати на поміч, та коли фартух забився у рот, а сукня заволочила голову, Фіскарощка збагнула, що наступив її судний час. І — вся побита, покалічена, поколота — ще встигла подумати у зарослях терну: «Божінку великий, умираву! Айбо умираву за правое діло». Десь у глибині свідомості в неї майнуло сказати «умираву за Митра», але розуміла, що згадати мене мучеником перед зустріччю із Всевишнім — великий гріх

і непростене святотатство. Тому й мовила замість мого імені «умираву за правое діло». А там, уверху, ачинь, розберуться, що і до чого!

...Наслідки моїх перших у житті зацікавлень наукою — спроба дізнатися про родові корені вождя світової жебрати Леніна — були вельми плачевними: троє зламаних ребер, вивихнута нога і до невпізнання потовчене й посукане обличчя у баби Фіскарошки, розтрощена щелепа пана Фийси, кіпа гнівно-обурених доносів Мані Крумплянки у справедливій інстанції. А ще арешт діда Наполійона. Щоправда, у темній, як не дивно, протримали його всього тиждень і відпустили.

Яким чином вдалося Наполіюну вислизнути із цупких рук безпекашів, для всіх назавше лишилося при смерковою таїною. Не зумів із цієї скаламученої води вийти і я сухим: за надто розумне запитання на уроці біології мене не перевели до наступного класу, а залишили на осінь... І ось ця клята осінь ціле літо, як капосна оса, сиділа мені на носі і постійно жумчала-жумчала... І так до нинішнього дня.

Тільки-но увійшов у двір школи — моє стражденне серце і налякана душа враз стрепенулися і радісно обнялися, побачивши, що біля входу стояв добряче заляпаний велосипед пана Фийси. Не роздумуючи ані хвилини, я кинувся до велосипеда, вийняв із кишені носовичка і почав, раз у раз припльовуючи, старанно дряпати транспорт пана Фийси. Цим я думав викликати милосердя вчителя. Від тої злощасної події пан Фийса люто зненавидів мене. Більше того, пригрозив на іспит закликати інспекцію із райвно. Отже, вилизував я носовичком забрьохані біціглі пана Фийси із таким сумлінням, наче сподівався не на якусь там задрипану трієчку, а вимолював перепустку від святого Петра до раю. Проте мої блаженні наміри грубо розчавили.

— Фена би'тя взяла, китайський шулю! — раптом рывкнув над вухом Фийса. — Ти што робиш туйки?

— Баба з дідом послали мене до вас екзамен здавати, — мовив я таким тоном, ніби це мене й не стосувалося, — то по путі рішив заєдно і ваші біціглі попуцувати, — хутко піднявся я і весь зігнувся у поклони. — Туйки вони вам і грушки послали — такі файні, м'які... якраз на ваші зуби...

— А більше нічого не послали, сушили би гемби на плоті? — рывкнув учитель.

І тут дихнув на мене... Пан Фийса був із перепою і, найстрашніше, неопохмелений.

— Може, й хотіли ще дашто вам загнати, але я, пане Фийсо, дуже спішив на екзамен! — видихнув я з таким просвітленим виглядом, наче прийшов паску святити.

— Який ти в мене розумний, а який шіковний, гонили би тя мацури по Палестині, — здивовано сплюнув пан Фийса, так і не оцінивши мої труди по наведенню лиску на біціглях. — Марш у клас! Раз такий вумний і так переживаєш за науку, ти в мене тоді здаш екзамен, коли на горі раки не лем будуть свистіти, а й на гуслях грати!

У класі пан Фийса хутко почав розкладати екзаменаційні білети. З другого боку столу, навпроти, я з такою ж поспішністю почав викладати з тайстри грушки. Звісно, сили були нерівні, моя валюта явно програвала. От коли б баба Фіскарощка була здогадалася сунути мені в тайстру хоча б літрик вина, мій противник, якщо б і не капітулював, то значно б ослабив оборону...

Але біда на нещасного сирохмана паде, як сліпий дощ у нечеканий час. Не встигли ми з паном Фийсом викласти один перед одним свої аргументи, як відчинилися двері й на порозі став відомий на всі школи мисливець за душами бідних двієчників інспектор райвно Шоні Годя.

— Упаси, Божіньку, я вам не помішав? — запитав іронічно підсолодженим голосом.

— Ой, пан інспектор, — удавано зрадів учитель. — Мож, вже й ноги попелом посипати — стільки часу вас не видів. Ми тут малінько екзамен здаємо...

— Чув... чув, — махнув згідливо головою пан інспектор. — Саме по цьому вопросу мене й послали...

При цьому пан Годя покірним поглядом обвів стіни, стелю, закапелки класу, кожне вікно й загадково подивився на Фийсу — всі советські стіни мають дуже тонкі-тонкі вуха, а вікна — зіркі очі. Він, цей пан Годя, був одного віку з нашим учителем. Невеличкого зросту, худорлявий, із сіро-невинними очима, густим, дрібно-кучерявим волоссям і весь якийсь синьо-чорний, як баклажан.

Пан учитель і пан інспектор були не тільки однолітками і, як подекували, однокашниками по Будапештському університету, а й, напевно, страждали однаковим боєм: від пана Годі так само нестерпно несло вчорашнім перегаром, і очі його також горіли жадобою опохмілля.

— Ну, та прошу, Митрику, тягни білета, — на диво ласкавим голосом запросив пан Фийса.

Зажмуривши за давньою традицією очі, я потягнув:

— Що там у тебе? — хутко приготувався записувати вчитель.

Я відкрив очі, глянув — і ледь не вдавився язиком.

— Походження людини! — зі страху пришепкувато реготнув я.

Пан Фийса подивився на мене із таким стражданням, наче впав голою сідницею з дуба на їжака. Я й собі випулив очі, ніби мені в труси вкинули гадюку.

— О, то дуже файний вопрос, интересний такий, — прицмокнув і стрельнув пальцями інспектор. — Будеш одразу відповідати чи підготуєшся?

Що було мені чинити? Чесно зізнатись, я пробував впродовж літа братися за книжку — будь вона триклята. Але те скупеньке, худобненьке школярське літо було таким смачним і світлим, що паскудна книжка аж ніяк не пасувала до його веселого і безтурботного лиця. Щоправда, няньо кілька разів наганяли мене ременем до науки, але тільки-но я брався за неї, як нечиста сила

вмить влітала мені у писок і на мене нападали страшні позіхи. Я позіхав гірше бика. Не позіхав, а ремигав, а далі впадав, як ведмідь, у безпробудну сплячку. Мене могли живцем різати, палити, смажити, варити, пекти — я не міг прокинутись. Отже, мені було тепер все'дно: відповідати одразу, а чи чекати аж до другого прищестя Спасителя. І я вирішив рубати з плеча. Тим більше, якщо у складних ситуаціях мої однолітки розгублювались і втрачали глузд, то мене охоплювали небачені піднесення й осяяння. Ось і тепер душа розчинилася навстіж, як ранкове вікно, і в голові зануртували глибоко приховані розумові здібності.

— Походження людини — дуже файний вопрос, інтересний такий і дуже вчений вопрос, — підтвердив я думку Годі, міркуючи цим самим здобути прихильність пана інспектора.

Пан Годя усміхнувся і схвально кивнув головою. Моральна підтримка ще більше підбадьорила, і мене рвійно, стрімко й беззупинно понесло на геніальні наукові відкриття.

— Перших людей сотворив Богонько, — мовив твердо я, усвідомлюючи, що коли десь випадково зачеплю вождів, то ліпше хай вони підуть від Творця небесного, ніж від мавпи. — Звали тих людей Адам і Єва. Але вони були дуже кораві*, не слухались нікого, согрішили, і Богонько їх перетворив у мальфи. А сим часом у раю проводив свої досліди великий англійський учений Дарвін. Видати, сісі мальфи тоже йому десь файно напаскудили. Великий учений дуже погнівався, піймав тих мальфунів, поламав їм ребра і вчинив їх людьми, уд яких і проізошли всі наші советські вожді — товарищі Ленін, Сталін і Микита Хрущов.

Видно, своїм сенсаційним повідомленням я добряче ошелешив панів Фийсу і Годю. Перший, жовтий і безживний, немов єгипетська мумія, сидів із здивовано роззявленим ротом і час од часу, немов здихаюча курка, ківкав. Пан інспектор теж спершу отетерів, якось надув

*Вперті, неподатливі.

голову, як бицьку диню, далі засміявся очима і ласкаво запитав:

— А скажи мені, хлопчику, що ти знаєш про Адама і Єву і чому вони согрішили?

— О, та Адам і Єва були собі нормальними людьми, не билися, не вадилися*, по судах і міліції не ходили... — висловив припущення я, стеновав плечима і затнувся.

— Но, але ти говориш, що вони були кораві, не слухалися і согрішили... — розвів артистично руками пан інспектор...

— Ой, мало й не забув, — луснув себе по чолю я. — Там, коло раю, був великий колгозний сад. І в ньому жив великий советський агроном Мічурін і вирощував дуже дорогі сорти яблук...

Тут на пана Фийсу напала гикавка, а в пана інспектора від задоволення розцвіли, як ружі, очі. Отож, підбадьорений паном Годєю, я вже перемолотив історію з географією, релігією з біологією і тепер сипав усе, що запам'яталося із науки за всі шкільні роки.

— Но, а Єва, як і каждая жона, була дуже лакомна, — продовжував далі я. — Усе її кортіло, то бігала красти в колгозний сад. Но, а прощен би був, старий Мічурін її пару раз предупреджав, же то яблука не прості і рвати їх не мож.

— А чому не можна? — перебив мене, давлячись сміхом, пан інспектор.

— Бо Мічурін хотів ті парадні яблука повезти на виставку народного хозяйства у Москву, — висунув я свою гіпотезу.

— Пане Годьо! — раптом схопився зі стільця Фийса. — Повольте мені, повольте, так'го зараз лусну по хребту, що кишки'му через вуха вилетять. Што сей осел мантафунський** плете?..

— Не смійте! Не смійте! — крикнув, давлячись сміхом, пан інспектор. — Це ж таке геніальне створіння.

— Се осел мантафунський! — собі крикнув пан Фийса.

*Сваритися. **Осел рогатий.

«Но, пане вчителю, ти в мене точно заробиш! Не знаю, як із вікнами, але любимого пса я тобі точно втоплю», — твердо пообіцяв я.

Фийса, тремтячи зі злості, таки приклеївся до стільця, а пан інспектор звів догори очі, примружився і, ніби між іншим, запитав:

— А ти, дорогий Митрику, часом не пам'ятаєш там того... змій там не учавствував?

— О, так, так, — знову втеліжив себе в чоло. — Я й забув сказати, Єва не слухала старого Мічуріна й продовжала далше красти усякі там файтові* яблука. І тогди совєтському садоводови сесе надоїло, і він поставив сторожити свої дорогі яблука великого змія. Але Єва вічно ходила зовсім гола, то, видати, сим спокусила змія і крала далше яблука.

— Солодкий Митрику, — аж хапався за живіт пан інспектор. — А як ти думаєш, яким способом Єва спокусила змія?

— Та я хіба знаву? — на мить напружився. — Видати, як Анця Гатьошка нашого пана Фийсу. Я раз видів, як пан учитель лежали, неборятко, п'яні, як кендіюв гусак, у кендерици, а Гатьошка сиділа на панові Фийсі і трясла перед їх тварьов голими цицьками, ганьбила би ся...

Цей спершу страшний пан інспектор чимдалі любився мені все більше. І я тепер готовий був йому відкрити найпотаємніші закапелки своєї щирої душі. Він хоч і помирав від сміху, але не пам'ятаю, аби хоч одна душа у світі колись дивилась на мене такими люблячими очима. Натомість мій учитель то льодянів, то горів хижим вогнем, і коли я сповістив про Анцю Гатьошку, вибухнув:

— На мою душу, на мою душу... пане інспекторе, я вб'ю сесю сатану! — рвонувся з місця і вліпив кулаком у напрямку моєї багатостраждальної потилиці.

За шкільні роки у мене виробилася блискавична реакція на вчительські підступи. І я, звісно, притьмом нагнувся — пан Фийса влупили по парті. Та репнула,

*Сортові.

і шмат деревини полетів аж до вікна. Крутячись на одній нозі, бідний Фийса завив від болю. Я ж миттєво підбіг до pana інспектора, сховався за його спиною і пожалівся:

— Видите, пане інспекторе, він ще й б'ється.

— Іштване, я Вас умоляю, спадьте на ласку, дайте мені його дослухати, — благав, заїкаючись від сміху, інспектор. — Най уже договорить. Я ще в житті не мав такої втіхи...

Гамуючи гнів і біль, пан Фийса покірно сів за парту, проте я вже не наважувався відступити від свого захисника.

— Митрику, — раптом із якимось щастям звернувся до мене пан інспектор. — А як ти думаєш, золота дитино, чому Єві вдалося спокусити змія?

— Видати... видати... видати... партійна й комсомольська організація не проводила із змієм ідейно-воспитательної роботи, — зопалу втнув я. — Туди треба було направити нашого партійного секретаря, криволабого Гебельса — тот би за айн момент із сатани зробив жілізного комунішта...

— О, марішко зелена! — схопився за голову пан Фийса. — Ви, пане інспекторе, точно гострите лаби на Сибір!

Тут пан Фийса приліпився до вуха pana Годі й, водячи надовкола перестрашеними пульками*, почав про щось пристрасно молотити. Втім, я достеменно знав, про що наш підступний сусід теліпає міському панові.

...Це трапилося зі мною ще в першому класі. Починався березень. Погода видалась, як циганський міх — з одного кінця немилосердно сипало снігом, з другого — пронизливо віяло, текло, пекло, щипало. Проте це не завадило мені по дорозі до школи здибати таки кількох псів і добряче подратувати їх кілком. А наостанок ще й влапив барана, що мав нещастя вигулькнути з обійстя голови Гербіцида, осідлав його і стрімголов поскакав на ньому. Звісна річ, я мало того, що, як завжди, запізнив-

*Очі.

ся до школи, а й явився до школи забрюханий з ніг до голови, як молодий чорт із хащі. Без стуку привідкрив двері, зайшов у клас... і вражено зупинився.

Наша вчителька Октябріна Леопольдівна сиділа за столом, запустила пазурі у волосся і, похитуючи головою, істерично завивала. Мої ж колеги по науці, тобто сільські пуцвіріньки і босяки, сиділи по вуха за партами і теж собі, посморкуючи, тихо скиглили.

Чесно зізнатись, наскільки я не був натурою залізною й завжди філософськи налаштованою, побачене добряче здивувало і насторожило. Я стояв на порозі перед класом, як блудний син перед вітцем, винувато втупився у підлогу й не знав, що чинити. І тут допомогла Октябріна Леопольдівна.

— Ти... ти... Герострате (яких тільки призивськ мені не вішали, але таке співуче і екзотичне почув уперше). Ти кровопієць народний, знамення всіх человеческих пароків, — верещала, захлинаючись од плачу. — Как ти посмів сьогодні опоздать?

— А ниська хіба што — великий празник? — запитав я наївно.

Від мого щирого зацікавлення Октябріну Леопольдівну ледь не вдарила фрасова каріка*.

— От деткі... такі... такі, как етот будущий імперіаліст, довелі отца до смерті! — заверещала вчителька.

«Ого-го, — подумав я — тут щось не те, що мете... Тутки мені неправое-водяное пахне...»

Зібравшись міцно у жменю, про всяк випадок поспішив запевнити учительку:

— Даю вам слово, паніко вчителько, я ниськи ще нікого не вбив.

— Як? А ти разве не чув, што умер отец? — істерично заломила руки Октябріна.

Отут я вже геть розгубився: Герострат... будущий імперіаліст... Ого-го!.. та ще й помер батько... Як це помер? Вранці в мене з ним, моїм няньком, була невеличка придибенція, так би мовити — конфлікт.

*Бісова мама.

Звечора няньо наказав себе збудити. Та як не намагалась баба Фіскарешка на зорі зігнати його з постелі, він щось мурконів, а далі хропів ще смачніше.

— Почекайте лем, бабо, я ать-два! — запропонував хутко свою поміч.

Тут же зловив мацура, прив'язав до розбитого іграшкового дерев'яного возика. Далі тихо привідчинив двері передньої хати, де спав нянько, пустив мацура і щосили смикнув його за хвіст.

Кіт, дико зарепетувавши, немов навіжений, кинувся через усю хату під нянькове ліжко, тягнучи за собою гримлячий візок. Ефект виявився вражаючим, хату наче водномить пролетіла кульова блискавка й рвонула протитанкова граната!

— Гойте, люди, кониць світу! Спасайтесь, хто може! Армагедон! — із цим криком мій сигіняшний батько підлетів із ліжка до стелі. А далі, очумлений, у спідній білизні, перекидуючи в сінях горшки, рвонув надвір. Тут, правда, потрапив у березневу заметіль й потроху оговтався. А коли очуняв повністю, то й вчинив сімейну розборку: так мене немилосердно пригостив кулаками по хребтянці й потилиці, що я зігнувся у підкову.

Особливо дісталось лівому вуху — воно, бідне, відразу надулося, як торомба, і ще й досі пече-пашить, немов гірка мадярська поприга.

«Невже я, осел рогатий і мантафунський, дійсно так налякав нянька, що він, небожатко, доки я дійшов до школи, задер ноги і спустив дух?» — здавили сльози горло, і гарячі росини повисли на віях. Але, як на мою дуплаву голову, тут коїлось щось таки незрозуміле: мій батько — в цьому переконана тільки баба — дуже совісна челядина, але не настільки, щоб його кончину так сердешно оплакувала Октябріна Леопольдівна, а поготів — мої класні цімборове. І цей сумнів мене змусив запротестувати.

— Паніко вчителько, ви штось не те плетете, — мовив діловито я. — Мій отець дома і, думаю, живий і здоровий, як бугай, найся не приказує. О, позирайте — і я для

підтвердження підсунув вчительці ледь не під ніс надуте вухо. — Так ня луснув, злий шелюх*, аж ворони мені з носа вилетіли...

Але не встиг домовити, куди полетіли з мого носа ворони, Октябріна, немов гарпія**, кинулася в куток, схопила замашну палицю і вліпила мені — на цей раз по правому вуху, — що не з носа, а вже з очей сипанули величезним роєм джмелі.

— Скотіна! Про якого отця ти мелеш!? Помер наш отець Сталін! — і дужче затряслась в істеричі.

«А-а-а-а, но та це друге діло», — подумав полегшено я. Але таки заревів — не за батьком Сталіном, а через свої потовчені вуха.

Доля і далі продовжувала зі мною зле жартувати. Тільки-но сів за парту, як тривожно забелемкав шкільний дзвінок. Від класу до класу побігла команда — всім спішно шикуватися в коридорі. За кілька хвилин ми вже стояли: учні з одного боку стіни, вчителі — навпроти — біля вікон. Більшість учителів — із місцевих, ще з часів татічка Масарика. По всьому видно, вони не вельми переймалися кончиною великого батька. Їм, бачилося, один хрін, хто тепер відкинув копита — нянько Сталін, принц Фердинанд чи дідько лисий — аби лиш ніхто не заважав працювати й не морочив голови. А ось молодими педагогами напrawdę теліпало. Стояли опухлі від сліз і весь час сморкалися у носовички. Виступив директор школи, доброволець-фронтовик Іван Штрімфля. Чи від незмірного хвилювання, а чи від непомірної дози горілки, спожитої від безмежного горя, директор пройшов скоком-боком по Європі, безбожно потовк Америку, надавав копанця недобитим фашистським прихвостням, до яких я подумки зарахував і себе. Далі директор ще з півгодини лякав недобитих буржуїв колективізацією, індустріалізацією, і нарешті, трагічно вигукнув:

— А тепер, дітки, страшна новина — помер наш великий вождь, батько всіх батьків, дітей і народів, товариш Сталін!

*Нетріб. **Люта жінка.

І тут я зааплoduвав. Звикнувши, що оратора конче вітають, а ще більше від радості, що наш директор врешті закінчив свою теліпанину, я зааплoduвав, хоч й інстинктивно, але щиро, від душі. Всі діти за інерцією підтримали мене гучними оплесками.

Одні вчителі падали без пам'яті, інші — сивіли, а старорежимні, почісуючи тім'я, тихенько чкурнули надвір — і по домівках.

У веремії, що вчинилася в ті дні довкола смерті Сталіна, інцидент у нашій школі якимось дивом не набув розголосу, хоча без жертв не обійшлося. Бідна Октябріна Леопольдівна із сердечним нападком була доставлена в лікарню, а по якомусь часі стала пацієнткою знаменитої Берегівської психічки. На контуженого Івана Штрімфлю після того насіла дивна манія: всім божиться, що Гітлера переміг він особисто — не потрібно було і помочі руських. А нянько Сталін, за словами Штрімфлі, зовсім і не помер, а замаскувався і ховається, щоб його не вбили «аміріцькі імперіалісти». І тільки він, Іван Штрімфля, єдиний знає, де ховається його рідний вуйко Йовжка Сталін. Після таких героїчних зізнань його підняли по службі, і він тепер директор колгоспного вівчарника.

Трішки потерпів і я. Мене тиждень тримали замкнутим у курнику, а всім говорили, що пропав безвісти.

У курнику мені було не так уже й зле — аби лиш не блохи. Мало того, що кляті мене ледь не загризли, то я умудрився ціле блошине військо ще й притягнути до хати. Вся наша родина цілий місяць відтак ходила, чухаючись, як прокажена. Врешті баба Фіскарешка по великому блату дістала якогось порошку, і ми всі дружно ним щедро обсипалися. Усе було б гаразд, але та лікувальна пудра виявилася такою немилосердно смердючою, що нас ближні, як чумних, оминали десятою дорогою і на гарматний постріл не пускали до своїх хат. А на наше ґаздівство взагалі десь рік не ступала людська нога.

...Ось про це все — я певен на всі сто — і розповідав тепер пан Фийса панові Годі. При цьому натякав: ви лиш зв'яжіться із цим збийвічом, то і вас, пане інспекторе, пошлють директорувати на якийсь передовий свинарник. І це подіяло. Пан інспектор уже так голосно не реготав, а перейшов на більш політично-благодійні запитання.

— А все ж таки, Митрику, ну ось... як ти, золотий, думаєш, як тото з'явилась на землі людина?

— Людина? — проковтнув зо два літри слини я. — Людина проізошла точно від скотини, айбо не всі від мальфи, особливо наші вожді партейні, — не забув підкреслити я.

— Давай, давай... — понукнув пан інспектор.

— Я беру на прикладі нашої фамилії. Дідо називає бабу чеперавою козою, баба діда — лінивим борсуком, тітка мого нянька — збісним мацуром, а нянько тітку — кривовокою мальфою. То я собі думаю так: про кого як кажуть, той і походить від тої скотини. У нас, видите, лем тітка Моргіта пішла по-вченому, по-панськи — від мальфи, а всі другі — уд нашої простацької скотини.

— А якщо не секрет, від кого пішов ти?

— А-а-а, та то усі знають! — мовив гордо. — Я — від осла рогатого: инак дома мене і не називавуть — лем ослом рогатим!

— А в школі?

— А в школі у мене зовсім інакша фамилія — осел мантафунський. Так мене називає найчастіше пан учитель, правда, пане Фийсо?

Тут мій бідний учитель уже не слухав пана інспектора, рвучко підскачив із-за парти, схопив мене за барки, потягнув до дверей і, не звертаючи уваги на співчутливі вигуки пана Годі, метнув мною за двері.

О, якою образою і люттю вмить обдало мене! У страшному гніві рвонув на себе двері й заскочив у клас.

— Ах ви так, пане Фийсо, ви так зі мною! — мовив, давлячись сльозами. — Тоді і я так: віддавайте назад мої грушки!

І, не звертаючи уваги на ошелешених панів Фийсу і Годю, зібрав знову в тайстру зі столу м'якенькі... І ось тоді вже гордо луснув за собою дверима.

Я ще не встиг покинути приміщення школи, як у коридор увірвалася стихія: моя баба Фіскарощка. Вибалушивши очі, погрозово розмахуючи кулаками, вона, як уособлення страшної помсти, йшла твердими кроками і, не звертаючи ані найменшої уваги на мене, твердо повторювала:

— Кіна не буде! Наполійонам капут!

За нею, обвішаний різнокаліберними бойовими нагородами — від хрестів імператора Йовжки Франца й аж до сталінської медалі «За боевые заслуги», — гордо марширував дід Мішо. В одній руці він тягнув величезну плетену корчагу з вином, а в другій — набиту доверху брезентову торбу — видно, із закускою. В коридор пробувала прорватись і коза Танкістка, але, побачивши мене, дико заверещала і стрімголов понеслась через двір у яругу.

Дід Михайло порівнявся зі мною і, тяжко дихаючи, переляканим напівшепотом запитав:

— Ну як там? — кліпнув на клас.

— Т-с-с-с... Кіна не буде!.. Наполійонам капут! — прошепотів я.

— Но, то ми ще увидиме, кому гут, а кому — капут, — сказав на весь голос дід Михайло і почулав за бабою Фіскарощкою. А та вже йшла на бойовий таран дверей, за якими сиділи пани Годя і Фийса...

...Я лежав собі на височезному березі яруги. Сонце, звисивши ноги, сиділо на маківці полудня і щасливо сміялося на всеньке велике літо. А воно, умудрене часом, уже готувалося до зустрічі з осінню.

Я лежав на землі, а довкола мене росли аж до самого неба височезні пахнячі кукурудзи. А в них тихо і мирно дрімали нагуляні, як бики, вайлуваті гарбузи. Гронами звисала із тичок добра, щедра, ласкава, як селянка, пасуля-бумбачка. Поміж висохлим бадиллям

картоплі, наче пані-генеральші, чинно сиділи викохані капусти.

Трохи віддалік, де хитра польова дорога непомітно повертала на колгоспний рибник, починався сад. Звідти мені, як дівки на свальбі, звабливо підморгували підмальовані сливи-бистриці. Не мали нічого злого проти мене і тучні, як довжанки, грушки. Величезною спокусою пахли різнофайтові грішниці-яблуні.

Земля піді мною була тепла і, як мати, щемливо ласкава. А небеса! Ні, ліпше небесиська чи небесища, незмірно глибокі, холоднопахучі, як кринична вода, і рідні, як братова сльоза. А в тих небесиськах-небесищах летів собі кудись тихо Мукачівський замок. За ним услід погордливо неслися білі табуни осінніх ситих коней.

Господи, як мені було в цю мить хороше! Забув я, до фрасової каріки, за свій екзамен, за мавп'ячий родовід комуністичних вождів, про своє осяче походження, про панів Фийсу, Годю і всяку іншу мару. Я насолоджувався світом, який мені дарував Всевишній. І наче підсвідомо передчував, що і велике літо, і пахнячі до неба кукурудзи, і нагуляні, як бики, вайлуваті гарбузи, і ласкава, як селянка, пасуля-бумбачка, і викохані, як пані-генеральші, капусти, і літаючий у небесиськах Мукачівський замок, і білі табуни осінніх хмарконей — усе це теж даровано Господом, але тільки і тільки в дитинстві.

Тієї миті від школи почувся спів діда Міша. За дідовим обережно полізли голоси баби Фіскарочки, далі пана Фийси і, нарешті, — пана Годі.

— Все, кіна не буде! Наполійонам — капут! — мовив зраділо сам до себе і побіг кудись у шкоду.

Увечері, повернувшись із мандрів, я спостерігав у нашому саду таку потішну картину. Баба з дідом, притоптуючи, припліскуючи, вигинаючись, танцювали поміж грушами якийсь дуже файний танець. А пан Фийса і пан Годя лежали, як снопи, над потоком, що біг через наш сад. Голос води, мабуть, надокучив панові Годі.

Натужившись, він порачкував до самої води і довго-довго зачудовано вдивлявся в потік.

— Іштван, ану ж лиш подивися, що там таке світле внизу? — попросив, заплітаючи язиком, інспектор.

Пан учитель, тяжко крехчучи, перекинувся із горілиць і доповз до краю канави. Унизу, в теплій вечоровій воді, цірилось від щастя циганське сонце — повний місяць.

— Та... та... та... то там, унизу, пане інспекторе, місяць, — сповістив пан Фийса.

— Но, до фени, всьо розумію, але як ми умудрилися забратися так високо в небо, що й сам місяць уже під нами — осього, дорогий цімборе, не розумію, — прорік здивовано Годя.

— Пане інспекторе, то щи всьо фоштерська* лупина! — гаркнув пан Фийса. — От ви увидите, што ми скоро під твердим керуництвом родної партії і советського уряду не лем на місяць, а щи й на самое сонце уліземо, — підняв руку вверх пан Фийса й почав комусь невідомому грозити...

*Мисливська байка, побрехенька.

ВОРОТА РАЙДУГИ

— Така'м, небожику, нездала, як цісарські будюгови*... Лем ня завадити на ворота, аби'м чиядь і ворони страшила, — крехче, беручись за скроні, баба Фіскарошка. — А в голові наче покійника відспівують.

— Так, так, моя солодинька. Я то вже давно примітив, коли чоловік ізрана не прийме на душу сто грамів, день пропав і здоровля пішло цапові під хвіст, — каже ні з того ні з сього дід Соломон, протираючи біля печі від дрімоти очі.

Баба Фіскарошка нищівним поглядом зміряла його і, простягнувши руку в потаємний куток за шафу, мовить:

— Ти, неборе, Мішу, маєш дуже немитий писок і такий антихрист, як, най будуть здорові, пан Фийса. Доки не дала їм поїсти, то говорили, що сім разів молилися за моє здоровлічко. А як дала їм поїсти, то навіть «дякую» забули сказати.

Баба виймає зі схрону пляшку, наливає сто грамів і, видихнувши із себе повітря, випиває. Далі сідає на ослінчик біля діда, схрещує скорботно руки і мовчки зорить у вікно. Мінає кілька хвилин, і Фіскарошка міняється, в очах спалахують веселі іскорки, лице червоніє, як парадичка**, і вуста осяває блаженна усмішка.

— Йой, так ми файно, як би у серці ружа розцвіла, — погладила себе масно по грудях.

— Дала би'сь і мені сто грамів, то би нам, Марько, обом уже аж цілий сад розцвів, — каже безвинно дідо.

Фіскарошка скрутила миттю дулю і сунула дідові під ніс.

Такі смачні дулі, які пекла ближнім баба, я ніколи в житті не бачив — це було неперевершене мистецтво. Фіскарошчині дулі — залежно від того, кому їх

*Жіночі труси. **Помідор.

дарує, — мали форму то зозульки, то голуба, то ворони, то яструба. А залежно від настрою — набирали навіть подоби людського обличчя. Коли баба крутила пальці із любов'ю, звісна річ, дуля мала лице то пана Фийси, то тітки Маргарити, а то, бувало, навіть і моє. Та коли Фіскарощка займалася вогнем праведного гніву, — дуля злітала хижакom і ставала викапаням дідом Наполійоном. Так і тепер.

— Ти чого мені сватом Наполійоном тичеш у писок, — заскiмлив дід Фіскарощ, кривлячись від бабиної дулі.

Талант пекти такі смачні й оригінальні дулі, або, як казали, фіги, у баби Фіскарощки несподівано відкрився із-за дещо неординарних обставин.

Наш новий директор школи Павло Слов'янин на прізвисько Іван Сусанін увів у моду напередодні революційних свят урочисто проводити день відкритих дверей. Цієї днини до нас з'їжджалися вчителі із навколишніх сіл і по двоє-троє сиділи на уроках по всіх класах, а після уроків гарно веселилися. Бувало, що після відкритого дня деяких сіячів мудрого виносили на руках через двері і розвозили по домівках на підводах, як лантухи капусти. Перед одним таким днем відкритих дверей до нас забіг пан Фийса. Маючи вже не вельми веселий досвід моєї феноменальної властивості відкривати скарбницю своїх дорогоцінних знань при чужих людях, пан Фийса упав на коліна перед дідом і бабою. Перестрашений і спітнілий, він підняв молитовно складені руки і почав плутано благати.

— Кедвешні* мої Марько і Мішку. Самі знаєте, я ніколи не чинив вам зла. Я дуже тяжко вивчав усіх ваших дітей. Хто перший — Богонько і сусіда! Я ваш сусіда. І коли хочете, аби я ще малінько пожив на сьому світі, не посылайте завтра у школу вашого Митрика.

Після такого роз'яснення вчителя баба зі страху за пана Фийсу аж заплакала, а ввечері суворо мовила:

— Завтра, Митре, у школу на цей день відкритих дверей не підеш!

*Дорогі.

— А чому? — похопився я.

— Бо через відкриті двері протяг видує тобі з дурної голови ще й те, що маєш, збісняку недороблений! — гаркнули в унісон бабі мої дорогі нянько.

О, сили небесні! Я й сам собі думав, що на завтра мене й танками не потягнуть до школи. Ми із двоюрідним братом Піштою залізно домовились, що завтрашній день відкритих дверей пересидимо в кукурудзі: я вже й гральні карти підготував, і цигарки придбав за крадені яйця. Але! О, сили небесні! Як тільки-но баба мовила, що я узавтра в школі небажана персона, як мені дико захотілось до школи. Миттєво з'явилося таке відчуття, ніби узавтра в школі будуть всім ділити золотий скарб, а мене, який найбільше зробив для того, щоб цей скарб добути, захотіли зловісно ошукати, як нетямущого невігласа. І я вже в постелі запалився таким гнівом, що й не відаю, як перина наді мною не спалахнула.

Гнівачка помалу змінилася на великий жаль. І тепер у мене з'явилося таке відчуття, ніби завтра у школі всім одчиняться двері до раю, а я, найбільший великомученик, лишуся і далі страждати тут, на грішній землі. Я не втерпів і заплакав. Мене охопили такі невимовні жалі, що навіть у сні плакав. Коли прокинувся, вся подушка була мокра, а я весь опухлий, наче з бджолами у вулику спав. Звісно, прокинувся я з твердим наміром: щоб мене танками тримали вдома, все одно до школи піду. Нема дурних!

Нікому не треба знати подробиць, тих шоку і жаху, які охопили мою рідню, коли почули, що я вирішив іти до школи, навіть якби з неба вила впереміш із циганськими дітьми падали. Мене пробували пов'язати і заперти у хлівець до свиней, проте я рішуче пообіцяв родакам, коли вдадуться до насильства, я той хлів пущу вогнем, а все сімейство — з торбою по світу. Усі знали, що я своїх слів на вітер не кидаю і перечити мені марно.

Аби хоч трішки пом'якшити свою вину перед паном Фийсою, баба Фіскарощка сунула мені у торбу півлітру самогонки.

— Якщо трафиться якась біда, ти нараз сунь пляшку панам, — напучувала, проводжаючи мене з таким трагічним виглядом, наче йду на войну, — бо ще, дитино, ніхто не змайстрував тих дверей, щоб їх пляшкою не одчинили.

— Не буду давати сесю вонючу паленку нікому, — пручався я.

— Не будь дурний, Митьку.

У житті я бачив білий колір різних відтінків — від заспокійливо-помірного до сліпучо-яскравого, проте такої неприродньо-страшної білизни, якою взявся пан Фийса, коли побачив мене у дверях класу, ніколи — ні до тих пір, ані після — не видів. Його сиве волосся якось аж почало ворухитися й іскрити, обличчя зблідло як крейда, і навіть вічно червоний ніс почав цвісти білою памороззю...

На щастя, в класі ще нікого з перевіряльників не було.

— А тебе, мальфуне таркастий, яка нечиста сила принесла? — простогнав учитель, цорконячи зубами.

— Но, пане учителю, ви што задаремно прозиваєтесь. Коли не ходжу до школи — біда, а раз у житті прийшов сам — то вп'ять біда, — ображено закопивив губи я.

— А што... А што, ті... з'їли би їх воші... баба із дідом... не казали, што ниськи тобі до школи не треба?

— А што дідо із бабою... загнали вам паленки, — я ви́йняв із торби пляшку і діловито поставив на стіл.

Мої «колеги» за партами почали хіхикати.

Пан Фийса вмить облився потом. Видно, страшні різнополярні сили почали шматувати його і так неопохмелену душу: вигнати — не вигнати, взяти пляшку — не взяти. Учитель аж боляче застогнав, але в цю мить у коридорі почулися веселі голоси — до нас ішли гості. Фийса притьмом схопив за горлянку пляшку, засунув її в потаємний схрон під столом і випалив:

— Іди, збийвіче, сідай і штоби я голосу твого не чув.

Тим часом директор Сусанін зайшов у клас із трьома гостями — двома жінками і чоловіком.

— Дорогі учні, — солодко зацвірінькав Сусанін. — Сьогодні до нашої школи завітала велика група вчителів із всього району. Вони дуже бажають побачити один день життя нашої школи і поцікавитися вашими знаннями.

Я помітив, як мої «колеги», сільські босяки, вмить посерйознішали і набрали такого поважного і рішучого вигляду, наче вони із якоїсь дуже засекреченої групи диверсантів, яких прийшли інспектувати перед десантуванням у глибокий тил ворога. А пан Фийса як керівник цієї терористичної групи навіть сльозу пустив. Щоправда, невідомо, від страху чи радості за своїх підопічних.

Дві пані і пан всілися на задніх партах у сусідньому ряду — зовсім поруч мене. Як людина вельми небайдужа до всього, що коїться навколо, я запримітив, що одна пані — висока, сухоребра, з банькатими очима і загостреним обличчям — разюче схожа на нашу козу Танкістку. Поруч неї сиділа старша — значно дрібніша, із допитливими, як у їжачихи, очима, з гарячим, як осіння перчина, носом і дуже праведним ротом. Вона вражає була схожа на мою дорогоцінну бабу Фіскарошку.

Третій гість сидів біля стіни на останній парті — невизначеного віку, із байдужими очима і сонним обличчям, на якому було виписано: «Ідіть ви усі до такої-то матері і дайте мені спокій...». Цей незнайомий пан учитель наче вилупився із одного яйця з дідом Соломоном.

«О, Господи! Та тут зібралася вся моя золота сімейка, — вражено вилупив очі я. — Коза Танкістка, баба Фіскарошка і дід Соломон. Мої родаки ніколи не покидають мене в судні хвилини...»

Це відкриття спершу ошелешило мене, а далі якось приємно зігріло, додало сили, бадьорості і духу — як не-як, поруч рідні люди.

Шкільний день розпочався як було прийнято — уроком історії. Школярі з босяцькою пристрасстю розповідали про феноменальні успіхи Советського Союзу, золоті сторінки із життя партейних вождів, масовий героїзм всього народу. А світла голівка, осяйне знамено і

гордість класу Марія Крумплянка наприкінці відповіді навіть власного вірша продекламувала:

*Не вітри то в полі буйнім віють...
А враги із-за границі собаками піють...
Не хвилі то в морі буйнім клеочуть...
То враги загарбать нас хочуть...
Але пора вам, вражі імперіалісти, знати,
Що ми вам можемо по морді дати...*

Моя буйна уява одразу намалювала криваве поле, на якому ми всім класом, на чолі із героїчним паном Фийсою, безбожно лупимо писки «вражим імперіалістам», і від емоційного потрясіння я ледь не заплакав. Безмірно натхненний безсмертними рядками поезії моєї безстрашної однокласниці, я теж вирішив внести свою лепту в історичні пізнання, чи вірніше — відкриття. І тут же, наче переможний прапор, викинув руку. Чесно зізнатися, вбийте, але я зовсім не тямив, про що говоритиму. Просто мені дуже захотілося мовити своє слово про історію. Більше, підручник з історії — одна з небагатьох книг, у яку в рідкісні часи я заглядав і яку навіть почитував.

Запримітивши мою підняту руку, пан Фийса, — вже було почав приходити до тями після моєї з'яви у класі, — сплотив, як «вражий імперіаліст» при несподіваній зустрічі із мужніми советськими піонерами.

Вигляду, що бачить мою руку, не подав. Котився по класу веселий і щасливий, як великодня писанка, роздавав усім привітні усмішки, погладжував по мудрих голівках сільських Геродотів, а мене оминав, наче прокаженого. Побачене не на жарт вразило моє самолюбство. Я вже встав із-за парти і почав швидко піднімати руку уверх-униз... уверх-униз. Це теж не подіяло. Пан Фийса вперто мене не помічав. Тоді я почав ходити за вчителем по класу із догори задертою рукою, при цьому підстрибуючи так, наче на мене напала лихоманка. Панові Фийсі діватися було нікуди.

— О, сесе наш Митько, — розцвів здивуванням учитель. — Ти хочеш до туалету?

Пан Фийса явно провокував, знаючи мій характер: коли мені набридало сидіти у класі, я відпрошувався по нужді. І, звісно, більше не повертався. Якщо в більшості випадків пан Фийса рявкав і садив мене знову на місце, то тепер, очевидно, з радістю би побіг ще й двері туалету відчинити, аби лиш я зник...

— Ні, пане Фийсо, я хочу теж дещо уповісти з історії, — мужньо промовив я.

— А-а-а, Митрику. Ми всі знаємо, який ти розумний, — погладив мене вчитель, не забувши при цьому так вщипнути за шию, що я ледь не заквалів. — Ти в нас кожен день дуже активний. Нині можеш і перепочити. Нині ми будемо слухати тих діток, які іншим разом відмовчуються. А ти в нас кожного дня розумник. Правда, дітки?

Клас забурчав, наче вулик, у який залетіла ворона. А пані вчителька, схожа на козу Танкістку, подивилася на мене такими здивованими і люблячими очима, наче перед нею стояв майбутній пророк людства. Вона, мило всміхаючись до мене, поблажливо мовила:

— Ну чого ви, пане Фийсо. Раз хлопчина так хоче відповідати, не зв'язуйте ініціативи.

— О, мамко мої солоденькі, — трагічно прошепотів пан Фийса і з приреченістю смертника безсило гепнувся за стіл.

— Історія — сесе дуже файна наука, — на весь голос, наче вірша, почав декламувати я. — Мені історія дуже любиться за то, же она правдиво розказує про скіфів. А скіфи мені дуже любляться за то, шо они, коли вмирав чоловік, вбивали його жону і хоронили в'єдно з мужем. Такий би звичай нам треба і сьогодні, бо тепер не встигне бідний чоловік одверичи лаби і скріпнути, як його жона вже біжить у блуди.

І тут же навів красномовний приклад із життя блудниці Анці Гатьошки, яка всілякими неправдами хотіла

би звести із праведної дороги одного дуже порядного челядника. Я ледве стримався, аби не назвати ім'я того порядного — пана Фийсу — і не розповісти, як застукав його в кукурудзі із голою блудницею.

Мої непримиримі вороги і злісні заздрісники, які б на мене негарні клички і прізвиська не вішали, скільки б не переконували ближніх, який я бовдур і пройдисвіт, постійно ловлять облизня і терплять нищівні поразки. Незаполітизований народ мене дуже любить і не натішиться моїми здібностями. Скажімо, як не переконував нещодавно пан Фийса пана Годю, що я недоумок і розбійник із великої дороги, такої геніальної відповіді, як зізнався потім інспектор моїм родакам, він ще ніколи в житті не чув.

Доки відповідали зразкові учні, наші перевіряльники дрімали і позіхали, а тільки-но почав говорити я, стрепенулися і витягнули шиї, як гуси, зачувши наближення лисиці. Особливо тепло серед гостей зреагував пан учитель з пісним, як вівсяний корж, обличчям. Зачувши мою пропозицію про навернення до варварських звичаїв скіфів, його заспане лице аж підскочило і засвітилося, ніби маслом змастили. Реакція вчительок була бурхливою — вони стрепенулись і, наче лелечихи на болоті, почали розмахувати руками. Але я продовжував:

— А ще я люблю історію, бо в ній много інтересних і смішних повчань про всякі чудеса. Я раз дуже сміявся, коли прочитав, що в деяких китайських царів був тоже дуже смішний звичай: якшто учитель погано вчив дітей, йому одрубували голову.

Цей варварський звичай я із гнівом засудив і рішуче виступив проти того, аби його повертали в наше щасливе сьогодення. Мовляв, ми, діти колгосників, не такі дурні, як діти китайських царів, а по-друге, наші советські вчителі не якісь там паскудні свині, аби їм голови чикрижити.

Не відомо, чи повністю згодились зі мною перевіряльники, бо їх лица якось незрозуміло перекривило. А пані, схожа на козу Танкістку, так витягла шию, що, здавалося, ось-ось замекає.

— Митрику, айбо наш урок присвячений Великій Жовтневій революції, а також щасливому сьогодні, а ти забрів кудись у дуже далекі історичні хащі, — підійшовши до мене, мовив якомога лагідніше пан Фийса і тихо шепнув: — Сідай, осле, бо тя задушу, — і, ніби гладячи по потилиці, так безбожно знову вщипнув за шию, що дивуюся, як голову мені не відірвав.

Мене вже годі було зупинити чи задушити. У мою копюню* в цю мить збіглися знання і світлі думки всього мого родоводу до семидесятого коліна.

— А-а-а-а... пане вчителю, та я тоже дуже люблю в історії і казки про октябрську сосіс... соліш... — я, за пана, не міг ніяк вимовити слово «соціалістичну» і махнув рукою — но, фрасову її каріку... самі знаєте... жовтневу революцію.

І тут почав таку лободу молотити... Леніна я порівняв з опришком Пинтею і сказав, що про його життя ще ліпше люблю читати, як казки про Кашея Безсмертного, Івана-дурака і Чудо-юдо. Революціонерів і соратників Леніна за їх безстрашність поставив в один ряд із лісовими розбійниками, які грабували багачів. Великого друга всіх дітей Крупську я чогось заштовхав у казку про семеро козенят. Микиту Хрущова з невідомих причин я порівняв із Бармалеем і дав дуже високу оцінку прагненню радянського народу догнати і перегнати Америку. Щоправда, аби перегнати клятих американтошів, треба, щоб Хрущов усім нам купив хоча би по дві пари міцного взуття, бо в таких цуравих** топанках, в яких ходимо, не те що за Америкою, а й до вітру не добіжиш. Далі, посилаючись на мою бабу, заявив, що до міцного взуття нам би не позаважали і красні ногоавиці. Це для того, як каже баба, абисьмо голими сідницями не світили, коли будемо бігти попереду американтошів.

Мене несло, я летів, наче по гострому льоду, кружляв на крилах знань у безмежних висотах. Складалося таке вражіння, що я ковтнув бочку проносного і мене проввало через рот...

*Голова. **Дірявий, подертий.

Наскільки високим, стрімким і одухотвореним був мій політ в небесах історії, настільки глибоке розчарування чекало мене після приземлення. Мої класні цимброве й колежанки зіщулились за партами, наче горобці у шпаківнях, і щось загадково між собою цвірінькали. Навіть ясносяйне сонечко Маня Крумплянка виглядала якось зніяковіло і перелякано, наче привселюдно зіпсувала голосно повітря.

Пан перевіральник, мов ужалений в яйця шершнем, схопився притьмом з місця. Жестикуючи руками, він рвонув із класу, весь час бубнячи: «Я нич не видів, я нич не чув... Я нич не видів, я нич не чув...». У цей же час пані вчителька, схожа на нашу Танкістку, тримала за потилицю іншу пані вчительку, дмухала їй у лице і час од часу витирала хустинкою спітнілого лоба. Бідолашній пані стало раптово дуже зле.

— Майжень, рано не встигла поїсти і тепер паніку змлоїло, — подумав співчутливо я.

Увечері пан Фийса, щедро частований бабиною горілкою, розповідав:

— Марько дорога, коли туман зелений молотить дурний горох від себе, то можна допомогти. У мене в берегівській психічній больниці є добрі знамий дохтор Лібман. І якщо би була велика біда, він дасть справку, що ваш Митрик хворий на голову, — і може пронести, айбо коли і вас втягнув у політику, то вже нияка сила не одміє вашу фамілію...

Наступного дня, повертаючись після тяжкої зустрічі із директором школи, баба йшла попри обійстя діда Наполійона і розпачливо міркувала: за які гріхи її онук, тобто я, так тяжко страждає на цьому світі. Несамохіть глянула у двір свата Наполійона і під хлівом уздріла дерев'яну кочергу, березовий віник і величезне колесо. Від побаченого спершу непевний вітерець холодком обвіяв спину, серце забилося лункіше, а далі Фіскарешку ніби вдарило струмом неймовірної напруги.

— Тепер я всьо зрозуміла. Не инак, як нашому дітваркові ворожать, — луснувши себе по чолу, скрикнула Фіс-

карошка. — Треба щось чинити, бо бідного Митрика так зурочать, що з дівка лем'ся лушпиння остане.

І баба почала рішуче діяти. Того ж вечора метнула собою до ворожки Полані Перебзякової, прозваної в селі за революційний характер Кларою Цеткін.

Після довгих і виснажливих магічних ритуалів, під час яких Фіскарощка зо страху ледь не вмерла, Клара Цеткін глянула у відьмацьке дзеркало, далі заділа вухо в решето і таємниче протягнула:

— Хворий вітер котиться із Бразилії...

— О, я так і догадувалася! — заверещала, сплеснувши руками, Фіскарощка.

На північній околиці села, нареченій Бразилією, стояла садиба діда Наполійона.

— То лем од Наполійонів може котитися на колесах, кочерзі і летіти на вінику дурний віхор. Як мені давно не лупнуло в копоню, же то босорканське* кубло точить душу нашого маленького праведника! — не могла із собою впоратись Фіскарощка.

— Як хочете, Марьо, дівка спасти, мусите ймити жабу, висушити, розтерти її і порошок розсипати по обійстю того, на кого думаєте, — і хворий вітер згине на-вхтема, — дала мудру раду Клара Цеткіна.

Наступного дня баба, женучи перед собою тичкою лінивого діда Соломона, далася ловити в Лавоцькі болота жаб. Додому верталися аж уночі. Обляпані чорним намулом, як чорти пекельною смолою, ледве притягли ноги, проте з повною кошаркою жаб.

— Коли Клара Цеткіна тобі казала єдну жабу, то на яку мару аж цілу кошарку? — весь час допитував, ківкаючи, Соломон.

Баба пророче підняла догори вказівного пальця і повчально мовила:

— То, Мішку, може, на нормальних босорканів доста єдну жабу. А Наполійони, то такі дябли**, што їх і єднов атомнов бомбов нараз не вразиш. На них треба найменше сто жаб!

*Відьмацький. **Чорти.

Дід ледве доповз до печі, а тут, навіть не помолившись, замертво впав од нелюдської втоми — так і хропів цілу ніч, смердячи намулом, жабуринням і жабами.

А баба Фіскарошка, не гаючи часу, взялася за жаб. Понанизувала їх на мотузки і порозвішувала у stodolі сушити. Наступні дні від нашого обійстя йшов такий нестерпний сморід, наче, перебачте на слові, на двір звезли і висипали все сільське гівно.

Мій рідний нянько так блював, що, виділося, в животі чоловіка не лишилося ані одної кишки.

— Мусиш, хлопе, терпіти, коли хочеш, аби наша золота дитина стала такою, як і людські, — напучувала Фіскарошка мого нянька, бігаючи за ним із відром.

Дід Соломон, хоч і виявився більш стійким, витривалішим, але невдовзі ним почало лихоманити, а далі видуло очі, як у бузька. За його словами, гази, якими бідного Соломона труїли на фронтах Першої світової, були намного майпахнячішими, як в'ялені бабині жаби.

Баба ж Фіскарошка, будучи людиною реформаторської натури, вирішила вписати деякі корективи в магічне дійство. Подумалось їй так: якщо жаби розтерти на порошок і посипати ним обійстя Наполійонів, вітер може рознести по околицях відьомську приправу й ефекту катма. Тим більше, як завше твердила Фіскарошка, всі недобрі й злі вітри йдуть саме від Наполійонів. Тому, щоб тяжкий труд не пішов за наполійонівським вітром, моя берегиня Фіскарошка вирішила розкидати сушені жаби по обійстю діда цілими. Отож, напакувавши полотняний мішечок, обгорнула його папером, взяла під пахву і далася з козою Танкісткою до обійстя Наполійонів.

Клара Цеткіна радила бабі здійснити ворожіння вночі, але Фіскарошка хворіла курячою сліпотою і в темноті ніколи не ризикувала кудись ходити, тим більше на діла небезпечні. Тому акцію на спасіння дорогого онука порішила провести рівно ополудні. Полудень, як їй говорили вчені відьми, теж має магічні дійства. А ще ополудні село без свідків, пусте — всі у полі.

З гордо піднятими головами і палаючим гнівом в очах обое — Фіскарешка і Танкістка — йшли з дому твердо і невмолимо, як смертники, обв'язані вибухівкою, на ворожі танки. Чим ближче було до обійстя Наполійонів, тим праведне діло, за яке готові були життя покласти, якомсь блякло, втрачало смисл. Рішучість і гнів теж губилися десь по вулицях, а натомість явився злодійкуватий страх: а що станеться, коли, упаси Божіньку, за ворожінням її впіймає старий Наполійонище. Отоді і Фіскарешка, і Танкістка воістину позаздрять смертникам за їх миттєву і легку смерть!

Коли ж дійшли до двору діда Петра, бабу страх уже сьомим потом облив. На щастя, в обійсті було справді пусто. Двері, вікна зачинені — видно, сімейство Наполійонів із світанку гарцювало на сінокосах і в полях.

Фіскарешка тихенько привідчинила хвіртку, штовхнула Танкістку попереду себе:

— Іди, іди, небожко, — шепнула козі на вухо баба, — якшто щось, уповімо, що ти заблудилася.

Далі, злодійкувато озираючись, вихопила з-під пахви полотняний мішечок і хутко почала розкидувати довкола хати сухі жаби... При цьому постійно повторювала:

*Згиньте, нечисті, всі до лаби,
Як в сухім болоті жаби,
Летіть у темні хащі, бездонні збини.
Й лишіться нашої дитини...*

— А што ти туйки робиш, босорканьо коростава?! — зненацька громом пролунав голос старого Наполійона — із в'язанкою трави він несподівано явився із-за хліва.

Якби в цю мить луснули навпіл небеса і кригами почали падати на голову Фіскарешки, достоту менше б вразила така картина, ніж з'ява діда. Її бідне серце, як наполохана пострілом сорока, притьмом вирвалося із грудей і, йойкаючи, почало метатися над селом, волаючи про поміч. А далі, вже з підбитим крилом, серце

знову шугонуло у груди, забилося десь у найглухіший куточок і лиш перелякано лупало перестрашеними очима. З усього того баба скрикнула і гепнулася посеред двору на сідницю.

— Я звідаю, що ти робиш у моєму дворі, газдине широкая? — гнівно перепитав дід.

— Мали би'сьте здоровлічко, сватику душевний, — почала оговтуватися баба... — Ми із Танкісткою ішли до цапа, а вона возьми та й забіжи у ваш двір.

Колихаючись, як суха лобода на вітрі, Фіскарощка встала і схопила Танкістку за роги.

— А що, твоя коза найнялася вже робити у безпеку?

— Чому ся, сватику, так смішкуєте? — спробувала і собі посміхнутися Фіскарощка.

— А що тогди твоїй козі винюхувати в моєму дворі? — аж почорнів зі злості дід.

— Видати, родню зачула, — почала хутко відкланюватися баба, тягнучи за роги на вулицю Танкістку.

— Родню зачула? — перепитав дід. — Та ти, кисла свербигуско, хочеш уповісти, же я цап?

І тут дід Наполійон скрутив носом, вдихнув повітря і глянув під ноги — по двору, вздовж хати, наче циганчата на пляжі, лежали розчепірені сухі жаби.

— А побили би тебе ясні громики! — аж заїкнувся від злості дід. — Та ти, босорканьо, серед білого дня мені ще й ворожиш...

Розгніваний, намірився ногою бабі в сідницю. Проте Фіскарощка, як підсмалений горобець, підпорхнула, і дід з усієї сили влупив чоботищем під хвіст козу Танкістку.

Неподалік нашого села була залізнична станція. Тут часто, особливо ночами, скаржачись на свою тяжку долю, заливалися плачами паровози. І так вони тужно, немов поранені слони, трубіли, що половина наших людей лишалася снів. Але як заревіла після удару Наполійона коза Танкістка, мабуть, усі паровози, разом узяті, так страшно верещали тільки раз — у день смерті дорогого нянька всіх няньків світу, товариша Сталіна. Вона

мчала вулицею попереду Фіскарошки і так дико мекала, що навіть сільські пси з переляку позабивалися в буди.

Дід Наполійон таки щедро почастував Танкістку — від удару в неї під хвостом видуло гулю завбільшки з кулачище. Від побаченої травми, а ще більше — усвідомлення того, що дорога цімборашка Танкістка постраждала через неї, Фіскарошка ледь не зомліла. Обполіскуючи від пережитого стресу обличчя над канавою, вона простогнала:

— Всьо! Всьо! Наполійонові капут! Я на старого дябла найду управу.

Із цими войовничими гаслами Фіскарошка рушила до влади, вірніше, до сільради.

«Советська власть» саме стояла на порозі сільради, смалила папіроси і пильно пасла дорогу на Мукачево. Її, «советську власть», уже кілька років у нашому селі незмінно і дуже успішно презентував наймолодший бабин брат Андрій на прізвисько Австрійський Пірат. Стрункий, міцно скроєний, майже двохметрового зросту, з аристократичним обличчям, хижуватим орлиним поглядом, він був гордістю нашого роду. Він був красенем і неперевершеним гангстером й авантюристом. До війни в Європі, мабуть, не було банку, в який би вуйко не міг проникнути і обчистити його, і казіно, де б він в азартних іграх не обшахраював невдах. А прозвали його Австрійським Піратом, бо саме в одному із нічних клубів Відня якась потерпіла графиня підбила більярдиним києм нашому дорогому вуечкові око.

Оповідали, що в ті роки Австрійський Пірат був героєм кримінальних хронік всієї європейської преси. Деякі газети потрапляли в село і ставали предметом неабиякої гордості для нашої колоритної сімейки. Баба, не в силах погамувати піднесення, кожному зустрічному тикала під ніс новинки із світлинами вуйка.

— Таким би ганьбитися, — пораз совістив Фіскарошку сват Наполійон.

— Не ганьбитися, а хвалитися, — відповідала баба. — Перебачте, сватику, айбо хто би був знав про наше

задрипане село у великому світі, коби не Андрійко і наш славний рід?

— Так, так, Марьо, ви дуже славного роду, лем псячого ходу, — підтверджував дід Наполійон.

— Ви міркуйте, свате, айбо можуть прийти часи, що нашому Андрійкові ще й пам'ятник у селі поставлять, — пророкувала Фіскарощка.

Неймовірно, але баба не так вже й далеко була від істини. Як і ведеться, всі геніальні таланти рано чи пізно перехитрюють самі себе. Ця гірка доля не оминула і нашого знаменитого вуєчка. Наприкінці війни Австрійський Пірат повернувся несподівано додому, як казав, «малінько руки відмочити», і тут його сита доля втратила пильність і звела із красунею і блудницею Анцею Гатьошкою — тою самою, що згодом стане Джульеттою і Дездемоною для великомученика пана Фийси. Яке їхало, таке здибало: Пірат і Гатьошка за кількаднів профітькали в мукачівських ресторанах гроші, а далі взялися чухати одне місце — що маємо чинити? Звісно, це питання не довго мучило Австрійського Пірата. Викравши в якогось із мукачівських достойників автомобіль, вуйко дався до Ужгорода «ревізувати» банк. Завбачливо поставивши машину у глухому провулку, блискавично й успішно провів фінансову операцію. Далі з повним мішком грошей прийшов у провулок, де його мала чекати машина. Але...

О, громи небесні, машини на місці не виявилось. За той час, доки наші вуєчко конфісковували гроші, безсовісні злодії свиснули його машину. На чому ж тепер добиратися до Мукачева, та ще й з мішком грошей?

Годі втямити, що вплинуло на завжди холодний розсудок мого знаменитого родака — наближення кінця війни, наслідки багатоденного запою чи біоенергетика Анці Гатьошки. Але йому нічого ліпшого не дуркнуло в голову, як притьмом кинутися в поліцію і гнівно заявити, що його обікрали. Піратові вельми поспівчували і попросили показати документи на автомобіль. Це без-

винне прохання, наче бочка льодяної води, вмить протверезило Пірата — від несподіванки в нього з рук випав мішок. І банкноти, ласкаво шелестячи, посипалися, постелилися прямо до ніг поліціянта.

Того ж дня до Будапешта полетіла радісна блискавка — нарешті впольовано одного з найнебезпечніших кримінальних авторитетів Європи. Тішилися там коштовним в'язнем недовго: через кілька тижнів советські хлопаки, освобождаючи Ужгород, заодно освободили і Австрійського Пірата. У перший же день на допиті вуйко зробив руському капітану політичну заяву, що в душі він був завжди комуністом, гаряче і всім серцем підтримує ідеї Маркса-Енгельса-Леніна і Сталіна. А ось чи займався тими не дуже гарними справами, за які упіймався? Так, він грабував, але тільки із чисто політичних мотивів — щоб підірвати економіку фашистських режимів і тим самим наблизити перемогу Красної Армії. Руському капітанові не спало на гадку, як мій любий вуйко допомагав советському війську кувати перемогу в борделях, казино і нічних клубах, та бідному слідчому і не могло прийти подібне до тям: під час допиту Австрійський Пірат умудрився так його напоїти, що того напівмертвого ледве витягли із-за столу. А вуйко вже наступного дня повернувся додому переможцем — на білому краденому автомобілі, із посвідкою звільненого з Ужгородської тюрми борця-антифашиста. А ще по якомусь часі зумів подати себе новій владі так, що став головою нашої сільської влади.

Мені назавжди запам'ятається, як наш кривоокий вучко в напливі одвертості щиро ділився з дідом Соломоном враженнями про советську владу.

— Такої інтересної влади, Мішку, нема нігде у світі. Зрана вона тебе піднесе високо-високо, аж до самого неба, аж до ангеликів, а ввечері так бехне об землю, що і чорти кісток твоїх не визбирають. Сесе тобі, Мішку, не вуйко Франц-Йовжка і не татічко Масарик із гертикашними* демокраціями. Сесе власть, якшто уповість на

*Туберкульозний.

білоє, що то чорноє, — мусиш уповісти, що то іще май чорнішоє. А коли укаже перстом на чорноє, що білоє, — падай на коліна і верещи на вшиток світ, же ти ще такого білого в жизни не видів.

У всякому разі наш унікальний вуйко зумів дуже успішно знайти з новою владою мову чорно-білих кольорів. Його невдовзі навіть якоюсь, як казала баба, «мендалією» нагородили. І в цій мові вуйка із владою першу скрипку грали бочки нашого знаменитого вина, а також пузаті корчаги сливовиці, якою навіть мертвого повертали до радості життя.

Отож сільська влада, нервово пихкаючи папіросою, жадібно пасла дорогу і чекала з Мукачева погоди, вірніше — великого гостя, начальника міліції. У пана головного міліцішти підходив якийсь ювілей, і вуйко мав це свято підкріпити напоями із наших підвалів.

— Андрійку кедвешний, щастя-дольку бись мав, яка радість, що тя виджу! — запричитали баба, заламуючи руки.

— Що ся стало? — нервово запитав Пірат.

— Наполійон вчинив над нами із Танкісткою акт насильственої смерті!

Вуйко, добре відаючи про бабині галамийки* із сватом Наполійоном, гримнув:

— Слухай, Майрьо, не плети тризну-парастас, а згинь під нечисту воду. Дораз туйки має бути начальник міліції, а ти мені голову путилиш** із своїми шаленицями.

— О, братику, та тото і добре. Сама доленька мені шле міліцію, — випулило щастя очі Фіскарощці. — От типирка і настане Наполійонам капут, аншлюс і фертік!

В цей час по дорозі з Мукачева, тягнучи за собою шлейф білої пилюки, наче багата невіста шовкову фату, плавно припливала начальницька машина.

Вуйко, лаючись, пробував бабу спровадити додому, ревно обіцяючи, що не пізніше сьогоднішнього вечора він власноруч буде розстрілювати Наполійона із протитанкової гармати, лиш хай дорога сестричка мастить

*Коломийки. **Дурити.

геть п'ятами. Проте на бабу це не подіяло. Їй неспогадано втеліжило в голову, що начальник міліції — посланець її багатостраждальної долі. І саме він, цей спаситель, врешті-решт позбавить її душевних мук і поставить на чолі ненависного Наполійона криваву крапку.

— Драсте... драсте, — протяжно мовив гість, витягуючись із кабіни трофейного легковика.

— Здраї-ї-я-я желаєм, таш... майор! — підстрибнув Пірат.

— Жілаєм! Жілаєм на вашу голову! — і собі засокорила баба.

Коза Танкістка, як і всі тварі невинні, маючи від мамки-природи дивовижне передчуття фатальності, певне, вже зачула майбутню трагедію, почала ревіти і тягнути Фіскарошку подалі від гріха. Проте тепер уже баба вперлася, як коза, — ні з місця. Тільки раз у раз била поклони до землі і, як зіпсована грамофонна платівка, повторювала:

— Жілаєм!.. Жілаєм!.. Жілаєм на вашу голову!

— Што за шум, а дракі нету? — пробасив майор.

Він був невеличкий, як волоський горіх, круглобокий, як мадярський гарбуз, червонощокий, як болгарський помідор, і рудий-рудий, як руська осінь.

— Пане майор, ані шума, ані дракі нету! — відрапортував Пірат. — Всьо в порядку, чін-чінарьом!

— Пане генерале, — баба всіх військових називала генералами, — пане генерале, не вірте Андрійкові. Вас, ачей ангелики принесли, бо і драка є, і шум несусвітній. Вражий імперіалішта Наполійон мало не вчинив над бідною челядиною акт насильственої смерти, пане генерале.

Видно, миттєве підвищення бабою до генерала вельми заїмпонувало міліцейському майору, бо він розцвів вдоволено, як червона півонія.

— А собственно, кто і как пострадал? — поцікавився новоспечений генерал.

Баба, не довго думаючи, підтягнула козу до начальника, задерла їй хвоста і, тикаючи пальцем в опухлу козячу сідницю, прокоментувала:

— Видите, прямо в дітородний орган чоботом попав. Після такого акту насильства я не гарантірую, що моя цімборка коза може і дальше беременіти. Поникайте*, поникайте ближче, — почала баба заохочувати начальника, підтягуючи козячий зад тому мало не під ніс.

— Пане майор, ідіте сюда, — вуйко відтягнув начальника і щось пошепотів.

Майор почухався за потилицю, рудо-червоний сміх аж палахкотнув на його обличчі.

— Вопрос с хуліганом ми решім, — сказав майор. — А с козой, еслі она сільно травмірована, тоже решім. Продайте ёйо мне на шашлик.

— Шо?! Шо-шо?! — отетеріла баба.

— Завтра в меня юбилей, вот і продайте козу на шашлик. Знаете, какая вкуснятина вместе с барашком.

Світ одразу померк у свідомості Фіскарешки: Танкістку, її найдорожчу у світі подругу-цімборашку, її сей вонячий руський цап хоче на шашлик!

— Та тото так, пане, ви ся сміхуєте... над... над... двома бідними сиротами, — мовила тихо Фіскарешка, відчуваючи, як вогонь праведного гніву, що загорівся в ній десь нижче пупа, підбирається все вище і вище, грозючи спопелити світ. Вона навіть відчула, як од того вогню починають під п'ятами тліти і нестерпно пекти підшвишкованих солдатських черевиків, які під кінець війни їй вдалося видурити за півлітру від німця.

— Ну раз у неїо іспорчен детородний орган, то какая польза із тварі? — стенув начальник плечима.

— А якщо, пане генерале, у вас буде іспорчений дітородний орган, то вас тоже на шлик... на шмик... шашликаплик! — заверещала баба і з усієї сили грубим солдатським черевиком втеліжила начальника міліції межи ноги... перебачте на слові, прямо в яйця.

Той вирячив од несподіванки очі, притьмом схопився обома руками за вдарене місце і, присівши, несамовито заскиглив од нестерпного болю.

*Подивитися.

По великому блату — і то тільки завдяки неймовірним старанням Пірата — велика цімборашка кози Танкістки моя баба Фіскарошка склопотала всього-на-всього п'ятнадцять діб темниці. Бабу постригли наголо, як руського вояка і, аби задарма не переводила на нарах державний харч, всунули в руки мітлу і дали «лікувальну» путівку. Фіскарошка майже два тижні підмітала вулиці Мукачева, час од часу передаючи нам через односельчан «привіти». Дні, проведені там, не пройшли для баби марно. Вона навчилась дуже смачно крити всіх і вся російським матом, а також крутити перед носом ближніх запашні і неперевершені дулі.

Це, мабуть, єдине благо, чи, вірніше, багатство, яке дала советська власть моїй бабі: немилосердно матюкатися і пекти колоритні дулі, дуже схожі на обличчя наших рідних, близьких і знайомих. А ще після Фіскарошчиного п'ятнадцятиденного «курорту» в діда Соломона з'явився афоризм, який я і собі взяв у житейські мандри: «Якщо до влади ставитися дуже серйозно, челядина має нещастя спитися раніше строку і достати білу горячку по повному».

...Отож дід Соломон і дістав тепер замість півдеци самогонки — свата Наполійона під ніс в образі бабиної дулі. Він ще довго пихтить, як мокрі дрова у печі, а потім, не придумавши нічого мудрішого, мовить:

— От прийдемо ми, Марько, ниськи до Микули на гостину, а я тебе там і не вгощу, і силювати не буду!

— Ой, так я, Мішку, настрахалася, як кобила, коли воза переверне, — у відповідь баба.

Тим часом на дворі починає все більше розвиднятися.

Кожен ранок у нашому сімействі нагадує останні години Помпеї або початок нового дня на Ноєвому ковчезі — все навкруги немилосердно верещить, мукає, гавкає, мнявкає, брязкотить, хрюкає, грюкає, квилить... ма-тюкається і б'ється.

— Мамко мої солодкі, спасайте, Черчіль хоче ня забити! — йойкає тітка Маргарита, тікаючи з комори від вуйка Василя на прізвисько Черчіль.

— Мамо, на мою веру, уб'ю тринькаву пасульнячку! — вривається за тіткою Черчіль і, доки Маргарита ховається за спиною баби, встигає її ще смачно погостити чоботом по хребту.

— Що ся, діти, стало? — застеляє баба тітку Маргариту.

— Ви представляєте, мамо, гнидава босорканя підробила ключ до мого сундучка і вночі з'їла всю солонину! — ледь не плаче вуйко і, доки баба схиляється, вмудряється чоботом влупити Маргариту ще й по голові.

Та, ховаючись за спину баби, верещить, що то не вона, і сама звинувачує Черчіля, ніби той позавчора вкрав у неї півлітрову банку маринованих оселедців... і з'їв, навіть не подавившись.

На східцях хати гірко заливається сльозами молодша тітка Єлизавета: якась нечиста сила в неї вночі теж з'їла бутерброд із свинським жиром і лекваром*, а також вкрала два карбованці.

У цей час у сні, втікаючи від пса, влітає мацур Шоні, зачеплює відро із свіжим молоком, і по земляній долівці ніжно стелиться біле шумовиння. Мацур, перелякавшись, вистрибує на горище, а звідти, перестрашено кодкуючи, вилітають кури і гепаються в горшки з їжею. Далі зриваються і, б'ючи й перекидаючи посуд, випорхують на двір. А там уже бик Берія, задравши хвоста, ганяється за свинями, що нахабно вихлебтали його помії.

Ось приблизно такі ідилічні сімейні картини щоранку відбуваються в нашому обійсті. До повного щастя тут не вистачає тільки мого нянька. Вони, мали би дольку, починаючи із півночі, в цей час уже здійснили кілька партизанських рейдів на колгосну територію — за виноградом, картоплею і кукурудзою.

Безперечно, найсвітліше в цій ранковій ідилії — я. Лежу, скоцюрбившись невинно в ліжку, янгольськими очима дивлюся на ранкову веремію і невимовно від того страждаю, але мовчу. А що тут говорити, коли і Черчільова солонина, і Маргаритині оселедці, і Єлизаветині бутерброд та гроші — то все справа моїх рук. І вчинено

*Сливе повидло.

все так талановито, що нікому й на гадку не спаде звинувачувати бідну дитину.

По якомусь часі, коли вся живність, що мукає, мекає, хрюкає, мнявкає, лається, матюкається і б'ється, розлітається по ділах праведних і грішних, баба підходить до ліжка, ніжно гладить мене по мудрій голівці і мовить:

— Митьку, вставай, будемо ладитися на гостину в Лавки до Микули.

Хоч і прокинувся вже давно-давно і спостерігав за всіма родинними спектаклями, але вдаю, що ще сплю і невдоволено буркаю:

— Вічно ви з тими гостинами. Надоїло!

А сам мислю: «Не приведи, Божіньку, аби лиш не передумали».

— І мені надоїло, — підтакує жалісно дід Соломон. — Жити із цією старою трінькашкою* надоїло.

— Та налейте вже дідові тоті нещасні півдеци, — прошу бабу, бо Соломон і насправді такий нездалий, ніби його всю осінь з коноплями в намулі мочили.

Баба таки зжалюється, наливає йому погарчик слив'янки і каже:

— Лем, дякуючи тобі, Митьку, наливаю. Пам'ятай мою доброту. Коли будеш нести нам із дідом на могилу чічки, мені маєш на єдну ставити більше, аніж старому, бо я дуже добра.

Наш рід до гостин, весіль, хрестин дуже охочий і прудкий. От коли десь на роботу — півдня збираються, радяться, потім рахують, чи це вигідно, і врешті-решт на все плюнуть і не підуть. А ось на гостину... як скрипки яворові: кліп-кліп оком — і вже готові.

І ось святкові, врочисті, повні достоїнства і самоповаги, як новенькі доляри, вирушаємо втрьох із дому. Йдемо до Лавок поміж осінніми товстобокими горбами ласкавим путівцем. За літо цей пішничок, носячи на собі галасливий люд, добряче натер мозолів. Але він мені такий милий і ніжний, як порепані долоні діда

*Розтринькувачка.

Наполійона, коли, буває, зрідка погладить мене по голові. Навкруги нас, по обріях, наче білі перини, вивішені бабою луфтуватися* довкола хати, громадаються ситі хмари. Вони тучні-тучні і насправду чисті-чисті, як перини порядної газдині, могутні й широкі, як наш добрий і щедрий нянько Дунай.

А прямо перед нами сидить собі при дорозі пишнотілою молодницею гора Ловачка. За кілометр-півтора на південь, на другому боці Латориці, на неї якось тужно дитячими очима весь час дивиться-озирається невеличка гора, йменована Замковою. Мені весь час здається, що це дитинка Ловачки. У далекі-далекі часи вона, пустуючи, відбігла від своєї матері-гори, перебігла босоніж через Латорицю, а далі, злякавшись глибоких вод, вже не наважилась перейти знову через річку. То й лишилася дитинка-гореня на віки вічні на другому березі.

У всі пори року наша Ловачка — мила, рідна і красива. Але восени! Розмальована гарячими і соковитими барвами, вона дійсно немов червонощока і багата верховинська дівка-відданиця — ну прямо-таки кров із молоком. Ідїть, женихи, придивіться, не торгуйтеся, бо не прогадаєте! А женихи — далекі гори на півночі, видно, вже давно-давно ішли сюди свататися, але, побачивши таку невимовно вродливу нашу молодицю, так і не наважилися підійти ближче. То й загрузли на видноколах: одні припали небесами, другі посивіли, а ті — полисіли, а ще інші — настільки постаріли, що геть зеленими мохами поросли...

Ось і тепер наша Ловачка, немов грудки осіннього золота у долонях щедрої рівнини, палахкотить, манить, вабить, примушує нуртувати кров у гарячих головах. А під нею, немов вишиті сільською умілицею, мережаться і котяться по невеличких пагірках яблуневі сади. Обтяжені осяйними гарячими плодами дерева стоять перед горою тихо, покїрно і смиренно. Яблуні нагадують великих блудниць, що вдосталь навеселилися і

*Провітруватися.

набігалися по світах за весну і літо, а тепер прийшли з повинною, із нагуляними дітьми до гори-матері й у тихій печалі відмолюють свої гріхи. І благородна мати Ловачка їх, звичайно, прощає. І блудниці-яблуні полегшено зітхають, і душі їхні, очищені від весняно-літніх гріхів, невимовним сяйвом палахкотять над кронами. І падають од радості сльозами осіннього щастя дозрілі яблука в усміхнені трави.

Мине багато земних літ, мине багато моїх страждань, і я, як тепер яблуні-блудниці, після блукань між прірвою і порожнечою одного дня великим грішником теж постану перед горою. Постанову не стільки умудрений, як життям побитий. Буде теж осінь, але вже дуже стара, глибока і печальна. Я стоятиму із своїм маленьким сином перед горою і намагатимуся віднайти в собі якісь слова покаяння, слова прощення за діла, не дуже праведно скоєні. Наближатиметься вечір. Хмари бродитимуть і шумуватимуть у небі, немов молоде, сердите вино у бочці.

Похмуро, тяжко, понуро.

І раптом у призахідному крайнебі ангели прочистять віконечко, відкриють його, й останні снопи сонця могутніми акордами впадуть на Ловачку. І гора тихо мені всміхнеться.

Але це вже буде не та Ловачка — червонощока, пишнотіла гуцулка-молодиця, а скоріше — печальна верховинська вдовиця. Та багатостраждальна вдовиця, що застигла серед осінніх рівнин, виглядаючи з далеких світів своїх синів, мужів і братів, які полягли на полях бранних і не менш кривавих полях житейських.

І стоятиму я перед горою із своїм маленьким сином, і заплачу.

І одному тільки Всевишньому будуть зрозумілі мої сльози.

За чим плакатиму?

За тим, що вже ніхто і ніколи не поведе мене малого на храмове свято попри цю гору осінню?

Чи тому, що мене вже ніхто не збудить рано, ніжно гладячи по мудрій голівці. І на тамтому березі Латориці Замкова гора мені вже уявлятиметься не загубленою дитинкою Ловачки, а звичайнісіньким пагорбом або, ще страшніше, елементом рельєфу.

А може, плакатиму за тими загубленими назавжди дивовижно-чистими і глибокими очима, в яких побачив своє перше кохання?

А може?..

Але заходитиме осіннє сонце. На обличчі Ловачки помалу згасатиме скупа вдовина посмішка. Все умовкатиме. Гора заплющить очі і тихо молитиметься. А мій маленький син, дивлячись, як витираю сльози, скаже:

— Не плач, татку. Он, дивись, там, на горі, ангели білі стоять. І всі радуються, а ти плачеш.

Але це все буде через багато літ земних, через багато страждань людських. А поки що ми йдемо втрюх на храмове свято через мою дитячу осінь, немов через щасливий безмежний сон. І мені ця осінь ще нічого не розказує про плин життя, про пору цвітіння і згасання, про те, що все рано чи пізно вертається до витоків своїх — тільки ми вже ніколи не повертаємося в часі, як та волосинка, що впала тобі сьогодні вранці із голови.

Для мене поки що ця осінь із дідом і бабою — як барвистий циганський прапор, як вершина краси, свято молодого полум'я, яке частіше бездумно спопеляє, ніж мудро гріє.

Ідемо собі на храмове свято до стрийка Микули, прозваного у нашій родині Беніто Мусоліні. Він уже багато літ живе в Лавках, у селі на північ від нас за трьома горбами, або ж, як казали, за трьома козлами. І це так, бо Лавки здавен славилися незліченними отарами кіз якоїсь дивної чеської породи. Тому в нас Лавки ще називали Козячою Чехією. А нашу стрийну — дружину Микули — за її дрібненький зріст, але безбожно войовничу натуру ми любовно нарекли Чеською Мікробою. Мусолі-

ні і Мікроба мали ще двох дітей — сина Петра та доньку Гафію на прізвиська Вірус і Бактерія. Така собі, як видите, колоритна сімейка паразитів. Гоп-стоп! Треба хоч якось прояснити ці чудернацькі прізвища і назви місць. Отже, почнем із географії...

Я, приміром, народився на Небесах, вірніше, на Небесі — так із незапам'ятних часів називали присілок, що, як злодій, втік від людей до найвіддаленішої і найвищої окраїни села. Втім у нас й інші околиці та окремі частини села мали не менш екзотичні назви. Одразу під нами, в затишному видолінку, лежала Аргентина. Із нею сусідила Бразилія. Східна окраїна села Палестина межувала з південною частиною — Мексикою. Від нас, із Небесі, брала початок дуже бесідлива і прудка річечка, яку нарекли Амазонка. Мали ми в селі ще й багато інших достоїнств. Приміром, наша греко-католицька церква знімалася на двох горбах, які нарекли Балканами. А ось невеличкий римо-католицький костіол підносився у наймальовничішій долині, йменованій Ватиканом.

Цим дивовижним у тутешніх краях назвам пояснення дуже просте: наші люди постійно колесили світом у пошуках заробітків. А коли поверталися додому, скуповували за зароблене землі й оселялися в різних кутках, а далі — хто всерйоз, а хто просто зо сміху — йменували ті поселення назвами держав і континентів, де заробили гроші й купували за них землю. Це була своєрідна вдячність великому світові, який ніколи не давав загинути й померти з голоду бідному на долю закарпатцю.

А ось у прізвиськ — своя історія. Все наше різнофайтове колоритне село можна зібрати під прапорами трьох прізвиськ: Слов'яни, Жидики і Шваби. І коли дотримуватись етики і називати людей виключно за паспортом, у нас раптом виявиться по два-три десятки Дмитрів Михайловичів Слов'янинів, Петрів Івановичів Швабів, Іванів Степановичів Жидиків... Ось і спробуй,

суддя чи прокуроре, не зломивши голови, серед численних двійників знайти саме ту особу, по якій темниця плаче. А назви прізвисько — і тобі вирахують, кого потрібно, назвуть адресу. А якщо попросиш — проведуть, а по дорозі ще й таку характеристику випишуть, що, даю чесне слово, з нею не приймуть ані в одну тюрму світу.

Прізвиськами, як правило, нагороджували за характером, подібністю, звичками, а часом і необачно кинутим словом. Так наше село вмістило в собі не тільки всі великі держави і континенти, а й постійно пригрівало і давало притулок королям, цісарям, великим розбійникам, геніальним вченим, політикам світового масштабу і різної масті авантюристам.

Село постійно множилося. Прийшов час, прізвиськ стало катастрофічно бракувати. І коли вже, бувало, з'являлись в одній родині два Гітлери чи дві Марії-Терезії, мудрі кебети взяли на озброєння досягнення науки і техніки. Отже, поряд із Гебельсами, Беріями, Кутузовими, Піфагорами у нас в сім'ях почали з'являтися Пеніціліни, Дусті, Пургени, Фугаси, Марганцовки і т. д.

Люди з часом настільки зживалися із своїми прізвиськами, що навіть забували про істинні імена і, бувало, на них зовсім не відкликалися. Неймовірно, але мати якесь відоме прізвисько вважали навіть за велику честь. А якщо селянин залишався без прізвиська, тобто жив тільки за офіційним іменем, це означало, що цій людині суджено було з'явитись на світ безликою. І тоді їй принизливо давали прізвисько жони. Скажімо, в розмові хтось згадає: «Я сам видів, як учора Іван Слов'янин ніс повну корзину грибів». Його одразу запитають: «А сесе котрий Іван Слов'янин?». І у відповідь почують: «А-а-а, та той, Анці Сусанінки чоловік».

Люди, що жили тільки по паспорту, ніби жили поза життям і ще задовго до смерті розчинялися в часі й безслідно зникали в пам'яті.

Чим більше хтось мав прізвиськ, тим поважнішим виглядав в очах ближніх.

Особисто я за кількістю прізвиськ міг преспокійно потрапити до Книги рекордів Гіннеса. Мало того, що кожен у нашій родині, кожен учитель мене йменував індивідуальним кодом, то ще й кожна вулиця нависила мені свої. Так, до десяти років моя скромна персона уособлювала не тільки тиранів людства, злодіїв та розбійників, а й всю мислиму й немислиму нечисть планети, починаючи від реальних кровожерливих крокодилів і кінчаючи міфічними рогатими ослами. І як би хто не смішкувався, носив я ці прізвиська гордо, пишався ними, як старі вояки рубцями на тілі від ран, отриманих у тяжких кривавих, але переможних боях. І як старому бойовику запам'ятовується на все життя перша рана, так і мені затямилось моє перше заслужено отримане прізвисько — Палірник, тобто палій, підпалювач.

Був я тоді ще пущівіриньком, але дуже допитливим і метким на всякі діла. В родині було таке вражіння, що природа в моїй персоні подарувала їм щонайменше десять двійників. В одну і ту ж мить мене можна було побачити і на вершку дерева, і на хаті, і в курнику, і на колодязному журавлі.

Одного дня я перейшов межу: приклеївся до заднього борту машини і помандрував аж до Середнього — за 30 кілометрів від рідного села. Вся наша весела сімейка ледь з розуму не зійшла, доки через три доби випадково мене не відшукали. Того ж вечора на родинній раді було одноголосно прийнято увільнити діда Соломона від усіх господарських клопотів і покласти на нього відповідальність за мене. Соломон сімейне рішення прийняв без великого ентузіазму і зробив заяву: «Увидиме, яка буде погода». А оскільки наше багатостраждальне Закарпаття оточене аж чотирма державами, а в кожній — своя погода, яка по-своєму тисне на нервово-психологічний стан закарпатця, можна уявити і

стан діда Соломона — він постійно хотів спати. Однак Соломон не був би Соломоном, коби не прийняв соломонівське рішення. Він щодня зранку виводив мене в сад і товстелезною мотузкою, якою путають биків, прив'язував за ноги до велетенської груші, а сам бадьоро засинав. Кажуть, я так дико верещав цілими днями, що на грушу, до якої був прив'язаний, не те, що птаха би не сіла, а й всі шкідники зникали безслідно за кілька кілометрів.

Того дня над Атлантикою, очевидно, формувався могутній циклон, і його вплив уже з ранку позначився на стані Соломона. Дід ледве прив'язав мене до груші, ще пробував скрутити з газети цигарку, але викурити сил уже не стачило. Опустився неподалік від мене, зіперся на сливу, голова, наче зів'яла хризантема, впала на груди, і «Будь здоровий, Мішку, напийся бровзи*». І ось тут я приступив до здійснення задуму. Вийняв із пазухи маленького ножика, що звечора украв від вуйка Черчіля, перепиляв мотузку і нею намертво прив'язав за ногу до сливи Соломона. І вже було хотів тікати, але мій погляд впав на газету, з якої дід чинив самокрутки. А також на сірники, що лежали поруч... Недовго думаючи, я накрутив із газет паперових цигарок, натикав їх дідові в рот, а дві ще й у ніс засунув. Далі притьмом черкнув сірником, підпалив, а сам хутко сховався в сусідську кукурудзу і, роззявивши рота, почав із цікавістю спостерігати. Можете уявити, наскільки могутнім був сон Соломона — він зреагував на мою диверсію тільки тоді, коли паперові цигарки згоріли в роті й носі і зайнялася вже борода.

Дід, як молодий лошак, із диким криком підхопився, рвонувся, але тут же впав, прив'язаний мною до сливи. Збиваючи з себе полум'я, перевертався по землі і дико волав про поміч. А поруч, в кукурудзі, перевертався од сміху я. Мамко мої, я так реготав, що ледь пупа не надірвав. Того дня я, мабуть, виконав свою річну норму сміху, бо надалі мені вже було воістину не до нього!

*Харчова сода.

Дякуючи нашому дорогому сусідові, панові Фийсі, котрі в той час, як вони далі усім розказували... «якраз пасулю рвали у кендириці з паніков Гатьошков», діда вдалося спасти. Щоправда, місяць мій дідико лежали у шпиталі, а відтак ще півроку ходили з такими губами-торомбами, найся не приказує, як у килавого* бегемота. І борода золоті дідико навіки позбулися. А я? Кажу ж, мені щонайменше рік було не до сміху. Ось за таку диверсію я отримав від рідні перше прізвисько — Палірник.

Отже, по службі Божій наша трійця — вся прилизана, помита, випрасувана, із лискучими посмішками на писках — явилась в обійстя стрика Микули. Як і годиться, на воротах нас уже чекали дорогі родаки — Беніто Мусоліні і Чеська Мікроба. Мусоліні, тобто стрийко Микула, був схожий на хлібовоз. Ні, він не був жирний, товстий, а просто велетенський, як і Австрійський Пірат: теж більше двох метрів зросту, неймовірно широкоплечий, з довгими, як ціпи, руками і могутньою шиєю, на якій міцно, як газда за свою землю, трималась непередбачувана у вчинках голова.

Видно, голова часто мучила Мусоліні, бо ходив вуйко чомусь із вічно втупленим у землю поглядом, наче постійно шукав загублені гроші або щастя-долю. А нагадував він мені велетенський хлібовоз, бо, не дивлячись на емоційні спалахи і гуканство, успадковані із святих коренів нашого роду, стрийко Мусоліні був дуже милою людиною, приносив і привозив ближнім тільки добро. А добро і щастя в мене чомусь завжди асоціювались із свіжим і теплим хлібом.

На одміну од велетенського стрийка Мусоліні, стрийна Анця, як уже мовлено, була дрібною, як запечена у спекотне літо бульбочка. До того ж чорна, як циганка, з гачкуватим, як у ворони, носом, проте дивовижно красивими і звабливими, як малярські сливи, очима. Ті очі не просто проймали, пронизували челядину, а роздягали її до нитки, догола. Якось дід Соломон так і призначався бабі Фіскарощці: «Коли на ня позирать Мікроба,

*Неповороткий, повільний; який має грижу.

мені весь час хочеся прикрити руками срамне місце — моє женило, бо маву таке чутство, што стову перед нею голий». На що баба Фіскарошка зреагувала заявою: «Видовбаю я Чеській Мікробі ті очиська, бо, видати, вона ще з молодости зурочила твоє женило: висить, як помивалька в корчмі на дверях, а хісна ніякого».

Мікроба по своїй натурі теж була людиною незлобливою, незлостивою. Просто стрийна — згусток якоїсь загадкової, але неприкаяної енергії, яка вся і всіх навкруги запалювала, мучила нестерпним вогнем і врешті-решт запусто спопелювала. Щоранку Мікробу осявали якісь ідеї. Вона, агітуючи всіх ближніх, бралася ці ідеї втілювати в життя, готова була за них покласти голову. Під обід Мікроба помалу починала сумніватися у своїх задумах. А увечері вона вже готова була віддати життя, аби тільки занапастити ту ідею, з якою починала свій день.

Ось така колоритна, веселково-святкова, урочисто-піднесена родина нас і чекала на воротах. Стрийко Мусоліні згріб діда під пахву і з якоюсь медвежо-грубою ніжністю потер щоки об Соломонову голову. Це означало — вони кріпко поцілювалися. Баба ж Фіскарошка і Чеська Мікроба солодко і граційно простягнули одна одній руки, немов індійські танцівниці, і сплелися шиями в зтяжному родинному цілунку, як африканські кобри. Щоправда, ледь відійшовши від Мікроби, Фіскарошка старанно витерла кінцем хустини губи і гидливо сплюнула. Той же ритуал достоту виконала і Мікроба. Невістки не переносили одна одну навіть на дух, але героїчно терпіли — і не тільки...

— Йой, Анцьо дорога, хоть і довго не виділа тебе, айбо так, нівроку, випозіруєш, як майське сонечко, — каже баба, а сама думає: «Ти, повітрульо нечесана, лем ти віник хибить...».

— А ти, Марько кедвешна, тоже не бись старіла, а десь, до мари, випозіруєш все молодіше. Личками світиш, як божими ружами, — дарує у відповідь Мікроба Фіска-

рощі, а сама думає: «Ага... ти, килава чалапіндошко*, так, небого, випозіруєш, як та зайчиха, що з вовком дві ночі переспала...».

Після таких сердечних компліментів заходимо до хати. Господи, як тут смачно пахне — одною слиною можна вдавитися. Як би наш челядник бідно не мався, а на храмове свято він навіть воші продасть, але зробить все, аби не тільки душі був храм, а й пузові свято.

Золотисті, як апельсини, запечені кури; рожева, як пелюстки магнолії, варена шинка; широчезні і могутні, як долоні стрийка Микули, свинні відбивні; сито-вдоволені, як гендлярі на базарі, гурки пузаті; як молочні поросята, голубці і котлети. А що вже говорити за тіста — горіхові, яблучні, сливові, макові. Все це лежало, красувалося на столах, полицях, печі, ліжках. Дивіться, мовляв, дорогі гості, які ми жертви принесли во ім'я ваших кендюхів!

«Дякуємо... красно дякуємо» — думаючи собі: нас двічі не треба просити, — і блискавично оцінивши обстановку, займаю найбільш вигідну позицію за столом, де всього повно. І дарма Фіскарешка, витираючи губи, масно говорить: «Анцьо ороньові**, такі смакоти наготувалисьте, што лем би ангеликів частувати», а сама достоту думає: «Найся не приказує, абисьмо з Мішком по дорозі домів лем понос не дістали...». Мені то все до мачки. Я їм, як молотарка. Набиваю їдлами кендюх, аж очі за потилицю заходять.

— Аби лем не пошкодило тобі, Митьку, — пробує якомсь стлумити мене Фіскарешка, печучись не стільки про моє здоров'я, як про репутацію нашого сімейства. Хоча крадькома думає: «Їж, їж, золота дитино, най борги вертають: Микула сам-самісінький у нас на Богородицю перемолотив стільки, що ми троє тут за тиждень не з'їмо...».

Природа наділила мене дивовижним даром: я бунтую і взагалі гостро реагую на світ до тих пір, доки не нажеруся. Як ситий, я починаю мислити вже не головою, а

*Хвора, нетрібна людина. **Золоті.

кендюхом. І тоді світ сприймаю навиворіт. Недавні люті вороги стають для мене доволі симпатичними, нестерпно-пекучі проблеми — дрібницями, трагедія вічного безгрошів'я — марнотою марнот. Так і тепер. Натішившись смачними наїдками, я, звісно, не забув і набити крадькома кишені. При цьому дербалізнув потай і кілька погарів вина. А далі вийшов із-за столу, сів собі на скриню в куточку і впав, як пітон, у дрімоту. Я чекав на найцікавішу частину гостини. Бо із незапам'ятних часів у нашій незліченній, як монголо-татарська орда, родині жодні гостина, весілля, хрестини чи уродини не обходилися, як казала баба Фіскарощка, «без циркусів і хайдерів», тобто — мордобойв. Це вже стало якимось атрибутом родинних торжеств — бити один одному писки. І часто коли баба, приміром, згадувала, як вони були на храмі в Лохові чи Бобовищах, дід Соломон прокидався із дрімоти і зацікавлено питав:

— Сесе, Марько, тогди, коли мені наш Павел вилицю потрошив?

— Ні, потятко*, се тогди, коли я нашій невістці Мінометці два передні зуби вибила, а Павел тогди тобі лем ключицю потрошив, — відповідає баба позіхаючи.

Ось така собі родова історична пам'ять при відліку найпам'ятніших сімейних подій і торжеств. Якщо гостина завершувалася тихо, мирно, ніхто це за свято не вважав, а просто говорив, між іншим: «Малінько сьме ся зобрали, верли штось на язык, гертанку замочили і тихинько розойшлися». Але про таке ніхто не пам'ятав і не хотів згадувати.

І ось ця найбільш жадана для мене мить настала. Стрийна Мікроба вручила врочисто бабі Фіскарощці величезний вузлик із гостинцями — це на завтрашнє опохмілья і дарунки тим, хто не зміг прийти. Фіскарощка, звісно, розсипала бісером великі подяки, а дід Соломон, намагаючись дістати руками до шиї Микули і «поцюлювати братика», випадково заглянув у спальню. Між вікнами на стіні, на місці тихого, мудрого і

*Пташка.

печального Миколи Чудотворця бовванів, як медвідь у гаврі*, тяжкий і гнітючий Микита Хрущов. За настирливою намовою Мікроби стрийко Микула вступив у партію і, видно, як і всі інші партейщики, не відставав від моди.

Дід Соломон весело глянув на стрийка Микулу і з дитячою безпосередністю вигукнув:

— Микулко, твій Микита точно так випозірує, як шпікулянт із мукачівської торговиці. Никай, тварь має, як ракошинський м'ясник, а писок — як куряча гузиця.

— Неправда, Мішку, — заверещала хмільна Фіскарощка. — Не мукачівський шпікулянт, а гірше — воко у воко старий Наполійон! Усі дябли — Наполійони!

І дійсно, кукурудзяний вождь Микита Хрущов у вуйка Микули годився більше на популярну експозицію «Їх розшукує міліція», ніж на почесне місце в хаті на стіні. Портрети вождів на ті часи коштували не таку вже й малу копійку. І партейний активіст, аби зекономити, замовляв лик Микити у пана Фийси, який, виявляється, вже давно, підпільно від нас із бабою, клепає сільським партейцям їх отаманів. І дуже дешево: одна комуняцька пика — півлітра палиньки, шмат сала, одну цибулю і три головки часнику. На запитання, чому пан Фийса просить аж три головки часнику, відповідав, що часником він виганяє потім із себе нечисту силу, яка вселяється в нього під час роботи над писками комуністичних начальників.

— Ти, Мішку, нашого любимого товариша Хрущова якшто ще раз позлословиш, я тобі сідницю натягну на твій червоний ніс, — витягнув бичачу шию стрийко Мусоліні.

— Якшто тобі такий любимий сись Міклуш, то спи з ним і гримай 'го вмісто Анці, — щиро порадив дід Соломон.

По цих словах стрийко заричав, а далі схопив своїми медвежими ручищами дрібненького Соломона і підняв аж до стелі. Дід тільки отетеріло, як ховрах, лупав

*Барліг.

очима навкруги й дригав, як лопухівська жаба, ногами. Стрийко Мусоліні, можливо б, і довбнув дідом об землю, але...

— Та ти, свинопасе короставий, через того килавого лисака підняв на мого Мішка руку?! — заверещала баба Фіскарощка і, притьмом підскачивши на стілець, вгостила стрийка пляшкою по тім'ю. Микула, немов бик, коли влуплять молотом у чоло, хитнув головою, і дід, вислизнувши з його рук, бехнувся на стіл межи голубці.

— Гойте, люди, жеброта вбиває істинних комунішту! — заволатала істерично стрийна Мікроба.

І тут же, аби не залишитися в боргу, схопила величезну глиняну миску із галушками і насадила Фіскарощці на голову — та вмить стала схожою на посуханого вояка. Баба, напихаючи рот галушками, — не пропадати ж добру, — хутко схопила зі столу варіху* і зацідила Чеській Мікробі межи очі. Дід, тим часом очунивши на столі, розліпив пульки, обзирнувся, кинув у рот голубця і почав належачки наливати собі сливовицю — за щасливе приземлення. Мусоліні, побачивши, як дід, розтягнувшись на столі межи мисками, намагається випити, гепнув собою в кут і захлинувся гомеричним сміхом.

— Гойте, люди, ко має Богонька в серці, спасайте! Жеброта вбиває чесних комунішту! — верещала Чеська Мікроба, сидючи зверху на бабі Фіскарощці і луплячи бідачку друшляком по голові.

Моя золота баба спробувала скинути із себе супротивницю, проте як завсігди заплуталась у своїй широчезній сукні і тільки безпомічно дригала ногами. Моя Фіскарощка на цей раз уже достоту готувалася віддати Всевишньому душу й у своїй безмежній смиренності і великих чеснотах постати перед вратами вічності. Мужньо переносючи удари друшляком по голові, бабина свідомість працювала навдивовиж чітко і ясно: «Нині велике свято. А той челядник, який у тяжких муках за-

*Ополоник.

гине на свято, точно потрапить у рай», — із умиротворенням думала моя дорога баба, прощаючись найперше, звісно, зі мною. Проте саме я не дав Фіскаррошчиній душі здійснити подорож до врат вічності. Побачивши, що баба дригає ногами все рідше, а Мікроба запалюється чим далі — все більше, я схопив Чеську заразу за волосся і щосили потягнув із великомучениці. При цьому пригостив Мікробу ще й глечиком по хребтянці. Та вмить забула за Фіскаррошку, блискавично вихопила з-під шафи кирзового чобота і втеліжила мене межи очі. І сам дивуюся, як ті стовпи вогню, що вирвалися з моїх зіниць, не спалили хату дорогих родаків, а кров, що хлинула із носа, не потопила «істинних комунішту», фена би їх з'їла!

Трішки посукані, потовчені, помолочені, але ситі, напоєні і щасливі повертаємося горбами із гостини додому — баба із тяжким вузликом гостинців попереду. Золота і мужня жінка, моя дорога бабуса! Як її не помолотила Мікроба, але Фіскаррошка своєму пропасти не дала — вузлик вихопила з-під носа супротивниці і гордо несе додому. А що — пироги, відбивні, гурки, голубці і всяка інша смакота не винна, що їх готували такі буйні газди. «Иппен'ми в гузиці», — весь час повторює Фіскаррошка. Позаду неї, як шия за гусячою головою, теліпається дід Соломон. А за ним, як коров'ячий хвіст, волочуся я, весь час голублячи розтовчений ніс. Перед цим поміж горбами пробігся прудкий осінній дощик, пахне дуже щемно опалим листям, вмираючою травою і вогкими хмарами, що злодіями хутко тікали за Лавоцькі гори.

— Сесе, Марько, самі небесики за тобою плакали, коли Мікроба задушити тя хотіла, — каже жалісливо дід.

Фіскаррошка поклала на землю вузлик, обернулася до нас, взялася за боки і твердо, наче відрубуючи сокирою, мовила:

— Все, Мішку, капут і фертик! Купуємо пса!

— Марько, на чім слово, то й готово. Нараз купуємо, — підняв кулак дід.

— Айбо такого великого, як теля!

— Ні, Марько, такого великого, як бика!

— А на яку біду вам такого псища? — не витерплюю я.

— Ми його будемо держати до нашого храмового свята, а як Мусолініще із Мікробищою прийдуть на гостину, ми того пса напустимо на них, і він їх з'їсть, — рішуче мовила баба.

— Так, Марько, так! — загорівся лютим вогнем дід. — Я сам спущу на них того звіра і буду уськати: «Кусь їх, бобі! Кусь їх, бобі!».

Така відданість дорогого чоловіка ошелешила бабу.

— Но за сесе, Мішку, мушу тя погостити, — мовила розчулена Фіскарощка. І тут же попередила. — Не бійся, пити будемо не з нашої.

«Наша» — це пляшка самогонки, яку за традицією із гостинцями завжди давали господарі гостям додому. Фіскарощка хутко підголилася і витягла з-під сукні півлітру. Яким чином бабі вдалося під час бійки злинити зі столу пляшку горілки — ані один детектив світу не відгадає.

— Сідаймо, Мішку, мало погостимось, — щиро запросила баба, — і про Митька не забудь. Коби не свята дитина, нюхала би я фіялки вже з того боку.

Доки дід наливав у невідь звідки добуті погарчики, баба розв'язала вузлик і розклала на землі перед нами відбивні, голубці, тіста.

— Ви що — мало нажерлися на гостині? — запротестував я, потерпаючи, а що буду їсти узавтра, якщо дід із бабою перемелють усю добрятину.

— Птфі, дитинко, на тому би сталося, — сплюнула Фіскарощка. — Ми што не газди собі. Поріжеме завтра всі кури, виб'ємо зайців.

— І порося заріжеме, коли треба, — додав дід.

— Я напечу білого хліба — такого, як гори, і будемо гоститися, — заявила баба. — Мішку, бери пий!

Дід з бабою цоркнулися і випили, закусили, очі солов'ями заспівали.

— Я, Марько, хочу з тобою потанцювати, — піднявся дід і опустив у поклоні голову.

— Приходіте свататися — ми не будемо прятатися, — теж галантно вклонилася Фіскарощка.

І почалося тупання, гупання і скакання під вічний соломонівський мотив: «Коби не Маруся, я би не женився...».

Гіп! Гоп! Фириги — не мириги...

Дід крутив серед дороги бабою, як жебрак бідою, баба дідом, як відьма мітлою.

— Но за такий танець, Марько, я мушу тебе, ороньова, тоже погостити, — тяжко дихаючи, мовив дід, відпускаючи Фіскарощку. — Ньит, ньит, не з твоєї і не з нашої.

Соломон розстібнув піджак і витягнув з-за пояса півлітру — теж невідомо як добуту під час веремії. Знову цоркнулися і, як мовить дід, «смачно тринькнули». Знову закусили. Дід став геть войовничим:

— Но, най лем прийдуть до нас ті лавоцькі лупіндароші*! А в нас пес, як біка, як віл...

Соломон так розпалився, що вже й віршами заговорив у гнівачці.

— А дай собі спокій, Мішку, — раптом, замислившись, мовила Фіскарощка. — Хіба ми дябли, як Наполійони, аби людей псищами уськати й чоботищами копати. Не треба нам великого звіра, хіба невеличкого песика, авби малінько настрахати.

— О-о-о-о, Марько, яка ти у мене мудра, — сплеснув ледь не на всі небеса руками Соломон, — я точно так, як твоя головка, думаю. Ми не звірі, айбо маленького песика треба!.. Я першим загойкаю: «Кусь їх, бобі! Кусь їх, бобі!». І най песик гавкать, айбо я буду держати його за повідок.

У честь несподіваного повороту подій тепер уже Фіскарощка запросила діда до танцю:

— Но, Мішку, за такий танець типир я мушу тя погостити із своєї, — ледве дихаючи од увиванців, сказала.

*Підступні люди.

Випили.

— Ти знаєш, а твій братцьо Микула дуже ядрену палінку варить, текла би з каменю, — мовила баба, витираючи губи після чарки. — Така гладенька, як олія, а пахняча, як цукрові грушки.

— А-а-а, Марько, тото вшитко наша файта, — підняв гордо догори голову дід. — Ми такі, такі фатьови, що камінь озьмемо до рук — він нараз хлібом стане. Сесе тому, що в нашої родини дуже добрі серця. Наші нянько, най будуть прощені, коли, приміром, дуже крали, то тричі хрестилися, а на сповіді про все попові призналися, — тут дід не витерпів і пустив сльозу.

— Недобрі ми, Мішку, з тобою люди. Грішні такі, що й не знаю, як земля нас носить, — посмутніла і собі баба.

— Недобрі, Марько, ой, недобрі і грішні, — охоче погодився Соломон і тут же нашорошив вуха. — А чим так тяжко ми согрішили?

— А тим, што ваша файта така золота, а ми її псами хочемо замордувати, — затремтів у баби голос. — Люди нас як янголів прийняли. Накормили, напоїли, а ми їм псами будемо вертати?

— Марько моя діамантова! — впав дід на коліна перед Фіскарешкою. — Ластовки би співали з твого ротика, я тоже так думаю. Люди нам свої душі під ноги стелили, а ми ще самі почалися.

Дід з огидою і осудом подивився на мене. Велике щастя, що бійка почалася не з моєї вини, інакше вони б учинили наді мною польовий трибунал.

— Прости нам, Богоньку, — підняла пристрасно до неба голову баба. — Закрий очі на ті наші гріхи і затули вуха від тих дурних слів, щось почув із наших писків.

— Божіньку, пусті наші словеса не приймай на небеса, — щиро попросив і собі Всевишнього дід.

— Я, Мішку, думаю, нам треба вертатися і попросити в Микулки й Анціки прощення, — раптово осяйнуло бабу. — Впасти перед ними на коліна, посипати голову попелом і просити, просити і ще раз просити.

— О, Марько моя медова, цукрена, цитронова і мармеладова, — розжалобився дід. — Я хоть із сього міста на колінах вернуся в золоті Лавки-Лавочки і так буду бити чолом перед дорогим Микулкою і Анцікою, што звізdochки їм й удень будуть світити над двором.

І тут же почали пакуватися, аби вернутись у Лавки. Безмежним було моє терпіння спостерігати це, але коли вони напrawdę надумали вертатись в Лавки, тут уже я не витерпів. Став перед ними на дорозі, розкинув руки і закричав:

— Лем через мій труп вернетесь до Лавок! Здохну тут, а вас не пушу назад!

— А сесе чому, гнидо килава! — вилупила очі Фіскарошка.

— А тому, що все кінчиться тим, що ви знову поб'єтеся! — з твердою певністю мовив я.

Мої дорогі родаки глянули одне на одного і призадумалися.

— А ти знаєш, Марько кремова, наш Митько має правду, — раптом мовив дід. — Ми вже й так натруджені. Ноги нас болять. Ліпше завтра підемо.

— То й опохмелитесь. І знову писки собі наб'єте, — підсумував я.

— Ну, добре, Мішку, — згодилася баба. — У Лавки вертатися уже ниськи не будемо. Але щи малінько собі дербализнемо і потанцюємо.

А в цей час над нами твориться диво Господнє... Заходить сонце, і над Лавками після недавнього дощу починає на все небо всміхатися осіння райдуга. Спершу якось розгублено, непевно, а далі раптово стрепенулася, підхопилася і, наче її підняли буйні і хмільні від свята лавчани, засяяла на увесь світ, з'єднавши барвистовесільною аркою осінні овиди. І над нами постали, сяючи і мерехтячи кольоровими колонами, велетенські ворота, через які, здавалося, можна потрапити до раю.

Із гори Ловачки випорхнула зграя галасливих птахів. Підхоплених вітром, їх занесло прямісінько в райдугу.

І тут сірі, непримітні птахи раптом, потрапивши в кольоропад, почали розцвітати в небесах. І бачилося вже, що то не птиці, а квітучі божі ружі, вишикувавшись у довгу вервечку, летять пишною зграєю через сяючі небесні ворота до раю.

Баба, роззявивши рота, якусь мить дивилася на це неймовірно красиве видовище, а далі схилила голову на плече діда і, схлипуючи, сказала:

— Ось так, Мішку, одного красного дня і ти піднімешся туди, — вказала пальцем у небеса. Мороз ня б'є, ночами не сплю, коли здумаю, як ми будемо розлучатися.

— І сам не знаю, за що мене, великого грішника, Богонько так полюбив і подарував на все життя тебе, дорога Марько, — почав сльозитись і Соломон. — Я такий щасливий у Бога, що все життя ти йшла зі мною. Слава і дякую тобі, Божіньку, за мою Марьку, — підняв молитовно до райдуги руки дід Соломон.

— Ти, Мішку, не журися. Коли прийде твій час, я сама оцими ручками закрию тобі оченьки, — мовила тихо далі баба. — Одна-однісінька тебе і помию, і чисту сорочку натягну, і руки на грудях тобі схрещу. Абись постав перед Богом, як достойний челядник, як ґазда, а не якась жебрач.

— А чого се дідо має вмирати першим? — питаю я.

— Він мусить вмерти першим, бо наш дідико дуже добрий, а тому слабенький... Якшто зостанеться сам, згине без мене, і нікому буде його навіть на ослін покласти, — не знімаючи з дідового плеча голови, журиться баба.

— Божіньку, за що ти мені дав таке щастя? — обнімаючи бабу, вкотре запитує в небес дід Соломон.

— Абисьте лем і напrawdę не вмерли од того щастя, — сказав я.

— Слухай, збийвіче, а ти що мішаєшся, коли старші говорять? — раптом спохвачується баба і легенько дає мені по потилиці. — Казала я тобі, Мішку, кілька вовка не годуй, він усе буде ліс хвалити. Видиш, зла наполійонівська кров — і хоч ти умри.

— Нич, Марько, прийдемо думів, накрутимо йому вуха, — твердо обіцяє дід Соломон.

І піднявши із землі клунки з останками гостини, дід із бабою, ніжно обнявшись, ідуть до нашого села. Я йду позаду й умиротворено дивлюся, як вони піднімаються на один із пагорбів. І тут опиняються у навстіж відчинених воротах райдуги.

Зливаючи один одному свої гарячі почуття, дід і баба не помічають, як їх з любов'ю огорнула-увінчала осіння райдуга. Вони і далі, не звертаючи ні на кого уваги, ідуть собі, зізнаючись одне одному в коханні. А мені весь час здається, що то не просто райдуга над ними, а всемогутній Богонько відчинив для моїх дідика і бабки свої квітучі ворота, і вони йдуть помаленьку на чесно заслужені небеса.

ТАК УПОВІДАНО

— Божіньку великий, ще лем літо уцїрькнуло зуби*, а вже така жара, що все боюся, авби тобі, діду, яйця не попарилися, — каже в'їдливо баба Фіскарешка Соломонові, що апетитно роздивляється довкола себе після смачного сну.

— Я, Марько, вчора чув по радїови, шо сесе тому так жарко, бо до нас урвалися горячі вітри з Африки, — каже флегматично Соломон.

— А не казали в радїові, чи сісі африканські вітри не принесуть із собою до нас і негрів? — запитала Фіскарешка.

— Сього, Марько, я не чув... — стенив безвинно плечима Соломон. — А што, може бути і таке чудо?

— У сьому курвацькому світі вшитко може статися, — каже баба. — В сорок четвертім році, як типир говорить «галя»**, до нас подули червені вітри із Востока. І видиш, результат — ті вітри до нас нанесли тільки большевиків, што нигда-шуга звідси вже не вивітряться.

Дідо глибокодумно чеше потилицю і мовить протяжно:

— Ти, Марько, в нас великий філософ. Кедь тя случайно москалі хоть на двадцять п'ять годів заквасять за твою мудрість у темницю, даву линдик на одрізаніє, што ти би намного більше книжок настругала, як Владьо Ленін, Йовжка Сталін і Карла Маркса вмісті взяті.

— Того нигда не станеться хотя би по тій причині, шо твій линдик уже давно на колгоспній пензії. Із нього такий вояк, як із баби козак, — вжала Соломона Фіскарешка.

А далі вже з любов'ю додала:

— Ти ліпше уповіш, што ся тобі вночі сніло. Так крехтав і йойкав, што подумала, ачей босоркані на тобі літають.

*Усміхатися. **Радіо.

— Не знаю, коли і що ти чула, айбо мені вже пару днів дуже красні і багаті сні родяться.

— А ну ж розкажи і нам із Митьком. Може, і нам щось із того багатства перепаде.

— Так-от слухай, Марько ороньова, сниться мені, лежу я гейби на воротах, а із двору Гітлерки виходить пишна пані. А така красна, як помаранча, — дід Соломон аж плямкнув губами, ніби й сам скоштував щойно скибочку помаранчі. — Підходить та солодка пані до нашого двору й каже: «Одчиняйте, Мішку, ворота, бо до вас щастя йде на гостину». А я, знамо, звідаву: «Що за щастя і відки воно преться?». А помаранчова паніка засміялася радісно, як зелена неділя, і каже: «А што ви, сватику, мене не впознали? Я і є ваше щастя!»

— Гоп-стоп, триндо*! — перебила владно рукою баба Фіскарощка. — Ти ліпше скажи, в якому сесе сні прийшло до тебе помаранчове щастя — у передполудняшньому, полудняшньому, пополудняшньому, вечірньому, нічному ци ранішньому. Поскілко ти спиш майже двайцїть чотири години на добу, то сесе дуже важно знати, авби вирахувати, коли сесь сон може збутися, — мовила замисливо баба, хутко обскубуючи картоплю до сніданку.

— Но само знамо, що кождому нормальному мужчині паніки сняться над рано.

— Ага, сесе значиться, що помаранчова паніка тобі сміялася в ранішньому сні, — задерла уверх голову баба, щось прошептала і твердо мовила: — Щастя припреться до нас сьогодні.

Не встигла Фіскарощка розгадати віщий сон Соломона, як на східцях перелякано загриміли відра, заверещали сінешні двері і в хату палаючим смолоскипом влетіли мої солодкі нянько.

— Рогата свиня до школи більше не піде! — істерично заволав він на порозі.

Мені стало моторошно. І як не парко було під периною, мене враз обдало морозом. Вістка про те, що рогата

свиня, тобто я, позбавлена відвідувати шкільні заняття, не на жарт перелякала і бабу. Проте, як це водилось завше, вона миттю схопила себе в руки, опанувала ситуацію, кинула орлиним поглядом кудись у Всесвіт і хижо запитала:

— А чого сесе би наша рогата свиня... прости Господи... наш Митрико до школи не ходив?

— Бо так уповів мені Іван Сусанін, директор, — ледь не плачучи, констатували мої золотенькі нянько. — Стрів мене перше на вулиці і каже: «Якщо ще раз увижду вашого розумного міністра у школі, то поміняю' му голову на гузицю! Най іде гуси пасти, там йому місце».

— Так і казав? — перепитала з іронією баба.

— Так і казав — гуси пасти!

— Но позерай лем ся, який у нас Сусанін вумний, — зі злою посмішкою мовила Фіскарарошка. — Най наш міністер іде гуси пасти! А шо, гуси — не тварі Божі? — раптом сердито рывкнула баба. — Шо, наш Митрик і гуси — послідня худоба на землі? А ци знає Сусанін, шо гуси, святили би ся, спасли колись великий варош Будапешт?

— Не Будапешт, а Рим! Гуси Рим спасли! — не втерпів я і вигулькнув із-під перини.

Історія, як я вже неводнораз згадував, була моєю коханою наукою. І хоч як мені не було жахно від мого нянька, як істинний лицар, я не міг дати кохану в образ.

— Не варош Будапешт, а Рим гуси спасли... од варварів, — ще раз підкреслив інтелігентно я з-під перини.

— То єден фрас. Просто там, де був Рим, раньше стояв варош Будапешт, і гуси спасли його од большевиків, — не дала собі сісти на голову баба.

І тут же обернулась до Соломона, зміряла його нищівним поглядом і, передражняючи, прошипіла:

— Так сесе і є твоя помаранчова паніка? Так сесе вона нам такое щастя приперла, а ти, бугаю червлений, щи їй і ворота одчинив. Ну почекай, будеш ти в мене двацять чотири години на добу не спати, а воші ряхувати! Наспиш мені всяку варохову, а дівчак най терпить.

Фіскарешка не втрималась, схопила залізну лопатку для жару і смачно вперіщила бідного Соломона по хребту. Нянько не стали чекати дарунку для себе і прожогом вилетіли з хати, не забувши зачепитися на східцях за перекинуті відра.

Бідака дід зіщулився перелякано в кутку біля нерозлучної подружки печі і тільки винувато кліпав.

— Най ваш міністр гуси йде пасти! А не з'їв би ти пес-сьої солонини і запив молоком із жабиної цицьки, кривопиский Сусаніне? — ніяк не могла вгамувати своєї гнівачки баба Фіскарешка. — Видите, всі людські копильці святі, лем наша дитина їм сліпак на очах. Най так і буде — Митрик у школу більше не піде!

— І не піде, Марько ороньова! — підбадьорився у кутку Соломон. — Хоть би за ту школу дівтакови щось платили. Хай би і невеликі піньозі. А так задарма ходить до науки, то щі їм і недобре. О, то є большевицькі зарази!

Я ж в цей час сумирно лежу під периною. Після вердикту своїх сімейних адвокатів, що я зовсім задарма, вірніше б мовити, «на Боже», ходжу до школи, а наді мною клятві большевицькі вчителі ще й збиткуються, на мене напали такі жалі, що сльози не те що покотились з моїх стражденних очей, а бризнули, наче із великодньої поливачки.

Із своєї гіркої планіди я прийшов до фатального висновку: всі мої біди починаються вранці, коли ще сумирно лежу під периною, або на початку навчального року, коли у шкільну програму вводять новий предмет.

Ось і нещодавно на наші школярські голови впало ще одне щастя — наука хімія. Уособлювала її височезна, худюща, безбожно нервозна і криклива пані вчителька, прозвана за свою вибухову натуру Динаміткою. І хоч пані Динамітка таїла в собі для моєї не менш вогненнебезпечної персони приховане лихо, хімія мені, як не дивно, дуже сподобалася. Вірніше, полюбилося саме слово — «хімія». Воно продзвеніло в моїй душі

кришталевим дзвіночком. Це слово було тепле, як парне молоко, сріблясте, як листя клена, і пахло духмяно, як перезрілі лісові суниці. А коли дізнався, що хімію називають ще «єгипетською наукою» і вона має такі ж давні й могутні корені, як і моя кохана історія, я зрозумів, що переді мною відкриваються двері у світ, де живуть одні дива і таїни.

Адже хімія — подумати тільки — це наука про перетворення. І в ту ж мить народилась мрія — перетворити мого мученика-вчителя пана Фийсу на цапа й оженити його на нашій козі Танкістці. Але цього треба навчитись. І я кріпко почав цімборувати з хімією.

Не минуло й кілька днів, як після уроків я, захеканий, влетів до хати. Баба саме пила воду.

— Бабо, ви знаєте, що п'єте? — навіжено закричав я.

Фіскарешка зо страху ледь не захлинулась.

— Ви п'єте аш два о! — закричав я.

Баба зойкнула, вода їй бризнула через ніздрі, і старенька зайшлася диким кашлем.

— Яку... яку... мару я п'ю? — нарешті спромоглася запитати.

— Ви п'єте аш два о! — повторив я, натискуючи на кожну літеру.

Фіскарешку перейняв такий страх, що горня їй випало з рук на підлогу, руки затрусились, і вона, йойкнувши, опустила на ослінчик.

— А я тепер, Митрику, не помру? — заплітаючи зо страху язиком, запитала благально.

— Не бійтесь, фрас вас не возьмє. Сесе так по-вченому, по-хімічному, вода називається: аш два о!

— І ми тепер не похворіємось, якшто будемо пити сісю гашпарівку*? — все ще не ймучи віри, питала баба.

— Бабо, ви што: ниськи із пеца впали? — уже розсердився я. — Ви ж усю жізнь пили її.

— Айбо я пила воду!

— Так, пила воду. А вона по-вченому називається аш два о. Така її хімічна формула.

Фіскарешка, змірюючи мене підозрілим поглядом, підійшла до відра з водою, нахилилася, понюхала, далі зачерпнула пальцем і піднесла краплю на язик. Поцмокала, поцмокала, видно, щось вельми їй збентежило, бо...

— Будеме, Мішку, завтра колодязь чистити од усякої хімії, — рішуче сказала Соломонові.

Дід, що досі спостерігав мовчки із-за печі, їдко хихикнув.

— А ви, діду, не дуже смішкуйтеся, — попередив суворо я. — От ви всю жізнь сидите коло пічки, а знаєте, чим ви дихаєте?

— Божим воздухом живу і дихаву, — прорік протяжно Соломон.

— Ой ні! Ви дихаєте це о два — вуглекислим газом, що йде з пічки. Він дійсно отруйний, — ошелешив я діда.

Соломон спробував припіднятися, але в поперек йому наче кола встромили. Так і закам'янів наш дідо напівприсядки біля печі, до того ж ще й руки розкинув, немов городнє опудало. Далі розкрив широко рота, випулив очиська, ковтнув кілька разів повітря і почав задихатись.

Попри велику житейську мудрість, яка межувала із не менш космічною лінню, мамка-природа нагородила Соломона дуже буйною фантазією. І коли я вимовив «це о два», дідові замість повітря уявились довкола мільйони величезних кругів і коліс у вигляді букви «О», які він мусить спершу ковтати, а потім ними дихати. Соломон беззвучно ворухив ротом і на очах почав синіти. І тільки термінове втручання любої дружини Фіскарешки врятувало діда від задухи. Коли Соломонові почала вже йти з рота піна, баба з усього розмаху втеліжила його поліном межі плечі і цим, видно, вибила йому з голови буйну уяву. Дід глибоко зітхнув і далі вже не звертав уваги на різні круги і колеса, які шалено вилітали із печі і крутились довкола його рота. Він сів собі на любий ослінчик і глибокодумно прорік:

— Сеся советська наука, попам'ятайте моє слово, не би до розуму, а в темні хаші і блуди всіх нас заведе.

— Ой, маєш правду, Мішку! — засокорила і собі баба. — Ми при цисарю Францові Йовжкові, царствічко'му небесное, нигда такої паскуді не вчили в школі.

— Інтересно би знати, а як большевики по-вченому називають шпірітус, паленьку і вино? — запитав сам себе Соломон.

— А я можу узнати! — бойовито випалив я.

Наступного дня, повернувшись зі школи, я посадив рядочком діда коло баби і з неприхованою зверхністю вченої людини почав з ними просвітницьку бесіду, вивідану од Динамітки:

— Почнемо з того, що основа алкоголю, як ви кажете, — шпірітус, по-стародавньому — сесе дух.

— Нечистий дух, — підхопила Фіскарешка. — Шпірітус — нечистий дух.

— Сесе, Марько, позераючи в кого він уселиться, — підкорегував делікатно бабу Соломон. — Приміром, коли той дух прийму на душу я, то він нараз стає святим. То кождий знає, же коли я дербализну шпірітусу — із мене ангелики говорять. А от ти, Марько, заквасиш — нараз чорти із твого писку вискакують.

Дід не встиг доплести думку, бо Фіскарешка вліпила його п'ястуком по тім'ю.

— Видиш, ще лем почула про шпірітус, а сатана їй уже руки розв'язав, — заскімлив дід.

— Хімічна формула шпірітусу «це два аш п'ять о аш», — продовжував я. — А по-вченому шпірітус називається метилкарбіналом.

— Як, як? ... лом... лом... лом? — перепитала Фіскарешка. — Но, на мою веру, я сесе вже давно підозрювала — коли переп'ю, точно, як би ня по голові ломом потовкли.

— А ну ж, ану ж лем іще раз уповіш, як тота зараза називається, — промимрив і собі ошелешений Соломон.

— Ме-е-е-ти-и-илка-а-арбіна-а-а-л-о-ом, — проспівав протяжно я. — Отак по-вченому називається шпірітус.

— Господи великий, што не придумують клятї большевики, авби лем порядочний продукт споганити і чес-

ному чоловікові апетит іспортити, — ледь не заплакав із розпачу Соломон.

— Чого ви, діду, весь час у шиткому вините большевиків? Тать того не вони придумали, то — вчені.

— Мовчи! — гиркнув Соломон. — Таку паскудь можуть придумати лем большевики. На мою правду, — продовжував дід, — я того лом... лом... ломаного шпірітусу більше в рот не возьму. Кедь уже пити, то лем вино, пиво і паленьку.

— Е-е-е, діду, не журися. Коли ми з тобою ті шпірітуси пили, то їх так ще паскудно не називали, і оно нашому здоров'ю не дуже нашкодило, — заспокоїла баба.

Фіглі-фіглями, але слово «метилкарбіналом» збурило в душі Соломона цілу гаму неприємних емоцій. Те слово в його уяві малювалося слизьким, як розчавлений слимак, колючим, як старий їжак, а до того ще й смерділо гнилою цибулею і страшним перегаром. Метилкарбіналом гидкою гусеницею заліз із вух дідові в горло і почав нестерпно жалити і пекти. Соломона почало тягнути на блювоту, він захлинувся кашлем і крізь гикавку запитав:

— А пан Фийса знали, што у шпирта такое паскудное ім'я?

— Шо пан Фийса? Пан Фийса — чоловік учений і, видати, мав знати, — кажу я.

— Но буде пан Фийса в нас не шпирт, а гарячу смолу більше пити! — пригрозила баба в бік обійстя мого дорогого вчителя.

— Не гнівайся, Марько, пан Фийса, може, би був нам і сказав, айбо його, видати, большевики залякали, — мовив гірко дід, приходячи до себе від кашлю.

Із тих пір дід Соломон, коли п'є десь у гостях чи в корчмі, конче запитає, чи немає в паленьці або вині того вченого «шпірітусу», що кінчається «ломом». А коли вип'є, сплуне та обов'язково промовить:

— Видите, люди добрі, що тоті закляті большевики не придумавуть, лем би чесній челядині жізнь отруїти.

Подібно до того, як панна хімія нанесла невиправної шкоди психічному здоров'ю Соломона, так само жорстоко вона дуже скоро спопелила ніжні паростки і мого кохання до неї. А все почалось із благих намірів, котрими завше устелена дорога нашого чоловіка до пекла.

На День учителя баба Фіскарощка приготувала для улюбленої вчительки хімії букет із семи пишних троянд. Вони казали не лише про сім кольорів веселки, а й про люблячі серця кожного із семи членів нашої могутньої родини до пані Динамітки, яка зуміла в моїй блудній голові, як сліпа курка у сміттю, віднайти світлу зернину хімічного таланту. Але, як я вже не раз знав, мамка-природа, яка чомусь не злюбила мене од першої хвилини появи на світ, на моїй житейській дорозі вперто і настійно підсувала паскудні «свині». Так було і на цей раз.

По дорозі до школи я вступив у конфлікт із кількома псами, від яких ледве відбився букетом. Потім нечистий висадив мене на грушу баби Анці Петрової, за що був частований по хребтянці кілком. Далі дорогу перебігла кішка. Кидаючи в неї каменем, трапив не у паскудну тварь, а у вікно нанашки Гітлерки і мусив тікати од її гніву через кукурудзу. А вже в самій школі, хтось зачепив мене, когось я ненароком луснув у потилицю. І можете уявити, яким виглядав букет родинної вдячності: три троянди я десь загубив, а інші мали такий вигляд, якби їх в окропі ошпарили. Ось ці чотири троянди-каліки я врочисто й підніс пані Динамітці, виголосивши здравицю в честь її свята. Та замість очікуваної радості обличчя пані вчительки так перекинуло, наче її вкололи в сідницю трояндовим шипом. Вона з якоюсь огидою взяла покалічений букет, кинула на стіл, зневажливо фиркнула, наче генеральська кобила, й зі злою іронією процідила:

— А що — не могли мені вже заєдно і гроба подарувати?

Як виявилось згодом, пані Динамітку ошелешили не квіти, які мали вигляд, ніби їх силоміць щойно вийняли із писка корови, а те, що їх — чотири. Перебачте, а

звідки мені — ще тільки початкуючому сільському аристократові — було знаття, що парне число квітів несуть покійникам. Отож я вельми зачудувався із слів пані учительки: «А що — не могли мені вже заєдно і гроба?». Проте, будучи улюбленим учнем, із піонерською готовністю відповів:

— Не журіться, паніко учителько, буде вам і гріб!

Старша челядь не дасть збрехати, колись на Закарпатті колиска і домовина були неодмінними на кожному обійсті. Домовина, по-нашому — деревище, покоїлася на горищі, а колиска — в хаті, десь у закуті біля печі.

Деревище, а в ньому всі похоронні причандалля, готували собі заздалегідь люди старшого віку, авби не завдавали по смерті родині, і так обтяженій горем, ще більшої жури. Наша сім'я і в цій традиції була оригінальною: труною кожен член родини запасався ще замолоду — як тільки переставав рости. Тому горище бабиної хати нагадувало склад похоронного бюро. Моя рідня в більшості використовувала їх як тверду валюту. Якщо, приміром, вуйко Черчіль зичив від тітки Маргіти банку оселедців, у заставу клав свою домовину. Дідова труна дуже часто за самогонні борги переходила у власність баби Фіскарочки. Із деревищ мали непоганий зиск і наші кури: у них вони гніздилися, неслися і висиджували маленькі пітята-курчата. А найефективніше домовини використовували мої дорогі нянько — у них вони надійно хоронили добро, так тяжко і з великим страхом крадене з колгозу.

Отже, повернувшись зі школи, я одразу заявив:

— Бабо, паніка вчителька казали, авби ми привезли їй гріб!

— Вона що — впала із печі на голову? — витріщила пульки Фіскарочка.

— Не знаю, відки впала — з пеца чи з дуба, — стенив плечима я. — Паніка вчителька дуже красно вам подякувала за чічки, а пак уповіла, що чи не могли би ми їй подарувати ще й гріб.

— Но та што, діду, прийдеться конфіскувати твоє деревище, — розвела руками Фіскарощка.

— Побив мене Мінден* — коли яка напасть, то мусить лем упасти на мій гріб! — запротестував Соломон.

На що Фіскарощка зреагувала поетичним шедевром:

*Наш дідо най не свище —
Фрас не возьме його деревище.
А коли штось — то не буде й гріх,
Коли діда задінеме в міх!*

— Я не хочу вмісто гроба в міх, — знову запротестував Соломон. — Якщо мене закопають в землю в міху, я там можу задохнутись. Та й міх може промокнути, а в мене ревма од мокроти, знаєш, як кістя буде ламати.

— Но та коли будеш, діду, у землі лежати, то не лем на кістя, а й на голову мож ся насрати. А по-друге, Мішку, не журися — іщи нико на сій землі не лишився.

Відтранспортувати деревище великих зусиль не коштувало. Вуйко Черчіль рік тому змайстрував і подарував мені в день іменин візок-самокат. Це було диво техніки на чотирьох гумових колесах. На них майстерно закріпив широкий і довгий ящик, збитий із ясеневих дощок, а спереду Черчіль вмонтував справжній руль з американського «студебекера». Оскільки наше обійстя гніздилося на Небесі — найвищому присілку, а до того ж і на найвищому горбі найвищого присілка, — візок для мене був не просто презентом Черчіля, а дарунком самої долі. Сідав собі біля воріт, відштовхувався, а далі мчав, немов шалена шаркань**, через Палестину, Бразилію, Аргентину і зупинявся аж біля церкви у Ватикані.

Отож, ми хутко зняли із горища дідове деревище і прив'язали мотузками на візок. Дід від великої образи навідріз відмовився їхати. Але це нас не вельми зажурило. Я сів на гріб спереду, баба вмостилась позаду, міцно вхопившись за мене, і Соломон штовхнув візок. Я,

*Бог (угорське). **Літаюча змія.

свистячи од радості, а баба, репетуючи од страху, летіли верхи на домовині, як татари, через Палестину, Бразилію, Аргентину... Розліталися по вулицях кури, ховалися по будках пси, верещали, вилітаючи на дерева, коти. Побачивши гріб на колесах і нас з бабою верхи на ньому, із жахом хрестилися по дворах і вулицях люди.

У Ватикані, біля самого собору, я трохи не справився з кермом, і ми з усього розгону влетіли у ворота нанашки Гітлерки. На нещастя, Фіскарощка на тому тижні побилася з нею в черзі за хлібом. Ворота, звісно, розчачнулися і впали. На гуркіт із сіней прожогом вискочила Гітлерка. Побачивши в себе у дворі гріб на колесах, а на ньому свою люту супротивницю Фіскарощку з онуком, Гітлерка ледь розум не згубила.

— Ти, льондро коростава, уже мені гріб сушиш? — заверещала Гітлерка, — живою хочеш мене у землю! А на тобі, босорканьо килава, на! На! На!

Тут Гітлерка обернулась, задерла сукню і почала плескати по голій сідниці. Побачене мене дуже потішило, а бабу приголомшило. Вона, розкривши рота, якийсь час ловила здивовані гави. Потім миттєво оговталася, сплеснула руками і, дивлячись, як Гітлерка лупцюється по оголеній сідниці, радісно мовила:

— Йой, дорога кумо, які тучні і красні маєте лица, ачень напудрилисьте їх. Лем не плескайтесь, небожко, так по губах, бо всю помаду розмажете.

Гітлерка завмерла, далі підскочила, притьмом прикрилася і шугонула до хати — видно, за мітлою. Ми не стали чекати «гостинців» — розвернулись і помчали далі.

Коли візок зупинився на рівнині, я встав, подав бабі мотузку і сказав:

— Но што, бабо, я віз вас з гори у долину, а тепер уверх тягніть мене.

Хата Динамітки стояла аж на Балканах, і од Ватикану ще треба було відкряяти добрячий шмат дороги вгору. І доки Фіскарощка дотягла візок із домовиною, а на ній і

мене, так захекалася й упріла, що, виділося, з неї ось-ось мокрим голубом дух вилетить.

Я погрюкав по хвіртці, і з хати вийшов чоловік Динамітки — пан Дийжа на прізвисько Піфагор.

До 1944 року пан Дийжа був у нашій школі директором, водночас викладав арифметику і геометрію. Оповідали, що замолоду Піфагор вчився в університетах Рима, Відня, Будапешта, і його добре знали в математичному світі. Я на власні очі бачив кілька його книг, виданих у Празі. А ще казали, що пана Піфагора ось-ось мали забирати в Будапештську академію... Але тут руські вояки принесли свободу, і все майбутнє Піфагора гевкнулося й пішло льондром*.

По якомусь часі після приходу руських пана Дийжу викликали до Мукачева на бесіду, а насправду — для перевірки на благонадійність. І тут виявилось, що Піфагор зовсім не знає російської мови. Італійську, угорську, англійську, французьку, німецьку, словацьку, чеську, польську Піфагор лускав, як горіхи. А ось по-російськи, хоч трохи і розумів, але не міг вимовити ані слова. Це вельми вразило комісію. Її голова видав такий вердикт:

— Товаріщі, перед нами абсолютно неграмотний чоловік — он даже русского языка не знает!

І далі продовжив:

— Тепер ви відіте, як сволочі фашисти іздевались над етим бедним закарпатським народом — ані даже директорові школ ставілі неграмотних тіпов.

Після такого вироку бідному панові Дийжі вже не те що директорство не світило, а й звичайне шкільне віконечко не блимало. Його взагалі позбавили права вчителювати. І тепер «неграмотний тіп» із дипломами кількох університетів, знанням десятка мов пас колгосні свині. І це тільки по великому благу його влаштував туди наш вуйко кривоокий Пірат. За його ж порадою Піфагор взявся активно вивчати російську мову.

Цілими днями з торбою словників і книг ходив бідака Піфагор пасовиськом і, отетеріло дивлячись у небо,

*У блуд.

зубрив слова й правила. Але, очевидно, через те що його генна свідомість не сприймала російських правил, душа пана Піфагора не бажала прийняти тієї мови. Тим часом Піфагор вивчив китайську, японську, кілька арабських і навіть мову якогось африканського племені, а російська вперлася йому в голову козою — і ні на крок уперед. Піфагорові бачилося, що по-російськи вже навчилися кожне дерево і кущ на пасовиську, не кажучи вже про його підопічних — колгозних свиней.

Пан Піфагор, побачивши нас із бабою, підійшов до хвіртки і шанобливо поклонився. Він був високий, міцно скроєний і, на перший погляд, мало чим відрізнявся від селянина. Але акуратно зачесане назад чорне волосся, довгі, біло-воскові і доглянуті пальці рук, аристократичні риси обличчя, якась невимовна туга і задума у глибоких голубо-зелених зіницях — все говорило, що перед нами людина шляхетного роду. І, звичайно, одяг — хоч і добряче поношена, але завжди випрасувана, в лінієчку штани, накрохмалена сорочка, начищені черевики. І найголовніше — краватка. У ній пан Піфагор навіть свині попасував.

— Дорогі Марько, ви хотіли якоїсь помочі од мене? — запитав пан Піфагор, зі страхом косуючи на гріб.

— Та ні, пане вчителю, ми самі вам поміч привезли, — опустила голову Фіскарешка. — Ваша паніка просили, авби ми їй гроба подарували.

— Не знаю, дорога Марько, айбо, наскільки я знаю, я ще не збираюсь вмирати, та й моя Іцука ніби ще хоче малінько пожити, — мовив знічено Піфагор.

У цей час із-за стодоли з корзиною тучнощоких яблук якраз і вийшла пані Динамітка.

— Іцуко, подь лем сюди! — покликав дружину Піфагор.

Пані Динамітка з повною ношею підійшла до хвіртки. І коли побачила нас із презентом, щоки їй спалахнули, як джонотани в корзині.

— А сесе што щи за троянські коні? — вирячила здивовано очі.

— Тать наш Митько казав, же ви дуже просили, авбисмо вам гріб. Сесе не подумайте, што якась взятка. Сесе лиш вам, од чистої душі, — засокорила баба Фіскарешка.

— Ви мені гріб од душі? — ошелешено запитала Динамітка. — А матір вам у душу!

На одміну від Піфагора пані Динамітка була далеко не голубої крові, а вельми емоційна, не стримана в бесіді і вогненебезпечна.

— А што, паніко! — щиро здивувався я. — Коли я вам подарував чічки, хіба ви не казали, што ми могли би вам і гріб подарити?!

Корзина із джонотанами випала Динамітці з рук — тучнощокі яблука сито і неохоче покотилися-поваландали двором у траву. І тут під пані вчителькою водномить зірвалося щонайменше сто кілограм динаміту — вона як підскочить, як заверещить, а далі блискавкою шугонула до буди і випустила пса-вовкодава.

— На мою веру... на мою веру! Марько, тікайте! — заволав Піфагор.

Звичайно, цього вже нам і не треба було особливо радити. Я притьмом вилетів на візок, баба Фіскарешка з усієї сили підштовхнула його, а далі й собі перепілкою порхнула на гріб позаду мене. І ми полетіли з Балкан з такою шаленою швидкістю, що нас би не те що собака, а й татарська стріла не наздогнала.

Із того Божого дня пані Динамітка почала мене чомусь люто не поважати. Мало того, що на кожному уроці згадувала всі прізвиська мої, які уособлювали всі гидотні тварі і нечисті духи, вчителька навішала на мене ще й хімічні клички — «іржавий ферум», «смердючий нітроген», «криволабий плюмбум», «шкірьоокий гафній», «шалений стронцій».

Крім енциклопедії нечистот земних і небесних, я став ще й ходячою таблицею хімічних елементів Менделєєва. Проте знущання тривали недовго — доки, як знала казати Фіскарешка, «у нашому Митькові не за-

воятив “сербський дух”» — бабин натяк на балканські корені діда Наполійона...

Того дня до нашої школи з перевіркою наскочили мій улюблений інспектор пан Годя. Для них вже стало ритуалом, як тільки переп’ють, мчать на опохмілья трясти вчительські й учнівські душі. А оскільки наша школа була найближче до Мукачева, то пасли пан Годя наші душі вельми часто. На превеликий жаль, цього разу пан інспектор не доповзти до нашого класу, а задовольнилися першокласниками. А далі, замкнувшись у кабінеті з директором школи на прізвисько Сусанін, гамували опохмільну жагу, або ж, як казали, гонили кози моравські. Організм пана Годі мав дивовижну властивість: тільки-но інспектор випивали, через кожні п’ять хвилин, як навіжені, бігали до туалету по-мокрому. Це я зауважив ще коли складав злощасного іспита про походження людини.

Отже, остограмовившись, внутрішні води понесли пана Годю із кабінету. Але...

По дорозі до шкільного туалету, що був далеко за школою в кукурудзі, пан Годя пролітали повз хімічний кабінет. За хвилику перед цим, скориставшись відсутністю пані Динамітки, на дверях кабінету я крейдою хутко написав: «ОО-М» — тобто туалет чоловічий. Шалено несучись коридором школи, погляд пана Годі прикипів до «ОО-М».

«Но то є мудрий хлоп, — подумали про Сусаніна пан інспектор. — Знає, як підмастити губу начальству!»

Із цим щасливим одкровенням пан Годя забігли до хімічного кабінету. Тут хутко почали нишпорити за унітазом, але того ніде не виявилось. А під стіною, витягнувши лебедині шиї, гордо шикувалися величезні скляні колби. Не завдаючи собі клопотів, пан Годя схопили одну з них і з великим задоволенням почали пі-пі-пі... Тим часом пані Динамітка, помивши після чергового уроку в потічку скляний посуд, із

високо піднятою головою несла його на таці в кабінет. Із педагогічним достоїнством відчинила двері свого кабінету, і тут постала ситуація, гідна пензля автора відомої картини «Не ожидали?!». Пан Годя, — в одній руці міцно тримаючи женило, в другій склянну колбу, — рвучко обернулися на голос дверей. Але чи ошелешені несподіваною з'явою пані Динамітки, чи притлумлені горілкою, пан Годя зреагували вельми оригінально. Вони галантно поклонилися їй, показуючи очима на колбу, сказали: «Перепрошую, пані, але ви сюди не втрапите».

Пані Динамітка, роззявивши рота, кілька разів ковтнула повітря, щось белькотнула, а далі в'єдно зі склянками і пробірками гепнулася на підлогу.

Почувши про цей прикрий інцидент, пан директор озвіріло закричав: «Де той збийвіч, я'му яйця відріжу!». І кинувся до класу. Проте за мною тільки вітер через вікно заспівав. І ось вам наслідок:

— Подумаєш, най наш випердок іде гуси пасти, — передражнявала пана Сусаніна баба, ніяк не вгамуючись із клятими гусьми.

— Писати Митрик знає, читати знає, а більше на якого фраса. Попа з нього не буде, дяка тоже, а на міністра йому і не треба, — торочив собі під ніс дід Соломон, куняючи біля печі.

— А тій шарії* рогатій што треба? — понесли раптом баба на Динамітку. — Подумаєш, увиділа голий линдик пана інспектора, но та й што? Нараз в обморок падати? Тать коби і я так, то більшу половину життя пролежала б безпам'ятна.

Тут Фіскарощка осіклась, вдарила себе по роту і крадькома глипнула на діда.

— Так, так, Марько, — підтакнув куняючи Соломон, не особливо заглиблюючись у зміст бабиних слів.

І Фіскарощка понесла далі:

— Можна подумати, што чеперава** Динамітка вообщє нигда в житті чоловічу серсаму не держала. А їй што —

*Швидка, метка людина. **Вайлувата, неповоротка.

дітей у кузні наклепали чи, може, колгозним комбайном намолотили? — грозила кулаком у вікно Фіскарощка.

Дякуючи адвокатським талантам моєї бабусі, напрошувався висновок, що у прикрому інциденті з линдиком пана Годі винуваті всі, крім мене. Більше того, я — безвинна жертва, на яку невідомо за що постійно падають усі гріхи земні.

— Солодка моя дитино, ой невчасно, не в добрий час тебе мамка породила, — мовила схлипуючи дорога бабуса Фіскарощка, тулячи мене до себе і гладячи по мудрій та безгрішній голівці.

Потім якусь хвилю мовчки і напружено дивилася у вікно, наче намагалася зловити думку, що випорхнула в небеса, і додала:

— Щи ся той світ не вродив, який би тебе, дитинко, оцінив і полюбив!

Солодка моя бабуса Фіскарощка! Ніколи не забуду, як, будучи в гостях у нанашки Жофії на прізвисько Кутузовка, Фіскарощка безцеремонно почала перчити її дітей — і злі шелюги, і кривопиські гунцути, і роти немиті, і содомські живани*. Сигіняшна Кутузовка здивовано, але терпеливо слухала-слухала, перелякано кліпаючи єдиним оком, а потім бочковим голосом прогуділа:

— Та ви, Марько, ліпше попозерайте на свого пекельного кочегара, першого помочника люцифера, — і тикнула пальцем мені прямо в чоло. — Хіба він ліпший за моїх?

— О, туйки ви, кумо, не праві! Коби наш Митрик був такий недобрий, як ваші бандіти, я би то нараз увиділа і такого би' му апостола прочитала, што вмер би від ганьби і переживання, — відрізала бабуська, голублячи мене поглядом.

— О, ваш херувим би дуже заганьбився. І так запереживав, так запереживав, як індюк, коли свиню зуби заболять, — відповіла нанашка Кутузовка, блимаючи єдиним оком.

Сентенцію баби Фіскарощки про мій невчасний прихід у цей світ і його не вельми велике захоплення од моєї

*Бандити, злодії.

персони згадую постійно. Вельми пророчими виявилися її слова.

Народився я на Небесі — так називали один із присілків села. І народився в Осінь Великих небес. Саме такою — Осінню Великих небес — залишилась у пам'яті людей остання осінь перед приходом червоних на Закарпаття.

Такого дива ніхто не пам'ятав. Ще й не встиг погаснути серпень, як погожого ранку, на Успеніє Пресвятої Богородиці, небеса довірливо притулились до гори Ловачки, якимось розімліли і попливли-розгулялись по світу.

Небеса голубими стогами вкрили навколишні гори, пагорби та обійстя людські.

Небеса, тихо шелестячи, текли руслами давно вимерлих рік.

Небеса затопили навіть колодязі, і жінки кожного ранку, черпаючи воду, витягали повні відра усміхнених і мудрих небес.

Небеса були настільки первісно чисті, що здавалися нерозгадано-піднесеними у своїй неповторності.

Небеса пахли. Небеса пахли бузком і полуницями. Ані до того, ані опісля ніхто ніколи не чув, щоб небеса пахли. І тим бузково-полуничним духом пропахла вся Велика Осінь. Полуницями пахли яблука і груші, виноград, картопля, гарбузи, стиглі кукурудзи. Навіть діти, які народжувалися в пору Великої Осені, пахли бузком і полуницями.

Минали дні, а небеса розлягалися все нижче і все більше топили ліси, поля, близькі і далекі села.

Небеса підійшли до землі вже настільки близько, що навіть птахи не мали сили підняти їх на своїх крилах. Щороку, відлітаючи у вирій, птиці піднімалися на недосяжну висоту і вже звідти, печально курликаючи, слали останні поклони землі. А в рік Великої Осені птахи, придавлені небесами, летіли настільки низько, що крилами чіплялися стріх, дерев, кров'ю позначаючи свій вічний осінній шлях.

А небеса підповзали дедалі ближче, і вже бачилося, що Великий Творець взяв землю на долоню і наближає її до своєї зіниці. І то вже не небеса, а Велике Око розглядає пильно не тільки те, що коїться на осінній землі, а й у збуджених людських душах. І побачене, видно, не вельми потішило Великого Творця, бо Великою Печалю в останню осінь Великої війни огорнулося Велике Око Небесне.

Бувальці поговорювали, що небеса настільки близько підійшли до землі для того, щоб душі невинно убієнних на війні не довго блукали в пошуках воріт Вічності.

Того осіннього ранку мої, святили би ся, мамка по-маленьку собі прошкували до гори Ловачки збирати виноград. Йшли вони через Єрусалимські горби — так називали черідку пагорбів за нашим присілком — і ласкаво говорили зі мною. Так, так, вони говорили зі мною, хоча я ще тихенько дрімав собі в мамчиному лоні. І ось мамка йшли собі Єрусалимськими горбами і тихенько говорили зі мною.

Я до смерті не забуду тих мамчиних слів: вони були пухнасті і ніжні, як мицьки на весняних вербових прутках, м'якенькі, як персики, і пахучі, як груші-медівки. Кожне з мамчиних слів, торкаючись мене, осявало маленьке єство і наповнювало його ніжною музикою. Далі слова, подібно краплям ранкової роси, ласкаво омивали мене, пахуче дзвеніли, і кожне з них світилося своїм неземним, але дуже теплим кольором. Це були слова без звичного земного змісту — вони скоріше нагадували оте невимовне щемне тепло, яким нас облагороджує Великий Творець.

Я навіть пам'ятаю, що кожне мамчине слово було відчутне на дотик. І я торкався мамчиних слів пальчиками. Вони, слова, здивовано розкривали очі й усміхались мені. І взагалі все мамчине лоно було велетенським суцвіттям пташиного щебету, голосом якогось дуже солодкого дощу і того безмежного дива, що зветься щастям, з яким тебе чекають у цьому світі.

Усе життя буде метатися блудна моя душа в пошуках того блаженства, яке відчув і пізнав під материнським серцем. Але найчастіше порожнечею, холодом, безвір'ям і зрадою відлунювалися мої марні пошуки. І ось тепер, коли дуже тяжко, лягаю на теплу землю, притуляюся щогою до неї і чую в ній давно забуту мелодію материнських слів, їх кольори, запахи, тепло. І вірою та надією повниться моє серце. Я знаю, коли покину цей світ скорботи, знову повернуся до материнського лона, і мені там теж буде так само добре, безтурботно, незрадливо і щасливо, як під материнським серцем. Але це вже буде лоно матері-землі...

І тепер мені від жалю до себе так само рясно-рясно падають з очей сльози, як того осіннього ранку капала свіжозварена самогонка в обійсті Ілька Слов'янина на прізвисько Барон Калошня.

Барон саме пробував первак, коли мамка минали його обійстя.

— Анночко, не хочеш причаститися — така люта, як огонь, — припросив до частунку барон мамку.

— Йой, Ільку, мали бисьте совість, куди мені до паленьки, — відповіла мамка знічено.

І тут я, почувши голос барона, нашорошив вуха і вдихнув носом повітря, що подали мені мамка із земного світу. Чимось нестерпно-бентежним запахло мені — то був дух молодої самогонки-сливлянки. Я собі мислю, що тої миті в мені прокинулись і заграли родові гени, і я войовничо захотів у світ. Мамка не на жарт перелякалась: цілий тиждень я ангелятком грівся під серцем, не подаючи ознак великої стурбованості, а тут раптово почав копатись і лускати руками в живіт, як грек у ворота нещасної Трої.

— Йой, дитинко, почекай ще маленько. Прийдемо додому, а там буде легше, — вмовляли мене мамка.

Але я, скуштувавши запах сливовиці, підскакував, наче жеребець — мені нестерпно хотілось випити.

Коли не стало сили терпіти, мамка сіли під виноградний кущ, заплакали і почали молитися до Діви Богоро-

диці. І, видно, Марія Богородиця змилостивилася й прийшла на поміч страждущій породіллі. За молитвою мамка й не спом'янулась, як вигулькнув, наче пущівіриньок із гніздечка, власною персоною я. Мамка, побачивши мене, так перелякалися, що ледве бесіди не лишилися. І тут Богородиця — моя заступниця, змилостивилася вдруге: в ту хвилину до своєї винниці післала нанашку Кутузовку.

— Йой, Анцько, мала бись долю, та ти, виджу, уродила, — проказала вже добряче п'яна Кутузовка.

Мамка ледве спромоглась на бідну посмішку й кивнула у знак згоди.

— Но, тать туйки нічого страшного ніє, — мовила Кутузовка, виймаючи із-за пазухи наполовину відпиту пляшку сливянки. — То, Анночко, не каждый день із жоною трафляється — можна й потерпіти.

Далі нанашка звідкись дістали ножа, промили його самоголкою і спритно відрізали мені пуповину.

— Мачка'го знає, Анночко. Ви такі із чоловіком красиві, а відки це мальфеня взялося, — мовила Кутузовка, передаючи мене мамці в руки. — Такий, най ся не приказує, якби із воронячого гнізда випав.

Можливо, я й не був великим симпатягою — чорний, як вороненя, торомбатий*, як нігер, зморщений, як печене яблуко, з великими й допитливими, як у мальфеняти, терновими очиськами. Але для мамки...

— Но, нанашкульо, чом ви так нефайно говорите? — ледь не заплакала мамка. — Та ви ліпше попозерайте на сесе божественне янголятко. Тать такий красивий, якби в квітах переспав, — ніжно тулила мене мамка до серця, все ще сидючи під виноградним кущем.

— Но раз тобі дуже красний, то милуйся, а я пішла на винобрання, — мовила Кутузовка і ковтнула з пляшки за мої народини.

Нанашка, звісно, запропонувала горілки і мамці, але та відмовилась. Почувши пропозицію випити, в мене знов гаряче стрепенулися родинні гени. Я закричав і простягнув до пляшки рученята.

*Товстогубий.

— Буде злодієм і бандітом, — проконстатувала Кутузовка. — Ще й не встиг на світ вилупитися, а вже тягне руки до чужого. Будь здорова, Анцько!

На сім слові Кутузовка обернулась і пішла своєю дорогою. А мамка ніяк не могли вирішити, повертатися додому, а чи перепочити і йти зі мною на винобрання.

Мамка мої були дуже акуратні й великою газдинею слова. Вони усвідомлювали, що на неї чекають, — руки тепер на винобранні дуже потрібні. Отож, трохи відпочивши, вони загорнули мене у фартух і помаленьку подибали на виноградники під Ловачку. Тут поклали мене під виноградний кущ і гукнули рідню.

Чесно зізнатися, наша сімейка була не у великому захопленні од моєї з'яви на світ. Як і годиться, трішки полююкали, пойойкали, поприплювали мене, аби не зурочити, і далися до роботи. Ось тільки баба Фіскарешка не могла одірвати від мене очей: і здивування, і захоплення, і обожнювання, і радість, і навіть трішки розчарування світилось у них. Потім взяла мене на руки, розгорнула фартух, з ніг до голови обдивилася і лиш тоді полегшено, але твердо прорекла:

— Істину кажу — то є тверда наша файта! Буде з нього або великий злодій, або міністер.

І пішла собі по роботі. А я тим часом все глибше осягав і проникав у світ, у який щойно звалився.

Ось я лежу під виноградним кущем. Для мене, крихітного, він видається велетенським деревом. А на тім дереві печальними осінніми ліхтарями звисають стомлені грона. Пронизані сонцем ягоди грають на кетягах бурштином і світяться такою добротою й ласкою, як очі небесних ангелів. А ось трохи ліворуч — величезне зелене небо, густо встелене пахучими сонцями. Це айва припарадилась щокатими плодами, збираючись на весілля осені. А їй, молодій дівці-відданиці, зіперлась на плече стомлена від рясноти старенька бабуса-яблуня. Можливо, ці джонотани, що велетенськими червоними бджолами густо обліпили згорблену постать дерева, —

останні діточки бабусі-яблуні. Тому старенька з якимись острахом і любов'ю пильнує за кожним своїм плодом-дитятком, щоб випадково не виронити його з рук.

А внизу, за деревами і плантаціями, розляглася аж лінива од ситості долина. По її зеленій щоці голубою сльозою повзе і повзе вічно якась усміхнена у своїй самотності Латориця-ріка. На її лівому березі, на невеличкій горі, немов велетенський коровай на селянському столі, знімається і пишніє Мукачівський замок. Я роззираюся, оглядаюся, намагаюся все це увібрати у свідомість і весь час чую над собою чиєсь дуже обережне дихання. Піднімаю з-під виноградних грозен очі і застигаю з роззявленим ротом — наді мною ніжно нахилилась наша ласкава мамка — гора Ловачка.

— Слава Йсусу Христу, я вже туйки, — вітаюся із горою.

Вона по-материнськи ніжно усміхається і поглядом показує вверху. Я дивлюся в небеса і бачу, як над мамкою-горою кружляє зграйка ангелів. Один із них раптом відділився од гурту, розправив крила і плавно опустився біля мене.

— Це твій ангел-хранитель, — сказала мені добра гора Ловачка.

Ангел став переді мною на коліна, склав молитовно руки і щось благально прошепотів. Потім погладив мене по чолу, і я, змирившись із цим світом, умиротворено заснув.

А через тиждень мене охрестили. Хрещеними батьками обрали барона Калошню, який спровокував моє десантування на цей грішний світ, та нянькову двоюрідну сестру Юльчу Кемакову на прізвисько герцогиня Едінбурзька. Як це завжди водилось у нашому роді, хитрі Данки хотіли однією палицею влупити по головах двох дурнів — охрестити мене і щільніше наблизити одне до одного барона і герцогиню: вони вже кілька років пробивались амурними стрілами, а до весілля не доходило. На думку кебетових Данків, моя поява на світ і священ-

нодієство хрещення мали розбудити в серцях підтопаних любовників хвилюючі емоції. Барон і герцогиня, мислили мої родаки, мають, ледь не кинувши мене посеред дороги, бігти до церкви вінчатися. Не відаю, яку гаму почувань і емоцій збудив я в серцях хрещених нянька й мамки, але задум гукануватих Данків втілювався у життя — барон і герцогиня таки кинули мене посеред дороги. А було це так...

Несучи мене після хрещення додому, барон Калошня і герцогиня Едінбурзька, звісно, не могли проминути корчму Пітя Жидика. Після церковного освячення, за традицією, мусило йти і світське хрещення.

Барон замовив собі й герцогині горілки і пива. А мене, щоб не заважав чаркуватися і чаруватися, поклали на стіл у прибудові корчми. Випили за мене, потім — за мамку, за нянька. І тут барон висловив мрію, чи не обзавестися найближчим часом вже і їм з герцогинею таким потятком, як я.

Але не дурний казав: бабі на язык краплю горілки — і полетіли у голові всі стрілки. Почувши про мрію Калошні, герцогиня, аж підскачовши, ляпнула: «Та нам, Ілечку, і не треба довго чекати. У мене скоро буде...». І поплескала себе по ледь округлому черевку. Барон отетеріло подивився на герцогиню і просичав:

— Я тобі не клепає!

— Та то не ти, Ілечку, — знову ляпнула шалена герцогиня. — То мене в Лавках...

І тут, збагнувши, якого дурного гороху намолотила, герцогиня розревілася. Плачучи і каючись, пані Едінбурзька розповіла жакхливу історію про те, яку наругу над нею вчинила нечиста сила.

Виявилось, кілька місяців тому герцогиня з матір'ю зібралися на весілля до стрийка Штефана. Але по дорозі мамку дуже вже скрутило... Отож герцогиня мусила йти сама.

— Як, у Лавки сама! — заричав барон. — Там же єдні живани і курваші!

— А мамка мені дали пищалку, — безвинно мовила Едінбурзька. — Вони сказали: «Кедь, Юльчо, хтось над тобою буде збиткуватись, ти лем свисти у пищалку».

— Я так і знав! — сплеснув руками Калошня.

Коротше, за словами герцогині Едінбурзької: «Коли весілля закінчилося, всіх дружок поклали спати в кухню. Я щось довго ся вертіла, вертіла і раз лем виджу — через вікно лізе щось дуже лохматое і страшное. Остановилося коло мене. Я нараз хотіла запищати, айбо, думаю, дівок побуджу. А нечисть почала мене мацати. Я — шусть рукою, а в нього, най ся не приказує таке корінище... Я так ся напудила, що зомліла. Коли прийшла до тямки, страшилище вовсю мною теліпало. Но я, знамо, зчинилася, што сплю, нич не чую, бо не знала, які мислі у страшилища в голові. Думаю собі лем єдно: «Но райбай, так райбай, авбись яйця стратив». І чинюся, што далі сплю.

— Но, а пищалка? Для чого тобі мамка пищалку давали? — репетував барон.

— Но коли нечистий утік, я так уже запищала, що всі перепудилися, — сказала герцогиня.

— Могла ти вже, небого, не лем пишати, а й гузицею верещати, — плюнув барон Калошня, різко розвернувся і вилетів із корчми.

— Ви таке дурне чули, Пітю: «З ким поведешся — од того й забеременієш?», — сказала до корчмаря Юльча. — Можна подумати, што в мене іншої жури немає, лем усе в пищалки свистіти.

І грюкнувши пивною гальбою об прилавок, кулею і собі помчала за бароном Калошнею.

А я і далі лежав собі тихенько на столі у прибудові корчми. У цьому приміщенні, що слугувало інколи за столову для міського панства, пахло для мене якось дуже таємниче. І я не відав, чи милуватися, а чи осточортіло плюватися. Тільки згодом збагнув, що то так до нудоти плісняво пахла влада. Вона постійно крутилася по буфетах, закусочних і пахла іржавими оселедцями, папіросами «Біломорканал», прілими пряниками,

маринованою килькою і перегаром «Московської» чи... Доки я, спелений на столі, дотямлював, чим ще пахла влада, прибіг найменший Жидик і сповістив нянька: телиться корова. Пітько, навіть не здогадуючись, що у прибудові на столі лежить новохрещений Данко, хутко замкнув корчму і дременував додому.

А бідна моя мамка стояли на воротах і заламували руки, куди поділися новоспечені кумове із хрещеником. Тут уже увірвався терпець і бабі Фіскарощці. Одяглася і попрошувала до церкви. Але по дорозі йшла попри обійстя барона й уздріла, як Калошня рубає дрова.

— Ільку, качка би тебе копнула, а де наш малий лилик? — запитала перестрашено баба.

— Но та я пак відки знаю? — розвів руками барон. — Я їх із Юльчею лишив у корчмі.

— А што, наш малий вже п'є, найся не приказує? — перехрестилася Фіскарощка.

— Я тої ганьби не переживу! Я ся вдавлю авать утоплю! — раптом хряснув сокирою об дерево барон Калошня. — А ви, Марько цукрена, скоро біжіть і Юльчі межі ноги пищалку забийте!

Отетеріла баба, дивлячись, що барон не в'яже і не плете, хутко побігла до сестри Полані на прізвисько Вашінгтонка — матері Юльчі. А там почула, що герцогиня вернулась домів доста давно. Наплакалася і мінут заз дваичть фешанула* собою в Лавки глядати якусь нечисту силу.

І тут уже спохватилися всі Данки. Лемент стояв такий, якби з небес доправди падали татари на конях. Бідний барон Калошня, рятуючись від праведного гніву Данків, зо страху скочив у колодязь, схопився за ланцюг і висів на ньому, тремтячи, як гівно на мотузці. А жертву нечистої сили — герцогиню Едінбурзьку, коли б Данки схопили в ту мить, даю ніс на відріз, втопили б у туалеті. І тут комусь спало на думку пошукати мене в корчмі. А та виявилася з колодицею на писку.

— Даю вам слово, я не крав вашого хлопчика! У мене своїх, як вошей, повно, — біг поперед юрби розлючених

*Гонорово піти.

Данків корчмар Жидик, якого ледве знайшли під Ловачкою.

Коли відкрили корчму, я тихенько спав собі на столі. Збоку стояв величезний ящик, у якому ріс пишний олеандр. Його крона, наче мамка, схилилася наді мною й усміхалася мені десятками квітів. Вони, гейби рожеві ангелятка, зграйками сиділи на гілках і божественно пахли. Я міцно спав і вдихав-пив ті запахи заморських квітів.

І мені снилась земля Єрусалимська. Порепана і гаряча, як житній хліб, Єрусалимська земля. Земля, по якій ходив Христос.

Земля, по якій ходив Христос, пахла квітами олеандрів. Квітами, схожими на рожевих ангелят...

...Гнів, занесений моїм дорогим няньком зранку в нашу хату, почав помаленьки вивітрюватися. Баба рубанула востаннє долонею повітря і твердо сказала:

— Най виключать нашого Митрика із школи! Але попам'ятайте, ще прийдуть такі часи, що і Динамітка, і той довбанутий директор Сусанін будуть за нами бігати і на колінах просити, авби наш дїтвак вернувся до школи. А ти, Митьку, головне, не дуже переживай, бо апетїт утратиш! — суворо наказала мені.

А я, звісна річ, так переживав у ці хвилини за школою, як баран, коли вовк удавиться кісткою.

— Але й сидіти дома не будемо, — мовила далі. — Богонько нам подарував красну днину — йдемо у Мочар крумплики* обгортати.

— Як, ми лем двоє? — насторожився я, бо до роботи теж не мав великої дяки.

— А чого двоє — троїчко: я, ти і дїдо.

Вістка про моє виключення зі школи через хімію і Динамітку так вразила діда Соломона, що після потрясіння і великих переживань він знову солодко заснув біля печі.

— Дїду, вставайте! — тормошу його за плече, переживаючи, що мені доведеться трудитися з мотиною і за Соломона. — Вставайте! Доки думаєте дрихнути?

*Картопля.

— Митьку, ти не кричи так на дідика, — зласкавилася баба. — Він тому так много спить, бо тренірується перед смертю. Ти знаєш, кільки там треба буде спати?

— Но та тогди, давайте, викоплемо йому в саду яму, то най там і спить.

— А чому в ямі?

— Авби вже заєдно не лем до сну, а й до землі звикав, — кажу діловито.

Дід потихеньку встав із свого трону з-під печі і, вмовляючись, мовив сам же до себе:

— Мусиш, Мішку, мало кістками погриміти, бо крumpлики, нівроку, любиш їсти.

Далі підійшов до вікна і, щось думаючи своє, сказав:

— Ади, вже тягнеться до нас водяное-неправое. Такий нездалий, гіби цілу ніч із псами зайців гонив по винницях.

Фіскарощка й собі кукнула у вікно і від щирого серця вліпила діда межи плечі.

— Ти, борсуку нехрещений, як так можеш говорити за пана Фийсу? Він што — рівня тобі, пас свині з тобою? — розгнівалася.

Коли пан Фийса навідувався до нас, з ним заходила вся позитивна і негативна енергетика. Ще здалеку починали танцювати на прив'язі собаки, реготали свині, розліталися від страху кури, перелякано кричали в сінях відра — весь світ приходив у незримий, але напружений і впертий рух.

Цього разу пан Фийса увійшов до хати тихіше кишенькового злодія. І вигляд мав такий, немов його щойно відкопали з могили, — весь ніби висічений із каламутного льоду.

— Марько, ваш Сталін — сатана? — запитав тихо, навіть не привітавшись.

— Пане Фийсо, Богонько милосердний з вами — про што ви кажете, — ледь не захлинулася з несподіванки баба.

— Ваш Сталін, Марько, — сатана. Сатана, світом чело-вічеським ще не знана, — вже твердо сказав пан Фийса і безсило опустився біля дверей на долівку.

— Хрест на мені, хрест на тобі. Свят... свят! — почали баба кидати на себе і на пана Фийсу хрести. — Ви не боїтесь таке страшне говорити? Маєте гріх неспасенний — таке про вождя, про отця нашого таке говорити.

— То не я казав. То говорив дорогий Микита Хрущов. Най Богонько його довго на світі подержить, бо правду має, — луснув п'ястуком об одвірок Фийса.

Баба схопилася за голову, присіла на ослінчик і мала такий вигляд, ніби небеса впали водномить перед нею і розлетілися на друзки.

— Вшиток світ говорить, як праведник Микита Хрущов сими днями вивів на чисту воду злодія й убивцю Сталіна, — продовжував Фийса. — Я своїми вухами нині слухав по радійови з Лондіна. Там таке, Марько, говорилося, таке говорилося про злодіяння сатани Сталіна.

Тут пан Фийса не витримав і тихо заплакав. Баба як скам'яніла на ослінчику, так і не ворухнулася.

— Е, пане Фийсо, не беріть собі дурное до голови, а горячое до яєць. Чим би не бавилися пани — лем би не було війни, — висунувся, як ховрах із нори, дід Соломон. — Ви ліпше уповіште, ци ви знали, як большевики паскудно називали палиньку?..

— Што-што, Мішку, ви казали? — промлявив отетеріло пан Фийса.

— Ци ви знали, як паскудно большевики називали палиньку, а ми з вами ту гидоту тепер мусимо пити.

Пан Фийса нерозуміюче похитав головою.

— Так обисьте знали — однедавна большевики палиньку обізвали нечистим духом і лом... лом... якимось фрасовим ломом. І тепер, видати, сісі паліньки і вина лем будуть вредити нашому здоровлю.

Бідний Фийса якимось благальним поглядом глянув на бабу, і тою відразу підкинуло. Схопила тістокачалку і як вперіщила Соломона знову межі ті бідні межиплечі.

— Як лем тобі язик у роті не звариться од такої паскуді. Світ перевернувся, таке горе, а тобі все лем шалениці в голові? — осудливо мовила баба.

Бідний дід притих, як заєць під капустою, і винувато, голосом куріпочки проказав:

— Так було все, пани єден другому в очі плюють, а жебрака по голові товчуть.

Але баба вже не слухала діда, вона віддала йому частку свого гніву і тепер спокійніше повела мову:

— Пане Фийсо, а може, ви обізнались, щось не те почувли. Не про того, нашого любимого вождя Сталіна.

— О ні, Марько, я англійську знаю так, як материнську бесіду... Лондін не бреше! — підняв догори пальця пан Фийса. — А ще я заходив до вашого Штефана — він тоже чув Америку на українській бесіді. І тоже казав, што вшитко чув, як Микита давав копанці Сталіну.

— Якшто правда, што вже і наш Штефан казав, то я вже і не знаю, што говорити, — розвела безпорадно руками Фіскарощка.

Штефан — найстарший син баби Фіскарощки, мій стрийко. Про нього в родині дуже рідко велася мова. А коли й заходила — дуже обережно і навіть якось неохоче. Бо як знала говорити Фіскарощка про Штефана: «Е-е-е, розум майте, то пасуля не з нашої файти». А дід Соломон казав ще так: «Тото потятко заблудилося і до нашого гнізда прибилося».

Удався Штефан на рідкість тямовитим, гострим на розум і твердим на характер. Із самого дитинства прикипів до книжок і був найкращим учнем школи. І як не дивно, ним гордилися не так Данки, як учителі.

Під кінець навчального року в школи краю навідувались пани із Праги для виявлення здібних селянських дітей. Їх відбирали і відправляли на подальше навчання у Прагу, Братиславу, Брно. Згодом із них ставали відомі у світі вчені, митці, лікарі, полководці, дипломати і радники президентів.

У цей щасливий список розумних жебраків потрапив і малий Штефан. Більше того, побачивши родинні нестатки, дідові навіть ще й призначили щомісячну грошову

допомогу. За те, що держава забиравала старшого сина-помічника. Дід стенив плечима, махнув рукою, а баба аж зраділа:

— Та най іде з Богоньком! Хоть не буде нас своїм розумом дражнити і постійно моралі читати.

Відмінно закінчивши гімназію, Штефан успішно навчався на філософському факультеті Празького університету. Штефанові світило велике майбутнє, але й досі ніхто не може втямити, коли і яким фрасом наш стрийко, як казали баба, знюшкався з комуністами і став фанатичним апостолом їхньої віри. І коли охоплена дурманним червоним полум'ям закарпатська молодь кинулась у сорокових роках через кордон до Радянського Союзу, він був серед перших.

Про літа, проведені в Союзі, стрийко Штефан не любив, а може, боявся оповідати. Але одного разу — це вже по кількох роках од війни — ми відзначали якесь родинне торжество. Штефан трохи випив, розчулився і почав захоплено розповідати про біле диво інею, з яким зустрівся, коли перетинав кордон.

Він переходив кордон якраз напередодні Різдва Христового. І хоч у цю пору в горах вже давно газдує зима, того року, як це часто є в Карпатах, тут надовго забулася сльотаво-смолава осінь... Було темно, із прогнилого неба лило. Аби не збитися з дороги, Штефан вирішив передрімати ніч у закинутій вівчарській колибі. Тут потихеньку і забувся у молодому сні. А прокинувся від білого і пухнастого, як овеча шерсть, світла, що безугавно лилося і лилося тихими струменями знадвору. Висунув голову з колиби і завмер: за ніч дощ перестав, під ранок захухукали північні вітри і здули заляпану стару осінь кудись у долину. А натомість весь світ помолодів і зацвів рясним, багатим квітом інею.

Штефан швидко одягнувся, зібрав речі, вийшов із колиби, глибоко вдихнув повітря і від побаченого завмер.

Навколо, як багаті верховинські газди, сиділи тихо в білих гунях*, старі і мудрі гори. А під їхніми грудьми,

*Верхній одяг.

мирно посапуючи, досипали, немов діти, гурти дрібніших гір і пагорбків. І на всіх невимовною білизною сяяли, теж зіткані з пухнастого інею, новенькі гуні.

А ще нижче у сріблястих козушках, немов колядники, завмерли юрби дерев. Ці колядники-дерева теж мали дивовижно білі обличчя, довгі-предовгі пухнасті вії і тільки й чекали Віфлеємську зізду, аби тисячоголосим хором заколядувати.

Штефан потирав від незвично-чистого саява очі, і йому весь час здавалося, що за один короткий сон з осіннього сльотавого світу він потрапив у країну білого благоденства. Країну, де народжуються, живуть і вічно царюють білі-білі гуцульські ангели.

Усе тут було для нього казково і незвично. Он, у самому низу, в межигір'ї, немов синя жила на руці старого лісоруба, пульсує і тихо жебонить річка. Ні, вона не просто шелестіла водами, плюскотіла хвилями. У цій білій країні гуцульських ангелів річка весело неслась поміж горами і дзвінко колядувала. Підстрибуючи на перекахах, плигаючи від каменя до каменя, вона, ця янгольська річка, верховинським дівчам швидко бігла, щоб устигнути донести в долину різдвяні пісні. Й аби ті пісні давніх і добрих пастирів нагадали грізним царям цього світу про народження Спасителя, що всі теперішні суєти їхні — то є марнота марнот. Що вічною є зізда Віфлеємська, котра світлом своїм у зневірених душах запалює Віру, Надію і Любав. І вічним є той, хто прийшов у цей світ із словами на вустах: «Я мир вам приніс!».

І така божественна тиша єднала різдвяне небо і землю, що, виділося, торкнешся її легенько перстом — і вона, свята тиша ця, з переляку скрикне, розіб'ється-розсиплеться мільярдами іскринок інію і білим мовчанням затопить простори земні.

І молодому Штефанові здалося, що це біле диво, в якому він прокинувся, — не просто природне диво, а провидіння, знак Долі, що він іде шляхом Істини. Вмить радістю вибухнули його груди, і напередгінці з веселим

криком Штефан полетів у долину, з якої починався і на півсвіту тягнувся загадковий комуністичний світ.

— Браток, ти би краще додому повернувся, — порадив Штефанові молодий прикордонник-українець, коли стрийко вийшов на охоронця.

Штефан не те що не послухався, а навіть образився: він стоїть біля воріт щастя, а йому показують дорогу назад. І ось на цих словах стрийко умовк. Проте всі до-стеменно знали, яким пеклом обернувся для нього сподіваний рай: Львівська буцигарня, далі безконечна дорога в сибірські концтабори, золоті копальні на Колимі. Звідси його і ще кількох закарпатських доходяг-скелетів відкопали серед війни і відправили в Бузулук, де формувався корпус генерала Людвіга Свободи.

Із війни Штефан вернувся весь осяяний орденами і медалями та з відірваною по лікоть правою рукою. Приїхав із тою ж фанатичною вірою в комуністичне месіанство. Дуже швидко оженившись, покинув родину і почав з одnodумцями твердо і настійно клепати нове життя, що мало привести закарпатців до незрозумілого їм світлого майбутнього. Проте сталося навпаки — нове життя знову привело Штефана у сталінські концтабори.

Це сталося на сільських зборах, де йшла гаряча агітація за створення в селі колгозу. Штефан сидів серед уповноважених у президії під портретом нянька Сталіна і вів засідання. Невеликий сільський клуб роївся, гудів, свистів: одні хотіли в колгоз, інші — зарікалися від нього. Серед розпалу пристрастей стрийко встав, хотів луснути по столу, але якось невдало розмахнувся і культею — напіввідірваною рукою — зачепив над собою портрет Сталіна. Той зірвався зі стіни, луснувся об підлогу — і бризками розлетілося скло. Вмить все стихло. Скам'янілі очі натовпу застигли на розбитому портреті.

Наступної ночі до обійстя Попелюків — родинного гнізда дружини стрийка — підїхав «чорний ворон», і Штефан безслідно зник. А повернувся через п'ять років, коли, царствічко йому небесноє, золотий Микита

Хрущов копнув у гузицю злодія Берію й одправив його в пекло гарячу смолу жерти.

Ось тої пори, яку тепер називають хрущовською відлигою, із Воркути повернувся стрийко Штефан. Але вже ніколи не показувався на люди — сидів днями в комірчині, перечитував томища Леніна, Маркса, Енгельса, Сталіна. І від нього ніхто слова жодного не чув!

Одного разу баба послала мене віднести стрийкові торбу перших грушок-медівок — він їх дуже любив із дитинства.

Удома у стрийка нікого не було, і я відкрив комірчину сам. Й одразу відчув липкий і солодкувато-пліснявий сморід. У комірчині було темно, і коли очі призвичаїлися до сутінків, побачив стрийка Штефана. Він сидів навпочіпки у глибині комірчини за велетенською сіткою, сплетеною павуками. У тому павутинні нагадував велетенську приречену муху, яка з останніх сил рветься на волю, ясно бачачи, як до неї підповзає страшний павучище.

А навколо стрийка, наче трупи воронів, громадилися чорні томи Леніна, Сталіна й інших ідолів комунізму. І я тільки тоді збагнув, від чого нестерпно смерділи книги. Вони смерділи зітлілим часом, павутинням і мертвими мухами. Але що найбільше приголомшило — над стрийком, засипаним по шию чорними трупами книг, у золотій рамі, начищеній до лиску, висів портрет Сталіна.

— Стрийку, туйки баба вам передала грушки-медунки, — простягнув я руку з торбою через павутинні ґрати.

— Скажи бабі, моїй мамці... скажи їй, що в неї найдобріше серце у світі, — мовив якимось павутинним голосом Штефан.

Прийняв від мене торбу з грушами і більше не промовив жодного слова.

— Так то ви правду кажете, пане Фийсо, што і Штефан підтвердив, же Микита надавав Сталінові пофанців по писку? — знову перепитала Фіскарощка.

— Та йдіть самі зазвідайте, — порадив Фийса.

— Світ пішов льондром. На пси зійшов, уверх ногами, — мовила сама до себе баба.

— То, Марько, не світ, а нас заставляли ходити уверх ногами, неволя би їх взяла. Хіба у здоровому світі великий учений-математик, директор школи пан Піфатор пас би свині? А я? До чого мене довели. Я із самим регентом Горті ручкався! У мене влюблялися графіні, баронеси. Я мав велике ім'я, а тепер мушу клянчити у вас децу сливлянки? — пан Фийса запалювався більше і більше, а далі не стримався і заривав.

— Богонько з вами, пане Фийсо, хіба для такого золотого чоловіка, як ви, хтось би пожалів? — взялася втішати Фіскарощка вчителя. — Та ви нам як рідний брат, ні — нянько наш.

— До слова, Марько, я більше пити не буду, зарікаюся наохтема, — мовив крізь схлипи пан Фийса. — Але нині ще дам собі малінько. І знаєте, вип'ю за здоровлічко Микити Хрущова.

Баба дістала із схованки пляшку і налила цілий гранчак.

— А я того большевицького... як його... ага... лома... лома пити не буду, — кукурікнув із-під печі дід.

— А тебе, нучтемний* з вухами, ніхто і не просить! — гаркнула баба. — Содом а його море. Коли щось робити — спить, а як пити — нараз вухами вертить!

Баба вийшла в комору за солониноюю.

— Якшто я і вип'ю малінько, то хіба лем завто, авби менше большевицької зарази у вашу організму попадало, пане Фийсо, — запропонував свою поміч дід Соломон.

Пан Фийса хутко розлив порівну горілку, і вони, не мовлячи слова, миттю випили, авби баба не бачила.

— На мою веру, пане Фийсо, одколи большевики прозвали паленьку паскудним словом — не йде мені за милого на душу, — сказав кривлячись дід. — Чувствуете, як нараз отравляється нам організма.

*Нарваний.

В цю мить у селі почали лунати постріли... — один, другий, третій. Потім ще — і стихло. А по якомусь часі на вулиці пролунав крик нанашки Кутузовки:

— Марько, Мішку, біжіть до Попеляків — ваш Штефан застрілився!

Коли примчали до обійстя Штефана, стрийко ще дихав. Лежав посеред двору, а поруч нього — пістолет. Очевидно, саме тому, що біля стрийка лежала зброя, ніхто з людей, які з'юрмилися біля двору, не наважувався підходити до Штефана. Тільки одна баба Фіскарешка підлетіла до сина, впала на коліна і почала причитати:

— Штефанку, синку мій дорогий, што ти наробив? Синочку золотенький, не вмирай, — ридаючи благала. — Я тебе так тяжко родила. Тебе колисала і все думала, што ти мені оченьки закриєш...

На цих словах стрийко розплющив очі і, тяжко дихаючи, тихо сказав:

— Мамко мої солодкі, золоті мої мамко, прошу... Богоньком прошу вас, простіть мені... простіть за мою велику віру...

І погас. Фіскарешка підняла його голову і почала безпорадно оглядатися. І була вона як заблукала в лісі дитина — розгублена, безпомічна і безсила. Сиділа посеред двору в пилюці, тримаючи на колінах закривавлену голову свого сина, і, тихо ридаючи, дивилася в небеса й постійно питала:

— Боже великий, що ся стало? Боже великий...

А на східцях хати сиділа стара Попелячка — мати нашої невістки, смоктала люльку і якимось гірким, як дим тютюну, голосом спокійно розповідала дідові Соломону і панові Фийсі:

— Знаєте, сватове, Штефан, одколи вернувся з темниці, був уже не жилець. Я на свої живі очі виділа, як за ним пару разів приходила вночі якась дивна жінка — висока-висока, як тополиця. І вся вбрата в таке, не то золотое, не то жовтоє, довгоє-довгоє плаття. Я нараз зрозуміла, што то є, щезла би, смерть. Вона би його і давно забрала,

але постійно плуталась у павутинні. Або сиділа коло нього, зачитувалась книжками й од страху втікала. Я вам кажу, не знаю, што у тих Штефанових книжках написано, але смерть їх боялася.

— А як тото ниськи сталося? — запитав Соломон.

— Звечора Штефанові сіла ворона на оболук. А пак прийшли до нього амерікантоші і цілу ніч говорили по радіюві. Штефан їх із того закліятого радіюва слухав-слухав і майже розумом помішався. Плакав до полудня. А пак виніс образ Йовжки Сталіна, поклав його коло хліва і почав стріляти. Стріляв, стріляв, а пак сам себе застрілив.

У двір помалу, зі страхом почали заходити люди. Я й собі обережно наблизився до стрійка. Бабу жінки відвели за руки до колодязя. Тепер Штефан уже сам лежав посеред двору в загуслих калюжах крові і був дуже печальним. У жодної живої людини мені не доводилося бачити потім такого невимовно-печального обличчя, як у мертвого стрійка Штефана. Але найбільше вразили мухи. Якись руді-руді, неприродньо довгі і багатокрилі, вони так нажерлись мертвої крові, що не в силах були злетіти. І тепер крихітними червоними боченятами повзали по двору, тягнучи за собою нитки крові.

Кілька чоловік взяли й обережно занесли тіло Штефана до хати.

Дід Соломон — теж такий безпорадний, розгублений — стояв коло баби, гладив її якось боязко і винувато по голові та шептав про себе: «А мені, Штефанику, ниськи снилася помаранчова паніка. І така красна, якби її намалював. І казала мені, што вона щастя нашое. А вона, не снила би ся більше нікому, прийшла за тобою і повела з собою. І сам не можу порозуміти — як така красива паніка може бути смертю?».

По всьому двору Штефана валялися гострі друзки скла і клапті розстріляного портрета Сталіна. Вони, ці клапті, наче обпалені вогнем метелики, тріпотіли навіть на дахах хати, хліва, по всіх деревах. І годі було впізнати у цих обсмалених папірцях могутній лик колись великого

вождя. І тільки під східцями тихенько лежало його око. Воно єдине з усього портрета залишилося неушкодженим, причаєно дихало і повільно рухалося по орбіті. Око пильно за всім стежило, грізно й пророче дивилось з-під східців хати вперед, у майбутнє, а може, й у позаземні і позачасові простори.

З того дня із Фіскарешки ніби вивітрилась душа. Де й поділись її смачна бесіда, щедро пересипана перцем, задержуватість, рішучість і добра войовничість. Нипала живою тінню по двору, хаті, городу і днями мовчала. А коли і починала щось говорити, раптом уривала нитку розмови і до себе одне й те ж: «Господи великий, не дай більше жодній матері пізнати того горя — хоронити своїх діточок!».

Інколи Фіскарешка заходила в потаємну комірчину. Ту саму комірчину, де бережно ховала від влади портрети вождів, починаючи від імператора Франца Йовжки й аж до Сталіна і Хрущова. Тут, замкнувшись на засув, баба годинами щось бубоніла, то радилася, то сварилася з імператорами, президентами і комуністичними вождями.

— Наші бабка малінько захворіли на голову, то мусимо їм перебачати, — просив Соломон, коли баба дуже гнівалася на нас.

А ось одного ранку баба довго і щиро молилася перед іконою Богоматері, далі відімкнула колодицю на потаємній комірчині і крадькома шмигнула туди.

Довго там мала з котримось із вождів дискусію, а потім вийшла з великим портретом, загорнутим у мішковину. Взяла його під пахви й, озираючись навсебіч, попрошувала до саду. Дід штурхонував мене і тикнув услід бабі пальцем — мовляв, іди лем за нею.

Під старою, розколотою блискавкою грушею баба розгорнула портрет — це був Сталін. Він сердито скинув бровами і запитав: «Што нада, жінщина?». Проте Фіскарешка не слухала кривавого ірода. Добула з фартуха сірники і запалила. Портрет почав сердито фиркати, і вогонь задихався. Тоді Фіскарешка нагребла оберемок

сухого хмизу, підсадила його соломою і знову запалила. Коли вогонь весело затанцював, туди кинула портрет Сталіна. І тут вогонь почав тікати на всі боки, хмиз — сердито шипіти і гаснути. Баба знову кинула оберемок сухенької, аж гарячої соломи. Кривавий тиран корчився, як змія, люто сопів, пихтів і одбивав від себе полум'я. Раптом схлипнув, знидів, і вогонь затанцював. І в цю мить у багатті щось закричало, заквило, божевільно зареготіло. І чорна хмарка, вихопившись із багаття, ревучи, понеслась над селом у бік лісів і темних хащ.

Баба опустила на землю. Сіла. Мала такий страшний і змучений вигляд, наче щойно боролась із сатаною. І таки перемогла...

Одразу за межею, у своєму городі, серед молоденької кукурудзи, голий до пояса дибав і невдоволено, наче неопохмелений бусол, помахував головою дорогий наш пан Фийса.

— Пане Фийсо, што робите? — вже якось оживлено і полегшено зацікавилася Фіскарешка.

— Пасулю, Марько, хочу тичити, — озвався жваво Фийса.

— Е-е-е, пане Фийсо, лишіться ви, до мари, тої пасулі, ачей не втікає в Палестину?

— А ви штось радите мудріше?

— У мене там ще десь припрятано од діда півлітра большевицької зарази. Подьте до нас — малінько тровитись будеме, — мовила Фіскарешка, дивлячись із доброю сусідською любов'ю на пана Фийсу.

«То ще було до руських. Се ще було до колгозів». Ці фрази наче окреслюють якийсь зловісно-німий кордон. І навіть не межи двома державами чи світами, а Всесвітами. І якщо у фразі «то ще було до руських» могли звучати і веселі, і насмішливі, і саркастичні нотки, то «се ще було до колгозів» лунало сухо, холодно і коротко, як вирок небесного суду.

Дід Наполійон дуже боляче переживав, коли советська власть забрала в колгоз його сінокоси, ораниці,

сади, худобу, майже весь реманент. А найбільшою трагедією стала втрата виноградника на горі Ловачці в урочищі Галішка. Десятиріччя дідо збирав з усієї Європи, де тільки родив виноград, саджанці елітних сортів і ростив-леліяв їх на однокектарній плантації. Тут майже не було двох однакових сортів. Кожен кущ був унікальним, і дід, попри назви сорту, давав йому ще і людське ім'я.

Диво-виноградником приїжджали милуватися, особливо восени, не тільки пани з Мукачева й Ужгорода, а й із Відня, Будапешта, Праги, Берліна...

І ось, аби врятувати цю унікальну плантацію, яку всі називали Імператорською, дід Наполійон заголосився вступити в колгоз при умові, що цей виноградник він буде доглядати тільки власноруч. Дід мав настільки великий авторитет, що його бажання безвідмовно задовольнили навіть партійці.

Якогось ранку я приніс дідові на виноградник сніданок. Він мовчки розклав хліб, солонину, бідончик із підбиваною пасулею і почав неквапно їсти. В цей час внизу, в долині Сигут, зазвучала музика і залунав революційний марш.

Від західної околиці села, йменованої Бразилією, крокувала колона колгозних і партійних активістів. Того дня, певне, відзначали якесь свято, бо із самого розвидня з боку Мукачева постійно лунали марші, навколишніми просторами час од часу розлітались гучні й піднесені голоси радіодикторів. Наші бразильці, — а саме там, у бразильській частині села, завжди проживав радянськи настроєний люд, — очевидно, теж прямували на свято до Мукачева. Попереду колони із червоним прапором твердо шкутильгав партійний секретар на прізвисько Гебельс. За ним, роздуваючи гармошку, шпиндиляв двоюрідний брат баби Фіскарешки Симко Лилик на прізвисько Карл Маркс. Поруч нього валайдала і що-сили лупала в бубон його вже, здається, четверта жона Морішка на прізвисько Роза Люксембург. А далі вервеч-

кою чалапали позаду за два десятки менших фюрерів і фюрерок місцевої закваски. Окрилені піснею, вони йшли під червоним прапором твердо, рішуче грозючи зітерти у прах невидимих ворогів. І одного таки помітили. Це був мій дід Наполійон. Нас від революційної колони відділяло добрих метрів за п'ятсот. Але хтось-таки з долини помітив діда, що сидів під деревом на схилі гори і снідав. Пролунала різка команда Гебельса, і бразильська армада вмить зупинилась.

Далі всі обернулися спиною до діда, зігнулися, почали плескатись у сідниці і хором скандувати: «Кровопивцю-куркуляко, поцюлуй нас смачно в сраку!».

І так прокричали разів за десять. Дід, великодушно хитаючи головою, мило посміхався і мовив до мене:

— Позерай лем, синку, як наші люди файно демонструють свої образовані пролетарські морди, — тицьнув на голі сідниці.

Наче почувши дідові кпини, Гебельс знову скрикнув, колона підхопилась, вишикувалась і рушила далі. На цей раз Карл Маркс загравав марш «Віхрі враждебніе веють над нами». Бразильські активісти гордо підняли голови і, ненависно дивлячись у бік діда, заспівали: «Віхрі враждебніе веють над нами!..»

Коли колона вийшла із Сигута і зникла між хатами Росвигова — передмістя Мукачева, дід раптом упав під дерево на коліна, підняв до небес очі і з відчаєм запитав:

— Боже праведний, скільки живу і себе пам'ятаю, вони, — дід глянув у бік Росвигова, куди попрямували бразильські революціонери, — вони постійно йдуть у Мукачево на мітинги і демонстрації лем під різними прапорами. Яка би влада не була, їм усе свято — головне своєчасно змінити прапори. А я, як тот черв'як, постійно коплюся тутки в землі. Яка би влада не прийшла — в мене єдні і ті ж мотика й лопата. Та ци є, Боже великий, правда у сьому світі?

Потім дід опустил голову, помовчав, наче пильно вслухаючись у небеса. Мовчки поворушив губами і

раптом твердо комусь невидимому, кого чув і бачив тільки він, сказав:

— Так, Господи праведний, тільки в муках, тільки тяжкими трудами і праведними ділами ми заробляємо собі тутки на землі царство твоє небесне.

Набагато спокійніше віднеслися до колгозного життя на другому боці моєї родини — колоритні і завжди оптимістичні Данки. Коли до нас заходив хтось із нової влади і запитував, яке ставлення до колгозного ладу, Фіскарощка, плескаючи руками, аж захлиналася:

— Йой, мали бисьте долю, так смачно жиємо теперички при советській власті, як пітята під квочкою. Добре нам, гладко нам, як послі першого погара солодкого винця. Айбо ще май-майліпше тому, хто не кашляє.

Якось мої дорогенькі нянько запитали:

— Мамо, што тото ви, до міндена, все квочите про то, што добре жиється тому, ко не кашляє?

— А што — хіба не правда? Тепер хто не кашляє, може цілими ночами красти кілька лем хоче. Головное, аби лем ніхто не чув, а увидіти в темноті — не увидить. Так што, дорогой синку, тепер головное сокотитися*, авби десь не простудитися.

А дідо Соломон у відповідь на всі удари судьби взагалі говорив: «У житті здоровомислящого чоловіка може бути лем єдна страшна трагедія — коли за душою немає ані копійки, а випити до смерти хочеться».

І говорили з легкістю про нове життя мої дорогі Фіскарощка й Соломон не випадково. Річ у тім, що створювався колгоз на Небесі за дещо незвичних обставин. У Палестині, Ватикані, Бразилії, на Балканах землю і худобу усупільнили одразу по кількох роках од виволення Закарпаття. А ось про Небесі колективізація якось призабула. Одні подейкували, що на присілку й так нидіє жеброта і що з вошливих візьмеш — десяток гектарів садів і виноградників. Інші поговорювали, що советській власті тяжко підніматися на Небесі. І як красномовний доказ тикали на перекинутий у ярузі перед

присілкою іржавий танк. Підбита мадярами ще у війну машина багато літ лежала уверх іржавим черевиськом у в'язкому болоті. Ніхто її звідси не прибирав, і коли хтось із прийшлих запитував, що за okazія в ярузі, йому відповідали: «То совєтська власть лізла на Небесі, перевернулася, виматюкалася, плюнула і вернулася назад».

Ми, небесники, були людьми не колгосними, вільними, і це вельми тішило наше самолюбство. Бувало, йдемо з бабою до Палестини, де проживав її двоюрідний брат Симко Лилик на прізвисько Карл Маркс... Прошкуємо повз колгосне поле, де палестинці чипіють із мотиками над шнурочками кукурудзи. Баба йде, гордо піднявши голову, наче її щойно коронували на англійську королеву, і замість вітання звисока рече:

— Задурно робите!.. Задурно робите!..

— Правду маєте! Правду маєте, гута би вас заморила! — дружно відповідають їй палестинські колгосники.

Невдовзі прийшов гаплик і нашій свободі. Як ведеться споконвік у славній історії, наші чесні і мудрі люди можуть пережити всі злигодні світу, крім щастя сусіда. Недобрі палестинські, бразильські, аргентинські, балканські язики таки домоглися свого: одного дня, в саму Божу неділю, всі Небесі зібрали в колишній мадярській жандармерії. Небесники вискали, пискали, зуділи-дзумчали, як дрозofiли в бочці з почавленим виноградом. Уповноважений довго слухав, терпляче мовчав, а далі звернувся до присутніх із такими словами:

— Колхоз — дело добровольное: «Кто не хочет в колхоз, может спокойно себе ехать пахать в Сибирь или выращивать помидоры на южный берег моря Лаптевых!».

При цьому витяг із кишені пістолет і гримнув ним об стіл. Всі оніміли, пістолет поволі крутився на столі. Порожня зіниця дула, немов сатанинське око, пронизувала кожне серце і заглядала в найпотаємніші закамарки своїх жертв. Пістолет нарешті зупинився, і дуло вперлося прямо в чоло Соломонові. Дідові стало геть не по собі, ніби хтось підглядав, коли чоловік нужду справляє. Це почало його

муляти, все тіло так засвербіло, ніби позаторішні воші просили опохмелитись. І Соломон не витерпів. Рішуче встав і, не відводячи очей від дула пістолета, сказав:

— Люди добрі, ви ци пам'ятаєте, што звідала Марту Четвертакову її Анця, коли виходила заміж?

— Тать пам'ятаємо... знаємо... хто би то забув, — почулося врзнолад з усіх боків.

— А пам'ятаєте, што Четвертачка відповіла своїй Анці? — запитав дід.

— Тать де бисьмо забули.

— Но та тогди якого фраса торгуєтеся із владою, — дід показав пальцем на пістолет. — Най буде колгоз.

— Но та най буде, — розчаровано простогнали всі небесники і далися писати заяви.

Уповноважений був приємно вражений таким розгортанням дійства і після зборів запитав діда, які ж такі магічні слова сказала славнозвісна Марта Четвертакова своїй дочці, коли та заміж виходила.

— Знаєте, пане начальнику, коли Анця виходила заміж, то перед першою брачною ніччю запитала Марту Четвертакову: «Мамко, а як мені спати із чоловіком — у будюговах ци без будюгов, то єсть — у трусах ци без трусів?». На што Марта уповіла: «Небого Анцько, як хочеш — у будюговах ци без будюгов, але всьо равно будеш видримбана».

Відповідь діда вельми потішила уповноваженого. Він щиро розсміявся і задоволено поплескав Соломона по плечу. З усього видно, мукачівський начальник виявився особою хоч і рішучою, проте неординарною, розважливою. Оцінивши ситуацію, а в ній і вчинок діда, запропонував на голову колгозу Соломона.

На влаштованій із цієї нагоди в нас гостині він цілий вечір інструктував Соломона й Фіскарошку з організаційних питань. А наостанок пообіцяв повернутись через два тижні й оцінити зроблене.

Ревні організатори колгозного руху Соломон, а особливо Фіскарошка зрозуміли колгоз по-своєму. Вже наступ-

ного дня баба, погрожуючи пістолетом, який, мовляв, у неї спрятаний у будюговах, зігнала з десятків небесників до нашого обійстя. Від імені голови колгосу, тобто діда Соломона, Фіскарешка виголосила перед новоспеченими колгосзниками дуже палку політичну промову.

Облаявши негарними словами всю світову «імперіалістичеську паскудь», вона твердо заявила, що віднині весь люд на Небесі буде трудитися тільки на благо народне. І тут же дала небесним колгосзникам колективні завдання: завезти до нашого обійстя на зиму дрова, вибрати нашу картоплю, виламати кукурудзу, обірвати пасулю й скосити всю отаву. Зібраний урожай перебрати й поскладувати в нашому обійсті.

Коли через кілька днів усе було зроблено, баба всіх погостила, красно подякувала і мовила:

— А тепер, неборята, беріть у руки гузиці і тікайте, бо ми з дідом будемо варити паленьку.

Коли по двох тижнях уповноважений, як і обіцяв, навідався з парторгом Крумпляником на прізвисько криволабий Гебельс до нашого обійстя, ледве із глузду не збіг і від побаченого аж почав заїкатися. Як на мене, картина виглядала не так вже й страшно, а скоріше ідилічно, в ліпших закарпатських традиціях.

Під наспіх збитим колгосзниками дерев'яним наметом, наче столітній циганин, глибокодумно кутив самогонний апарат. Із його гачкуватого, як у турка, носа по нитці капали «бабині сльози». Біля намету, притулившись ніжно одне до одного, як молодята, у глибокій і праведній сні хропіли дід із бабою. По двору, сердито гелгонячи, наклювавшись виварених сливових рештків, заточуючись і присідаючи на тяжкі сідниці, бродили войовничі гуси. Найбільший гусак, певне найп'яніший, лежав поруч із бабою, поклавши на її черево голову. На дідових грудях дрімала мудро кішка, а в узголів'ї примостився пес і теж по-філософськи куняв. Завбачивши пришельців, п'яні гуси пробували рвонутись в атаку, але, не пробігши й двох кроків, гордо, як римські

легіонери в бою, падали, підкошені сливовицею, на землю.

— Што ето за цїрк на шаріках? — нарешті спромігся видавити із себе мукачівський начальник.

— Матір вам душу, вставайте, бо вас фрас возьме! — почав трусити сплячими голуб'ятами Гебельс.

Дід смачно цмокав у сні губами і по-ангельськи всміхався, а баба, як молотарка, фурчала і дуже матюкалася. Врешті-решт, дійшовши тями, Фіскарощка глянула на гостей, невимовно зраділа і сокровенно повідала:

— І-ї-їй, ороньові ви мої легіники, така ядрена, як смола горяча, як божа ружа — пахняча.

— Хто? — запитав Гебельс.

— Як хто? Паленька-сливляночка, текла би з кожного камінчика і травички, і росички. Но та тепер погостимося з вами, солодкі ви мої.

І баба хутко похопилася за стаканами. Але мукачівський пан дуже розсердився і почав вимагати звіту про колгоз — де люди, що вони вже зробили? На це баба із вдячністю показала на величезну кіпу заготовлених дров, із неприхованою радістю розповіла, як колгозники зібрали нам урожай, покосили отаву і звезли до хліва.

— Но, а пак нашо нам далше колгоз? — із дитячою невинністю розвела руки Фіскарощка.

Начальник запалав злим вогнем і почав довбити Соломонові і Фіскарощці, що колгоз — це постійна, щоденна праця не на себе, а на державу, на народ.

— Здесь нет розгільдяйства, п'янки, лодарства! Здесь только работа, работа і работа! — махав кулаком.

— Но та перебачте, товарищ начальник, — мовила розчаровано Фіскарощка. — Ми з дідом свистали на таку церемонію. Ми у Богонька камінням не кидали, авби тяжко робити.

Тут баба глянула вгору такими очима, наче просила від небес підтвердження, що вони з дідом не мають перед Всевишнім гріха, і тому нічого їх, двох голуб'ят, заставляти робити.

— Но, а ким ви себе хотіли би видіти у колгосі? — не витерпів Гебельс.

— Ми би могли бути в колгосі, на крайній случай, як тепер кажуть, агітаторами, — заявила Фіскарощка. — Правда, най би Мішко був і далі головою, айбо ми би не робили мотиками чи косами, а лем співали і танцювали. Мішко би на бубні грав, а я дуже файно знаю чардаш виціфровувати.

Уповноважений напівбожевільно дивився то на Фіскарощку, то на Гебельса, а потім бехнув собою на ковбицю біля самогонного апарата, зняв кашкета, обхопив голову руками й у глибокім відчаї заревів, як медвідь у хащі.

П'яний гусак, що перед цим спав на бабиному череві, заточуючись, причалапав до бідного уповноваженого і співчутливо поклав свою голову тому на коліна.

На цьому усупільнення Соломона і Фіскарощки не закінчилося. Гебельс переконав уповноваженого, що Соломон і Фіскарощка — люди дуже активні, надійні, але стати ідейно свідомими їм заважають пережитки тяжкого минулого фрасового капіталізму. А тому обох треба прийняти в партію й ідеологічно підкувати.

По недовгім часі моїх дорогих дідика і бабку запросили в Палестину, де знаходилася центральна садиба колгосу. Тут, у кабінеті партсека Гебельса, того дня приймали в партію велику групу передових колгосників. Серед них таке щастя випало Соломонові і Фіскарощці. Як і годиться, першою у партійний кабінет дали дорогу дамі, тобто Фіскарощці.

— Скажіть, будьте добрі, Маріє Штефанівно, чи знаєте ви, хто такий Карл Маркс? — запитав, поблажливо посміхаючись, партсек Гебельс.

Фіскарощка вмить розцвіла, як пасуля-бумбачка, і з радісним здивуванням вигукнула:

— Тать де би'м не знала. Як недобрі гроші знаю його. Але так само, як вас! — тикнула пальцем у бік президії.

— Но, а што ви такого інтересного знаєте про Карла Маркса, што можете нам сказати? — вже обережніше знов запитав Крумпляник.

Фіскарощка випрямилась й, осяяна ідейним натхненням, гордо підняла голову.

— Раз ви, чесні люди, маєте до мене велику довіру, то буду перед вами чиста, як росиця, — заявила твердо. — Хоть Карл Маркс і мій двоюрідний брат, айбо як будуща комуністка, мушу розказати про нього вшитку правду.

За столом прошелестів здивовано-напружений шепіт. Але Фіскарощці то вже було до мачки, її прорвало і понесло:

— Усі в Палестині думають, што Карл Маркс — то порядний чоловік. На мою веру, то він так лем чиниться. Ану ж най вам розкаже кума Гітлерка, як в позапрошлім годі Карл Маркс украв од неї цапа, а від мого Мішка видурив за півлітру якоїсь вонячки таку косу, што не косила, а співала, як дівка. А скільки раз підбивав мого сина Черчіля іти в аргентинський колгоз красти сіно, бо сам не міг вшитко нараз прицубрити*. Я вам кажу, люди добрі, што мій сватик Наполійон, што Карл Маркс — то една злодійська банда.

Тут баба Фіскарощка у пориві праведного гніву аж луснула себе у груди. Президія, що спершу пробувала щось коментувати межи собою, якось аж закам'яніла. Особливо дивне враження справляли мукачівські партейці. Вони пороззявляли роти, повирячували очі і з відвислими щелепами застигли, як єгипетські мумії. Гебельс, як вжалений у сідницю, завертівся на стільці і напівшепотом почав гаряче доводити мукачівським партейцям, мовляв, перебачте на слові, але наше село трохи збігле, ненормальне. Тут живуть люди з мухою в носі, вони вже давно частини села, околиці і присілки нарекли Палестиною, Бразилією, Ватиканом, Балканами, Аргентиною. А між собою наліпили один одному прізвиська знаменитостей. От і Семен Лилик, двоюрідний брат товаришки Марії, має кличку Карл Маркс.

*Приволокти.

— Можете бить свободной, — сказав нарешті Фіскарошці суворий чоловік у гімнастерці.

— Йой, панику начальнику, я би вам це розказала, як замолоду той бик Карл Маркс устругав дітвака свасі Кларі Цеткіній. І та наохтема лишилася дівкою з малим копильцюм*.

— Доста, доста Марько. Ідіть лем ви, до мари, звідси, — підштовхуючи у плечі, хутко спровадив Гебельс Фіскарошку за двері.

— Но што, Марько солодка? — підскочив, як гумовий їжак, Соломон. — Не мучили?

— Кого, мене? — показала погрозово на себе Фіскарошка. — Лем би попробували — у мене язик не в гузиці спрятаний.

— А што тебе звідали?

— Та про мого братця, про Карла Маркса...

— І што?

— Та я їм, як чесна комуністка, вшитко по честі розказала про того живана й курваша. Ой, я една, Мішку золотий, перед советською властю не буду брехати, — чинно обтерла губи краєчком хустини Фіскарошка.

За дверима начальники довго щось сперечалися і нарешті запросили Соломона. Видно, обпікшись на Фіскарошці, вони вже не хотіли перевертати в гробу своїх вождів, тому Соломонові задали питання, так би мовити, регіонального характеру:

— Скажіть, будь ласка, товаришу Михайле, де знаходилась комуністична партія Закарпаття під час війни? — спитала люб'язно Соломона дуже інтелігентного вигляду жінка.

Дід швидко-швидко закліпав і подивився на пані такими очима, ніби йому показали рогатого мацура. Побачивши розгубленість Соломона, Гебельс нервово засмикався і почав дідові потайки показувати похапливо пальцем на підлогу — мовляв, комуністична партія Закарпаття під час війни була у підпіллі. Дід зрозумів підказку по-своєму і радісно вигукнув:

*Байстриук.

— Під час війни закарпатська комуністична партія була у підвалі.

Хтось пирснув, дехто нервово кашлянув. Соломон збагнув, що ляпнув, можливо, не те, і знічено додав:

— Но та тогди могла бути й у пивниці. А што, хіба погано? — запитав сам у себе. — У пивниці тоже мож вижити — вино, крумплі, а десь і шовдарь* завалється. Бо ачей би не дурні наші люди висувати голови, коли йде война. Іщи чоловікові і вухо можуть відстрілити, авать і в перебачницю** попасти...

Смішно говорити, але після не вельми вдалих експериментів посадити в керівні крісла Соломона і Фіскарощку начальство забракувало ідею створення колгозу на Небесі. Пішли іншим шляхом — із нашого присілка створили садо-виноградний відділок і приєднали його до бразильського колгозу «Шлях вперед», або ж, як його ще називала Фіскарощка, «Путь в гузицю». А призначили керівником нового колгозного підрозділу молоденьку агрономку, дівчину-прийшлячку. Звали її Катериною. Тому отримала сільське прізвисько — імператриця Катерина II. Наша агрономша була воістину царицею — царицею краси. Середнього зросту, з довгою, аж до симпатично-смачненьких сідниць, тугою косою, пишними персами, неймовірної голубизни очима і якимось янгольсько-невинним обличчям — вона не просто зводила з розуму молодих легенів і чарувала старших, а й навіювала якусь невимовну тугу, світлу печаль за неземною вродою. Сільські дівчата із заздрістю називали Катерину «руська княгиня». Хоча говорила агрономша по-українськи.

Красуня-княгиня була вельми принциповою, суворою, але і справедливою, дуже доброю і співчутливою. Знайомство і зближення нашої родини з нею відбувалося за дещо незвичних обставин.

Погожого літнього дня наша мила Катерина, оглянувши на Ловачці виноградники, спускалася донизу. А тут поблизу, в долині святого Івана — так називали

*Окорок. **Сідниця.

в народі широку улоговину між виноградними схилами, — росла дуже парадна черешня. Може, тому що росла вона єдиним деревом на весь довжелезний схил, черешня виглядала розкішною, пишною і гоноровою. Вона здавалася райським птахом-павичем, який присів на хвилюшку перепочити по дорозі між грішною землею і садами Едему. А ще славилася черешня плодами неймовірної величини — майже як сливи-ренклоти, із запахом ванілі і смаком перезрілого абрикоса.

Ось до цієї черешні і взяла курс наша княгиня — поласувати плодами. Проте не знала, що перед цим до дерева вже навідалася і баба Фіскарощка. Теж, ясна річ, не воздати хвалу дереву за його красу. Йшла собі навпрошки через Ловачку до Мукачева дещо набазарувати. А хто чув, аби сільська жона йшла до вароша на базар із пустими руками. Баба враз закасала фартух і взялася хутко рвати з нижніх гілок черешні. А вони, нівроку, вродили рясно, якби дерево цілий рік медом кормили. За якісь півгодинки баба, як саранча, обчистила всі нижні гілки. Зав'язуючи акуратно величезний фартух черешень, вже взялася було рахувати гроші, що виторгує за плоди... Коли побачила, як із Ловачки, наче закохана лебедця, пливе собі, гойдаючи поставою, Катерина-княгиня. Серце Фіскарощки зі страху враз задудуніло кулеметом. Притьмом схопила клунок із черешнями і заховала його під ліщиновий кущ. А сама прудкіше білки, миттю вискочила на черешню, швидко-швидко полізла на самий вершок і причаїлася, як фазаниха, в густому межигіллі.

Княгиня Катерина підійшла до черешні і, як і кожна жінка, в котрій дрімає дух праматері Єви, спокусилася плодами з казково-розкішного дерева. Проте зі споду черешні були вельми совісно обчищені, й агрономша собі полізла на дерево, навіть не підозрюючи, що в неї над головою висить такий безцінний даруночок — напівжива, тремтяча зі страху Фіскарощка. Княгиня поласувала на дереві черешень, а потім зірвала найряснішу галузку, підняла її навпроти сонця й почала милуватися грою

кольорів. І ось, коли агрономша піднесла над собою рясно всіяну плодами галузку, Фіскарощі чомусь дуркнуло у голову, що пані агрономша пропонує ті черешні їй, бабі.

— Дякую красно, паніко, айбо я вже доста наїлася черешень, — щиро подякувала Фіскарощка.

У цій невимовній тиші долини святого Івана голос баби пролунав для агрономші як грім з ясного неба. Сердешна дівчина голосно скрикнула од несподіванки і страху, безпомічно чіпляючись за гілки, шалено полетіла з дерева на землю.

Щира подяка баби Фіскарощки коштувала Катерині-княгині трьох зламаних ребер і перелому руки. До її честі, все це так і залишилось таїною — Катерина не видала черешневої диверсантки. Тепер баба у своїх молитвах до списку найближчої рідні додала ще й Катерину. І в знак великої вдяки щодень молилася за спасіння доброї «мацкальської душі».

Наступне знайомство начальниці Небесі відбулося зі мною та дорогим няньком. І теж за незвичних обставин.

...Тої першої колгозної осені, як на Боже диво, вродила картопля. І що найдивніше, по людських городах, де земля була доста нагодована і рослини дбайливо доглянуті, бульба видалась як воронячі яйця — дрібнота на дрібноті. А ось у колгозі — одна в одну. От і вір, що комунякам нечиста сила не помагає.

Кожного ранку все село вирущало збирати врожай. Із нашої родини першим бігли нянько. Клади мене в гатикошарку — величезну корзину, яку спеціальними ремнями кріпили на плечах, хапали мотику і прудко мчали на поле, аби першим захопити найпарадніші картопляні рядки. Увечері, набивши корзину майже доверху дорідною картоплею, прикривали її травою, а зверху садовили мене... Далі гатикошарку ставили на якийсь горбочок і з величезними потугами піднімали вантаж на себе. І похитуючись, немов бойовий слон,

нянько рушали додому. Я ж собі сидів у корзині, ноги звів на нянькові плечі і, ще й понукуючи його стеблом лободи, почувався як маленький індійський принц.

Гріх казати, крали картоплю всі — хто набивав торби, хто пазухи, а хто поли піджака, спеціально для цього підрізавши підкладки. Але всі знали міру. А от у мого золотенького нянька мірило було своє: брав скільки міг донести. Йшов батько додому не злодійськими манівцями, а по центральній дорозі. Всі стражі, як правило, сиділи в засідках по кукурудзах, кущах, зарослих терням канавах. Ловити злодія на центральній дорозі, відкритій усім очам, — це ж треба з печі на голову впастись! Але якою б не була лисиця мудрою пані, рано чи пізно втрапить у капкан. Хтось таки настукав на нянькову мудру голову. І одного осіннього вечора при в'їзді в село зупинився «бобик», а з нього вийшла агрономша Катерина.

— Йой, снилися мені на ниськи гади, щезли би, — тихо заскімлив батько, проте ходи не зменшив.

Але, видно, нянько ковтнули добрячого страху, бо гатишкошаркою враз почало трусити, як Помпеєю перед виверженням Везувію.

— Йой, паніко золота, ци видите, яку біду маю, — почали ще здалеку нянько. — Не маю де дитини лишити, то мушу'го тягати на собі в поле.

— Ага, фігу з маком ви би мене на собі носили, коби крумплі піді мною не прятали, — запротестував я.

Я був хоч і невеличкий зростом, але тучний, набитий, як качан капусти. А ще не по літах красномовним із мудрою головою — такий собі колоритний вінегрет баби Фіскарешки і діда Соломона. Щоранку і щовечора вони вперто і настійно вчили мене «Отче наш...», при цьому суворо попереджали, що Богонько все видить і лякали пеклом, якщо буду нечесним, красти, брехати, одним словом — грішити! І як же міг тепер допустити, щоб через нянькову брехню я потрапив до пекла — одразу вивів злодія на чисту воду.

— Йой, паніко солодка, ви би дурного дівка слухали, — скривилися у три погибелі нянько перед Катериною. — Я несу... несу... малінько коло Латориці каміння назбирав. Хочемо із жоною будувати. То півкошарки каміння несу.

Не відаю, які емоції в ці хвилини вирували в душі Катерини-княгині, але поступила із няньком воістину по-княжому великодушно.

— Хай вам щастить, товаришу, в будівництві хати, — побажала агрономша, і, глянувши із гумором на мене, додала. — Тільки помічників підбирайте надійних, бо з такими, як носите на собі, можете все життя провести не у своїй хаті, а в казенних стінах.

Удома я був і скубаний, і лаяний, і копаний. Особливо дісталось вухам, їх дорогі мої нянько крутили із великою любов'ю і пристрастю. Всі катування я пройшов із німою впертістю на вустах і гордою ненавистю в очах. І коли родині вдалося нянька заспокоїти, я підійшов до нічного вікна, підняв справедливий перст у темне небо і з вірою неофіта грізно промовив:

— Богонько все видить! Все знає! І винних покарає!

Наступного ранку, ніби й нічого не сталося, нянько наказали:

— Лізь у корзину, йдемо далі крумплі копати!

Я пробував протестувати, але дістав смачного щигля, до того ще й обіцянку повечеряти ременем.

— Буде яйце курку вчити, з яким когутом їй жити, — мовили сердито нянько, впихаючи мене, немов лантух, у корзину.

Такого нахабства і непедагогічної поведінки я простити не міг. Мій мудрий і ніжний мозок геть потьмарився, і в голові народився жорстокий план помсти.

У полі дорогі нянько, висолопивши язика, копали звично картоплю. Коли на світ з-під мотики вигулькував найтучніший плід, ховали в пазуху, а потім, ніби між іншим, йшли до корзини і ховали туди. Я ж тим часом нишпорив берегом Латориці, відбирав найвагоміші каменюки і ховав їх неподалік корзини.

Під самвечір, коли гатикошарка наповнилась добірною картоплею, нянько, як і завше, прикрили її травною, а самі далися добирати рядок. Я ж тим часом картоплини хутко переносив у верболози, а натомість наклам каміння і прикрив травною. Нянько ще й не встигли завершити роботу, а я вже, сидів у корзині і підживдав.

— Но, видиш, ремінь помагає розуму, — похвалили мене задоволено нянько.

Далі з великими потугами висадили корзину на себе і, заточуючись од тягара, мовили:

— Што за біда така тяжка — або я недоїв, або ти, Митре, якоїсь тяжкої фени нажерся.

А відтак через кожні десять кроків, мої дорогі нянько, певне, аби заспокоїтись, весь час повторювали під ніс:

— Із повною кошаркою іти тяжко, зато дуже приятно. Із повною кошаркою іти тяжко, зато...

Із цими словами мої няньочко і вийшли прямісінько на партейного секретаря криволабого Гебельса. Той сидів непримітно у глибокій канаві, при дорозі, а коли нянько порівнялися з ним, вискочив, як олень.

— Мамко мої, нашто съте ня на сись світ породили, — тільки й встигли простогнати нянько.

Вони, бідні, знали, що од Гебельса пощади не діждешся. Цей не тільки переверне всю гатикошарку, а ще й у гузиці понишпорить. Це тобі не мила, сердешна княгиня Катерина. Тут діє одвічний закон — бий своїх так, аби чужі зо страху здихали!

— А ми несеме додому каміння хижу будувати, — закричав радісно зверху я.

— Я, думаю, для твого нянька вже готова хижа чекає із товстими мурами і надовго, — злорадно посміхнувся Гебельс, підходячи до нас.

— Йой, перекинуло би тобі писок на потилицю, — тихо побажав батько невідомо кому — мені чи Гебельсу.

— Ану ж лем скидай із себе гатикошар, — скомандував Гебельс. — Що несеш?

— Вуечку дорогий, такі тяжкі часи, що воші здихавуть. Іде зима... жона хвора... — почали плести якісь нісенітниці зо страху нянько. — Тать Богонько вам запише.

— Записують трудодні, — рывкнув Гебельс. — А ти скидай гатикошарку, і ми тобі запишемо, що й Богонько тя не відміє!

Гебельс силоміць стягнув мене на землю, далі потяг на себе гатикошарку.

— Ну й навалив ти, Данку, — мовив партсекретар, задихаючись од тягара і перекинув корзину. А звідти, весело цорконячи, посипалось глумливо усміхнене од надвечірнього сонця каміння.

Криволабий Гебельс, роззявивши рота і вилупивши очі, тримав у руках порожню корзину і мав такий вигляд, наче йому ножицями яйця відчекрижили. Мої ж нянько стояли під придорожнім деревом із обличчям аскета-праведника, якого ось-ось мають розіп'яти-повісити за його фанатичну віру. Але тільки-но на землю поцокало каміння, теж вибалушили очиська і дурнувато гикнули. Потім умить опанували собою і з гірким докором мовили до Гебельса:

— Ой, вуйку, вуйку, настільки вам большевики затуманили голову, що ладні жебрака вже й за камінь убити ци в темниці згноїти. Не переживайте, прийде час і вам ще вистачить того каменю, авби груди в землі придавити. А пока бажаю вам лем, авби'сьте ся так файно мали, авби кожدة рано таку купу каміння насрали, — показав батько на висипані Гебельсом каменюки.

Далі нянько різко рвонув з рук Гебельса корзину і кинув за плечі.

— Та мені сього каменю не шкода. Просто, люди казали, же ти крумплі тягаєш, — прорік розгублено Гебельс. — Каміння забирай на здоровлічко.

Батько із виглядом переможця взяв мене за руку і гордо попрямував дорогою.

— Няньку, я хочу в корзину, я хочу знову нестися, — захникав я.

— Занімії і йди вперед, бо тя так копну, што перелетиш через Ловачку, як горобок, — просичали нянько.

Удома, вихований на Фіскаррошчиних молитвах, я, зізнався, що каміння у гатикошарку навалив я — авби нянько не брехали і не билися. Тепер можете уявити, які шалені пристрасті розривали душу мого нянька — лупити мене ременем чи хвалити. З одного боку, я напакостив, але тим самим і врятував нянька від великої біди. Отож нянько довго-довго не знаходили собі місця, доки врешті-решт не луснули мене по потилиці.

— Це од великої любові, — сказали полегшено не то собі, не то мені.

На що я підняв доверху праведного перста і сказав:

— Богонько все видить!

Як правило, я брав участь у підриві економічної могутності колгозного ладу вдень. Вночі нянько успішно справлялися самі. Але якось кілька ночей поспіль повернулися з кукурудзяного поля з порожніми руками. Виявляється, в густій осінній темряві вони або губили схованки, куди зносили врожай і де прятали міхи, або, не приведи Господи, хтось, такий же самий «експропріатор» вислідковував нянька і безсовісно перехоплював уже готову здобич. Тому прийняли рішення: я буду виходити з няньком і в нічну зміну й працюватиму на посаді сторожа. Але, на моє щастя, перший же наш спільний нічний рейд у колгозні тили зазнав нищівного краху. Хоч події розгорталися дуже успішно.

Я сидів у кукурудзі біля міха, а нянько тим часом у ближньому межирядді ламали качани і зносили до місця моєї дислокації. Якщо нянько випадково губили орієнтацію, тихенько погукували совою, я накукував їм зозулю. І що на все життя запам'яталось із тої ночі — тиша, запахи і кукурудзяні качани.

Тиша була вогкою і теплою, як писочок маленького щеняти, висока, сторожка і пильна, як бузьок над гніздом маленьких лелечат. Запахи осінньої ночі, хоч

вона і була геть сліпою, пливли над полями, яругами, селами хвилями дивовижних пахучих кольорів.

Може, це малювала моя дитяча уява, а може, бачила маленька душа. Але цієї теплої осінньої ночі кожен запах мав свій колір. Ось над садами під Ловачкою запалахкотіло жовте-жовте сяйво. Здавалося, над кожною яблунею, немов над черницею-великомученицею, засяяв величезний німб. Із-за Ловацьких гір легко дихнув вітер, і німби над яблунями-мученицями затріпотіли, і рідно-хвилююче запахло до сліз стиглими яблуками, а над виноградниками запахи мали бордово-оранжевий колір, а коли розтікалися навкруги, були густими і солодкими, як ранкові дитячі сни.

І нарешті — кукурудзяні качани. Ні, ліпше — качанища! Того року вони нагулялись, нажирили, як молочні пацята. Висолопивши жовті язичища, із кожного стебла їх звисало по два-три. Качани були такими тучними, що вже не вміщалися у сорочках, рвали їх і своїми жовтими тілами підсвічували осінню ніч.

Мені чомусь здавалося, що то і не стебла кукурудзи стоять у рядах, а духи померлих. Начепили собі ті духи на пояс жовті кукурудзяні ліхтарі й бредуть через води глибокої осінньої ночі до тільки їм відомих світів. Од такої думки мене аж страхи взяли.

І коли нянько черговий раз підійшли із оберемком качанів, я повідомив, що боюся і надалі сидіти серед нічних кукурудз не збираюся. Це подіяло. Нянько набили качанами мішище і, як заўше, перестаралися: навіть половини не влізло. Пойойкавши, пожалівшись на свою жебрачу долю, нянько звалили ношу на плечі, і ми вирушили польовою стежкою додому — нянько попереду, я позаду. І тут мені закортіло заспівати. Сказати «закортіло» — нічого не сказати. Мене нестерпно запекло, божевільно заспрагло, невимовно пронизало болем заспівати.

— Няньку, я хочу заспівати, — заскімлив.

— Што, што — пісяти хочеш? — недочули нянько.

— Ні, співати... Співанку співати, — захникав я.

— Йой, слухай, дораз так тя лусну, що в писку язик оніміє, а в очах... От в очах і заспівають усі звізди небесні, — просичали нянько.

Від цієї погрози мені ще лютіше хотілося заспівати. Мав таке відчуття, якщо зараз не заспіваю — без драбини вискочу на небо або вму від розриву серця. Я зупинився, аби нянько пішли вперед на безпечну відстань, і на всю горлянку затягнув безсмертний гімн діда Соломона:

*«Коби не Маруся,
Я би не женився...».*

Не відаю, чи од зачарування моїм співом, чи од несподіванки і ляку, світ занімів. Кудись до мари повтікали цвіркуни, розчинилися у повітрі й позникали кольорові запахи, принишкли кукурудзи і соняшники. Тільки за кроків з десятка попереду пролунав відчайний стогін нянька:

— О, світило би тобі сонічко із потилиці, недорослий мухоморе!

І тут у кукурудзі знявся рейвах, почулися крики. Одним словом, нічна колгозна варта, що дрімала десь у кукурудзі, зреагувала на мій талановитий спів і, звісно, кинулась навперейми. Першим до рук дозорців потрапив нянько, а за ним влетів у пастку і я.

— Но та што, злодії, вп'ять каміння несете? — запитав злостиво криволабий Гебельс, освічуючи наші обличчя ліхтариком.

І тут із моїм няньком сталося неймовірне.

— Ой, вуєчку, Богонько би вам дав здоровлічко. Я так боявся. А туйки, слава Богу, і ви! — схопили нянько в радісні обійми ошелешеного Гебельса.

— А што сталося? — розгублено запитав Гебельс.

— Слухайте, вуєчку, мій малий збийвіч серед ночі прицубрив додому цілий міх кендериці. Я думав, што лусну од злості. Бо кілько'го вчимо — коли руки тягнуться до чужого, візьми і нараз відрубай їх!

Нянько із такою любов'ю вліпив мені потиличника, що на цей раз усі звізди небесні заспівали не тільки в очах моїх, а й у голові.

— А в мене такі нерви сіли, што піднявся з постели, вхопив міх на плечі і несучи знову на поле висипати, — продовжували плести шалениці мій нянько.

Але що вже найбезглуздіше — нянькові повірили.

— Но та міг уже й до рана почекати, а не перелопатити собі ніч, — примирливо мовив котрийсь із нічних сторожів.

— Та я би до рана згорів від ганьби! — луснули кулаком себе по чолю нянько.

— Но, а малого смолоша для чого брав із собою? — все ще з недовірою запитав Гебельс.

— Як для чого? — щиро здивувалися нянько. — Найпокаже, звідки крав, там і покладемо знову на місце.

Нянько і на цей раз не втрималися, аби не вліпити мені чергового запотиличника.

— Видите, товаришу партійний секретарю, іще не перевелися в нас порядні газди, — задоволено промовив головний бухгалтер на прізвисько Рахувниця.

— Но добрі, добрі... Неси кендерицю на місце, де їй і положено. А завтра скажеш ланковому, авби записав тобі ті кілограми у трудовень.

Нянько все дуже уважно вислухали задніми вухами, попрощалися із стражами колгосзного добра і повернули ніби знову в поле. Пройшли зо дві сотні метрів, а далі сторожко, як заєць, залягли в кукурудзі. А коли впевнилися, що все упокоїлось, звалили мішище на плечі, розвернулися і поскакали, як кенгуру, через ярки додому.

Не повірите, але вдома нянько повелися зі мною дуже мирно — не копали, як м'яч, не крутили вуха, як ослові, не скубли, як гуску, не гонилися із прутом, як за скаженим мацуром. Вони затягли в сіни мішок із кукурудзою, кинули ним на глиняну долівку і, присівши на поріг, ледь не плачучи, приреченим голосом мовили:

— Мамко мої рідні, сесе не дитина... Сесе... сесе не-праведна сила.

— Е-е-е, сину, дай собі спокій — дитина як дитина... Ти просто не видиш — є в ньому і много людяности, жалости, — відказала йому баба Фіскарощка.

— Так, так, — затакали нянько. — Він точно жалосливий, як той злодій, што вбив матір і отця, а на суді плакав, же би його помилували, бо він круглий сирота.

— А ти плюнь і не бери його більше нікуди із собою, — порадила, сердячись, Фіскарощка.

— А я... я... я його більше нигда і не візьму, — підняли, капітулюючи, догори руки нянько. — Бо на мою веру, якшто би Богонько указав нам пряму дорогу до раю, то сесь збийвіч точно би вмудрився завести всю нашу фамилію прямо в пекло огненне.

ВИДІННЯ ЗРЯЧОЇ ВОДИ

РОДАКИ

— Слухай, цуцлику повчанський, чи пам'ятаєш, як ти мене п'яний учора обзивав усіляко? — питає, спопеляючи нищівним поглядом Соломона, баба Фіскарешка.

— Якшто був п'яний, то, видати, був дурний, — миролюбиво відповідає Соломон, зручно вмощуючись біля печі.

— Дурний? — аж захлинулася злістю Фіскарешка. — Якшто був дурний, то чого не скочив топитися у колодязь?

— О, золота Марько, то я вже не настільки дурний, авби топитися у студеній воді. Ти знаєш, што мене й без того ревматизм мучить, а так ще міг більше простудитися. То мали би'сьте потому мороку хоронити простуженого чоловіка, та ще й з великою температурою.

— Но та тогди треба було повіситися, — їдко просичала Фіскарешка.

— А, цукрена моя, якшто чоловік через свою дурість повіситься, то для нього вже не буде полноцінної життя, — почухався за потилицю Соломон і смачно позіхнув. — І прошу тебе, не соли мені зрана душу, бо я не якийсь там гаркоголїк.

— О, ти не алкоголїк! То просто всі алкоголїки, як браття-близнеці, схожі на тебе! — гаркнула баба.

Дїд нарешті, як курка у гнізді, вмовстився на своєму звичному місці біля печі, відчув себе певніше, комфортно і глибокодумно почав ректи:

— Перебач, моє медове потятко, але ти просто не розумієш моєї, якби тобі м'якше уповісти, не розумієш моєї тонкої душі. Я багато не п'ю. Сама знаєш, я п'ю лем сто грамів. Айбо коли уп'ю сто грамів, нараз стаю

другим чоловіком. А тот другий чоловік, безсовісний, стає свинею. А та свиня уже не знає міри і п'є, як корова, а деколи ще й більше, — ледь не заплакав Соломон.

— Ой то, Мішку недороблений, не душа! То не твоя душа, — заперечливо похитала головою Фіскарошка.

— А што, як не душа, рибко солодка?

— То твоя гертанка. Она в тебе вічно дірява — без криші і без дна!

— А може, може, я п'ю із горя, — дався в останню атаку Соломон. — Може, я п'ю, бо із дурного розуму женився і всю жизнь був нещасливий.

Ці слова мужа подіяли на Фіскарошку, як віхоть палаючої соломи, підсунутий бикові під хвіст. Вона аж підскочила, далі завертілась, як дзига, шукаючи якоїсь ломаки.

— Ах ти, лепавий борсуче! Ти зо мною був нещасливий? Ану ж лем де віник авать кочерга? О, я тебе зроблю тепер щасливим! Ти в мене будеш таким щасливим, що без драбини на небеса вискочиш! — грозила Фіскарошка Соломонові.

І вже було схопилася за друшляк, аби, вгамселивши коханого мужа по голові, зробити його щасливим, як несподівано скрикнули двері, далі злякано заверещало відро — і до хати увійшла сваха Піпондячка на прізвисько принцеса Едінбурзька. У цю ранню годину вона вже верталася із мукачівського базару, куди носила на продаж яйця.

— Но та як, свашко, побазарували? — запитала після привітання Фіскарошка маслакувату й худющу, як суповий набір, її величність Едінбурзьку.

— Е, кумочко, тепер не базар, а єдні мириги-нерви, — якось безнадійно махнула рукою наша сваха.

— Колись продав бідні воші, то й мав файні гроші. А тепер ідеш на базар, як цариця, а відти — як куряча гузиця, — продекламувала її величності Едінбурзькій Фіскарошка черговий свій поетичний шедевр.

І тут же, посадивши ранню гостю коло діда, почала вкотре розповідати, як вона із кумою Гітлеркою вигідно торгувала якоїсь зими домашнім вином.

І хоч я вже сотні разів чув цю історію, притьмом схоплююся з ліжка і розвішую, як простирадла, вуха.

«...Знаєте, свахо, коли не стало в хижі уже настільки копійки, авби, на всякий случай, дідові свічку купити, єдного разу взяли ми із кумою Гітлеркою по корчазі вина і пішли торгувати нарозлив. Стали при вході на мукачівський базар, розклалися і чекаємо. Айбо тут, як сесе все буває в найбільш важливі історичні моменти, нашому гешефту малінько помішав вічний враг народу — погода. Мороз такий, аж учула, як у голові воші почали пищати. Бідна кума Гітлерка, позераву, так цоконить зубами, аж їй будюгови видко. А в нашу сторону хоть би пес гавкнув чи хтось плюнув — ані єдного охочого купити. Чувствую, неборята, што ще мало постою в сьому морозі і в сих нервах, то моя душа піде пішки додому. І без мене піде і, головное, піде твереза.

— Кумо, — кажу рішительно я, — маю єдного бідного рубля. Ви би мені не продали за нього єден погарчик вина?

— А чому із свого, кумо, не уп'єте? — звідає Гітлерка.

— Бо своє шкода, — кажу їй.

— Но тогди, дорога кумочко, од вшиткого серця, — аж вискнула Гітлерка. — З деким може би і торгувалася, а так як вам, продаю по собістоемості.

Шмарила я собі рендешное погарча вина, а кума, як благородна діва, ще й скибочку хліба із солониною дала мені закусити.

Божіньку солоденький, так мені стало добре, што аж захотілося вп'ять замож. Кума Гітлерка, як увідила, што лиця в мене зачервоніли, як помідори, то й собі каже:

— Майрьо, а ви би не продали тепер мені погар свого винця — вертаю вам ваш рубель.

— Прошу, золотенька, кому-кому, а вам од чистого серця, — кажу, наливаючи Гітлерці. Но і знамо — кумі тоже дала закусити дарабчик пикниці*.

*Тісто.

Гітлерка вшмарила собі погарище, і нараз очі їй засвітилися, як варошські* світлофори, ніс почервонів, як бантик на грудях старої большевички. А лиця стали такими ніжними і добрими, як у слідчого, най ся не приказує.

Я не могла пережити цього щастя і нараз уповіла:

— Беріть лем, кумочко, назад рубель і налейте мені ще один стаканчик свого вина.

— О, кедвешна, із дорогою душою! — схопилася, як сідниця із розпеченої плити, Гітлерка. — Бітте шон і тешік порончолні** — пийте, кумочко, во здравіє.

І на сесь раз до погара вина кума додала кусок гурки.

Но, але і я тоже болото писком не орала — коли Гітлерка очередной раз купувала вино од мене, сунула їй у зуби цілеє свинське ребро. І туйки підходить до нас якийсь умитий челядник і каже мені:

— Налийте, будьте добрі, нийно***, мені погар вина.

— Ідеш ти, плянтю****, до фрасової каріки! — гиркнула я.

— Тітко, не бійтеся, я плачу красні гроші, — почав той говгір***** сунути мені цілу десятку.

— Я не за гроші боюся, — кажу я красному чоловікові. — Я боюся, што туйки дораз нам з кумою уже нішто буде пити. А пак чим грітися будеме на такому морозі?

Челядник із великим жалюм відійшов від нас, а я вп'ять сунула Гітлерці рубель. А та — мені погар. А пак я їй погар, а Гітлерка мені рубель. І так тим єдинственным рублем дуже файно торгуєме.

Знаєте, по якомусь часі кров нам у жилах зафунгувала, мислі в голові зафурчали, а в грудях стало так гарячелюбимо, як котам на мартовській шпацірці. І од сьої радості, як заспіваємо на вшиток базар «Ой, Марічко, чічері, чічері...» А далше схопили єдна другу за руки і вдарили ногами шіді-ріді-дана. Тутки підбігає до нас якась дуже повна паніка — точно велика начальниця, бо прокурена, як буджений шовдар, і пахне перегаром, як хімічна зброя. І як заверещить на нас грізним варошським голосом:

*Міські. **Будь ласка, прошу. ***Тітка. ****Пуста людина.

*****Поважний чоловік.

— Перестаньте безобразнічать, старухі, а то я щас міліцію позову!

— А для чого, паніко, кликати міліцію? Ми вже і так всьо випили, так што сирохманам-міліціштам вже нішто пити, — заспокоюю я.

І помаленьку зібралися додому. Ішли змучені, нароблені, перемерзлі, але дуже щасливі. І як не радуватися, за єден рубель напилися, наїлися, натанцювалися, наспівалися. І майголовніше — тот рубель цілісіньким принесли додому!»

Фіскарощка вмовкає і з такою погордою дивиться на Соломона і принцесу Едінбурзьку, ніби із власної ласки дарувала великодушно обом щонайменше по величезному маєтку і на літ зо двадцять подовжила їм життя.

— Но ти в мене, Марько, не жона, а ласка Божа, і розумна, як два австрійські цісарі, — мовить дід Соломон, дивлячись закохано на свою годувальницю.

— А...а...а, свахо, та хто із вашими мозгами може міряться, — каже принцеса Едінбурзька, перемотуючи онучі, що вилізли із дірявих гумових калош. — Коби нам та вашу голову, то амеріцький президент мав би за честь до нас кумоватися.

Слова принцеси медом потекли по Фіскарощчиній душі, і вся вона аж спалахнула червоною хризантемою.

— Може вам, свахо, від мене якусь поміч треба, — мовила Фіскарощка. — Бо нигда не уповісте, як ся маєте.

— А, Марько, як ся маємо? Дуже бідували, було нам зле, мучилися. А потому, як нас до нитки обікрали, то тепер, Богу дякувати, маємося дуже добре, — задоволено відповіла принцеса.

— Ой так, так, свашко, жебракове щастя вічно гріється за морями, а біда все сидить у нього під порогом, — мовила розважно Фіскарощка.

— А ви, Марько, як живете? — поцікавилася Едінбурзька.

— Ми, свашко, у постійних трудах, — гордо відказала баба. — Посадили море картоплі, то тепер лем то і

робиме, што в поті чола обкопуємо, обкопуємо, обкопуємо. У поті чола.

— А давно вже обкопуєте?

— Та ніт, штоби давно. Завтра лем думаємо почина-ти, — махнула легковажно рукою баба.

Тут принцеса Едінбурзька, знявши із себе латаний-перелатаний кітель малярського офіцера, почала прокашлюватись, дивлячись то на бабу, то на мене. Це був знак: Принцеса Едінбурзька має сказати Фіскарощці щось вельми важливе. Отже, я — небажаний свідок і маю вийти з хати. Що і роблю — встаю із ліжка і, не звертаючи ні на кого уваги, виходжу із хати.

На порозі, скинувши уверх руки, протягаюся, випускаю із рота останні позіхи. Далі сідаю на ганок і неквапом, по-газдівськи роздивляюся надовкола.

Той чоловік, що нарік наш присілок Небесі, мав бути із дуже зрячою душею і мудрим серцем. Бо коли піднімешся із долини сюди і сядеш собі так, як я тепер, Богонько прихилиє небеса до тебе і огортає ними душу твою. І ніде у світі вони, небеса, не бувають такими добрими, довірливими, навіть відчутними на дотик, як над нашим присілком і над нашим обійстям. Бачиться, ось вилізеш на грушу і своїм обличчям притулишся до лица небесного. І почувеш із вуст небесних дивовижну казку. І ти починаєш вивищуватися не тільки від того, що стоїш на вершині перед долиною, а ймовірніше від того, що, торкнувшись небес, відчуваєш, як у твоєму серці пробуджується птах... Ні!.. Ні!.. Ні!.. Не птах!.. Не птах! А вміння літати.

І тут із хліва поважно виходить тітка Маргарита. У правій руці, схилившись під тягарем, вона несе повнісіньке відро свіжого пухнастого молока. Я вдихаю його схожий на запах персика аромат. І якийсь теплий щем котиться мені до горла. Я відчуваю... відчуваю, але ще не усвідомлюю, що, Господи, тут на Небесі, час для мене ще такий світлий, ніжний і безтурботний, як новонароджене немовля. І пахне для

мене цей час, як губи маленької дитинки, — свіжим пухнастим молоком.

— Но што, неборе, збийвічу, дивишся? — запитує мене задля годиться тітка Маргарита і заходить до сіней.

— Ага, дивлюся, — кажу вслід.

Хоча ні! Не я дивлюся, а на мене, мліючи у променях ранкового майського сонця, по-материнськи ласкаво зорить із Ватиканських пагорбів церковка-капличка. Вся вона по-весняному світло замислена і випромінює щиру покірність й побожність старенької вчительки-інтелігентки. А праворуч, кілометрів зо два на північ, на Балканах, велично знімається православний храм. У ніжній ранковій юзі він, бачиться, навіть не стоїть, а ширяє, чи, вірніше, завис і мріє над найтучнішим балканським пагорбом. І на весь світ, як наче замисленими головами давніх слов'янських князів, потужно сяє золотими куполами. Храм, хоч і значно молодший за свою сестру церкву-капличку, проте набагато поважніший і заможніший. Якщо католицька церковка випромінює якусь домашню теплоту й душевну інтелігентність, то її православний брат — весь уособлення аскетичності, одержимості і нагадує занесений у пересторозі перст Господній. Він, цей перст Господній — суворий, холодно-мовчазний, але мудрий і справедливий.

Що не кажіть, а світ, у який приводять нас матері по волі Божій, хоч часом і жорстокий, несправедливий, але таки прекрасний, мамку'му солодку. А підтвердження тому, що життя інколи дійсно несправедливе до праведників — моя власна персона, ось чому я цього весняного ранку сиджу вдома? Це в той час, коли людські діти труть мозолі на мізках у школах, здобуваючи знання. Так-так!.. Мене черговий раз звідти вигнали. А за що — вбийте — не дотямлю.

Той день почався для мене не із вельми гарних емоцій і втішних новин. Із самого ранку прилетіла із Мукачева

несподівано, як вітерниця, тітка Маргарита. Віднедавна вона мешкала в якомусь робітничому гуртожитку із сином, якого, перебачте на слові, знайшла із «руським офіцірєм». Захлинаючись сльозами, почала перед бабою заломлювати руки. Мовляв, полюбила дуже красивого пана-начальника. І той ніби й не проти женитися, але, коли почув про копильця, почав дуже гніватися, що Маргарита вже не дівчина.

— Птфі... птфі на нього! — невимовно обурилась баба. Хіба якийсь нещасний дівчак — сесе вже доказательство, што ти не ціла і не дівка?

Тут тітка почала звинувачувати Фіскарощку: коли б не баба, то могла спокійно вийти колись заміж за того «руського офіціря», від якого народила, але Фіскарощка вперлася проти москаля:

— Май розум, Маргітко, — лупила себе по чолю Фіскарощка. — Маєме дві свині, козу Танкістку, два барани, корівку, цілу зграю курей. Хіба для єдного двора сесе мало скотини? Нам што — ще і чужій худобі терпіти?

Після довгих бідкань, йойкань і звинувачень Маргарита врешті-решт виказала: пан-начальник тепер вже й не проти на ній женитись, але без дитини. Тому баба мусить прийняти позашлюбного онука, як тепер би сказали, на свій баланс. На що дід Соломон розчаровано прорік:

— Но і дурний тот жених. Нараз видко, што не наш чоловік.

— А чому? — кинула сердитий погляд на Соломона тітка.

— Бо наш чоловік нараз би оцінив своє щастя — коро-ва із телятьом намного дорожча. Та й самому не треба особливо трудитися — вшитко вже готове.

За своє філософування бідний Соломон, звісно, поплатився звичним уже ударом віника по голові.

А ось звістка про те, що мій двоюрідний брат переїде із Мукачева і житиме тепер зі мною в одному обійсті, не просто ошелешила мене, а осліпила. Птаха би не сіла на хату, аби знала, який вогонь ненависті, злоби і жа-

дання помсти вмиль охопив мене. Почував себе достоту так, як наслідний принц, якому пообіцяли назавтра коронування, а за хвилину до церемонії неспогадано з'ясувалось — на престол з'явився ще один претендент. Невже цей копилець, позаштатний онук Фіскарешки, ділитиме зі мною любов діда і баби, їстиме зі мною за одним столом, а то, не приведи Господінку, ще й вклядеться спати зі мною... І тут раптово на мене велетенськими потоками нахлинули всесвітні жалі — до самого себе. І я, закусивши зуби, вирішив жорстоко помститися родакам. Помста була оригінальною — я буду страшно вчитися! Хай там сліпну, глухну, вмираю з голоду, але я, навіть риючи носом книжки, вивчуся на великого пана. Мене возитиме парадна бричка, а може, і якийсь заграничний мотор. Я їздитиму собі із Мукачева до Ужгорода, а коли увиджу, як мої родаки пішочком тяжко чалампають із села до города, ніколи не зупинюся, аби їх підібрати. Я навіть кривим оком ніколи не подивлюся на ті наші Небесі.

Ось такі плани визрівали у моїй, загалом миролюбивій, голові. І що найдивніше — ці рішучі задуми не зникли навіть після обіду, коли повернувся зі школи.

Сяк-так перекусивши, я взявся за науку, грізно попередивши Фіскарешку: «Не гримайте своїми кістками і не мішайте мені вчитися!» Моя заява про науку настільки спантеличила бабу, що бідна одразу подумала: або вона сходить із розуму, або світ шалено мчить до загибелі. Я ж увівся за ботаніку і ткнувся в тему «Статеве і нестатеве розмноження рослин».

Тим часом мій духовний наставник, великий цимбора бідних і принижених, дорогий учитель і сусіда пан Фийса теж поверталися із каторжних трудів — себто із школи. По дорозі на Небесі завернули в Палестину, де, за їхніми словами, «від єдної доброї душі одержав у нагороду за чело́вічність трилітрову банку вина». Причому вина не простого, а бузинового. Після кількох погарів до чоловіка, за словами пана Фийси, «поверталася така

силище, што женилом може найтвердіші оріхи товкти, як соняшникове насіння».

Коли пан Фийса із трьохлітровою банкою чарівного вина під пахвою увалились до хати, Фіскарощка, наскільки вже шанувала вченого сусіда, але показала пальцем на двері:

— Пане Фийсо, ви што — із пеца впали, тепер великий піст, і пити — неспасенний гріх!

На що вчитель не менш повчально сказав, навіть цілу лекцію прочитав:

— О ніт, Марько дорога, сесе — вино. А вино можна пити і в піст, бо вино — дар Божий! Сесе, ороньові мої, паленьку-водку не можна у піст пити, бо она... бо она — сатанинська проказа. І коли п'єш паленьку — не важно, в піст, а ци у простий день — мусай тричі перехреститися і сказати: «Ізиді із стакана, нечиста сило, останься лем чистий спирт!»

Це епохальне відкриття пана Фийси з ентузіазмом сприйняв дід Соломон й одразу запропонував: «Авби голову не нервувати, треба гертанку прополоскати». Баба ж, осудливо глянувши на любимого мужа, плюнула і пішла по роботі. Сусіди дербанули по одному, далі ще по одному погарові сексуального вина. А потім ще... І тут гігант курвацької мислі дід Соломон замість того, аби женилом горіхи товкти, смачно захропів біля дорогої серцю печі. А ось пан учитель Фийса... — від бузинового вина їхнє ество враз стрепенулося і зацвіло, як ружа. Розвели плечима, гарячим поглядом обвели хату, і в їх поле зору, наче в капкан, втрапила Фіскарощка, що поралась у сінях. У цю мить баба здалася панові вчителю такою соковитою і привабливою, як визріла полунична ягода! Аж кров у жилах закипіла — так потягло пана Фийсу до сусідки.

— А от сесе уже воістину гріх — даже в мислях сусідку обольщать, — мовили тихо про себе пан Фийса і, наче капосний когут, вислизнули на вулицю, полишивши хропіти біля печі сексуального цімбора — діда Соломона.

Свіже повітря, хмільні запахи весняного цвіту геть запаморочили пана Фийсу, додали ще більше тремтливо-солодкого жадання. І він, немов березневий кіт, облизуючи губи, спраглими очима шукав по вулиці об'єкт серця, з яким би можна возз'єднатися. Перебачте на слові, женило пана Фийси застигло в напрузі і так горіло, що ним можна було не лише найтвердіші горіхи на друзки розбивати, а й броню танків.

Бузинове вино бурлило в крові й діяло чимдалі дужче. І вже пан Фийса, бачилося, готовий кохати все, що дихало, рухалось, повзало, літало, мало очі, вуха, писок... Ось глянув на стару вільху, а там — ще старезніша ворона. Коби в цю мить за плечима пана Фийси вирости крила, він би стрілою фуркнув за вороною... і її теж покохав. Хай на гілляці чи навіть на льоту, так би кохав, що аж пір'я б навкруги літало! І тут... О, слава тобі, доле! З горішнього кінця Небесі назустріч нашому бузиновому сексуальцю йшла кохана Анця Гатьошка. Не йшла, а пливла... Ні, не так! Не йшла, а неслась, чи, ще правдніше — земля несла її, як пишний весняний букет. І все в ній, як в симфонічному оркестрі, грало й музичило — і гінка постава, і дорідні газдинські перса, і щедрі сідниці, і її струнки, як стріли білокучерявого Амура, ноги...

Анця Гатьошка була жінкою неймовірної вроди, веселого характеру, шляхетною і безмежно щедрою. Такі жінки є символом кожного порядного закарпатського села, яке себе шанує, хоче показати свій гонір перед селами-сусідами. Про таких конче скажуть: «Дівка горяча, як огонь, красна, як голубок, одна біда — слаба на передок!». Цих безтурботних красунь клянуть усі богобоязні бабусі, порядні жінки їх зневажають, проте їм потайки заздять дівчата-відданиці. Але їх, і тільки їх — красунь-блудниць — бачать коло себе в ліжках усі чоловіки, починаючи від діда із піпою* і аж до пущівіринька-шмаркача, в якого, крім твердого носа, все ще стоїть дуже непевно. Через жертвний

*Люлька.

вогонь цих жриць кохання проходять сотні сільських донжуанів, в їх обіймах пізнають й опановують науку плотської любові майже всі юнаки й підлітки. І саме ці миті, а не перші шлюбні ночі із дружинами, врізаються найяскравіше у чоловічу пам'ять на все життя.

Колись на сліпучу красу сімнадцятилітньої Анці запав чеський нотар Берчі — чоловік солідного віку, інтелігентний і багатий.

Анця, не роздумовуючи, прийняла пропозицію вийти заміж. Виростаючи в постійних злиднях, дівка, видно, спокусилася на багатство. На перших порах, доки Гатьошка звикала до розкошів, життя подружнє ладилося. А далі далось про себе взнаки наше: добре би у старого й багатого вдень жити і харчуватися, а з молодим і бідним вночі кохатися. Певне, підтоптаний пан не міг вгамувати любовну жагу юної Анці, бо одного дня вляпив її в ліжку із сажотрусом, по-нашому — із коминарем.

— Пані, ваша зрада — це пляма на моїй честі! — сердито вигукнув пан нотар і хряснув дверима.

Певне, гнів чоловіка не вельми налякав Гатьошку, бо невдовзі честь пана нотаря була в суцільних плямах, як маскувальний халат військового розвідника. Тоді пан нотар не стерпів і юну блудницю накопав із хати.

До слова, коли дід Соломон підтрюнював над Гатьошкою, згадуючи їй брудного коминаря, вона не менш до-тепно відповідала:

— А што, свате, коминарь — грязний-грязний, зате роботу мав дуже чисту і парадну!

І ось кілька років тому наша Анцька свиснула на молодих легінів і кинула оком на пана Фийсу. А він — колишній Казанова, що й досі зберіг граційні манери і вроду, — не вельми і супротивився. І дві неприкаяні самотності потихеньку приклеїлись одна до одної. Це обурило бабу Фіскарошку, і, певне, гнів спричинила не стільки жалість до пана Фийси, як звичайна жіноча ревність. І од тої чорної заздрості бабу морило, але ніяк не випадало нагоди, щоб зігнати злість на Гатьошці. Аж

тут якоїсь літньої неділі Фіскарешка із своїм Мішком зібрались в гості до братика Микули. Доки баба зачиняла двері, обходила обійстя, дід потихеньку подибав собі вперед. Чимчикує, чимчикує, роздивляючись надовкола, коли бачить Анця Гатьошка стоїть у межигіллі груші і рве в кошик зрілі плоди. Соломон підійшов під дерево і, висолопивши язика, задер голову догори. Гатьошка була на дереві в одному лляному платті, без спідньої білизни і світила своїми жіночими щедротами. Дід кілька разів сморкнув і заплямкав язиком.

Анця глянула вниз і без усякого знічення, посміхаючись, запитала:

— Што би'сьте, дорогий Мішку, хотіли?

— Дуже би'м, Анцько, хотів, авби'сь ще хоть годину не злізала із дерева. Я такого красного кіна ще в жизни не видів.

— Но та позирайте собі, Мішку. Всьо, што видивитеся, — то й буде ваше, — мовила Гатьошка й продовжила знімати із гілок груші.

— Мішу, ти што ворони в небі лічиш? — раптом почувся голос Фіскарешки.

— Та я тутки мало став... так собі став...

— Ти, неборе Мішку, все так, якшто не в лайно станеш, то в дїтство впадеш.

І тільки тут баба побачила на груші Гатьошку в усьому блиску своїх багатств — від цицьок до сідниці.

Фіскарешку вмить зірвало. Таких перчених, солоних, пекучих і ядучих слів, якими, немов градом, сипала навкруги Фіскарешка, не те що наші Небесі, а й навіть небеса над ними, ще не чули. Все, все, все — до останньої ниточки й волосинки — пригадала баба Гатьошці, а особливо — збиття із путі праведника пана Фийсу.

І що б ви думали? Анця спокійно злізла з дерева, взяла в руки повний кошик і безтурботно бабі відповіла:

— Марько солодка, та як я можу панові Фийсі одказати, коли він так красно просить? Я свою шмондю,

перебачте на слові, у банк під проценти не здаю. Што природа дала хоснувати — гріх маринувати!

І пішла собі виляючи.

— Тидра! Тидра! Тидра коростава! — крикнула вслід Фіскарощка.

— Марько, а што тото таке — тидра? — запитав по дорозі згодом Соломон, коли баба трохи оговталася.

— То є... така... така водяна тварь... така паскудна... як великий щур... пацкун!

— А-а-а-а... та то є не тидра, а видра.

— Ще лем не хватало, авби я на «ви» казала тій курвокутьобешті! — підняла догори кулака Фіскарощка, грозючи у бік Гатьошчиного обійстя.

Видно, бабині погрози не вплинули на Анцю, бо коли тепер увиділа пана Фийсу, засміялася смачно і дзвінко, наче межи каміння сипонула жменю золотих дукатів.

— Пане вчителю, не фіглюйте, — посварила пустотливо пальчиком пані Гатьошка.

Проте панові вчителю було далеко не до жартів. Схопив Анцю за руку і, як голодний вовк вівцю, щосили поволік до свого обійстя.

— Пане Фийсо, ви што — дурних грибів наїлися? — вже перелякано спитала пані Гатьошка, дивлячись у вирячені очі коханого цімбори.

Однак продовжувала йти за паном Фийсою, бо той у цю мить, здавалося, без особливої натуги легко би був поволік за собою не те що жінку, а поїздище-товарняк.

— Анцько моя дорога, Анцько, — шепотів напівбожевільно Фийса. — Подьте скорше, так будемо ся любити, що постіль буде під нами горіти, а з комина дим валити!

У цей час я завершив вивчення статевого і нестатевого розмноження рослин. Тукаючи себе по мудрій голові олівцем, поміркував, поморщив чолом і вирішив, що для повного щастя, для остаточного засвоєння знань мені конче потрібна консультація. Є ще певні пустоти в моїх пізнаннях статевої і нестатевої еволюції. Хоча...

Ну що ж я брешу? Матеріал я засвоїв прекрасно! Мені просто треба було навідатись до пана вчителя, поговорити з ним по темі, продемонструвавши свою блискучу обізнаність зі статевої і нестатевої любові рослин. А вже пан Фийса, приголомшений моєю ерудицією, достеменно побіжить до діда з бабою і почне хвалити, який у них геніально розумний онук. Тут Соломон із Фіскарешкою заметушаться довкола мене, почнуть щасливо плескати руками і лізти з обіймами. Але я буду несхитний і твердо випаляю:

— Ну гоп! Я з вами до Будапешта на свинський базар не ходив, горобків у Празі не лічив! Я вам не кум, не сват, не брат, і од мене руки назад! От маєте мукачівського копильця-внука, з ним і возіться!

Із цими думками я і вирулив до пана Фийси. Хоч Фіскарешка, завбачивши, куди прямую, навздогін попередила: «Не лізь туди, бо фрасоватий пан Фийса потяг до себе Анцю». Але я прямував твердо, був непохитним, як князь Ігор перед походом на половців. І мене так само не зупинило б навіть страшне затемнення сонця.

Постукав раз у двері. Вдруге. Мовчання.

— Пане Фийсо, сесе я! — дав про себе знати.

У хаті щось грюкнуло. І це мене вельми порадувало — пан учитель таки дома!

Далі знову мовчання. Я притулив вухо до дверей. Тиша. Пан учитель, певне, не чуєть. І тут я од чистої душі почав дубасити у двері кулаками:

— Пане Фийсо, сесе я — Митро!

Я грюкав у двері вперто і войовниче, як легендарний грек Ахілл у ворота Трої.

А тим часом у хаті пана Фийси події розгорталися так. Коли я постукав уперше — культурно, обережно — й повідомив, що до господи проситься не якийсь там розбійник з великої дороги, а я — Митро, пані Гатьошка саме розстеляла ліжко, а пан Фийса гарячково скидали із себе штани. Пан Фийса, тяжко дихаючи, весь час по-нукував свою Афродіту, і та за якусь мить уже постала

в одержі нашої прамамки Єви. Відтак гепнулася горілиць на ліжку, демонструючи бідному вчителю всі свої тілесні багатства, щедроти і принади. Перегрітий пан Фийса стрімко стрибонув на ліжку і втопився в обіймах Гатьошки. І в цю мить я почав грюкати у двері кулаками, вимагаючи пана Фийсу на наукову дуель по статевому й нестатевому розмноженню.

Чи своїм грюканням я налякав дорогого вчителя, чи криком й нагадуванням про себе завдав сараці душевної травми, але пан Фийса раптом, немов куріпка в житі, затихли в обіймах пані Гатьошки. Ще якусь мить помовчали і з якимись приреченістю і відчаєм простогнали: «Ізиді, сатана, од хижі моєї! Я тебе точно вб'ю!».

— Штось сталося, пане Фийсо? — з турботою запитала пані Гатьошка, дивлячись у враз згаслі очі коханого.

Пан Фийса, ледь не плачучи, скрутно похитав головою, піднявся і гіркотно подивився долі собою. Бідне женило якось наче схлипнуло, відтак, немов ученьдвієчник, схилило голову набік і винуватим поглядом втупилося в землю. Із бронебійного снаряда воно вмить зробилося непотрібною ганчіркою.

— Но што, вже'сьмо ся полюбили — аж дим із гузиць валить, — простогнав із душевним надривом пан Фийса і скреготнув зубами.

Я ж ще кілька разів вгамселив п'ястуком по дверях. І тоді зрозумів, якби мені в цю хвилину поєдналися впертість і настійність слов'янського князя Ігоря, сила і войовничість грецького воїна Ахілла — все'дно я цю курвацьку Трою не проб'ю ані кулаками, ані головою. Тому, взявши під пахву ботаніку, спустився із східців і, дивлячись на вікна вчительової хати, пішов догризати ту книжку.

І слухайте, що було далі!

Наступного дня я першим прибіг до школи і почав хвалитися панові Фийсі, як дуже красно вивчив тему про статеве і нестатеве розмноження. Він так подивився на мене, ніби побачив вбивцю власної дитини. А далі як розкричався. І знаєте, що він мені побажав? Таке пас-

кудне — я ледь не онімів й оглух... Висловлюючись культурно, пан Фийса послав мене... Він послав мене, щоб я впродовж усього свого життя тільки те й робив, що власним женилом запліднював колючі кущі й дерева, трави та іншу флору нашої рідної й неосяжної планети.

Ну, а далі пан Фийса місця собі не могли знайти і все шукали, чим би мене задрючити. І, нарешті, таки знайшли.

У ті часи для учнів продавали дванадцятисторінкові зошити двох видів — із полем і без нього. Перші коштували десять копійок, а другі — п'ять. Голопуза жеброта, подібна до мене, звісно купувала зошити дешевші. А ось поля на сторінках із поміччю лінійки ми проводили олівцем уже самотужки. Такий гешефт економив для нашої родини значні кошти, що і дало привід бабі Фіскарощі в напливі гарячих почуттів до мене висловити знамените: «Коби наш Митько не економив на зошитах грошища, то давно би'сьмо вже виздыхали із голоду!»

Уранці я якось забув у зошиті з ботаніки провести поле і розігнався письмом на всю широчінь. Це тепер і впало в розгніване око пана Фийси.

— Де твоє поле, либухурю килавий? — схопили пан Фийса мене за вухо і, крутячи його, злорадно продовжували. — Но та де твоє поле? Ану ж покажи, де твоє поле?

— Як де моє поле? Моє поле большевицькі зарази в колгоз забрали! — відповів зі злості я. Відповів рішуче, чітко, не кліпнувши оком і, як кажуть, без «задньої мислі».

«Задню мислю» вловила своїми передніми вухами Манька-безпеашка й увечері про «моє поле» і «большевицькі зарази» акуратно відстукала туди, куди і кому потрібно.

Наступного дня мене прямо з уроку викликали в директорський кабінет. Пан директор зміряли мою особу з ніг до голови таким поглядом, ніби я їм із писка вирвав останній зуб.

— Передаш своїм повістку. Із нею мають явитися в мукачівську безпеку — там усе написано, — простягнув пан директор мені папірця. — А тебе, збийвічу, я не те, щоб більше у школі, а навіть у своєму найстрашнішому сні не видів, скис би'сь, де стоїш!

Не такий я вже лінивий і дурний, аби киснути на одному місці. Але повісткою директор таки навів мені добрячу колодицю на голову: хто ж таки дійсно явиться в мукачівську безпеку? Дорогого нянька, щоб не посадити за його похід за сіном на колгосну ферму, преміювали путівкою на заготівлю деревини для сільради аж у Рахівський район. Бабі їхати в Мукачево, а тим більше являтися у безпеку, теж, як у нас казали, не дуже яло*. Після того як Фіскарощка п'ятнадцять діб з мітлою вилизувала міські вулиці за шкандаль із начальником міліції, у неї до Мукачева з'явилася велика неприязнь.

Я на власні очі бачив, як щоранку, вийшовши з хати, баба із Небесі першим ділом кланялася і хрестилася у бік Ватікану і Балкан, вірніше, католицькому і православному храмам, і неодмінно грозила кулаком у бік Мукачева. А тут до всього трапилася ще одна політична придибенція.

...Наприкінці зими, аби пристарати якусь копійчину, Фіскарощка потягла на базар повну кошарку горіхів. І, як на біду, за бабою прив'язалася її вірна цімборка коза Танкістка. І що тільки не чинила стара, аби відбити від себе клятту скотину, та невмолимо слідувала за газдинею. Так обидвоє і просиділи на базарі — Фіскарощка за столом, а Танкістка — біля кошарки з товаром.

На щастя, продалися швидко і вигідно. По дорозі Фіскарощка вирішила зайти у крамницю за хлібом й оселедцями, по нашому — герінгами. Такий магазин якраз і трапився біля площі Леніна, де велично знімався йому пам'ятник. Аби не мати зайвого клопоту, Фіскарощка прив'язала козу до дерева неподалік

*Треба.

пам'ятника і зайшла у крамницю. Тим часом нашій Танкістці допекла нагальна природна потреба. Будучи скотиною політично й ідейно несвідомою, коза не мучила себе сумлінням і наклала купу кізяків прямо під постамент. А коли баба вийшла із пакунками, Танкістку за роги вже тримав міліціонер і, чортихаючись, щосили тягнув її від пам'ятника на тротуар.

— Сесе ваша коза, нийно? — запитав суворо міліціонер по-місцевому.

І вже од думки про свояка бабі нараз полегшало — як-не-як, рідна челядина, ачей не буде збиткуватися...

— Тать таке, якби моє... доста близька... родина наша, — мовила догідливо баба.

— А на якого фраса ви козу водите по городу? — грізно запитав страж порядку. — Та ще й напаскудила під самі ноги Леніну?

— Йой, синку, перебач, — розвела безпорадно руки Фіскарощка. — Ми, знаєш, люди бідні... темні... Наша коза у високі школи не ходила і не впознає в лице великих людей. І што із неї возьмеш? Так само, як із тих потят, — баба показала на зграю голубів, що мирно воркували на плечах залізного Леніна.

— А при чому тутки голуби? — знервовано запитав міліціонер.

— Никай лем, як они обгадили голову товарищу Леніну. Моя коза хоть під ноги, а они всю голову обісрали.

— Тать тото... як казати... — розгублено закліпав міліціонер, — то голуби... їм можна... бо вшиток світ знає, што голуби — то птиці миру!

— А што, моя коза проти миру? — запитала рішуче Фіскарощка. — Ти її сам позвідай, ци хоче моя коза війни?

До бідного міліціонера почало доходити, що із цією пришелепкуватою бабою він забреде в такі хаші, що світла до скону віку не побачить, і почав діяти суворо.

— Ви мені, бабо, не плетіть дурниці, а приберіть за козою і платіть штраф, бо инак веду вас у темницю.

Почувши про буцигарню, Фіскарощка хутко прибрала з-під постаменту «дари» Танкістки. Далі схопила козу за ошийник і тут...

— А штраф? — нагадав суворо міліціонер. — Десять рублів із вас, нийно!

Аби всі миролюбиві птиці й антивоєнні кози справили нужду бабі на голові, їй, напевне, не стало б так зле і моторошно, як у ту мить, коли почула про десятку. Саме стільки вона виторгувала за величезну гатикошарку горіхів і вже розіклала у мізках кожную копійку — куди і як витратити.

— Што... што... пане, ви кажете? — пробувала вчинитися глухою Фіскарощка.

— Ви, нийно, не робіть із мене дурнішого за себе, — попередив міліціонер. — Зараз свисну на поміч, то ваша коза за айн момент трафить на бойню, а ви — в темницю.

Чергове нагадування про буцигарню знову освіжило голову Фіскарощці. Витягла з пазухи хустину, розв'язала, і з такою розпукою відлічувала по карбованцю, наче із пальців по одному нігтю живцем відривала.

— Ти хоть, сину, уповіш, куди підуть мої жебрачі грошики? — запитала Фіскарощка, віддаючи тремтячою рукою останнього карбованця.

— Як куди? — запитав знічено страж порядку. — Ваші гроші, нийно, не бійтеся, задарма не пропадуть. Они підуть... от... скажем... на стройку шкіл, фабрик, заводів, больниць, кінотеатрів. Короче, нийно, не морочте голови мені: ваші гроші підуть на стройку. На будівництво нашого світлого майбутнього — комунізму.

Баба з удаваною радістю сплеснула руками і проникливо міліціонера запитала:

— Синку, а чи довго ще нам треба пам'ятники партейним вождям обсірати, авби комунізм побудувати

Міліціонер ледь не вдавився власним язиком. Щелепа у нього відвисла, а очі викотились на кінчик носа. Одереv'янілою рукою він спершу взявся за кобуру, а далі луснув себе по чолю, вихопив із нагрудної кишені міліцейський свисток і на весь центр Мукачєва засюр-

чав — на поміч. Не встиг пролунати свисток, як бабі наче кип'ятком сідницю ошпарили. Ніби вісімнадцятилітня дівка, стрибнула із гатикошаркою через металеву огорожу, а далі так полетіла дворами, що й кулею би не наздогнав. Коза Танкістка, побачивши, як шалено стартувала господиня, не стала дочікуватись від міліціонера ліпшої долі: блискавично проскочила через центральну площу і кинулася, на превеликий подив, не за Фіскарешкою, а в бік ріки Латориці, де хутко зникла у верболах.

Дід Соломон теж дав обітницю не оббивати мукачівських панських порогів після того, як ледь не влип, як казала баба, у квасний мед із своїм Срібним хрестом.

Срібного хреста із залізним ликом його величності імператора Франца Йовжки посередині дід удостоївся ще за Першої світової, коли під час переправи через ріку Збруч врятував життя австрійському полковнику. А полковник виявився бароном та ще й племінником імператорської родини. За той подвиг молодого гусара Михайла Слов'янина, а згодом мого діда Соломона, було не тільки нагороджено Срібним хрестом за відвагу, а й призначено йому пожиттєву імператорську пенсію. Отримував дід Соломон ту пенсію і після розвалу неможливи Австро-Угорської імперії, і за Чехословаччини татічка Масарика, і за Угорщини вуйка Міклоша Гортія. Але тільки-но прийшли совети, грошики одразу плакали. Соломон чекав місяць, два, три, а далі за мудрою порадою нотаря дався до славного вароша Мукачева шукати правди до якогось пенсійного начальника.

Зустрів імператорського пенсіонера військовий відставник. Вельми енергійний, худющий і весь прокурений, він здався Соломонові пікницею* в гімнастерці з папіросою в зубах. Видно, пан начальник в армії був політруком, бо взявся випитувати діда про політику.

— Ну, дед, і как вам новая власть?

— Што вам, красний пане, уповісти. До нас, яка би власть не приходила, то лем і робила, што крала, брехала і карала. Но, а ми, закарпатці, притворялися, што

*Домашня ковбаса.

нич не бачимо, всьому, што говорить влада, твердо віримо і дуже повинуємося. А самі держали дулю в кармані, то і вижили, бо інакше би нас давно вже посікли, як капусту.

— Но, а советська власть... она што — хуже?

— Упаси, Божінку, советська власть — вона нічим не гірша! — замахав перелякано руками дід.

Видно, начальник «не в'їхав» у відповідь Соломона, бо вдоволено посміхнувся і перейшов на справи мирські — повів бесіду про врожай.

— А-а-а, нівроку, — затяг смачно Соломон, — врожайів сього року вродилося, як циганських дітей. Особенно яблука рясні.

— І сколько ви їх соберьоте... етіх яблук? — поцікавився начальник.

— Фрасову каріку збереме, — махнув дід.

— А почему?

— А потому, што доки дійде до збирання, челядь всьо покраде, — гордо проінформував.

— Но, а местная власть, куда власть смотрить? — ледь не давився зі злості папіросою начальник.

Тут Соломон, будучи людиною вельми довірливою і душевною, знову втратив пильність і щиро сказав:

— Уповім вам, пане, таке, — дід ледь не заліз у вухо уряднику і пошепки мовив: — Коли говорять про сю власть, то нараз чоловіка починає гута бити, што як тяжко без кулемета жити.

Начальник зайшовся таким кашлем, що дід налякався, чи не вдавиться чоловік на його голову.

— Ти... ти... што імееш... ввіду... якіе пулемйоти?.. — викашлював грізно, синіючи.

Тут Соломон зрозумів, що знову ляпнув щось не по дяці. І в потилицю йому дихнуло паскудним холодом. У такі хвилини у флегматичного Соломона починала пробуджуватися в жилах кров, тіло горіти, а голова фунгувати*, як самогонний апарат.

— Ану... ану... якіе пулемйоти? — давився начальник.

*Функціонувати.

— Та я й кажу, — щиро притис руки до грудей Соломон — што ми вшиткі так любимо нашу власть, што готові її захищати із кулеметами. Лем, на жаль, не маємо тих фрасових кулеметів, — запевнив.

Тут Соломон помітив, що папіроса в роті Пікниці сердито фиркнула, і начальник якось втратив інтерес і до сільської політики, і до врожаїв, і до самого діда.

— І што конкретно привело вас ко мене? — запитав.

Соломон, не лукавлячи, щиро розповів, як він врятував у водах Збруча пораненого барона-полковника і як цісарський уряд йому віддячив. При цьому так само, не кривлячи душею, не забув подякувати чехословацькому президентові татічку Масарикові й угорському регенту Гортію, які не забували за нього і продовжували платити красну пенсію, коли Закарпаття входило то до Чеськословенська, то до Мадярська...

— Дед, сукін ти син! — пихканула папіросним димом в обличчя Соломону напівзакопчена пікниця. — Тебя советская власть освободила от фашизма, а ти всьо ещо жалеешь за крохами з імператорського стола. Ведь, ведь ето все видят! — начальник почав показувати на стільці довкола себе, кличучи їх за свідків. — Ведь!.. Ведь!.. Это же все видят, што после освобождения Закарпаття доблесной советской армией ми стали здесь жить во сто раз лучше!

— Та я, панику, за вас дуже радуюся, што ви стали жити тутки у сто раз ліпше, айбо ми з бабою намного гірше. Знаєте, уповім вам по секрету, — дід недовіриливо подивився на стільці, які щойно кликав у свідки начальник, ніби ті могли розтрубіти по світу Соломонову таємницю... — Так уповім вам по секрету, що ми з бабою деколи економиме цілий тиждень на хлібові, авби купити півлітру якоїсь воначої миндри, по-вашому — паленьки-водкі!

Пікницю аж зігнуло у кільце, а далі щось осяйнуло, і, випроставшись, начальник із зловісним присвистом запитав:

— Так!.. Так!.. В какой армії ти, дед, воєвал?

— У його веліченства імператора Йовжки Франца! — крикнув чітко, по-солдатськи, дід, і вмить підстрибнув, виструнчився, як справжній гусар.

Начальник на мить умовк, замислено глянув у вікно і випалив:

— А откуда наша власть знает... может, ты, дед, етой медалі і не заслужіл?

— Та може бути, пане начальнику... може бути... Айбо я і радикуліту не заслужив, айбо маю, гута би його взяла, — потер поясницю Соломон і подумки про себе зауважив: «Ой, Мішку, солодкий, якшто із сим москалем і далі орати, будеш ти скоро гузицею боронувати...»

Начальник почав знову заводитись і, ледь не тикнувши пальцем Соломонові у вічі, врочисто сказав:

— Дед, еслі ти воевал у армії Франца Іосіфа, значіть, ти воевал протів русскіх солдат?

— Так точно, пане начальнику! — знову відрізав дід. — Билисьмо мацкалів, як псячі воші!

— Так, может бить, ти і не одного русского героя убіл? Убівал отцов і дедов тех, хто тебя, сукін син, сей-час, освободіл, — колючим голосом пропік діда начальник.

Соломон од такого різкого повороту бесіди гепнув собою на стілець і зо страху ледь не наклав у ногавиці.

— Ну, признавайся, сукін син, сколькіх ти русскіх героев положіл? — злорадно запитував начальник.

— Я, панику, руських героїв нигда-шуга не вбивав, — промимрив здерев'янілим язиком Соломон.

— А как ти докажеш?

— Я знаєте, паночку солоденький, коли хотів стріляти, висувався із декунку, то есть окопу, і кричав: «Гей, руські-мацкалі, серед вас часом ніе героїв? Якшто є, прячтєся, неборята, бо я дораз буду стріляти і могу деякого героя по голові улупити!». А пак знаєте, паночку, як то люди говорять: «Дурний Іван стріляє, а Богонько кулі направляє». Так што, коли би я і хотів когось влупити, якшто Богонько того не хоче...

— А ти не боявся, што і тебе могли так само по дурной башке улупіть? — перервав начальник Соломона.

— А мене, панику, за што? — щиро здивувався дід. — Я чесно і законно служив у цісарській армії. Та й у мене була пушка із закривленим стволом. Я лежу собі на дні окопу, пушку із закривленим стволом висуну, нажимаю на гачок і лем собі стріляю по мацкаликах...

— Ти што, дед, мелеш?

— Мелю, мелю, панику, — радісно сповістив дід. — От сього року, дякуючи Сталіну і комуністичній партії, дуже красно вродила кендериця, по-вашому кукуруза. То майже каждый тиждень мелю на муку — моя баба дуже любить кендеричаний хліб і замішку. А коли файно вродить пшеничка, то мелеме на білу муку — я дуже галушки люблю із сиром. А деколи і пасулю мелю, коли мушка в ній заведеться. Так што, цукрений панику, ми все штось мелемо. Було би лем што.

Не вельми церемонячись, пікниця із папіросою в зубах розчахнула двері, показала дідові на вихід і порадила вслід неодмінно пройти лікування у берегівській психічці.

— Так... так... так, — істинно речете, панику. Де нема розуму, там спасає дурість, — промимрив тихо про себе дід, прудко котячись панськими сходами.

Далі дід перейшов через площу Леніна, став біля кінотеатру, несамохіть обернувся до міської ратуші і подивовано розкрив рота. Він тільки тепер побачив, що будівля, в якій віками селилися власті, якась дуже-дуже втомлена, знервована, трагічно-хвора і по-людськи нещасна. І хоч Соломонові стало жаль цю замордовану владами ратушу, він зі злістю й іронією запитав:

— Но што, власть? Хороша — не хороша? Та свистали ми на тебе, рогата власть! Ти, власть, як тот гумовий балон — надується пустим воздухом, то й думає, што великий... ага!..

Потім Соломон підняв голову уверх і мовив:

— Є лем една власть, якої боявся, боюся і всі будуть боятися: сесе велика і праведна Божа власть!

Од такої думки Соломонові стало легко і світло. А од тої легкості і душевного просвітління йому дуже захотілося теж такого дуже неземного і легко-світлого. І Соломон, підкоряючись поклику душі, подибав до найближчої мукачівської корчми.

Після потрясінь від пережитих трафунків моїх родаків до Мукачева вже ніяк не тягнуло. І коли радикально налаштована Фіскарешка глянула на повістку до безпеки, то була дуже рішуча:

— Мені сесе до мачки! Коли хтось хоче 'ня видіти, найприйде сюди.

А оскільки дід належав до поміркованих, мудро порадив:

— Ти, Митьку, головное не висувайся і не спущайся із Небесі. Але ж пересидів ти вже раз смерть Сталіна в курнику, то й тепер чудо більше трьох днів не протягне.

І ось, вірячи мудрим порадам Соломона, я вже котрий день не ходжу до школи. Тут грюкнули двері — і на поріг вийшла принцеса Едінбурзька, а за нею якась перелякано-стурбована баба Фіскарешка.

— Так і сказала Анна: «Аби нині прийшов. І тільки він сам?» — перепитала Фіскарешка.

— Ви што, Марько, колись чули, виділи, аби я із брехнею по людях ходила? — ображено сказала принцеса.

— Но тогди красно вам дякуєме і йдіть щасливо із Богом, — побажала на дорогу гості баба.

Побачивши мене, Фіскарешка ще більше посмутніла, підійшла, погладила по голові і якось повідала:

— Нині рано Едінбурзька верталася із Мукачева і зустріла твою маму. Вона дуже просила, аби ти зайшов до неї. До діда Петра. Мама тебе дуже хоче видіти і чекає. Іди, дитинко, іди. То ж твоя мамка...

МАМКА МОЇ

Таїною оповита уже сама поява мамки на цей світ. Народилась вона в океані, по дорозі з Америки на рідну землю.

Насампочатку океан слався перед кораблем голубими шовками. Стояли тихі і сонячні дні. Океан ліниво подрімував, і ніщо не віщувало біди. Дід постійно сидів на палубі і серед океанських просторів йому ввижались зелені поля, тучні виноградники, вгодовані сади й сінокоси, які він неодмінно прикупить довкола села на зароблені у Штатах долляри. Перебуваючи на восьмому місяці вагітності, дружина Олена майже всю дорогу лежала в каюті. Дід саме піднявся з місця, аби провідати її жону, коли неспогадано помітив, як із півдня на корабель суне велетенська сліпучо-синя колона. Ані подиху вітру, жодного хлюпоту хвилі... Тиша неземна... Океанська гладінь застигла холодним склом... І по ній невмолимо, шалено крутячись, немов гігантське веретено, мчить — до неймовірного болю в очах — блискучо-сяючий стовп. Дід із переляку хотів крикнути, але голос замерз у грудях, навіть губи не поворухилися. І всі на кораблі — хто сидів, хто гуляв, хто щось поряdkував на палубі — так само завмерли-скам'яніли в німих позах...

Сліпучо-голубий стовп, навіжено вертячись, наблизився до корабля, окутав його навдивовиж ароматним синім туманом. І велетенський корабель безгучно, як уві сні, почав зніматися над застиглим у німій покорі океаном усе вище і вище, до невидимих уже тепер небес. Це дійство, усім здалося, тривало мить. Та коли туман розвіявся, пасажери із жахом помітили, що вони знаходяться біля берегів невідомої землі, вкритої снігами.

Щойно пливли теплими водами Атлантики, а тут холодна і засніжена невидимість.

Коли команда і пасажири прийшли до тями, всіх охопив неймовірний жах. Від того потрясіння в моєї майбутньої бабусі почалися пологи. І світ почув крик моєї мамки! Це був перший голос життя, який пролунав на онімілому від страху кораблі.

Як з'ясувалося пізніше, корабель із поетичним іменем «Евеліна» якась сила перенесла із вод Атлантичного на простори Тихого океану, між Курільськими островами. І подорож моїх родаків із Америки додому замість кількох тижнів тривала майже півроку. За словами діда Наполійона, найбільше багатство, яке вони принесли із-за океанів додому на Підкарпатську Русь, були мої мамка у згортку матроської ковдри.

Якось я почув розмову баби Фіскарешки з бабою Наполійонкою:

— Оленко, чого ви ходите вічно така задумана. Якесь ніби не від світу сього? — питала Фіскарешка.

— Ой, небого Марько, те, што ми виділи... — баба Олена підняла очі і глянула в небеса, — послі того, што ми виділи там, в окіяні — сей світ уже лем суєта суєт...

— А што ви виділи? — настоювала Фіскарешка.

— Того мені... і нікому не дано сказати, — похитала сумно головою баба Олена.

— А то є штось страшне? — невгавала Фіскарешка.

— Та ні, Марько, наоборот, — осяйнулась стриманою усмішкою баба Олена. — Скажу вам лем єдно, якшто то є тот світ, куди йдемо послі смерті, то мені не страшно вмирати. Айбо більше, Марько, нигда в жизни мене про сесе не звідайте.

Повернувшись із Америки, Петро з Оленою оселились у його тітки Калини. Її обійстя самотніло на невеличкому лагідному пагорбі між присілками Палестиною і Бразилією. Одинокa і бездітна семидесятирічна Калина переписала майно на молодят із надією, що у скрутну хвилину подадуть їй горня води і скибку хліба, а коли

душі наспіє час стати перед Всевишнім, поховають достойно. Умілий на руки, невтомний до роботи, дід Петро із перших днів закатав рукави і взявся за газдівство. І невдовзі на місці старенької халупи постала пишна, як на той час, споруда — викладена із цегли, із розкішним дерев'яним ганком, крита нержавіючим залізом. Таке собі міг дозволити рідко хто навіть із «американтошів» — тобто тих, хто повернувся із заробітків з Америки. А далі почав помаленьку прикупляти поля, виноградники, сінокоси. Вони були достоту такими, якими їх бачив дід Петро серед океанських просторів, повертаючись додому, — ситими, тучними, багатими...

Мою мамку до семи років ніхто в селі і присілках жодного разу не бачив. Усі знали: у Петра Наполійона росте дочка Анна. Проте ніхто не міг пригадати, аби вона потрапила комусь на очі. А молодшу доньку, мамину сестру Магдалину, яка з'явилася на світ через два роки тут, на обійсті Калини, постійно бачили і біля хати, і в селі, і з родиною в полі.

Уперше моя мамка з'явилась на людях, коли пішли до школи. Баба Фіскарешка, яка привела тоді до школи свого тумануватого либухуря, тобто мого майбутнього нянька, так згадувала про свою першу зустріч із майбутньою невісткою і моєю мамкою:

— Твою маму привезли до школи на кочії*, запряженій парадними кіньми. Наполійон взяв її на руки, ізсадив на землю, і туйки всі перший раз увіділи її. Дівочка була худенькою, але така красива, що слова блідли. І очі сині. То даже не очі були, а очища... майже на все лице. Мені привиділося, що то не дівча, а перший голубий растик з-під снігу. Отака вона була — як снігова чічка з голубими очиськами.

Мої майбутні мамка дорогу до школи не довго топтали. Через кілька днів з владною певністю заявили, що цю науку вона вже давно опанувала, і їй нецікава школа. І загалом, істинні знання пізнаються зовсім по-іншому...

*Карета.

Дід надто дорожив дочкою і постійно корився її примхам. Тому невдовзі за великі гроші найняв у Мукачеві для неї професора.

Кожного дня він на велосипеді приїжджав до обійстя діда Наполійона і займався із ученицею. Люди до деталей пам'ятали, на якому велосипеді їздив професор і навіть те, як він постійно жалівся на вітер. Мовляв, їде до села — вітрисько в обличчя, повертається до Мукачева — вітрисько змінює напрям і знову чинить страшний опір. Постійно згадували люди і про книгу. Всього-навсього одну книгу, загорнуту в яскраво-червоний шовк, з якої кілька років поспіль мукачівський професор передавав знання своїй матері. Він її — ту загадкову книгу — постійно тримав під лівою рукою, а правою правив кермом велосипеда. Ще багато розповідали люди. А ось головного, як виглядав сам професор і ким він був, ніхто згадати не міг. Так, наче всім дочиста витерло із пам'яті. Навіть через багато-багато літ дідо Петро до подробиць розповість про деталі зустрічі з професором біля мукачівського базару — який був день, погода, чим торгували на ринку...

Професор сам підійшов до діда із-за спини, поклав йому руку на плече і сказав:

— Правда, ви мене шукаєте, чоловіче?

— А ви, перебачаюся, хто?

— Я професор для вашої доньки, — відповів і запропонував: — Ходімо до мене додому й домовимось.

Дід назвав навіть номер професорового будинку у провулку, відомому мукачівцям як Латоричний двір. Проте ніяк не міг згадати ані імені професора, ані найменшої рисочки його обличчя.

Усі мешканці котеджу теж якось дивно запам'ятали його. Дійсно, якийсь короткий час тут проживав дуже інтелігентний і богобоязний чоловік, якого всі звали професором. У такій маленькій квартирі. Але куди поділася ота квартира? І що сталося з професором — помер він, кудись переїхав, а чи просто загадково зник?

Ну і насамкінець, ким він був: русином, угорцем, чехом, євреєм, греком? Ніхто всього цього достеменно не знав.

Книга, з якої загадковий професор передавав моїй мамці знання, називалася «Апокаліпсис Слова», а по-нашому — «Одкровення Слова».

Книга «Одкровення Слова» — величезний трактат про незвідані людством таїни і лабіринти слова: як при його допомогі проникати у невидимі нашому зору світи; долати за крихітну долю миті немислимі простори; лікувати вже безнадійні тіло і душу; досягати безмірної влади над людською свідомістю, а то й цілими народами; проникати у водні і земні глибини; викликати на розмову й одвертість звірів, птахів, рослини і дерева... І багато-багато такого, що йменується дуже мовчазним і впертим словом «Таїнство» чи ще точніше — «Провидіння».

Книгу «Одкровення Слова» написав один із далеких-далеких предтечів Христа Авель Синайський. Він чомусь — і гадається не без власної, а може і Божої волі — заблукав, а потім зовсім загубився в історії. Але в переказах деяких древніх народів про нього є окремі відомості: як він, постячись і молячись до Господа, міг рік простояти на розпеченому піску на одній нозі. За цей час сухі вітри нанесли в його волосся насіння різнотрав'я і кущів. І знайшовши благодатну вологу людського поту, на голові Авеля за рік проростали тендітні кущі, трави і дивовижної краси квіти. А великий пустельник навіть вустами не поворухнув — такою безмежною і твердою була його віра у Господа. І, очевидно, саме за це Всевишній зіслав на Авеля Одкровення Слова.

Ще інші уривки, але вже зниклих народів, передають, що книгу «Одкровення Слова» пророк Авель Сінайський писав власною кров'ю. Кожного ранку він знімав із кактуса найбільшу колючку, пронизував нею один із пальців і тією ж голкою писав книгу. Літери виводив акуратно на пергаменті, вичищеному із шкіри ще ненароджених — ягнят. Але найцікавіше: писав Авель «Одкровення Слова» кожного дня, але тільки впродовж

дуже короткого часу — од тої миті, коли над пустелею з'являвся перший промінь, й до тих пір, доки сонце повністю не викочувалось із-за обрію. Саме на цей проміжок часу розкривалися небеса і звідти пророк-предтеча чув голоси, які йому пристрасно диктували.

Ще інші очевидці — пастухи, скотоводи-кочівники — розповідали й таке: коли сходило сонце, його промені, немов розпечені дочервона мечі, пронизували навскрізь Авеля, і з його тіла струменями била кров, напуваючи спраглу пустельну твердиню. Святий старець, знемагаючи від неймовірного болю, навіть не стогнав, а пристрасно писав палаючими неземним вогнем руками. А в цей час із небес, немов із розкритого велетенського вікна, одна за одною спливали сліпучо-голубі кульки, в яких були закладені пророчі слова Творця. Над самою головою Авеля диво-кульки розкривалися, вірніше — лускали, розсипаючи навкруги дивовижно ніжну і дзвінку мелодію. Авель спраглими вустами ловив, немов краплі роси, живі слова і пристрасно записував їх на сторінках книги.

А далі небеса, неначе океанські хвилі, змикалися і вмовкали. І тоді Авель знову брався за молитви.

Робота над книгою «Одкровення Слова» тривала майже двісті повних календарних років за новим літочисленням. І весь цей період Авель Сінайський власною кров'ю писав трактат про священнодійство Слова.

Як свідчать коментарі і хроніки часів Нерона, останнім словом, яке написав Авель в «Одкровенні Слова» було слово «Прощення». Саме цим словом закінчувалася книга, як і кожне людське життя. А ось починалася книга «Одкровення...» рідкісним і дивовижним словом «Любов». Про це мені згодом розповіли мої мамка. Саме словом «Любов» починається кожна книга. Ним починається і кожне людське життя. Так казали мені мамка.

Я обережно зайшов в обійстя діда Наполійона. У дворі — пуста. У такий час, особливо за погідного дня,

навіть собаки і кішки були в полях і на виноградниках. Непевно постукав у двері прибудови, де останнім часом мешкали мої мамка. Двері весело розчинилися.

— Слава Ісусу Христу, мамко, — поклонився я.

Вони стояли на порозі якісь сумно-задумані й освітлені божественною красою. Так, це були мої мамка! Я був ще дуже ранній, аби судити про жіночу вроду. Але глибинами підсвідомості, вірніше — чоловічими генами відчув: переді мною жінка неземної вроди. Це та краса, перед якою німіють, гамують дихання і навіть плачуть. Таку жіночу вроду немає смислу описувати чи оповідати про неї, так само, як ніколи не передаси словами схід сонця, колір неба чи радість квітучого дерева.

— Слава навіки Богу, мій хлопчику, — відповіли мамка на моє привітання. Обняли мене, скуйовдили волосся, далі глянули у вічі і мовили:

— Цвітеш, неборику, красно, як ружа, а ростеш прудко, як трава. Заходь до хижі.

Хату, в якій мешкали мамка, дід Петро добудував спеціально для неї ще далеко до її заміжжя. Оселя була зведена із тесаної смереки, ще й з архітектурною видумкою: здалеку вона нагадувала великий ковчег. Це, напевно, була данина шани кораблю, на якому серед океанських просторів побачили світ мої мамка.

Тільки-но я переступив поріг помешкання, як потрапив у неймовірний вир якихось божественних ароматів і пахощів. Вони були різні за насиченістю, густотою, але разом творили божественну гармонію, від якої солодко паморочилось в голові.

Заплющивши очі, я зримо бачив кольори ароматів, чув, як вони тонко і мелодійно звучать. Їх можна було спробувати на дотик. І яка тільки музика ароматів тут не звучала — пахло свіжоскошеним сіном, щойно виїнятим із печі житнім хлібом, липовим медом, молодим вином, зібраними звечора у саду яблуками, грушами і персиками, стиглою айвою... У моїй уяві так завше

пахне селянське щастя... Ліпше би сказати, так пахне щасливе селянське щастя!

— Тобі щось недобре? — запитали мамка.

— Хто вам таке сказав? — стріпонував я головою, виринаючи із пахучої симфонії.

— Бо тобою щось занесло.

— Се від запахів... У вас, мамко, так fajно пахне!

— Се, Митьку, так пахнуть Слова.

— Ви фіглюєте? Які Слова?

— А ти поникай... попозерай.

Мамка підійшли до стіни, зняли із неї біле покривало, і очам відкрилася галерея дивовижних картин. І найперше, що вразило — тихе, незриме світло, чи, вірніше, тепле, як свіже ранкове молоко, благородне саяво, що випромінювали десятки невеличких полотен. Видно, їх мамка малювали останніми роками, відколи покинули наші Небесі й перейшли жити до батька — діда Петра. Я підійшов до однієї з картин. На ній було зображено неймовірної вроди дівчину з дивовижно зеленими очима. Юне створіння, піднявши голову ввверх, стояло перед велетенською скелястою горою, за яку заходило сонце. Наспівала ніч, гусли сутінки і, з усього видно, дівчину охоплював відчай: одна перед скелею серед близької ночі. Я нахилився ближче, і від дівчини, чи пак картини, повіяло густим запахом квітучої шипшини.

— Це слово «Любов», — пояснили мені із-за спини мамка. — Це його образ і запах. Слово «Любов» — найдревніше у всіх мовах світу. Воно народилося ще задовго до появи людини, — продовжувала мамка. — Тисячі літ Любов самотньо блукала по безмежних просторах Господніх, своїм теплом народжуючи і запалюючи все нові й нові звізди. І Великий Творець, помітивши, яка велика сила і благородне світло таїться в цьому слові, взяв його на долоню і задумався. І так народився з Любові наш світ. З ріками, морями, горами і небесами... А в ньому з'явилася людина. Але першим було Слово. І Слово було у Бога на долоні.

Я відійшов на кілька кроків, проте запах квітучої дикої троянди ставав щораз сильнішим. І тут я помітив, як зелені очі дівчини на полотні почали тихо світитися, випромінюючи невимовну вмиротвореність. Дивовижно м'яке тепло, впереміш із густим запахом дикої троянди, огорнуло мене.

— Слово «Любов», — мовили мамка, — найбільший дарунок Творця людині. Не кожному суджено прийняти цей дар і оцінити його. І тому велика сила людей ходить з порожніми очима, нічого не бачить навколо себе, крім ворогів. Це дуже нещасні люди, і трагічна їх путь. Вони не захотіли прийняти до себе Любов. І не Творця, а їхня у цьому вина.

Поруч стояла картина із зображенням кривавого хреста на пустельному роздоріжжі.

— Це слово «П'ятниця», — показали мені мамка, — кривавий хрест. — А чим воно пахне?

Я вдихнув, і мене аж запаморочило од густого запаху плодів зрілої айви.

— Чути... чути... — я ніяк не наважувався.

— Так! Ти знаєш, чути айвою. Слово «П'ятниця» пахне айвою! Але багато людей, коли вимовляють це Слово, відчують пісок на зубах. І замість запаху айви вони відчують страх. Таким людям треба по п'ять разів на день молитися і щотижня йти до сповіді.

Ліворуч біля картини із зображенням Слова «П'ятниця» стояло ще одне полотно. На ньому в густо переплетених сітях безсило тріпотів птах.

— А што, сесе тоже Слово? — запитав я, показавши на вмираючого птаха.

— Так, сесе, Митьку, теж Слово, — підтвердили мамка. — І ймення йому «Правда»!

— А пахне воно...

— Так, як коли зацвіте дика акація, — підхопив я.

— Слово «Правда», як видиш, має дуже смутні очі, а запах... Так, запах акації — він чистий і благородний. Але є люди, котрі, вимовивши слово «Правда», відчують у

грудях страшну порожнечу, а подеколи навіть непереборне бажання відректися від свого імені й поміняти обличчя. Їм, коли спливає новий місяць, необхідно знайти криницю. І щоб вона обов'язково витікала з-під явора. І ось людина, якщо хоче позбутися порожнечі у грудях і бажання відректися від імені й обличчя, мусить щовечора приходити до криниці й молитися за всепрощення. А коли наступить повний місяць, взяти жменю маку і щоночі лічити зерна при місячному сяйві, доки три маківки не проростуть. Із них і народжуються паростки спокути.

Я обернувся до вікна і прикипів до картини, що стояла біля образу Божої матері. Вона сяяла тихою білизою і, здавалося, намальована пречисто-молодим снігом. У глибині білого безгоміння ледь-ледь виднілася постать старенької жінки. Вона, наче сліпа, розгортала руками густо-молочний туман і прямувала в тільки їй відомі глибини світів, сховані за білими завісами.

— А це хто? — торкнувся полотна.

І тут уже з острахом відчув, як моя рука провалюється у якийсь магічний позакартинний простір. Відчув, як і мене всього починає нестримно поглинати біле безгоміння. І зі страхом відсахнувся від картини.

— Це слово «Надія», — мовили спокійно мамка. — Воно дуже ніжне, бо народилося із першої людської сльози.

— А пахне воно... якось дивно... наче персиками... чи ні — ожиною, — почав вгадувати я запахи, які розпливалися від білої картини.

— Надія — одне із рідкісних слів, яке не має постійного запаху, — підкреслили мамка. — Це все залежить від того, наскільки чиста і достигла душа людини. Ти, приміром, живеш між персиковим і ожиновим часами. Твоя душа ще тільки цвіте. Але прийде пора, і слово «Надія» набуде для тебе інших образів і запахів.

Під час розмови я спостеріг, що мамка майже не дивляться на мене. Складалося враження, що вони ведуть мову зі мною, але в майбутньому часі. Мамка ніби

засівали в мою свідомість і пам'ять зерна, смисл і одкровення яких мали зійти і прорости в далекому майбутньому.

— Мамко, а як ви малюєте слова? — поцікавився я. — Ви хіба їх бачите? Хіба можна людські слова видіти?

— Аякже, — усміхнулися мамка, погладивши мене по голові. — Ти ж сам учуєш, що слова мають запахи, свої кольори-барви... навіть музику. Кожне слово має свою мелодію. А раз так, то слова можна і побачити.

— Коли людина говорить?

— Так, коли людина говорить, довкола неї літають її слова.

— І в усіх слова однакові на подобу? — цікавився далі.

— Усе залежить від того, хто їх вимовляє.

— А коли говорю я? — розкрив широко рота.

— Коли говориш ти, довкола тебе зграйками тріпотять різнокольорові метелики, — засміялися мамка. — А пахнуть вони яблуками-джонотанками.

— І так буде завжди?

— Ні... Все буде залежати від того, в якому часі ти житимеш. Он наші люди... їхні слова... бесіда... до колгосзів були зовсім іншими, як тепер.

Якогось вечора до нашої оселі завітала агрономка Катерина й одверто заявила, якщо мої нянько не припинять бурхливої діяльності по конфіскації колгосзного добра, можуть опинитися в місцях, де цімборуватимуть з білими ведмедями. І, мовляв, це не погроза, а добродушна порада, за яку може постраждати і сама агрономка. За словами Катерини, не її стільки пече те, що поцупить нянько, як наших всевидючих і по-християнськи високоморальних сусідів.

Нянько, опутивши голову, кивав у знак згоди і щось муркотів про себе. На діда Соломона прихід колгосзної начальниці навіяв панічний страх. Од несподіванки він отримав величезний стрес, і від того на нього напали страшні позіхи, а далі — невимовна дрімота. І за якусь

хвилину Соломон уже спав біля печі сном праведника, безбожно хроплячи і посвистуючи в ніздрі. Не на жарт перелякалась і Фіскарешка — безпорадно плескала у долоні і йойкала до Катерини:

— Дитинко моя кедвешна, хіба то він, — кивнула на безпорадного нянька. — То біднота наша його жене, живемо в тісноті, жона постійно його хворіє.

— Я ніколи й не бачила вашої невістки, — похопилась Катерина. — Щось дуже погане з нею?

— Вони, паніко, хвора ... у неї голова... на голову наша Анночка хвора, — почала плутано баба.

— А що з нею насправді?

— Кажу, щось із головою. Вона постійно малює... постійно у книгах... Та най би малювала... ну хати... у ха-тах... копійку би заробила... А то її малювання — одне горе, — махнула баба безнадійно рукою.

При цих словах скрипнули двері і на порозі стали мамка.

— Дай вам Боже доброго вечора, — мовили привітно.

— Вам теж вечір добрий, — відповіла Катерина.

— Я сиджу в комірчині і раптом чую ваш голос, — пильно почали дивитись мама на гостю. І аж стрепенулися. — Ваш голос я би упізнала серед тисячі. Та й ви зовсім не змінилися.

Катерина здивовано оглянулась по кімнаті й розгублено сказала:

— Вибачте, ви, мабуть, помилились. Ми з вами ніколи не зустрічались. Бачу вас уперше.

Тут мамка спохватились, плеснули себе по чолю і, виправдовуючись, мовили:

— Так, справді, я могла обізнатись. Мене звати Анна, — простягнула долоню.

— А мене Катерина, — подала руку агрономка.

— Ти позирайся, навіть ім'я те ж саме, — тихо сказали мамка про себе і додали. — А я, Катерино, і далі малюю.

Баба співчутливо глянула на батька, далі на мене і перехрестилася.

— Мені розповідали тільки-но, — встала із стільця агрономша, — і дуже стало цікаво. Була би вдячна, коли б побачила картини — якщо ваша ласка.

— Коли так волієте, можете зайти і подивитись. Я не люблю показувати, але вам... — тут мамка затнулася, наче хотіли сказати щось важливе, а далі махнули рукою. — Ну... так... якшто маєте малінько часу, зайдіть, — розчинила двері й провела гостю до своєї кімнатки-комірчини, що тулилась у задній половині хати.

Катерина переступила поріг мамчиної господи і аж зажмурилась од світла. Замість підсліпуватої гасової лампи, що блимала у нашій загальній кімнаті, тут у кожному кутку тихо, спокійно, але яскраво горіли товстезні кольорові свічки — такі ставлять у церквах. І що дивно, кожна свічка горіла своїм барвистим полум'ям — голубим, оранжевим, зеленим, жовто-білим. І від цього в кімнатці дихала жива веселка — вона пульсувала, рухалась по хаті колом, то піднімалась вверх або опускалась вниз, відкриваючи приголомшливо мамчині картини. Катерина, поволі роззирнувшись, тихо зойкнула. Це були незвичні полотна. На них у немислимо насичених і гармонійно поєднаних кольорах поставали дивовижні світи, епохи і загадкові люди з пророчим світлом в очах.

— Це неймовірно! Як вам вдається? Звідки ви все це берете? — ледве спромоглась видати із себе ошелешена Катерина.

— Вам любиться? — простодушно запитали мамка.

— Немає слів, — притулила руку до серця Катерина. — Я вражена!

— Мені дуже приємно, і радуюся, — мовили мамка і усміхнулись якоюсь осяйною і довірливою усмішкою. Такої усмішки я більше ніколи ні в кого в житті не бачив.

— Ваші полотна нагадують мені полотна Чюрльоніса. Ви чули про такого?

— Чула, мені Вчитель розповідав. Дещо навіть бачила, — не вельми охоче відповіли мамка.

— Під час війни у нас жив німецький офіцер. Його вбили партизани. Багато речей німця лишилось. І серед них був альбом. У ньому я побачила картини Чюрльоніса. І тоді так само була вражена!

— Ми несхожі, — тихо сказали мамка. — Ми з однієї Батьківщини. І її голос озивається в кожному з нас.

— Як, хіба ви з Прибалтики? — перебила Катерина.

— Ні, звичайно, що ні. Але я вас попрошу — не будемо про це більше говорити, — сказали якось сухо мамка.

Зазвичай мамка були вельми терпеливою, доброю і лагідною, як скибка хліба, — хоч до рани прикладай. Та коли хтось починав допитуватись, визвідувати про деякі мамчині вчинки, які не вкладались в узвичаєні рамки людського, а поготів сільського світосприйняття, вони ніби перероджувались — ставали твердою, рішучою і навіть різкою у висловах.

А дивовижного в житті й поведінці мамки траплялось чимало і досить часто. Незбагненно, що красуня і дочка першого газди в селі вийшла заміж за простого хлопця — мого батька. Про це якось мою мамку запитав і пан Фийса. Вони засвітилися своєю смиренною ніжно-лагідною усмішкою і мовили:

— Знаєте, пане Фийсо, жодного разу нікому не говорила. А вам скажу, бо душу маєте довірливу і чисту, як перший сніг. Він, мій Семен, зустрів мене якось вночі на мості, привітався і почав говорити — про все і ні про що. Я вже хотіла прощатись, але він раз лем як схопить мене на руки і закричить. Ні, не закричав, а простогнав: «Анцьо, я тебе люблю! Якщо не станеш моєю — і тебе, і себе згублю із сього світу!».

— І ти, Анцьо, напудилась? — здивовано перепитав Фийса.

— Майте розум, пане вчителю, — мовили мамка. — Я ніколи, крім гріха, нічого не боюся і вам цього не раджу. Просто Семен вимовив слово «люблю» з такими боєм, відчаєм, безнадією і вселенською любов'ю, що я одра-

зу збагнула: більше ніхто, ніде, ніколи в цьому світі не скаже мені так слово «люблю», як сказав він...

— Ой, Анцько, ти не знаєш, што-што, а Данки вміють говорити, як по губах медом мастити, — махнув рукою Фийса.

— Ні, пане вчителю, і ви мене не зрозуміли. Семен сказав слово «люблю» так, што я зрозуміла — ніхто, ніколи і ніде у світі мене так не полюбить і любити не буде, як він. Слова ж живі. Вони зримі. І, повірте, ще ніхто у світі не вимовив такого красивого слова «люблю», як було сказано мені. Коли він вимовив — хоч і була ніч — я побачила це слово: воно було схоже на великого, пухнастого і дуже-дуже барвистого метелика. Із великими крилами, синіми очима і голубою короною на голові. Такий метелик — один-єдиний — народжується тільки раз у тисячоліття. І він визначає долю майбутнього часу. І нікому із живих не дано побачити цього метелика. Але я його побачила...

Була й інша причина, чому мамка обрали собі за судженого мого нянька. Як би я не картав — звичайно, із любов'ю і ніжністю — свого нянька, але він, до всього, був ще й красенем — найвиднішим у нашому роді. Високий, кремезний, із аристократичним обличчям і певною мірою інтелігентний — не дарма ж за Чехословаччини служив у гусарському полку. А ще очі — навіть не чорні! Було щось хижо-красиве, демонічно-магічне в тих очах, у їх погляді. В одну і ту ж мить вони, очі ці, могли жагуче-пристрасно любити, а відтак блискавично, по-орлиному зблиснувши, приректи тебе до спалення і тут же помилувати.

А ось те, що нянько метали собою на цьому світі, як неприкаяний — де заробити, а де вкрати, — це теж трагічна доля і велика любов. За всяк ціну нянько хотіли, щоб у ті страшні часи ми вижили.

Ще найдивніше — проти шлюбу своєї доньки із моїм няньком не мав нічого дід Петро Наполійон.

— Я не можу тебе, дочко, неволити, — сказав. — Але ти йдеш проти моєї волі. І тому не даю тобі ніякого посагу і житимеш у чоловіка.

Як оповідали, в нашу родину мамка принесли всього дві дерев'яні валізи. Поставили їх у прибудовану до хати комірчину і заявили:

— Се буде мій куток.

Моя добросердечна баба Фіскарощка, благодушний дід Соломон прийняли мамку в сім'ю, як рідну доньку. Та й сама невістка — донька багача, красуня, розумниця і білоручка — раптом ніби переродилась і виявилася вмілою газдинею в хаті, беручкою до всяких робіт по господарству. Тому Фіскарощка ходила із гордою головою, високим носом і не могла нахвалитись невісткою. При цьому не забувала полити гарячою смолою «коравого» і скупого свата Наполійона, який позбиткувався над кровним дитям і вигнав доньку з дому ледь не голою без «будьте здорові».

Одне турбувало Фіскарощку. В цьому вона нікому не зізнавалась і заборонила говорити всій родині — дивна хвороба невістки. Часом мої мамка прямо на очах якось в'яли, починали жалітись на болючий туман у голові. В цьому загадковому тумані ніби починав губитися реальний світ — люди, мова, думки. І тоді мамка заходили в комірчину, зачинялися і по кілька днів незрушно лежали на ліжку, обернувшись до стіни. Але минав час, дивний туман розвіювався, і вони ставали знову прудкою, жвавою, веселою і щебетливою, як весняна пташка. І починали розповідати про таке, від чого в кожного із родини волосся піднімалось дибки і ставало зимно навіть за нестерпної спеки.

Мамка могли із такою обізнаністю говорити про судний день Ісуса Христа, наче все це відбувалось в неї на очах. І вони крок за кроком йшли за Спасителем до Голгофи. Мамка слово у слово повторювали, хто що кричав услід Ісусу, хто як сміявся, кривив гримаси, кидав каміння. Як вели себе стражники, як їх було звати, у що були одягнуті — все до найменшої подробиці спливало з мамчиних вуст. І що найдивніше, мамка у своїх одкровеннях змальовувала картини, про які ніколи і ніде не згадувалось у писаннях.

Одного разу я сам чув, як вони говорили про царя Соломона. Оповідали з таким захопленням, блиском в очах і любов'ю, ніби все життя прожили поруч нього і були улюбленицею древнього правителя.

Слухаючи мамку, складалось враження, що в той час, коли її спеленував дивний туман, вона мандрувала крізь часи і простори...

Агрономка Катерина, видно, була людиною інтелігентною, бо, вловивши у мамчиній бесіді різку зміну тону голосу, перевела мову на інше. А коли прощались, раптом запропонувала:

— Ганно Петрівно, через тиждень у Мукачеві — осінній ярмарок. Там, крім урожаю, будуть демонструватись роботи народних майстрів і художників. Я пропоную виставити і кілька ваших картин.

Мамка заперечливо замахали руками, але ось тут агрономка вже показала свій характер і вміння переконати.

Врешті-решт мамка згодилися експонувати на виставці дві свої картини — «Закоханий скрипаль» і «Вечірня пісня матері». На першій — молодий юнак, неймовірно худий, довговолосий, із загостреним обличчям і фанатичним поглядом, на фоні старезного розколотого блискавкою дерева грав на скрипці. На поклик його музики із обвуглених розщілин стовбура починали виглядати молоді пагінці. А на самому вершечку охрещеного блискавицею дерева на кількох уцілілих гілках один за одним розкривались пуп'янки рожевих квітів.

Скрипаль грав пристрасно, жагуче, з великою тугою і болем від нерозділеного кохання, і з його довгих-довгих, прозоро-худих пальців безугавно капала кров.

На іншому полотні слалося безкінечно довге поле скошених хлібів, на самкраю якого занурювалось у сутінки сонце. А по стерні, ранячи босі ноги, йшла щаслива молода мати з великим оберемком трави за спиною і немовлям на руках. Охоплена рожевим полум'ям вечірньої заграви, молода жінка палала своїм світлим

і тихим вогнем материнського щастя. Вона навіть не йшла, а летіла з дитиною, долаючи гострий і пекучий біль. Жінка спішила додому. Перед нею, на півночі, вже спалахували де-не-де зірки, стелячи до землі проміння. І щаслива молода мати по тих світлих променях йде не до села під Ловачкою, а піднімається зоряними стежками у щасливе небо.

Як не намагалася Катерина притулити «Закоханого скрипаля» і «Вечірню пісню матері» на найвиднішому місці в центрі виставки, організатори, побачивши мамчині картини, радили або їх узагалі забрати, або тицьнути кудись у закапелок. Агрономка була у відчаї. Мамка тим часом, не дослуховуючись ніяких порад, виставили свої картини в найнепримітнішому закапелку знаменитого мукачівського Латоричного двору.

А виставка-ярмарок чимдалі оживала, заливалася троїстими музиками, дзвеніла людським сміхом, фіґлями, перегуками і перемовами. А над усім — із гучномовців, прозваних «московськими галями», лунали бадьорі марші й пісні про щастя советських народів, якого ніхто досі в історії людства не пізнав, і наймудріших правителів-вождів, яких ще не знала жодна цивілізація світу.

Ярмарки-виставки напrawdę були багатими й розкішними. Перші повоєнні роки землі, століттями щедро годовані і доглянуті газдами, рили воістину багатирські врожаї. Уздовж центральної вулиці Мукачева, ледь не один на одному, стояли дерев'яні будки-ларьки з ящиками різнофайтових яблучищ, грушищ, картоплищ, морквищ. Майже над кожною будкою висіли гігантськими намистинами в'язанки жагучо-червоного, як циганські хустини, перцю, білого й міцного, як гусарські зуби, часнику. Велетенськими сережками звисали на стовпах грона гонорового й самозадоволеного винограду. Його було стільки сортів і кольорів — на всяк смак і око, — що навіть педантичні жовтопузі оси геть збивались із ліку й пили нектар як попало.

Цілими копицями на брезентових підстилках сором'язливо червоніли дитячими щоками осінні персики.

Тут же, на вулиці, квичали ображені свинчатка, мекали зажурені барани, кудкудахкали сварливі кури, гелготали по-філософськи гуси, рапкали одностайно, як на партзборах, качки. Все це тут, на місці, різалось, парилось, варилось і смажилось під веселе дзюрчання домашнього вина з бочок. Паленьку теж пили, але в основному алкоголіки і приїжджі партейні кадри.

Гуде, співає, танцює, цимбалить, скрипалить, фіглює, лається, свариться, б'ється і мириться осінній ярмарок-виставка уздовж усієї головної вулиці Мукачева. І чим душа багата — тим сита і п'яна. Вистачає всього і всім — людям, птицям, міським бездомним собакам, кішкам, пацюкам та мишкам, мухам, бджолам, осам, джмелям і навіть червоним міським мурашкам. Хто п'є, хто їсть, хто дзьобає, хто смокче, хто натужно і поспішливо тягне крихтини по нірках.

І ось під обід, коли половина люду вже лежить під столами, деревами, на обочинах вулиць і тротуарів, починаються найголовніші урочистості — обхід ярмарку журі, яке має всякому плоду, страві, витвору мистецтва дати свою сувору партейну оцінку.

Мої ж мамка як стали зранку в найвіддаленішому за капелку Латоричного двору, так до обіду і не зрушили з місця. Стояли біля своїх картин вся тихо усміхнена, лагідна й осяйна, як польова ромашка. А перед нею — де на великих стендах, де на парадних полицях і стелажках — демонструвалось воістину народне мистецтво: портрети передових доярок із пишними цицьками; постави мужніх лісорубів із такими сокирищами, одним ударом котрих можна водномить не тільки тисячолітнього дуба зрубати, а й загнати у могилу половину армії хана Батия. Ще на інших полотнах правдиві художники, керовані соціалістичним реалізмом, відтворювали красу механізаторів, кукурудзівників, овочівників і садівників. Особливо багато ярмаркарів і зівак збирало

величезне полотно, на якому в усій красі поставала передова свинарка Закарпаття Анця Мишка у численному колі підопічних. Щоправда, Анця була набагато вгодваніша і рожевіша, ніж свиноматки, серед яких стояла.

Мамчині картини справляли неоднозначне враження: одні німіли й затуляли рота, інші стенали плечима й швидко відходили, саркастично посміхаючись. Були й такі, що подовгу дивились, вірніше — вдивлялись, наче намагаючись проникнути, увійти у світ, зображений на картині, а потім тяжко зітхали і, відходячи, раз у раз оглядались, як біженці, які покидають обжитий і дорогий їхньому серцю світ.

Аж тут підійшла стара циганка-волошка з полотняною торбою за плечима. Мамка помітили стару ще здалеку, насампочатку Латоричного двору. І звернули на неї увагу тільки тому, що циганка пройшла через всю виставку, жодного разу не глянувши на витвори місцевих художників. А тут зупинилась, наче вросла у землю.

— Я тебе знайшла, — тихо, із глибоким віддихом мовила циганка.

Але не відомо, кому говорились ці слова — матері чи картині «Закоханий скрипаль», до якої прикипіли очі волошки.

Виглядала циганка навіть не старою, а древньою. Настільки древньою, що здавалась аж перетлілою. Волосся на голові мала землистопопелястого кольору, наче пилука на старовинній скрині. Руки — довгі, кістляві, наче обтягнуті пергаментом, а пальці нагадували щойно вивране із землі, покручене коріння. І тільки очі! Вони дивилися із глибоко запалих у череп очниць восково-чорного обличчя... Навіть не дивились, а зблискували раз у раз, наче із нічного колодязя потонулі зорі.

І тим не менше, стара волошка не викликала у мамки ані огиди, ані страху. Скоріше навпаки — подив, зацікавленість і жаль над неміччю старої.

— Можна я доторкнусь до нього? — показала волошка на картину із закоханим скрипалем.

— Звичайно, — стенули плечима мамка. — На те і виставлено, щоби люди побачили.

Стара, не знімаючи торби, присіла прямо на бруківці і щокою притулилась до обличчя скрипаля.

— Я тебе знайшла! — якось радісно і врочисто промовила волошка. — Я тебе знайшла, коханий мій!

Підняла голову і, зблискуючи очима, мовила до матері:

— Це мій коханий, — показала на скрипаля, — він так настраждався... А тут, — знову показала на картину, — тут він знайшов спокій.

Стара притулилась вустами до закривавлених рук скрипаля і почала цілувати. Із кожним цілунком краплі крові на пальцях зникали, але варто було волошці відняти губи, як кров на перстах скрипаля з'являлась знову.

— Коли я відійду у свій світ, — сказала вибачаючись, кров зникне назавжди з його пальців, а натомість зазвучить музика.

Потім циганка оглянулась і пошепки сказала мамці:

— Його кров... кров на його пальцях — це мій великий гріх! Величезний і неспасенний гріх!

— Бабко, встаньте, вам тяжко на камені сидіти, — простягнули мамка руку циганці.

— Ти свята людина, — підняла застережливо палець стара волошка і глянула знов на скрипаля. — Він сотні літ блукав, страждаючи, світом, а тобі було суджено утамувати його біль і дати спокій душі його. На картині. І я так само, як і він, багато сотень літ блудитиму світами, — продовжувала далі. — Нас засудили до вічного блукання.

Ми мали сотні літ ходити одне поруч одного, але завжди оминатися. Спокій до наших душ мав прийти тільки тоді, коли зустрінемося. І, дякуючи тобі, добра жінко, ми зустрілись у цьому місті, — стара знову ніжно поглянула на свого скрипаля.

Далі циганка піднялась і стала на коліна перед картиною «Вечірня пісня матері». Погладила висохлою долонею немовля на руках матері і глянула на мою мамку.

— А я би назвала цю картину не так, — усміхнулась загадково.

— А як? — поцікавилась мамка.

— Я би цю картину нарекла «Пісня на материнській мові».

— Можливо, — згодилась мамка, — я подумаю.

— А хочеш, дитино, я заспіваю тобі нашу давню-давнію співанку на моїй материнській бесіді волохів про материнську мову?..

— Не смію вам перечити, — згодилась мамка.

І тут циганка, ставши перед картиною, наче перед іконою, почала тихим, печальним голосом старовинну пісню волохів про материнську мову. І були в тій печальній, давній пісні приблизно такі слова:

*Дозволь мені, Господи,
У древньому місті
Печалитись на материнській мові,
А потім тихо поплакати теж на материнській мові.
І коли я побачу того, хто роздмухує вогонь у серці
Із попелу дивно погаслих вогнищ,
Дозволь, великий Господи,
Знову шалено закохатись у нього.
Але тільки — на материнській мові!
І сумувати, і радіти, і шаліти в обіймах коханого,
Але тільки — на материнській мові!
І коли коханий відчує поклик далини і покине мене,
І тоді дозволь мені, Господи,
Страждати, мучитись і каратись,
Але тільки — на материнській мові!
І коли я вже сама
Покидатиму древнє місто
І йтиму до воріт Вічності,
Дозволь мені, Господи,
Востаннє усміхнутись живим.
Але усміхнутись — на материнській мові.
І коли я постану на колінах*

*Перед поглядом Твоїм,
І питаєш, Господи: «Із яких ти країв, Душе грішна?»,
Моя Душа мовчатиме слухняно.
Але ти все зрозумієш,
Великий Господи,
Бо Душа моя мовчатиме
На материнській мові!*

Тут циганка на подив легко піднялась із землі, підійшла зовсім близько до мамки і таємниче мовила:

— Коли ми станемо перед Всевишнім, він із кожним із нас заговорить на нашій материнській мові. І якщо людина забула материнську мову, то ані Господь нас не зрозуміє, ані ми не зрозуміємо Господа.

Циганка умовкла, а відтак запитала:

— А ти, дитино, чи ти зрозуміла ту пісню, яку я співала?

— Я багато мов розумію, але тої... вашої, на якій ви співали, я не знаю! Але головне, я все зрозуміла. Я все до кожної букочки зрозуміла, про що ви співали, — відповіли збентежено мамка.

— Слава Всевишньому! — підняла догори очі волошка. — Я і справді потрапила у те місто, куди вели мене зізди.

Потім циганка зняла із плечей полотняну торбу, виїняла невеличку квітчасту хустинку і, простягнувши матері, мовила:

— Це пісня на мові мого давнього-давнього народу. Але мій народ рознесло по світу, і він розгубився між далекими землями, як піщинки в безмежній пустелі. Але сказано: доки живе хоч одна людина, в якій — мова її народу, доти живе і сам народ. Народ, який втрачає свою материнську мову на землі, позбавляється і місця в Царстві Небесному.

— Але причім тут я? — боязко відсторонилась від дарунку волошки мамка.

— Я остання в цьому світі, хто пам'ятає мову мого давнього народу. Але відтепер буде ще одна жива душа,

яка розуміє і пам'ятатиме пісню на материнській мові мого народу! — радісно і щасливо промовила. — Візьми цю хустку і, коли тобі буде важко, розгорни її — межі квітами лежать кілька слів. Вони тепер сплять, але в потрібну хвилину прокинуться і допоможуть тобі.

І ось тут насампочатку Латоричного двору почулися гамір, сміх, аплодисменти.

Циганка з якимось холодним цинізмом глянула туди і мовила:

— Пам'ятай ще одне, дитино: тобі суджено говорити з небесами. А тих, хто спілкується з небесами, ніколи не зрозуміють на землі.

При цих словах волошка якось дуже весело, юно усміхнулась, обернулась, зробила кілька кроків до виходу на центральну площу і раптом на очах у мамки яскраво спалахнула і розтанула у повітрі.

А гамір і юрба помалу наближались. Розпочалася друга важлива частина свята — вручення нагород за ліпші роботи народних майстрів і художників.

Очолював комісію, в яку входила і наша агрономка Катерина, начальник райвідділу культури Андрій Гардубей на прізвисько Пуцлик. Андрій був родом із Росвигова — тоді ще передмістя Мукачєва. За мадярів рахувався в комуністах, сидів у підпіллі. А коли прийшли руські, всіх підпільників витягли на світ Божий і добровільно, під автоматними дулами, кинули на штурм Дуклі. Тут бідного Андрія в одному з боїв контузило в голову. Після лікування він вернувся додому не те, що геть дурний, але й не від світу цього — сильно заїкався і повністю перейшов на російську мову. В районі не довго мучили мізки, куди його відправити — призначили керувати культурою.

Пуцлик кілька років очолював мукачівську культуру і, як свідчили безугавні перевірки і гульки по селах, — не-безуспішно. Ось і тепер Пуцлик дуже похвалив картину, на якій красувалися великолучківські кукурудзівники. Вельми до душі припало йому полотно із зняцівськими

механізаторами, новодавидківськими городниками... Кожному із творців шедеврів сільськогосподарського мистецтва Пуцлик вручив грамоти, сто рублів премії й особисто з кожним автором випив погарчик вина. Та найбільше враження на Пуцлика, а отже, і на комісію, справив портрет передової свинарки Закарпаття Анці Мишки.

— Воть-воть, ето есть на-на-на-нашая партейная ку-ку-культура! — аж захлинався од захоплення Пуцлик. — Воть... в-о-о-оть с та-та-такімі жінками ми на-на-насмєть угробімо амім-меріцький імпе-пе-рілізм, овйос его в ф-ф-феню! — натужно мовив Пуцлик, раз у раз лапаючи за цицьки портретну свинарку.

Та ще дужче почервоніла на полотні, а свиноматки, горді за свою господиню, ще вище підняли роздобрілі писки. За цей шедевр мистецтва передового свинарства молодому художнику було презентовано аж двісті рублів і випито не по погарчику, а по півлітровому горнятові вина.

Нарешті черга дійшла і до мамчиних полотен.

— А це, шановні товариші, і є те маленьке, але прекрасне диво, яке я вам обіцяла, — підлетіла до мамки з гурту комісії Катерина.

І простягла руку до картин — дивіться на диво!

І тут напrawdę сталося диво. Та фантасмагорія, що панувала на полотнах моєї мамки, блякла із тими дивовижними перетвореннями, що починалися на Латоричному дворі. Глянувши на «Закоханого скрипаля» і «Вечірню пісню матері», начальник культури Пуцлик враз отетерів. Певно, від несподіванки він увібгав голову в шию, а шию в плечі. Далі широко розставив ноги, очі йому вилізли із орбіт і почали наливатись кров'ю. Із веселого, розпареного вином чоловіка Пуцлик миттю перетворився на шаленого колгозного бика, із кожною хвилиною лютів і все страшніше фиркав ніздрями.

Мамці здалося, що, налякані гнівом районного начальника, передові грудасті доярки на картині,

яка стояла неподалік, раптом припишкли, зблідли і почали ховати свої пишні цицьки глибоко в пазухи. А далі схопили за налігачі породисті корови, злізли з картин і почали шалено тікати на молочну ферму свого колгозу.

Між тим із писка Пуцлика почали спалахувати, тріскаючи, блискавки і лускати страшні громи. Блимаючи червоними очима і пихтячи ніздрями, гаркнув на агрономку:

— Катеріна Остаповна, овйос его у феню, што ето за размазня? — тикнув Пуцлик на «Закоханого скрипалю». — Какой-то сумашедший алкаш напілся і рвйот на скріпке струни, устрашая нас кровью, овйос его у феню!

Вислів «овйос его у феню» був найсмачнішою родзинкою у мові Пуцлика.

— Товаришу Гардубею, хіба ви не зрозуміли, що це символ... поезія, — пробувала заперечити ошелешена Катерина.

— В гробу я відел єту поезію, овйос его у феню! Єто фашистская пропаганда! — рявкнув Пуцлик.

Почувши вигук «фашистська пропаганда», веселі зняцівські механізатори враз притихли на картині «Трактористи», хутко позлітали із тракторів і почали тікати полем подалі від гріха.

— А вот эта женщина, овйос ейо в феню, — обурювався далі Пуцлик. — Смотріте, солнце єщо високо, а она вже бежіт по стерне дамой, вместо того, штобі пшенічніе колоскі пособірають, овйос ейо в феню!

Почувши, що мамчина героїня, не дочекавшись закінчення робочого дня, тікає з роботи, великолучківські кукурудзівники на картині «Радість вільної праці» похопилися і швидко-швидко почали сапати кукурудзу.

— А вот, овйос ейо у феню, што у нейо на руках? Ріб-льонк? А может она под відом ріб-льонка несьот зерно домой, што украла с колхозного двора.

На словах про крадіжку передова свинарка Закарпаття Анця Мишка вмить підголилася на картині і почала із-під подолу кидати свиням торбини з поцупленою мукою. Ті задоволено завищали і почали співати осанну своїй матері-годівниці.

Бідна ж Катерина, уже плачучи, раз у раз пробувала угамувати гнів культурного начальника, але марне.

— Кстаті, а єта ваша художніца, овйос єйо у феню, записалась у колгоз?

— А я не корова, аби мене в колгоз записувати, — вперше озвались мамка.

Упродовж усього видовища вони стояли, припершись до стіни, і смирно усміхались, як зачарована ромашка серед будяків.

— Штоби нємедля єйо у колгоз! — крикнув Пуцлик. — І уже із завтрашнього дня, овйос єго у феню! Сам лічно перевірю!

— Будете, пане, перевіряти і лічити колгозних свиней, а не мене, — мовили мамка і пригорнули до себе ридаючи Катерину.

І хто зна чим би закінчилася веремія, коби в цю хвилину не нагодилася баба Фіскарощка. Їй того дня теж не пощастило. Аби не нажити на свою голову якихось нових неприємних трафунків, що постійно супроводжували Фіскарощку у славному вароші Мукачеві, стара вирішила добиратись на ярмарок автобусом, або, як його у нас називали, «бусьом». Вранці спокійно сіла у транспорт і поїхала. Але перед Росвиговом у «бусь» напхалось стільки народу, що годі було збагнути, хто на кому сидить і хто на кому лежить.

Інтелігентного вигляду молодий чоловік, причавлений тілами, весь час своїм ліктем трапляв бабі до рота.

— Пане, заберіть свою руку від мого писка! — суворо попередила Фіскарощка.

Бідолага з усіх сил натужився і випростався. Але по хвильці знову зачепив ліктем Фіскарощку.

— Пане, заберіть свою руку від мого писка! — знову огризнулась Фіскарощка.

Молодий інтелігент був росіянином і не розумів нашої місцевої бесіди. Бабине «заберіть свою руку від мого писка», тобто рота, він зрозумів по-своєму. І коли Фіскарощка черговий раз нагадала: «Пане, заберіть свою руку від мого писка», чоловік скипів і крикнув:

— Жінщина, як вам не соромно! Ви смотріте, где моя рука, а где находіться ваша піська! Как я могу туда достать?

«Бусь» зірвало сміхом, а баба від сорому вся запалилась, далі спаленіла гнівом і з усього розмаху претенденту на її «піську» врзала по писку. Народ шарахнувся, автобус занесло, і біля знаменитої «аломської школи» транспорт втеліжився в дерево. Ну, а далі почалося...

І Фіскарощка в черговий раз втрапила до міліції. Щоправда, дякуючи святу і веселому настрою мукачівських міліціонерів, опівдні бабу вже випустили. І вона якраз втрапила на виставку в ту ж мить, коли Пуцлик стояв на вершині гніву.

Розібравшись у ситуації, Фіскарощка вельми швидко опанувалась і кинулась у бій сама:

— Слухай, ти, пердуне недоношений, хто тобі дав право на мою невісту писок одтворяти! Та ти, мухомор тринькавий, недостойн не те, што її сліди цілувати, а даже, авби тобі в ринтавий писок плюнула!

Несподіваний удар у спину ошелешив Пуцлика. Баба ще й не рушила на нього, а той вже почав відбиватися руками й грозити:

— Ви, овйос вам у феню, ещо օтветіте перед советською властью...

— Ти, фуфлавцю недорікий, поцілуй ня!

Тут Фіскарощка обернулась до Пуцлика спиною, перед усім народом заголила спідницю і почала плескати у сідницю.

Народ вибухнув сміхом. Пани, що оточували культурного начальника, сором'язливо відводили очі і намагались непомітно розчинитись у юрбі. А Пуцлик з

несподіванки розкрив ротище і червоно блимав бичачими очиськами. Побачене настільки вразило начальника, що той умить забув російську мову і розговорився на рідній:

— Такісьте, бабо, дурні, як гумова підшва, фрасову вам каріку! — промовив сердито і, сплюнувши, почав щось нотувати.

— Від такого фуфловця і трінькаша чую! — масно відповіла Фіскарощка.

У той час, коли баба завела із Пуцликом словесну перестрілку, мої мамка спокійно взяли картини, зв'язали їх, перекинули через плече і понесли Латоричним двором до центральної вулиці.

Катерина, весь час схлипуючи, йшла поруч і просила від мамки прощення. Мамка її гладили, як дитину, по голові і заспокоювали.

— Я зовсім не серджуся, — мовили вони. — Мені навпаки — було дуже і дуже цікаво. І головне, я сьогодні воістину пізнала: хто говорить із небесами, ніколи не буде зрозумілий на землі.

Вони спокійно перейшли через мукачівський міст, а потім попід Ловачку, біля ріки Кривуліни, а далі вже піднімались на Небесі. І весь цей час із пальців музиканта на картині «Закоханий скрипаль» капала по дорозі кров. А коли дістались обійстя — миттєво перестала. Мамка глянули на картину і помітили, що кров із пальців закоханого скрипаля не тільки перестала капати — вона взагалі зникла з картини. А потім із картини почала звучати тиха і умиротворювальна музика — як і казала циганка-волошка.

Культурний начальник Пуцлик свого слова таки дотримав. Наступного дня із двома працівниками райкому партії і міліціонером він явився у наше обійстя на Небесі. Всіх їх зустріла баба Фіскарощка. Зранку обидвоє із дідом вони вже тринькнули по кілька погарчиків слив'янки, Фіскарощка була на піднесенні і запитала, в чому річ.

— Ми пришлі перепісать всех колхозників і узнать, почему ваша невестка, овйос ейо у феню, до сіх пор не записалась у колгоз? — рішуче заявив Пуцлик.

Почувши про наміри незваних гостей, Фіскарешка підскочила квочкою і всіма нечистими і нечестивими словами почала обливати районних панів. До неї долучився і гнівачий Соломон. Дід навіть кілька разів махнув погрозово палицею. Проте, умиротворений лагідним осіннім сонцем, за якусь мить обм'як, присів на призьбі і, як це часто траплялось із великих нервів, похнюпив голову, задрімав, а потім і взагалі врізав хropaка. А баба, не даючи прибульцям вставити слова, продовжувала плескати словесними нечистотами. І раптом, у розпал веремії, із хати вийшли мамка.

— А што туйки робиться? — запитали вони із своєю незмінною усмішкою.

— Ми вот пришлі іменно к вам, овйос его в феню! — заявив Пуцлик.

— До мене є якісь питання?

— Да! — відрубав Пуцлик. — Ответьте, почему вы, овйос его в феню, не записались в колгоз?

— А я вам уже вчора, видиться, казала, — нагадали мамка. — Я не худоба, аби мене записували у колгоз.

— Позвольте зазвідати? — запитав один із уповноважених. — А хто ви тогди єсьте?

— Я — потомственна княгиня, — на диво спокійно відповіли мамка.

— Но, а я тогда — король Франції, овйос его у феню! — зареготав Пуцлик.

— Ні, ви... вірніше... ти є, був і будеш смердом, рабом і слугою, — з гідністю відповіли мамка.

— Ви, жіночко, не праві! — заявив рішуче другий уповноважений, що досі мовчав. — Наша мудра ленінська політика провозгласила рівність всіх людей.

— Це все ваші байки, аби баламутити народ, вчиняти війни та революції, — сказали мамка. — Як у природі, так і межи людьми ніколи не було, нема і не буде рівно-

сті. Ми є всі рівними лише перед одним — своїм Всевишнім Творцем.

— Ви слишите, она єщо разводіть, овойс его у феню, антисоветськую релігійозную пропаганду! — заверещав Пуцлик і, звернувшись до міліціонера, суворо крикнув: — Арестовать ёйю, овйос его у феню!

Міліціонер стенув плечима, потягнувся до кобури з пістолетом і рушив до мамки. А вони тим часом витягли подаровану циганкою хустку, розгорнули її, пильно приглянулись, щось прошепотіли. А відтак підняли голову і, коли міліціонер простягнув руку, мамка, мило дивлячись йому у вічі, дуже приязно сказали:

— Ви заблудилися, добрий чоловіче. Ви не туди потрапили.

Міліціонер остовпів, якусь мить повагався, а далі безпорадно оглянувся.

— І ви теж заблудилися, — так само приязно і спокійно сказали мамка іншим незваним гостям.

Ті повірячували очі, порозкривали роти і почали переглядатися між собою.

— Ідіть із миром і не грішіть більше! — мовили мамка. — Але спершу вийдіть із хащі, бо ви заблудилися.

На величезний подив баби Фіскарощки, всі четверо почали дякувати і, низько кланяючись, поспішно покинули обійстя.

— Свят-свят, дочко моя дорога! — почала хреститись Фіскарощка. — Што ти з ними наробила?

— Ви, мамо, самі виділи — не лаялася, не кричала, не билася, а сказала людям правду і вони зрозуміли, — усміхнулись мамка...

— Гей, діду, вставай, якого фраса дрихнеш, як жаба-коропаня? — почала зі страху Фіскарощка штурхати Соломона.

— Мамо, не будіть нянька, — попросили лагідно мамка. — Хіба не видите, як вони переживають у сні?

Як потім оповідали, делегація на чолі із Пуцликом, вийшовши із нашого двору, спустилась із Небесі до

Палестини. І тут, щоб рушити до Мукачева, пішла зовсім у протилежний бік — через Бразилію і Ватикан попрямувала до Бобовищ. Біля Лохова зупинились, про щось пошепотілись і раптом напропале рушили чомусь до лісу.

Майже цілий тиждень Пуцлик із своїм загоном замість того, аби повернутись у Мукачево, блудитиме навколишніми хашами. Час од часу вони виходитимуть до якогось села, але у Копинівцях їм розтлумачать, як прямувати до Мукачева, проте загін рушить знову у протилежний бік — до перечинських лісів. Врешті-решт про це прочула мукачівська влада й організувала на пошуки заблукалих соратників військовий загін.

Тільки на третій день солдати знайшли їх біля села Пацканьова — обірваних, зарослих, голодних і ледь не божевільних від пережитого.

Особисто не відаю про подальшу долю Пуцликових соратників, які залізною волею хотіли затягнути мою мамку в колгоз. А ось життєвий шлях культурного начальника повернув різко. Видно, блукання по лісах освітило свідомість і пішло на велику користь. Пуцлик вмить забув про російську, почав спілкуватися на материнській. Вийшов із партії і покинув роботу, потім найнявся двірником до храму, де до останніх днів своїх співав у хорі.

Того ж вечора мамка зібрали всю нашу родину і сказали:

— Не хочу, аби ви через мене мали великі біди. Тому покину вашу хату і переберуся до нянька.

— Ти што, Анцько, май розум! — закричали мамці всі водноголос. — А як же чоловік, діти?

— З ними буде все добре, — заспокоїла мамка. — Поверте мені — вони будуть зі мною, а я — з ними, але хату вашу мушу покинути..

— Анцько, кому треба, то і в батька тебе знайде, — заперечила Фіскарешка.

— Ні, там не знайдуть, — усміхнулась мамка, — якщо я буду там, у нянька, всі забудуть про мене.

І того ж вечора, спакувавши дерев'яні валізи, мамка повернулися до батьківського обійстя. І що дивно, з того дня і насправді всі ніби забули про мамку. Навіть агрономка Катерина, коли баба їй тепер нагадувала про невістку, спохвачувалась, щось починала пригадувати, руками стискувала скроні, а потім якось винувато відповідала:

— Так, так... Ваша, бабко, невістка дуже і дуже талановита. Бережіть її, дуже бережіть, — і намагалась втекти.

У родині Данків теж дивно ставилися до життя мамки в діда Наполійона. Усім здавалось, що так і тільки так має бути. І що дивно — ми не бачились уже кілька років, але у всіх таке враження, ніби мамка щохвилини з нами, а ми — із нею.

Ось і тепер, коли я навідався до діда Петра, маю таке відчуття, ніби ані на мить не розлучався з мамкою. І маю таку впевненість, ніби увесь цей час вони мене щоранку будили, годували, доглядали, а ввечері клали до сну і молились за мою долю.

Більше того, виявляється, мамка до найменших подробиць знали про все, що твориться в нашій родині на Небесі — від того, які квіти посадила баба Фіскарешка під вікнами, як вони зацвіли, і аж до деталей гучних похоронів діда Соломона.

Палкого літнього надвечір'я на день Святого Іллі-пророка баба Фіскарешка і дід Соломон поверталися із гостини від родичів із сусідніх Лавок. Йшли, звісно, з мухами в носі і такою «свободою» в голові, що якби перед ними явився океан — перейшли би його, легко свистячи, босоніж і, головне, — пішки. Але замість глибокого океану, неподалік гори Ловачки натрапили на плантацію якогось дивовижного немісцевого овоча. Невисокі рослини, подібні до кущів перцю, але з мохнатим листям і біло-рожевими квітами, тяглися від дороги і хутко збігали в долину невеличким схилом. На багатьох стеблах визирали з-під листя не по-християнськи чорні плоди,

за формою схожі на огірки, і блискучими посмішками цірилися на діда з бабою.

— Даю ніс на відріз, що сесе якісь большевицькі провокації, — застережливо підніс до гори пальця Соломон.

— А чому так думаєш, Мішку? — запитала, відриваючи найвгодованіший плід, Фіскарощка.

— Бо то лем большевики можуть так посміхуватися над даром Божим, — мовив Соломон, й собі зриваючи чорнющого плода.

— Никай, Марько, Богонько дарував людям нормальні огурки — хрумкі, зелені. А через большевиків вони почорніли. Хто тепер буде їсти ці чорні огурки? Хіба лем цигани?

— О, Ейзуш Крістуш, — раптом влупила себе по скроні Фіскарощка. — Я вже знаю, що сесе є.

— Што, найся не приказує?! — запитав Соломон.

— Се є... Як то? Кажани! — вигукнула Фіскарощка із такою радістю, ніби знайшла розгадку побудови пірамід єгипетських фараонів. — Сесе ж мені кума Гітлерка ще в апрілю говорила, коли розсаду садили. Я ще тогди подумала: «Побив мінден тих москалів, коли вже не лем врагів, але й кажанів почали садити».

Насправді перед Фіскарощкою і Соломоном стелилася плантація баклажанів. Одколи світ світом у наших краях їх ніколи не було, і люди навіть уявлення не мали, що це за плоди і що з ними чинити.

— Ану ж, Мішку, знімай лем із себе сорочку, — мовила баба, хутко розв'язуючи фартух.

— А се для чого?

— Як для чого? — обурилася Фіскарощка. — Нарвемо собі додому кажанів.

— А што пак з ними будемо чинити?

— Ти, Мішку, дурниць не звідай, — повчала Фіскарощка. — Най лиш буде дома, а в газдівстві все найде собі місце — від здоров'я голова не пухне.

Це був святий закон нашого роду: в газдівстві все знадобиться — від знайденої на дорозі підкови аж до атомної бомби. Часом наше обійстя перетворювалось на

звалище прикупленого, знайденого, а де й викраденого краму і хламу. Проте ніколи ні в кого не піднімалася рука викинути непотріб. Адже в газдівстві все може пригодитись, або ж, як мудро вчила баба, — від добра ще ніхто з голоду не вмер.

Ось так і тепер. Фіскарощка не мала навіть найменшого уявлення, для чого можуть знадобитися їй ці «кажани», проте вважалося б неспасенним гріхом пройти отак попри колгозне — навіть якщо б це не «кажани» висіли і лежали, а змії вертілись і сичали.

Миле подружжя так захопилося збиранням, що й не помітило, як із-за гори Ловачки виповзла, немов сердита вовчиця, зла хмарище, далі стріпонулась блискавка і так гримонуло, що Соломон зі страху впав на гузицю. Дід панічно боявся грози, а поготів блискавиць і громів. Він притьмом схопився із землі і, забувши про сорочку, вщерть напхану плодами, рвонув молодим лошаком до хаші. Тут, наче заєць, забився під ліщиновий кущ. Чипіючи на колінах, перелякано хрестився і, весь час заїкаючись, благав при черговій блискавці:

— Сятий Іллечку, пощади і помилуй бідного сироту. Не оскверни і не вкороти гнівом своїм тяжку жизнь жебракові!

Баба Фіскарощка належала не стільки до людей безстрашних, як до педантичних — вона не була жадібною, але й доброві марно не давала пропасти. Тому, незважаючи на бурю, прицубрила до хаші не тільки своє, а й набиту добром дідову сорочку. А Соломон при кожному спалахові й ударові волав своє:

— Сятий Іллечку, пощади і помилуй!

— Діду, заткни писок! — раптом рывкнула баба. — Бо кедь Сятий Ілля почує, што ми — злодії тут, та ще й з краденим колгозним добром, то нам тогди точно кінець — алілуя і фертік!

Чи то від бабиного крику, чи від велетенського спалаху блискавки Соломон схопився, вирвався із хаші і почав, мов навіжений, тікати через пагорб.

Устиг добігти до велетенського дуба перед долиною Святого Івана, як у дерево із усього розмаху влетіла блискавиця, осяйнувши весь навколишній світ якимось синющо-холодним світлом. Дуб заричав звіром і полівину його зрізало, немов вогненним лезом.

Діда деревом не зачепило, але добряче влупило електророзрядом, бо коли прибігла Фіскарешка, Соломон лежав неподалік весь синій і бездиханний. Як і обіцяла баба — алілуя і фертік!

Важко сказати, які житейські події були для нашої родини значнішими і, головне, радіснішими — весілля, хрестини, похорони чи іменини. Бо найгучніше весілля або хрестини, що починалися танцями, виском, писком і тисячоразовим зізнанням в догробовій любові, могли закінчуватися такими побоїщами, що нинішні криваві сутички в телебойовиках здаються невинними репетиціями до цілком пристойних вистав. І навпаки, поминки одного із родових чільників після кількох чарок із глибоко церковних пісньоспівів плавно переходили в сумну народну «Цвіте терен...», якщо ж хтось із родини не похопився і не перестав наливати чарки далі — а такого за моєї тямки практично не траплялось, — задушевна й печальна «Цвіте терен...» плавно переходила в більш оптимістичну «День, білий день, вставай, дівко, клади огонь...». А ця, зігріта ще кількома чарчинами, переросла вже у життєстверджувальну «Ой, Марічко, чічері-чічері, розчеши ми кучері...». Це зривало поминальників із місць, і прощання з покійником закінчувалось шаленими танцями і навіть сороміцькими піснями.

І коли траплялись торжество чи трагедія, родина без усяких запросин миттю являлась у потрібний час до обійстя. Ось і тепер. Ледве встигли діда обмити й виставити в передній хаті на ослін, як із Лавок, Лохова, Бобовищ, Серенівця, Зняцева, Пузняковець та інших ближніх сіл і присілків почали злізатися, як воші на жебрачу голову, брати, сестри, тітки, вуйки, стрийни, стрики,

кумове, сватове й усілякі інші хрещені, близькі і далекі, відомі і невідомі родини.

Верещали свинчата, бекали-мекали барани, кудку-дахкали кури. Все це йшло під ніж. Жінки поралися біля гарячих котлів і общипували гусей, правили голубці, готували тісто для хліба і повидлових рулетів. Чоловіки розбирали свинчата, варили гурки*, готували м'ясива для відбивних.

Навколо панував діловий і навіть піднесено-святковий настрій. Особливо це відчувалось, коли сокачки і гентеші — так у нас називали кухарок і різників — влаштовували невеличкі перерви на горнятко вина чи погарчик паленьки. Тут уже доходило не тільки до родичання, кумовання, а й до залицяння і навіть прямих натяків: «Був би, кумо, дуже рад затягнути вас у сад».

Все йшло чудово, душевно, на високому емоційному рівні. Одна деталь суттєво псувала родинну святкову ідилію — покійник, що лежав у передній хаті. Хоча, кладучи руку на серце, значна більшість, зайнята приготуваннями і в передчутті багатої гостини, за покійника вже й забула.

Соломонів кум Семен Шитиминя на прізвисько адмірал Хорті читав у самотині над дідом псалтир, коли до передньої кімнати увійшли пан Фийса. Після вчорашнього замочування горя пан учитель мав такий вигляд, ніби його самого мочили місяць у діжці із капустою. Пан Фийса навшпиньки підійшов до узголів'я покійника, скорботно схилив голову і смиренно-печальними очима у глибокій задумі дивився на умиротворене обличчя дорогого сусіда, час од часу поправляючи пляшку самогонки, що так і норовила вистрибнути з неглибокої кишені піджака. Адмірал Хорті з одвертою неприязню поглянув з-під окулярів на пана Фийсу і читав таким тоном, наче рядки із псалтиря адресував не небесам, а панові вчителю. А небожатко пан Фийса цим зовсім не переймався, жалібно пошморкував, навіть натужувався заплакати, однак сльози чомусь не хотіли бігти на очі. Відтак з однієї кишені витяг

*Закарпатська страва.

погарчик, з іншої вередливу пляшку, поставив перед адміралом Хортієм на стіл. Далі, дивлячись на нього безвинно-дитячими очима, пан учитель лагідно сказав:

— Вип'ємо.

— Майте Бога в серці, пане учителю, — відповів суворо Хорті. — Я святого псалтиря читаю!

— Так я і кажу: вип'ємо, авби псалтир гладко і смачно читався, — сказав пан Фийса.

Після деяких вагань адмірал Хорті помалу простягнув руку до погара. Випили. Закусили рукавами.

— Но, позерайте, свату, наш Мішко якось аж помолодів у гробі, — кивнув у бік покійника пан Фийса. — Дуже файно випозірує, най 'му буде нівроку.

— Но ще би не помолодів — два дні вже не п'є, то чом би красно й не випозірував.

Тут пан Фийса акуратно налив погарчик і шанобливо поклав біля труни.

— А се ще для чого? — вилупив очі адмірал.

— Тать для Мішка.

— Айбо він мертвий!

— А што, хіба Мішко настільки мертвий, што вже і не вип'є із нами? — запитав із здивуванням пан Фийса.

— Хіба, пане вчителю, ви не знаєте, што мертві вже не п'ють і не закусують?

— Но, та свистати тогди на таку смерть, — розчаровано прорікнув пан Фийса.

І тут сталося диво, яке ніколи ніхто так і не міг пояснити. Тіло Соломона здригнулося, обличчям пройшов легкий трем і обидві щоки, немов помідори під благодатним літнім сонцем, почали помаленьку рожевіти. Чоло вмить покропилося потом, і дід глибоко зітхнув. Далі розплющив очі, підвівся і, зацікавлено дивлячись то на кума Хортія, то на пана Фийсу, запитав нелукаво:

— А ви якого міндена туйки робите?

— Ми, Мішку, тото... як вам ліпше уповісти... Ви малінько умерли... і ми вас малінько хоронимо, — мовив, затинаючись, пан Фийса.

Як не дивно, але раптове воскресіння Соломона не вразило ані кума, ані пана вчителя.

— Куме, вам говорити не можна, бо ви умерли, — застеріг адмірал Хорті. — Лежіть собі спокійно і не дихайте, бо можете челядь настрашити.

— Так... так, ороньовий Мішку, — засокорив і собі пан Фийса. — Ви так fajно, нівроку, умерли... Блискавка у вас врзала — і капут. І не хворіли'сьте і не мучилися... вам так повезло, што кожен вам заздриць...

— Но та за сесе, цімборове, треба упити, — сказав, напівлежачи у труні, Соломон.

— Палінька туйки... коло вас, — хутко підбіг до діда Фийса і простягнув Соломонові стакан. — І пийте на здоровлічко.

Дід ковтнув слив'янку і вдоволено прогурчав.

— Пане вчителю, ви думаєте своєю цуравою головою, што робите? — знервовано мовив кум Хорті. — Покойників не можна споювати.

— А чому, солодкий сватику? — запитав збентежено пан вчитель.

Адмірал довго думав-думав і бовкнув:

— Бо покойник не має того здоров'я й удовольствія, што при жизни.

На цю словесну баталію в кімнату тихенько увібглася тітка Маргарита. Побачивши Соломона, що сидів у домовині, наче циганський барон, і вдоволено усміхався, тітка дико заверещала.

— Закрий писок! — крикнув адмірал Хорті.

Маргарита одразу вмовкла.

— Што сталося? — запитала перелякано, не віднімаючи долоні від рота.

— Нич страшного, Моргітко, не сталося, — заспокоїв пан Фийса. — Наш Мішко мало умер, а пак малінько встав. Випив з нами погарчик паліньки — і вмере далі.

— Но та тото ще треба подумати! — рішуче заперечив Соломон.

— Няню, ви маєте, до фрасової каріки, якусь совість, — швидко оговтавшись, раптом зарепетувала тітка Маргарита. — Ми стільки курей зарізали, два барани, наварили поливки, два горщики голубців, напекли всякої смакоти і што тепер — сесе пропаде, бо вам перехотілося вмирати? А скільки паленьки! П'ять ящиків лем єдного пива купили. І ви хочете, авби ми тепер сесе вшитко вернули у крамницю?

— Йой, Моргітко, я ліпше сам умру, лем не вертайте того добро, — звели до неба благально руки пан Фийса.

— А як нам тепер перед людьми випозірувати? Раз у житті зібралась уся родина, авби по-людськи відпразнувати похорони, а вас шершень укусив у гузицю — мусіли'сьте встати. Якшто каждый із нас так буде робити — коли захочеться умре, коли захочеться воскресне — то дуже скоро підемо по світу із тайстрами.

— Та што, закопліть мене тогди у землю живим? — розвів руками Соломон.

— Можна малінько, Мішку, — згодилися пан Фийса. — Ми вас малінько загребемо. Полежите собі спокійно, а пак, якшто вам не полюбиться — буде студено чи мокро, — то встанете собі на здоровлічко.

— Якшто ви так спокійно, пане вчителю, говорите, то, може, вас і закопаємо, — запропонував дід.

— Йой, майте совість, сусідо! По-перше, я не великий любитель смерти. А во-вторых, я чоловік самотній. Поминки за мною ніхто не зробить. А так просто, на тверезу голову, неінтересно вмирати, — висловив філософськи пан Фийса.

— Конешно, хто на пусту голову буде задарма горлянку на похоронах дерти і на порожній желудок плакати? — рішуче підтримав пана вчителя адмірал. — А тутки, куме, у вас вже все готове — і пити, і їсти. Так што, куме, не дурійте — умирайте дальше! Бо все одно, — продовжував адмірал Хорті, — якщо кума Фіскарешка учує, што ви, Мішку, воскресли, і порахує свої видатки

на похорони, вам, кумику, точно буде галамбець — она вас нараз уб'є!

— На мою душу, што так і буде, — підтвердила тітка. — Так што, няньку, ліпше вмирайте тепер безболізно, доки не прибігли мамка і не вбили вас якоюсь дерев'яною, — щиро порадила Маргарита.

Тим часом Фіскарощка, певне, аби забутися, безцільно нишпорила по хліву. Смерть Соломона добряче втеліжила бабу, але не далі. Якщо розум прийняв і проконстатував кончину діда, то добродушне і наївне бабине серце навіть і чути не хотіло, що душа Соломона вже пасе небесних телят. Тому Фіскарощка тепер ніби знаходилася в подвійному стані — між реальністю й ірреальністю. Нипала по хліву, переставляючи знічев'я речі, і весь час говорила із собою: «Знаю, солодкий Мішку, што ти помер. Айбо не-порочна душечка твоя зосталась зо мною. Я чувствую, як ти дивишся своїми чистими ангельськими очима на мене. І так буде завжди, доки я топтатиму ряст на білім світі. Ти будеш мені розрадником і радником у всьому. От скажи, Мішку, куди би мені спрятати самогонний апарат, авби твій братцьо Микулка не потягнув? Вже нині, скис би, як зелена капуста, тричі питав мене про нього».

— Під ясла... під ясла, Марько, сховай, там його і фена не знайде, — почувся голос Соломона.

— О, дякую тобі, мій газдо. Я так і знала, што ти й із того світу не даш своєму добру пропасти, — ревно перехрестилася Фіскарощка, запихаючи самогонне причандалля під ясла.

— А ще би бочки десь запрятали, бо на них ще до твоєї смерті гострив очі твій братцьо Павло, — вела далі своєї Фіскарощка, не піднімаючи голови.

— А бочки, Марько, треба витягти на хлів і сіном засипати, — мудро порадив голос Соломона.

— Ага, Мішку, так і зробимо, голубе мій таркастий.

— А ти, Марько, куди спрятала боченя із сливовицею, що ми із паном Фийсою наварили ще перед празником

Маковія? — елеїним голоском, достоту, як у житті, запитала душа Соломона.

— Ой, коби ти, Мішку, був знав, што бочка закопана коло пивниці, то ви би із паном Фийсою цуцликами* вже давно висмоктали, — махнула безнадійно Фіскарощка.

І тут баба випросталась. На якусь мить прислухалась сама до себе і повільно повернула голову. У дверях, у параднім костюмі, в тому ж, що лежав у труні, стояв Соломон, схиливши, наче капосне дитя, голову на плече, і мило всміхався.

— Спаси і помилуй! Спаси і помилуй! — почала кидати на себе перелякано хрести Фіскарощка. — Згинь під камінь, сило нечиста!

— Та куди я од тебе дінуся, Марько? — сказав спокійно Соломон.

— Айбо ти умер, Мішку?

— Но та й што! Як кажуть пан Фийса — малінько вмер, а тепер вп'ять малінько поживу, а пак, може, й колись умру надовго.

— Мамко моя солодка, ви чули, што няньо встали із мертвих? — влетіла у хлів, немов навіжена, тітка Моргіта.

— Но та й што — слава Богу, — сказала тихо, приходячи до тям, Фіскарощка.

— А ви ци подумали, які то нам збитки?

Фіскарощка повільно наблизилася до Соломона і почала ніжно торкатися його обличчя, пучками пальців перебирати на скронях сивину, задивлятись в очі, наче пересвідчуючись, на правду її дорогий Мішко живий і чи не примарилось це все? А далі, упевнившись достоту, що Соломон таки живий і вже несе від нього перегаром, Фіскарощка почала цілувати свого мужа в очі, у підборіддя, не забуваючи при цьому і гепати кулаками по хребтянці. Всі багатства земні, радощі і щастя всього світу зійшлися і втілилися тепер для Фіскарощки в цьому невеличкому добродушному чоловічкові.

І навіть тяжкий перегар від сливовиці, якою Соломон встиг почастуватись ще в труні, вперше в житті пахнув

*Соски.

для Фіскарешки тонко, ароматно, щемно. Ніби від діда не несло, а пахло твердим духом життя!

— Мамо, ви што так радуєтесь, якби когуги знесли-ся, — завела своє Моргіта. — Ви хоть думаете своєю гулькуватою динею, што ми будемо з тим робити, што напекли, напарили і наварили. Якшто каждый із нас так почне вмирати, коли йому захочеться...

— Цить, кобило з яйцями! — гаркнула баба. — З тим, што наварили, напекли, ми знаємо, што робити. Аби лем горянки не пересохли.

За якоїсь півгодини з хати із блискавичною швидкістю повилітали столи, стільці, скатертини, дрібний і великий посуд. Все це шикувалося, накривалося, наповнювалося їжею і питвом.

І як сказала для всіх баба Фіскарешка, для порядної челядини не головне, чи хтось вмер, народився чи здуру женився. Головное — привід мати, штоби горянці і ногам свободу дати.

Наступного ранку наше обійстя нагадувало таку собі міні-Трою після дружнього візиту підступних греків. По руїнах, немов привид прекрасної Єлени-цариці, бродила баба Фіскарешка і причитала дуже недобрим голосом, а ще гіршими словами. Лаялась Фіскарешка не через те, що весь двір був усіяний перекинутими столами, уламками стільців, битою посудом і тілами повалених Данків, що хропіли на весь довкіл, як недорізані барани. Баба лютувала, що від учорашньої гулянки гості — пили би не ротами, а сидницями — не лишили краплини на похмілля. Навіть та бочечка сливовиці, про яку так журилась Соломонова душа, була в розпалі танців викопана з-під пивниці і тепер порожнім нетрібом валялась біля курника. При цьому бабі прийшла в голову навіть мисля про марноту марнот життя: ця бочка ще вчора була неоціненним скарбом, а нині — пуста дерев'яна тара. Так і бідний чоловік.

У цей час з-під недотрошеного столу, як польова мишка з нори, вилізла стрийна Мікроба. Покрутила-покрутила головою, як чапля на болоті, і від побаченого

якось зниділа. А далі, отримавши від Фіскарешки політінформацію, що в обійсті не лишилось ані краплі, аби задобрити понівечену душу, раптом стала дуже діловою:

— Но та тогди, солодка Марько, ми з кедвешним Микулкою ідеме нараз домів.

— Та з Богоньком... путьком.. путьком та й із Богоньком, — засокорила Фіскарешка.

— Не сердися, Марько, айбо ми прийшли задарма на похорони... задурно майже два дні згаяли. А я за той час могла в колгозі міх крумплів заробити. Так што не сердися, айбо могла бись покрити мені збитки.

— Та ви прийшли самі... я вас не кликала, — розгубилась Фіскарешка. — Ви можете се зашитати, як аванс. А коли Мішко умре насправді, то вже не приходьте. Порахуйте, што ви його вже похоронили.

— А, Марько, то не можна так. Він што — буде з тобою приходити до нас на гостину, як мертвий, а пити і жерти, як живий?!

— Е... е... е... мара мені до тебе! Іди у хлів та набири собі міх крумплів.

Мікроба хутко витягла з-під курника стрийка Микулу і почала йому щось втовкмачувати, а далі побігла у хлів. Стрийко, обтрушуючись від пір'я, підійшов до баби, поплескав її родинно по плечу і сказав:

— Марько, всьо в порядку, не журися... Айбо, знаєш, я мав у Черепані цими днями хижу крити. Десять рублів мені обіцяли. А через ложні похорони я такий файний приробіток пустив псові під хвіст.

— Но, а те, што ви стілько наїли, напили? — стояла на своєму баба.

— А тото не рахується, бо все одно би пропало! — мовив Микула. — А коли вже на то пішло, то ми вас потім на храмовий празник ще й не так почаствуємо.

Баба, згадавши всіх нечистих, вийняла з кишені хустину, скручену у вузлик, розв'язала і простягнула Микулі червінець. Стрийко задоволено поплював на гроші і щиро побажав, аби Соломон частіше помирав.

Чутки мають швидкі ноги. І вже невдовзі нанашка Гіт-лерка всіма святими доводила, що через дурні похорони вона зазнала страшних економічних і моральних збитків — не повела козу до цапа, тепер її скотина лишиться без приплоду і молока. Тому нанашка дуже просить хоча би півмішка кукурудзяної муки, аби козу підкормити і пришвидшити її бажання полюбити сексуально знову цапа.

Компенсацію за моральні й матеріальні збитки через фальшивий виклик на похорони довелося відшкодовувати й іншим далеким і близьким родичам. Усіх учасників жалобного дійства раптом осяяли небеса, яких би вони нагромадили незлічених багатств, якого би казкового благополуччя сягнули, коби не згаяли дорогоцінний час на дурні похорони Соломона. Отже, кожен із невимовно потерпілих через фальшиві похорони отримував за побажаннями — хто міх капусти, хто торбу сушених слив, хто клунок кукурудзи, а хто вузлик лущеної фасолі...

Один, Богонько би їх любили, пан Фийса нічого не витребували. Ще вчора увечері, перед тим, як мужньо впасти під стіл, зібравши рештки сил, вони свиснули з-під рук Фіскарешки півлітру, сховали її під плотом у кропиві. Хто-хто, але пан Фийса знали — після гучного весілля приходить гірке похмілля. Отож тепер вони лежали собі із порожньою пляшкою, яку видудлили зранку біля того ж плоту, і мирно спали у тій же кропиві. Сопіли собі тихо під ніс, як натружене дитя, і нічим не журилися. Вони знали, в обійсті Данків, доки їм лише даровано світу, завжди знайдуть і тепло душевне, і тепло хатнє, і хліб-сіль, не говорячи вже про чарчину.

Фіскарешка ж із Соломоном у цей час стояли чинно біля хвіртки і поклонами проводжали гостей. Потім сіли собі двоїчко на лавицю, і баба, дивлячись, як дорогі родичі, вантажені всяким добром, спускаються з Небесі в долину, незлобливо й обережно мовила до Соломона:

— Ти, Мішку, коли помер... ти хоч видів живу Смерть?

— Йой, золота моя, де би не видів, — мовив гордо Соломон, аби наварити собі ціни. — Так ясно видів, як тебе тепер.

— А як хоть вона виглядала?

— Ну як?.. Із косою... чорна, як ердильська циганка... Йшла собі помежи народ і косила голови, як капусту...

— Но, а ти?

— Я малінько прихилився, то й, видиш, спас свою голову.

Баба прогиркнула, прочистила горлянку і твердо-повчально наказала дідові:

— Слухай, Мішку, якщо ти очередной раз помреш, зустрінеш Смерть і вона буде звідати про мене, ти їй скажеш, що мене не знаєш, нігда-шуга не видів... і вообще я не живу на світі.

— Но, а коли зазвідає про жону? — насторожився Соломон.

— Кажи, што ти був нежонатий.

— Як нежонатий?

— Дуже просто — бідкайся, што на цісарській війні тобі куля яйця відірвала, всю жизнь був до жінок неваловшний... то єсть... ходив із опущеним женилом.

— А-а-а-а... Марько, — протягнув дід. — Я постараюся, айбо не обіцяю — сама знаєш, я брехати не вмію.

— Правда... правда... Ти, Мішку, бджоли би тебе цілували, ти дуже цінний у мене чоловік.

— А як же, Марько. Ти ж би нігда в жизни за пустого чобота не вийшла замуж. Я все кажу, такі чоловіки, як я, на вулиці не валяються, — гордо відповів Соломон.

— Што правда — то правда: не на вулиці валяються, а по ярках штабелями лежать, — не могла не вкусити і на цей раз Фіскарошка.

І ось, згадуючи тепер про похорони діда Соломона, мамка щиро засміялась — чого я вже давно-давно не пам'ятав.

— Чого так смієтесь? — запитав здивовано.

— Смерті, дитино, не треба боятися — над нею треба сміятися. Смерть — просто страх. А для того, авби страх подолати, над ним треба сміятись, — сказали мамка.

— З дідом то так і є, — мовив я, — він усе життя лем то і робить: або сміється, або з нього сміються.

— Ні, Митрику, — заперечливо похитала головою мамка. — Дідо наш дуже добрий. Він тобі ще много в житті допоможе. І тому я не могла допустити його...

На цьому слові мамка затнулись, хвильку помовчали і далі сказали всього одне речення:

— Наш дідику повернувся з тої дороги, з якої мало хто вертається...

Мамка відчинили величезну шафу і витягли з неї дерев'яну валізу — ту саму, з якою колись прийшли в обійстя Данків, а згодом і пішли з нього. І тут, у шафі, я раптом побачив картину, яка вразила найбільше. І не просто вразила, а ошелешила своєю потворністю.

...На полотні простягалась велетенська пустеля. Над нею вибляклим півколом знімалося небо — стомлене, пожухле і потріскане, як розбите дзеркало. А із тих тріщин виростали гігантські дерева — закорінені в небо, а головами-кронами до землі. Кожне дерево мало своє неповторне обличчя: одне німіло від жаху, друге заходило від сміху, а ще інші застигли то в неймовірному здивуванні, то у глибокій печалі, то в нестерпнім гніві, то у божевільній радості.

Складалось враження, що переді мною цілий ліс дерев-людей, покараних за гріхи і замуrowаних у розпечене пустельне небо. А крізь цей небесний диво-ліс проглядали так само перевернуті догори ногами юрбища людей. Вони гналися за казковими палацами — так само перекинутими. Позаду ошалілих натовпів лишалися гори трупів. Проте люди із божевільним гиком і блиском в очах, розмахуючи зброєю, вперто бігли уперед. Але чим стрімкіший був їх біг, тим швидше казкові палаци віддалялись, а надалі і зовсім зникали. Все це

нагадувало хворий пустельний міраж людини, яка помирала від спраги.

Мамка помітили моє оціпеніння і запитали:

— Ти налякався?

— То є дуже страшно, — видобув із себе я.

— Це, дитино, поки що невідоме тобі слово. Його ім'я — «Ілюзія». Воно народилось не у Господніх просторах. Це плід від лукавого. Ти ж чув, як пахли Божі слова? А воно...

Дійсно, від картини йшов запах. Ні, це був не запах. Із пустелі віяло холодом. І настільки страшним, що кров стигла у жилах, а єство охоплювали такі відчай і безнадія, що хотілося вити, кричати, бити головою об землю! Помітивши, як я зблід і нервово затремтіли мої губи, мамка притьмом зачинили шафу і сказали:

— Коли виростеш, стережися Ілюзії. Це дуже хворе, але підступне слово! Саме через нього першими потерпіли Адам і Єва в Едемі, а потім всю історію страждає людство на Землі. Незримо це слово — «Ілюзія», але воно, як ніяке інше, породжує криваві видовища — революції, війни, катастрофи...

— Але там, на картині, таке, як у казці, — сказав я.

— Так, там на картині — пустельний міраж. Але Ілюзія страшніша за міраж, Видіння з'являється і зникає, а Ілюзія — ніколи. Тобі, Митьку, ще рано про це знати, але запам'ятати мусиш назавжди.

При цих словах мамка почали акуратно пакувати у валізу речі — сукні, рушники, кілька хустин.

— Ви, мамко, повертаєтесь до нас? — радісно вигукнув я.

— Ні, дитино, я збираюся в далеку дорогу, — відповіли, тяжко зітхнувши, мамка. — Тому і покликала тебе, щоби попрощатись.

— Ви нас покидаєте? — закричав перелякано я.

Мамка притьмом схопились, підійшли до мене, приклали до чола долоню і ніжно промовили:

— Заспокойся, Митрику. Ти маєш бути мудрим. Богонько і благодать із тобою.

Тут я одразу відчув, як неймовірно ніжне тепло від мамчиної долоні почало заповнювати мене. І побачив зримо, як три слова — Богонько, Благодать, Спокій — тихо огорнули мене, як весна огортає дерево пахучим квітом. І всі ці три слова виглядали достоту, як Щастя. А Щастя, звісно всім, схоже на мамчину радісну усмішку і пахне веселим літнім дощем.

— А чому ви покидаєте нас? — запитав знову, але на цей раз тихо і спокійно.

— Я мушу... Мене чекає мій Учитель. Його час у цьому світі закінчився. Він повертається на свою далеку Батьківщину і має передати мені Книгу. Це Книга, де записана Доля кожної людини... Навіть тих, хто ще не народився. І Доля людства теж до найменшої дрібниці, до травинки, до краплинки води розписана. «Одкровення Слова» Книга ця називається.

У цей час із боку мукачівського військового аеродрому над Ловачкою пронеслась трійка літаків-винищувачів, оглушуючи ревом навколишні простори.

Мамка почекали, доки гуркіт стих і, дивлячись через вікно услід літакам, сказали:

— Ти видиш, як люди готуються до війни. Прийде час, коли світ оволодіє такою зброєю, проти якої, буде людям видітися, немає у Вселенній сили, яка б їх поборолася. І ніхто не знає, що досить одного слова, одного знака — і весь цей світ розсиплеться, як розбите дзеркало... І ніхто навіть не встигне подумати про зброю! І все це є у Книзі тій. І тепер її хранителькою маю стати я. Аж до того часу, доки не з'явиться на цій землі Володар, який правитиме за законами «Одкровення Слова».

Чесно зізнатися, я мало тямив у тім, про що мовили мамка, але мене бентежило одне:

— А коли цей Володар з'явиться, ви повернетесь до нас, на Небесі, назавжди? — запитав я.

— Ніхто із смертних не відає, коли прийде Володар. А я? Так, як і дотепер. Я вас не покину. Ви будете постійно зі мною. А я — з вами.

Мамка закрили валізу, оглянули сумним поглядом помешкання і сказали:

— Картини всі залишаю тобі. Але ніколи не смій їх нікому продати або чужому подарувати. А тепер присядемо перед дорогою.

Ми присіли на лавицю. І тут я помітив, як на всіх мамчиних картинах зображення заворушились. Слова ожили і печально зітхнули.

...Мамчині картини мені не вдалося зберегти.

Коли батько усвідомив, що мамка покинули нас і більше ніколи не вернуться, його поїняли великий розпач і безнадія. Весь час сидів на порозі хати і, затуливши очі долонями, повторював одне і те ж:

— Анцю, чого ти так вчинила? Я так тебе люблю, Анно моя, Анно!

А потім у потупілій свідомості зблиснула думка: у всьому, що сталося, винні картини! Вони, саме вони, збаламутили голову жінці і звели її з праведного путі. Ця думка весь час підживлювала батька, викликала невимовну лютю до всього того «панського», що заважає жити по-людськи простому чоловікові і баламутить світ. І якось у пориві гніву батько схопив сокиру і помчав в обійстя Наполійонів. І треба було статися — вдома якраз нікого не було. Батько вибив на колишній мамчиній половині хати двері. Далі зібрав усі картини, кинув серед подвір'я, облив керосином і підпалив.

Коли я примчав за підказкою Фіскарочки до діда Наполійона, посеред обійстя вже палахкотів вогонь. Від побаченого я занімів і дивився, як полум'я пожирає мамчині картини. Хоча ні! Полум'я було незвичним — рожево-голубого кольору, дуже спокійне, лагідне. І вогонь не спалював, не пожирав, а ховав у собі, у своїх рожево-голубих володіннях мамчині картини. І коли з очей зникло останнє полотно, із попелу багаття почали вилітати зграями дивовижної краси метелики. Очевидно, схожі на ті, про які мамка колись розповідали панові Фийсі — що раз у тисячоліття народжуються. Метелики кольо-

ровими табунцями випорхували із згасаючого багаття, злітали уверх, розносячи за собою божественно-запаморочливі запахи. І якщо до цього часу я міг визначити і порівняти з чимось, як гарно пахли мамчині картини, то пахощі, які тепер розносили над світом кольорові метелики, не можна було ні з чим порівняти. Так, очевидно, пахне тільки у садах Господніх, де народжуються, виростають і дозрівають Слова!

А біля згарища сидів скам'янілий від горя батько і, хитаючи з боку на бік головою, весь час шепотів:

— Анно, моя Анно, на кого ти мене покинула? Анно, моя Анно, що маю чинити із своєю любов'ю?

Вийшовши із батьківського обійстя, мамка раптом зупинилися, обернулися, поставили валізу на землю, стали на коліна перед воротами і почали молитися. Схилили голову в покірності, молилися із заплученими очима сердечно і пристрасно. Молилися так гаряче і безмежно щиро, що слова, звернені до Всевишнього і Небес, почали сяяти. І мою мамку огорнуло світле коло і почало, як серце, пульсувати неймовірної краси кольорами. Вони, ці кольори, були достоту подібні на барви, якими цвіли Слова, намальовані мамкою на своїх картинах, але якісь тепліші і милозвучніші. А мені здалося, що тепер серед білого дня раптово з'явилась яскрава веселка. Тільки зійшла вона не на небесах, а народилась у мамчиній душі і квітучим вінком огорнула її, жінку-страдницю, що молилась перед далекою дорогою, віддаючи останній поклін батьківській хаті.

Далі мамка встали з колін, перехрестили обійстя і стиха мені сказали:

— Якщо я раптом почну оглядатися, ти крикни на мене, аби не оберталась назад.

Тільки ми підійшли до Єрусалимських пагорбів, як із яруги із в'язанкою хмизу, вицабала нанашка Кутузовка.

— Йой, долю бсьте мали, куди так файно шпаціруєте? — запитала, блимаючи єдиним оком.

— Путі Господні неісповідимі, дорога нанашкульо, — відповіли не вельми охоче мамка.

— Ачей Митька ведеш до Мукачева на морозиво? — лукаво подивилася Кутузовка на мене. — О, він у тебе, Анцько, великим професором виросте. Я недавно так насміялася, що ледве не вмерла.

— Ліпше було вмерти, — буркнув я.

Не відаю, чи знали про ту пригоду, од якої Кутузовка ледь ноги не відкинула, мої мамка, але вістка про незвичний трафунок зі мною пішла по всіх околицях. При цьому обростала дедалі більшою брехнею. Хоч насправді пригода виглядала дослівно так.

З усього Божого дня я найбільше любив ранок. У нього завжди тепла й лагідна, як у моєї мамки, усмішка, добродушне і миле, як у баби Фіскарешки, обличчя і веселі й осяйні, як у тітки Маргарити, очі. І взагалі, — мені здається, що коби на землі панував вічний ранок, люди б залишилися в ньому завжди молодими, юними і добрими, як чистий росяний світанок.

Інша справа з дідом Соломоном. Для нього майже кожен ранок — муки і тортури. Він так і каже: «Коби не то тяжке рано, точно би прожив сто літ». Он і тепер сидить біля печі, йойкаючи, і просить Всевишнього, аби йому допоміг якось пережити це рано. Учора пізно вернувся з гостин од лавоцького братика Микули такий тяжкий, що носом поорав увесь двір. Ой, кепсько дідикові. Сидить біля печі, весь труситься, а обличчя таке зім'яте, як у борсука, коли вперше вилізе з нори на світло після тяжкої зими.

Тут рипнули двері, традиційно заgrimіли відра, котрі баба завжди вмудрялася викласти біля порогу під самі ноги. І в кімнату вкотилося інше ранкове сонечко — наш сусіда, пан учитель Фийса. У цього вранішнє обличчя мало такий вигляд, наче писком пана Фийси вже тиждень малювали дьогтем колгозний корівник.

— Доброго здоровлічка, Мішку! — мовили пан учитель, напружуючи пам'ять і цоркаючи зубами.

— Аби найзаклятіші враги не дождалися такого здоролічка, яке тепер маю, — аж схлипнув дід. — Ондечки позерайте...

Соломон простягнув руки і ним, най ся не приказує, почало лихоманити, як епілептиком.

— Нас учора зобрали в Мукачеві на нараду по виборах, — поскаржилися пан учитель. — А штови вшитко було в порядку, добре діло рішили обмити. Знаєте, Мішку, як у нас — по рублю, а пак ще... а пак добавили... і розум утік барани пасти. У вас часом ніє малінько-піцінько похмелитися? — жалісно попросили пан учитель.

— Еге-ге-ге... коби було, то не сидів би я тепер, як голий у терню, — прорік скрушно дід. — Я й сам, пане вчителю, якби спав у бочці коров'ячого говна, перебачте, а на душі таке паскудне чувство, якби зарізав десятьох людей і тепер лем то і чекаю, коли за мною міліцішти прийдуть.

— Та што — тепер маєме вмирати? — із відчаєм запитали пан учитель.

Але тут у хату знадвору ввійшла баба, тримаючи обіруч повну дійницю.

— Марько цукрені, спадьте на ласку, дайте губи замочити і душу залічити, бо дуже лихо, — піднесли молитовно руки пан учитель.

— Ко дурний, най не п'є, — мовила пісно баба. — Я, до приміру, можу деценя-дві вмастити, айбо розум твердо тримаю у жмені. А дехто, як допадеся до погара, то жре до посиніння.

— Я, оронь-кедвеш Марько, туйки не причім, то панові Фийсові зле, — перелякано почав відхрещуватися дід. — Я тоже стараюся свій розум хранити у твоїй жмені.

— Нема, пане вчителю, в обійстю паленьки даже псові губи замочити, — співчутливо мовила баба і, з гнівом дивлячись на Соломона, додала: — Авби триголові гадини на ній сичали, той би вже був оприходував її через свою гертанку*.

*Горлянка.

— Тогди, золота, позичте пару рублів, — схопилися за останню соломинку пан Фийса.

Кому-кому, а панові вчителю баба Фіскарешка відмовити не могла. Мало того, що пан Фийса були надійним клієнтом, але й дуже вигідним вкладенням капіталу: борг конче повертали із процентами — то півлітрою, то цукерками чи якимось іншими лакомствами. Кредитування найперше велося із щирої шани до пана вчителя і великого жалю. Після того, як пана Фийсу назначили агітатором, і він із шаленою пристрасстю взявся малювати портрети совєтських вождів, якась нечиста сила вселилась у чоловіка, й учитель до останку почав спиватися.

— Одверніться, — наказала баба, а сама полізла під сукню і там, попорпавшись у своїх сховах, витягла новеньку п'ятірку.

Бігти за чвертиною довелось, звісно, мені.

— Ти, Митьку, скажи Гершкові, што то для баби, бо дуже черева її болять, — напучила на дорогу Фіскарешка.

Проте у бовті — так у нас називали крамницю — виявилось порожньо. Я, лякливо переступивши поріг, вже хотів окликнути якусь живу душу, коли із підсобки почав повільно виповзати великий дерев'яний ящик. А за ним, пихтячи, Гершко — маленький, дрібнокучерявий, схожий на циганина, мукачівський єврей. Він гепнув ящик на прилавок, захопив невеличку сокирчину і взявся хутко відкривати.

— А, Митлик плийсья, сьо, Митлик, хотіля? — запитав Гершко, саянувши повним ротом золотих зубів.

Золота посмішка Гершка мене чомусь завше глибоко вражала, навіюючи химерні думки. Приміром, коли я читав казки про розбійників і заховані ними скарби, переді мною неодмінно спливало усміхнене обличчя Гершка. І чомусь здавалося, що все золото, награване розбійниками, сховане не в таємних печерах, а в писку Гершка. І від цього непримітний Гершко в моїх очах виглядав таємничим велетом, якого злі розбійники пере-

творили ледь не в карлика, аби тільки зберегти таємницю золотих скарбів.

— Так сьо-сьо хотіля, Митлик, купити? — знову запитав золотоносний Гершко.

Тільки-но хотів відкрити рота, що прийшов за чверткою горілки, коли Гершко навстіж розчахнув ящик, розгорнув папір, і... О, Великий Божіньку! На прилавку, спокусливо підморгуючи бурштиновими боками, лежав величезний кусень яблучного повидла, а по-нашому — мармалади! На мою віру, всі коштовності світу, в'єдно із хранителем золотих скарбів Гершком, вмиль померкли у моїй свідомості. Перед широко роззявленими очиськами тихо всміхалася помаранчево-рубіновим сяйвом мармалада!

У ту мить я не просто відчув, а побачив, як від бурштинового кусня, легенько вальсуючи, знімаються в повітря духмяні пахощі, обсновуючи такими ж помаранчево-рубіновими стрічками прокурену і просмерділу оселедцями крамницю. Для мене «государственный» мармалад, на одміну від домашнього леквару, завжди був недосяжністю, про яку навіть не говорять, а тільки потайки і суворо-мовчки мріють. Кілька разів випадало куштувати мармаладу, і вона тепер завжди асоціювалась у мене із тим незбагненим, яке люди називають словом «блаженство».

І тут мене осяйнуло: Боже праведний, а мій дідо і пан Фийса, певне ж, про це і не знають! Їм, видно, ніколи не випадало щастя спробувати мармалади. Бо коли б так, ні за які сили б не пили тієї паскудної паленьки.

Чесно зізнатись, я потайки вже раз взяв цей гріх на душу... і спробував. Коли ковтнув з півдеци, мені в горлянку ніби грім луснув. А потім вогонь шугонув у груди, живіт підвело, скрутило, і я так почав блювати, що думав — очі з лоба вилетять, як фасоліни із стручка. Звісно, як після такого не мучитись челядині? Мені стало вельми жаль дідика і пана вчителя. Тому твердо вирішив: замість клятої горілки куплю я їм мармалади — най не

мучаться, а насолоджуються. А біля них і мені шмат райської добрятини перепадає.

— Тлетій лас звідаю, Митлику, сьо хотіля?

— Мармалади! — твердо рявкнув я.

— А кілько, пелеplosюю, тлеба тої мяльмалади?

— Та на всі гроші, — простягнув я п'ятірку.

У ті часи яблучне повидло коштувало мізерні копійки, бо на п'ять рублів золотonosний Гершко відвалив мені майже пів'ящика пахучого і до потьм'яніння солодкого товару.

— Насьо тіко мнього мяльмалади? — запитав Гершко, допомагаючи мені увіпхнути повидло в полотняну тайстру.

— Будемо бабі болячі черева мастити, — забувшись, бовкнув я.

Сумніваюсь, чи мчали із таким нетерпінням гінці Наполеона до Парижу із вісткою про перемогу імператора під Аустерліцом, як гнав додому із мармаладою я. Навіть не по землі нісся, а летів. У якусь мить у мене, видно, од свято-праведного вчинку за спиною вирости невеличкі крильця. І я летів по узгірку на наш присілок, як янголик-метелик. Не забував і раз у раз присісти то під кущик ожини, то шипшини і, засунувши руку в мармаладу, набирав жменю і все кидав собі в рот. Я хвилювався, чи, упаси Божіньку, не прокисла по дорозі мармалада. А вона ставала щораз солодшою і пахла... Почекайте... вона пахла кольоровими снами і різдвяними колядками.

По дорозі зустрів нанашку Кутузовку. Вона хутко поцікавилася, звідки йде і що так тяжко, бідна дитина, цубрить у тайстрі. Будучи хлопчиною нелукавим, я од чистого рота розказав усю правду. Почувши, як замість горілки я несу на опохмілля дідові і панові Фийсі мармаладу, Кутузовка, певне, дуже зраділа за мене, бо так сміялася, аж на неї гикавка напала. А бабин двоюрідний брат Семен на прізвисько Карл Маркс, що зустрівся трішки пізніше, від моєї інформації теж довго трусився од реготу, а потім підняв уверх руку і прорік:

— Но й мудра у тебе голова, Митьку. Не інак, як бути тобі великим професором авбо важним партійним начальником.

Від тих похвал і пророкувань у мене виросло ще кілька крильцят за плечима, і я вже не зайшов, а тунгуським метеоритом влетів у хату — захеканий, спітнілий, розчервонілий, а головне — одухотворений.

— Што ся стало, дитино? — аж перелякалася баба.

— Отуйки'го маєте! — поклав я торбу посеред столу.

Пан учитель Фийса, наче зморена засухою ромашка після благодатного дощу, підняв голівку, похитався і почав на очах цвісти.

Дід Соломон й собі хутко заворушився біля печі і, наче квочка, що відчула під собою перше курчення, радісно заквочив:

— Мав бись, Митьку, щастя, долю...

Тим часом пан Фийса, згораючи від жаги, вхопили два гранчаки, сполоскали у відрі і виставили на стіл. Дід теж від нетерплячки навіть не врізав хліба, а не похристиянськи відламав два кусні і поклав між погарами.

— Я, неборята, щось нич не розумію, — мовила баба, розкриваючи торбину. — Се што, Митьку?

— Мармалада! — радісно рывкнув я.

— А паленька де? — в один голос заричали дід і учитель.

— Вмісто паленьки я купив мармаладу! — не гамуючи бурхливих емоцій, все ще радісно вів я. — Діду, пане вчителю, ви коли би попробували, яка смачна і солодка мармалада, то нигда-шуга не взяли би до рота вонючої і гіркої паленьки.

— Слухай, дитино, ти з нами не фіглюй! — грізно замахнувся дід.

Бідні пан учитель Фийса, як перед цим ромашково розцвіли, так же безславно зів'яли. Гепнулися безсило на стілець і, ледь не плачучи, приречено сказали:

— А він, Мішку, з нами і не фіглює. Кілько разів я вам говорив, што ваш Митро — то є не дитина, а істинний потомок кровожадного ящера.

Дід, підозрюючи бабу в якійсь капосній провокації, взявся мене обшукувати, а далі кинувся до сіней, гадаючи, що я горілку припрятав там у якійсь закутині. Фіскарешка сама була настільки ошелешена моїм благородним вчинком, що, як сіла при вікні на ослінчик, так лише і кліпала безвинно очима.

Тим часом я і далі гаряче переконував присутніх у паскудності горілки, великих благах і користі мармалади. Пан учитель Фийса дивилися на мене такими очима, ніби, перебачте на слові, з'їли солдатську онучу, і постійно повторювали:

— Ньит, ньит, се не є сотворіння Господнє, а виплодок кровожадного ящера...

Я, чимдалі увіходячи в антиалкогольну гарячку, схопив жменю мармалади і тицьнув дідові до рота.

— Ану ж лем попробуйте, яка тото добрячина!

Дід в опохмільній гнівачці перехопив мою руку і тим же повідлом бухнув мені межі очі.

— Штоби ти все життя їв і поносив одним мармаладом! — крикнув у безсилій люті.

Це була остання крапля, яка довбанула по голові бабу Фіскарешку і вивела її із оціпеніння.

— Ах ти, дуплавий каралабе*, ти посмів на дитину руку підняти? — вмить підскочила баба і втяла діда віником по потилиці.

— Мені вже добре! Мені вже нич не треба! — похопилися пан Фийса і бочком-бочком подалися до дверей.

— Ви куди, пане Фийсо? — розпачливо запитав дід.

— Я, солодкий Мішку, йду сієї ж минути топитися.

— Тать почекайте і мене, авби вам скучно не було, — дременув дід за паном Фийсою.

— Біжіть, біжіть і щасливо топіться! Лем позерайте, авбисьте горлянки у студеній воді не простудили! — крикнула услід гівно баба.

Потім підійшла до мене, пригорнула і ласкаво мовила:

— Файно, Митрику! Головне, не пустив гроші псові під хвіст, а постарався про добрятину. Газдівна ж ти у

*Товстун.

мене дитина. От напечемо тепер різного тіста і баників із мармаладою. Покличемо нанашкулю, тітку, стрийну. Гулянка буде!

Я слухав бабині похвали, але сльози образи, завда-ної дідом і паном Фийсою, душили. Вони рясно текли з очей і повзли до губ. Я обтер їх язиком і — о диво! Мої сльози були солодкі і пахли яблучним повидлом, а по-нашому — мармаладою.

Мамка, задумливо усміхнувшись, щиро подякували нанашці Кутузовці за її похвали та передбачення мого великого майбуття. Далі перейшли через Єрусалимські горби і перед очима відкрилась, наче душа доброї людини, долина Святого Івана. Зі східної околиці її пильно, наче дитину, берегла наша гора Ловачка. З півночі долину затуляли пасма лавоцьких гір, вкритих лісами. У чисті дні вони нагадували зграю кудлатих голубих псів, що, дрімаючи на сонці, готові зірватися на перший по-свист господаря і рознести на дрібні кусні нечистого на руку нападника. А із заходу долину Святого Івана ніжно огортали наші Небесі і добродушні Єрусалимські горби, на яких ми тепер стояли із мамкою.

Мені ці гори і горбки, що півколом оточували долину Святого Івана, чомусь нагадували велетенський тер-новий вінець довкола голови розп'ятого християнина-праведника. Це особливо вражало, коли восени дерева палахкотіли червоним золотом, і всі пасма гір довкола, здавалося, кровоточили, а над долиною ніби застигали скорботні хвилі крові страдників світу.

Легенди оповідають, що в язичеські часи в долині гуляли великі і чисті води. І в тих нехрещених водах жили дивовижні істоти з невимовно красивими жіно-чими обличчями, печальними очима і тілом риби. І звалися вони сиренами або ж, по-нашому, — сиренча-ми. Ці дивовижні жінки-риби були берегинями наших пращурів, захищали їхні домівки від повеней і злих духів.

Та минулись поганські часи, води освятили, охрестили, і язичеські берегині-сирени щезли невідомо куди. Зосталася тільки назва гори Сиренча, що сусідила із нашими Небесі. І слово «серинча» лишилося. На місцевій говірці воно означає «щастя». І хоч сирени зникли, і води великі розлетілися із цієї долини по небесах, вони — добрі казкові істоти із красивими обличчями і печальними очима — не покинули землю пращурів наших. Вони і далі бережуть її від злих духів, а в тяжкі хвилини приходять у поміч людям. І часто, коли в селянській хаті з'являється на світ нова душа, сирени навідуються в це обійстя і приносять новонародженому серинчу, тобто щастя, а ще точніше — долю.

Про те, що добрі душі прадавніх серинч продовжували населяти долину Святого Івана, нагадувала і невеличка річка Кривуліна. Вона, ця річка, напевне, була праправнучкою древніх вод і дістала велику мудрість і незвідані таїнства у спадок від них.

Текла Кривуліна в долину Святого Івана зі сходу. Текла тихо — добродушна, лагідна й усміхнена. Перш ніж повернути в долину, вона пропливала біля стін мукачівського монастиря. Оповідали, що кожного ранку і вечора над чистими водами Кривуліни гаряче і пристрасно молились черниці. Від їх молитов води в Кривуліні раз у році, — в ніч на Йван-день, тобто на Івана Купала, — починали спершу тихо сяяти, далі світитися і ставали, як у нас казали, «Зрячими Водами». Тоді вся долина Святого Івана розцвітала серед ночі такими соковитими, яскравими і веселими барвами, яких навіть немовлята не бачать у своїх перших кольорових снах. І весь простір наповнювався тонкими ароматами базилика, легко-п'янкими запахами диких троянд і розквітлої липи.

На багатьох із тих, хто напився води в мить її осяяння і прозріння, спадала ласка Господня: до опечалених і зневірених поверталася Надія; до сліпих — Світло і Краса Божого світу; до німих верталися Слово і дар Мови.

Якось у долину Святого Івана десь із Виноградівщини привезли дивну дівчину. Їй було років зо дванадцять. Мала народилася німою, вже з п'ятимісячного віку ліву руку тулила до серця, жалібно скімлила, а вказівним пальцем правиці весь час показувала на небеса. Куди тільки не зверталася родина, — від звичайних лікарів аж до провидців і паломництва до святих місць, — поліпшення ніякого.

Минали роки. Дівчинка підростала. І вже почала ходити від хати до хати, а далі від села до села, весь час показуючи людям таємничі знаки, пов'язані із її серцем і небесами.

Її родина вже було змирилася з Долею, коли в Мукачеві, торгуючи на базарі ранньою капустою, почули розповідь про дива долини Святого Івана. Хапаючись за останню надію, батьки привезли сюди доньку. І, як тільки води зацвіли і зазвучали пречистими мелодіями, дівчині обережно дали напитися горня Зрячої Води.

Щойно проковтнула останню краплю, вона ніби прокинулась із сну. Стріпонула головою, пильним і здивованим поглядом обвела людей і, притуливши руку до серця й показуючи пальцем у небеса, мовила:

— Покайтеся, бо ніколи вам не бачити Царства Господнього!

Всі оніміли. А вражені батьки запитали у відчаї:

— Це все, дитино, що ти нам хотіла сказати?

— І пам'ятайте, кожна маленька людина несе на собі великий хрест Долі людства, — продовжила дівчина.

— А що маємо чинити? — спитали розгублені батьки.

Але дівчина, не звертаючи увагу на них, мовила далі.

— Благаю вас, покайтеся! Бо прийде час, коли на цій землі скоріше гора з горою зустрінеться, аніж людина із людиною.

При цих словах склала руки, вся осяялась пречистим світлом і закинула догори голову. І тут постать її тихенько відірвалася від землі і дівчина почала возно-

ситись над нею. Вона піднімалась все вище і вище над долиною Святого Івана, закружляла над горою Ловачкою, а потім, наче птиця, пірнула в небесну височінь і розтанула в ній.

Подейкували також, що багато із тих, хто пригубив Зрячої Води із Кривуліни в долині Святого Івана, неспогадано починали розуміти мову птахів, тварин, звірів, трав і дерев. Безплідні жінки, ковтнувши Зрячої Води, ставали враз плодючими, як майська земля, а блудниці і розбійники назавжди ставали праведниками світу.

Вода Кривуліни, зігріта, освітлена і освячена молитвами черниць, мала ще одну чудодійну властивість, про котру чомусь всі воліли мовчати: хай і вельми рідко, але були люди, які, напившись Зрячої Води, набували дару провидіння.

Траплялися й інші дива. Неподалік нас жила баба Ержа Герцузька на прізвисько Скипидарка. Відомою на всі ближні околиці і далекі села була вона тим, що мала дуже немитий писок. Од її паскудних лайок не те що люди сахалися, а й найлютіші пси вмовкали й тікали на всі боки. І не те що комусь здавалось, а так було й насправді: у писку Скипидарки юрмилися всі матюки світу. На що вже були звичні на масні слова наші любимі руські вояки, але й ті, зачувши, як криє матом білий світ Ержа, червоніли, як малі дітваки перед голою дівкою.

І одного разу бабі Фіскарощці — як вона потім зізнавалася, за велінням небесних голосів, — вдалося Скипидарку потягнути в долину Святого Івана подивитись на цвітіння Зрячих Вод. А тут вже переконала нечестиву Ержу пригубити з Кривуліни горнятко квітучої води. Скипидарка, недовірливо косячись на цімборку Фіскарощку, ковтнула від душі ціле горня. І тільки хотіла матюкнути бабу, мовляв, пішла би ти, Майрю, що ти мені голову пуцлиш: вода — як вода. Але замість лайок і матюків Скипидарка раптом залилась солов'їним щебетом. Баба од несподіванки мало язиком не вдавилась. А

Скипидарка, тремтячи від страху, хотіла ще лютіше покрити бабу за презент, який та влаштувала Ержі. Проте нещасна защебетала ще дзвінкіше. Видно, це був якийсь особливий закличний спів, бо на щебетання жінки почали злітатися з усіх-усюд солов'ї.

Певне, це були птахи-самці, бо зовсім нічого не боячись, сідали жінці прямо на голову, а далі й всю обліпили, прийнявши Ержу за велетенську самку-солов'їху. І, звісно, вимагали від неї палкого кохання. Скипидарка ледве втекла додому. А спрагли кохання солов'ї всю дорогу зграями літали довкола неї, а потім ще кілька днів хмарищами кружляли навколо обійстя.

З тих пір Скипидарка воліє при розмовах взагалі мовчати. Бо коли розговориться, запалюється бесідою і, забувшись, хоче смачно погнати матюком. Але замість лайки раптово дзвінко заливається солов'їним щебетом. І в ту ж секунду невідь звідки випорхують солов'ї із настирливою вимогою кохатися. Бідна Ержа гадала, що позбудеться літаючих курвахів — так солов'їв йменувала тепер зимою. Та як тільки наступають холоди і Ержа хоче дати своєму язичку волю й грюкне матюком, в ту ж мить із неба їй на голову сиплються зграї сніжинок у формі крихітних солов'їв.

— Дякуючи мені, Ержа пройшла очищення Зрячою Водою. То може тепер по смерті і в рай приймуть, — хвалила не стільки Ержу, скільки себе баба Фіскарощка.

— А ти, Марько, часом не хочеш у рай? — ласкаво питав дід Соломон.

— А мені чого туди спіхувати. Мені і на сій грішній землі не гірше, як у раю, — відповідала нелукаво баба.

Одного разу в ніч на Іван-день мене теж повели до Кривуліни. Баба взяла мене за руку і підвела до води, що тихо сяяла із глибин невимовним теплом.

— Поклонися, — понукнула мене Фіскарощка.

— Слава Ісусу Христу, Кривуліно! — сказав обережно.

І в цю мить води усміхнулись і почувся тихий шепіт, схожий на шелест перших крапель літнього дощу.

І тут з'явилось дивне відчуття, ніби на мене із глибин ріки почали пильно дивитись чийсь очі. Вони були добрі, ласкаві і випромінювали спокій й умиротворення.

— Води вітають тебе, — мовила задоволено баба. — Ти їм полюбився. І вони можуть тобі завжди допомогти.

— А що мені може вода допомогти? — поцікавився я.

— Ти хочеш увидіти себе, яким був колись... давно-давно... ну... в іншому житті?

— А хіба може таке бути? — здивувався я.

— А ти спробуй...

При цих словах баба зачерпнула з Кривуліни сяючої води і піднесла мені.

— Випий, не бійся. Навіть коли увидиш щось не так — не страшися. Бо се таке, як лем сон.

Насторожено дивлячись на бабу, я ковтнув зо третину горняти і завмер. В ту ж мить ноги підкосилися і я безсило присів на берег. Навколишній світ кілька разів гойднувся в моїх очах, потім почав розпливатися, тонути в густому білому-білому тумані. І тут у середині мене почувся гул вітру, який з кожною миттю почав наростати, перетворюючись у надзвичайний свист. Цей божевільний вихор підхопив мене, закрутив, наче пелюстину, і з неймовірною швидкістю поніс крізь біле безгоміння. І коли розплющив очі, з великим здивуванням знайшов себе в сідлі білого коня. Я був в обладунках древнього воїна: однією рукою тримав меча, а іншою — вуздечку.

Воїном я був непростим, бо охорона щільно оточувала мене. З десятків бородатих мужів, сидючи так само в сідлах коней, тримали наготові луки і весь час пильно озирались навкруги. Я зняв залізний шолом і те, що побачив, надалі змусило здригнутись від жаху. Із своїм почтом я стояв на високому кургані, а внизу стелилася долина, всяяна сотнями, тисячами посічених воїнів. Видно, битва скінчилась недавно, бо багато тіл ще ворухились, дихали, стогнали. Із півдня долиною сумирно і навіть якось винувато протікала широка ріка. З обох берегів до неї повзли напівживі воїни. Одні помирали на-

півдорозі, інші — за кілька метрів від води. А щасливці, які спромоглися сягнути ріки, жадібно ковтали, потім переверталися на спину і вмирили із божевільно-радісними посмішками на спраглих губах і шматками печального неба в очах. А ріка текла і чим ближче повзла її течія до кургану, на якому стояв я, тим води ставали червонішими, нажаханішими і гарячішими. Я дивився на криваву долину і відчуття страшної провини здавило мене, а в голові весь час кричало: «Вони загинули через тебе! У їхній смерті — твоя і тільки твоя провина!». Мене охопили такий пекельний біль і відчай, що здалося, ніби всі гріхи людства, відколи світ, страшним тягарем водномить упали на мене і нещадно здавили. І я закричав. Ні!.. Я дико завив од душевного болю.

І тут знову опинився на березі Кривуліни.

— Ти чогось злякався? — запитала стривожено баба.

— Там дуже страшно, — прохрипів я.

— О, дитино, не треба було тобі сього. І чого я дурна дала напиться? — похитала головою баба.

Але зі мною почало коїтись щось незрозуміле. Замість того, щоб тікати від річки, я, немов божевільний, схопив від баби горня і знову ковтнув сяючої води.

Мене знову рвонуло і понесло крізь біле-біле і м'яке, як перший сон, безгоміння. На цей раз я опинився на східцях древнього палацу, оточеного величезним абрикосовим садом. Видно, була середина літа, бо землю вщерть стелилися рожевувато-жовті плоди. Стиглі абрикоси, наче тисячі почервонілих від безсоння очей, також перелякано визирали із густих крон могутніх дерев і пахли. Дивно пахли якимось солодким знеможеним страхом. Саме він, цей в'язкий і гидкий страх, почав гнати мене порожніми залами. Я біг від кімнати до кімнати, знаючи, що в одній із них мене чекає...

Ні! Я не знав, хто саме жде, але підсвідомість весь час підганяла і підказувала: той, хто в цьому палаці, — для мене найдорожчий у всьому світі. І, розчахнувши ногами чергові двері, я побачив її — найріднішу, найжаданішу.

Вродлива жінка, із золотою стрічкою на чолі, золотистим розпущеним волоссям, у довгій червоній сукні, сиділа при вікні. Не сиділа, а напівлежала у масивному кріслі, схожому на трон із чорного дуба, і чомусь обома руками трималась за ліву половину грудей.

— Моя княгине, це — кінець! Ми програли битву! Ми втратили все! — закричав із відчаєм я і впав перед нею на коліна.

Жінка повільно обернула голову, саянула на мене дивовижно синіми, глибокими очима й сказала:

— Я молилася за тебе, мій володарю. Я молилася, як і всі інші дні і ночі, але не зуміла. Прости. Це все через мене.

Я побачив, як від трону до моїх колін, наче червоні гадючки, повзуть дві стрічки крові. Я глянув на жінку і зрозумів: руками на грудях вона прикривала рану.

— Ти що із собою вчинила? — схопився я з колін.

Жінка застерезливо підняла правцю і, силкуючись усміхнутись, тихо сказала:

— Не смій чіпати, — глянула на позолочену ручку кинджала, що стирчала з грудей. — Так я зможу ще трішки пожити і намілюватись тобою, мій володарю.

Я застиг. А жінка дивилася закохано на мене і мовила:

— Я йду. Я вже бачу тих, хто мене зустріне. Але і надалі щораз буду молитися за тебе. Моя душа буде завжди іти, як тінь, за тобою. І молитиметься моя душа за тебе. На землі... і на небесі...

І тут очі жінки почали згасати. Схопивши її тіло на руки, я помчав крізь величезні зали до виходу.

— Не помирай, моя княгине, — прошепотів я, коли виніс жінку на двір до абрикосового саду. Але вона мовчала, дивлячись на мене закоханими очима. Десь у глибині пам'яті усвідомлював: я прожив велике життя воїна, бачив багато смертей, але ще ніколи не зустрічав у мертвих таких закоханих очей, як у моєї княгині.

— Не помирай! Не помирай, моя княгине! — благаючи повторював я, і раптом відчув, як моїми щоками котяться солоні теплі краплі.

Я плакав! Це було щось мені незнайоме... І знову із глибин пам'яті до мене дійшло — я прожив велике життя воїна, втратив сотні близьких і друзів, але вперше в житті заплакав тільки тепер — над тілом дорогої мені жінки. Жінки, яка молилась за мене. Я стояв із її тілом на руках перед палацом. Стояв безпорадний і знищений серед обліплених гарячо-жовтими плодами дерев і відчував, як мене звідусіль окутують солодко-запаморочливі запахи, від яких почало нестерпно нудити. Це пахли стиглі абрикоси. Ні! Це смерть коханої жінки пахла перезрілими абрикосами.

Страшна нудота знову повернула мене на берег Кривуліни, і я почав надсадно блювати.

— Дитино, перестань. Що сталося? — тормошила мене баба.

— Там смерть і там страшно, — мовив, захлинаючись я. — Я не хочу більше нікуди!

Бідна Фіскарешка бігала безпорадно довкола мене і не відала, чим допомогти. Певне, забувшись зі страху, вона не знайшла нічого ліпшого, як сунути мені знову горня Зрячої Води. Я спрагло схопив обома руками і випив до краплини.

І почалося знову. Щоправда, на цей раз я не почув ані посвисту вітру, ані рвійного польоту і кружляння крізь біле безмежжя. Велетенські, але надивовижу ніжні і тихі бузкові сутінки огорнули мене. Саме по собі прийшло усвідомлення: я знаходжуся самотній на ще самотнішому острові. Навкруги простягалися мовчазні води океану Тиші і Безгоміння. Я сидів на камені при вході в печеру, і мене не покидало відчуття, що я — на-самкраю Всесвіту, далеко за межею всякого життя. Огорнутий бузковими сутінками, наче крізь гіркі сльози, я спостерігав, як на горизонтах океану, що оточив мене, безгомінно палахкотять червоними загравами небеса. І на їх фоні плывуть повільно одна за одною щогли. Я здогадуюся — це кораблі. Так приходить й інша думка: на тих кораблях дуже дорогі мені люди. Не відаю, хто

вони — батьки, брати, сестри, діти, онуки? А моя душа, пропахла бузковими сутінками, весь час кигиче: на палубах тих невидимих кораблів — дуже рідні люди, яких відвозять мовчазними водами океану Безгоміння і яких вже ніколи-ніколи не побачу. Весь час болісно намагаюся збагнути, де я, що зі мною коїться? Як не натужував пам'ять — намарно: у свідомості, наче пожовклі шматки давніх-предавніх снів, спливали невиразні обличчя чоловіків, жінок, дітей. Картини кривавих битв, гульбищ, чиїхось злетів і падінь. Від одних видінь у мені запалювалися невимовна радість і любов, від інших — ненависть, зневага і почуття безвиході.

Час од часу над головою чувся шелех могутніх крил. Я хоч і не піднімав голови, але знав: це пролітають зграї ангелів. Усі вони тримали в руках, наче батьки немовлят, людські душі. Ніжно тулячи їх до грудей, ангели були дуже сумними і чомусь не білосніжними, а бузково-синіми — як і сутінки, що мене огортали. Я спробував піднятися, і тут з великим подивом зрозумів — я зовсім безтілесний! На цьому загадковому острові була тільки моя душа. Може, загублена ангелами або приречена на покару? Я ще не встиг подумати, на яку покару, як все навкруги — і океан, і примарні щогли кораблів, і зграї бузкових ангелів — до відчаю страшно запахло опалим осіннім листям. Так сумно і боляче пахне Самотність. І Душа моя приречена на тисячоліття відбувати на цьому острові ув'язнення Самотністю. Дивитися, як невидимі кораблі відвозять за обрії рідних мені і дорогих, як бузкові ангели відлітають у сади Господні із людськими душами. І кожного — в руках ангелів і в трюмах кораблі — щось чекає попереду. Кожен із них жевріє тривоною і надією. Тільки мене ніхто не жде, нічого не чекає, в мене немає ані дня, ані вечора, ані сьогодні, ані завтра. Тільки тужлива Самотність, що до відчаю страшно пахне опалим, сумним осіннім листям. І я заволав од відчаю! І в цю мить душа із острова Самотності знову повернулася в долину Святого Івана.

І як потім розповідали, я почав істерично бити собою об землю і кричати:

— Чому я знову народився? Чому я знову народився? Чому я знову народився?

Мене обливали Зрячою Водою, хрестили, та нічого не допомагало. Я метав собою по берегу Кривуліни, заламував руки і криком питав у Зрячої Води:

— Чому я знову народився? Чому я знову народився? Чому я знову народився?

Коли стало зрозуміло, що ані чудодійством молитв, ані милістю Зрячих Вод мене не вгамуєш, і я можу сам себе згубити, баба Фіскарешка і нанашка Кутузовка схопили мене, заламали за спину руки і потягли додому на Небесі. Проте і по дорозі я не переставав лементувати:

— Чому я знову народився? Чому я знову народився? Чому я знову народився?

Звісно, про істерику опісля я нічого і ніяк не пам'ятав. Та й досі не можу ні краплини згадати. Але ось надалі у житті я багато разів себе відчував на острові Самотності, а з вуст моїх якось само по собі зринало:

— Чому я знову народився?

І так само, як на острові Самотності, пахло печаллю і відчаєм опалого осіннього листа.

Пройшовши через долину Святого Івана, ми зупинилися на березі Кривуліни. І тут я побачив великий білий-білий човен, що наближався з боку монастиря. У човні не було жодної людської душі. Тільки на кормі стояв величезний і такий же білосніжний лелека із широко розпростертими крилами. Вони, очевидно, слугували вітрилами, бо як тільки птах повертав крилами, човен міняв напрям й рухався далі плавно і швидко, наче ним веслували вправні гребці. Проте найдивнішим було не те: жодного разу — ані до цієї миті, ані опісля — на Кривуліні подібний човен більше не з'являвся. Мамка зійшли вниз. Не так очима, як дивовижним внутрішнім зором

я відчув, як води радісно скрикнули, весело заметушились і співаючими хвилями кинулись назустріч мамці. Мамка нагнулась, зачерили повні долоні вдячної води і, дивлячись, як підпливає човен, мовили мені:

— Ми не будемо довго прощатись. Прошу тебе тільки одне: коли я сяду в човен і попливу, знову добре дивися за мною. Якщо обернуся, крикни на мене. Дуже кричи, щоб не робила цього.

І раптом я помітив, як у кутку лівого ока в мамки народилася сльоза, почала швидко виростати і покотилася по щоці. Це була перша сльоза, яку я у своєму житті побачив на обличчі моєї мамки.

— Невже ви, мамко, мене залишите? — запитав тремтячим голосом я.

— Я вже говорила, що буду завжди з тобою... зі всіма вами. І ви це будете відчувати, — відповіли мамка.

У цей час, м'яко торкнувшись носом берега, зупинився білий човен. Білий лелека опустив крила і, навіть не глянувши в наш бік, заклично заклекотів і підняв дзьоба уверх. Мамка взяли мене за плечі і, пильно-пильно дивлячись у вічі, мовили:

— Ти мусиш, дитино, запам'ятати, що скажу тобі. Світ зовсім не такий, як тебе вчать у школі і будуть далі навчати. Світ — це зовсім не те, що ми бачимо, він інакший. Але одягнуті в одязі людські тіла ніколи не пізнають сутності світу й істину життя.

Мамка поцілували мене в чоло і тут же зійшли в човен. Лелека, жодного разу так і не повернувши голову в наш бік, підняв крила і човен сам по собі розвернувся. І так же плавно, як підплив, рушив униз по течії. Мамка стояли на повен ріст на кормі, обличчям уперед, молитовно склавши руки до губ. Десь у глибині єства хтось кричав у мені, велів бігти берегом і молити мамку повернутись назад. Але я, наче зачарований, стояв, навіть не поворухнувшись і, ледь чутно шепочучи, не то питав, не то стверджував:

— Ти мене покидаєш? Ти мене покидаєш?

А білий-білий човен із білим-білим лелекою чимдалі набирав розгін. І тут я побачив, як мамка, знемагаючи від якоїсь муки, помалу почали повертати голову назад.

— Не смійте оглядатися! — раптом закричав я.

Мамка застигли. А через хвилю всією постаттю, наче під дією страшної сили, почали знову обертатися.

— Не смійте оглядатися! — знову гукнув я.

І мамка знову завмерли. А далі знову голова їх почала повертатися. І я знову й знову криком застерігав не оглядатися і не обертатись. Так тривало до тих пір, доки човен із Кривуліни не випорхнув на стрімкіші води Латориці. Тут він помчав веселіше і набагато скоріше, і перед самим поворотом Латориці на село Старе Давидково білий лелека раптом змахнув крилами, і білий-білий човен разом із мамкою і птахом знявся понад рікою і плавно поплив у надвечірні небеса. І я бачив, як звідти, вже із високих небес Господніх, мамка весь час намагались озирнутись, аби хоч ще раз глянути на мене. Але я біг берегом і кричав у болючі небеса:

— Не смійте оглядатися! Не смійте оглядатися! Не смійте оглядатися!

І тільки через багато літ я збагнув, яка страшна сила намагалась змусити обернутись мою мамку у білому-білому човні — безмежна і ніколи не розгадана цим невдячним світом Материнська Любов, й од того мені дуже-дуже печально.

І пливе, пливе у пам'яті білий човен по Кривуліні-ріці, як сльоза по материнській щоці...

Сонце, зітхаючи й тримаючись, як старий селянин, за нароблений поперек, помалу сідало на обрій, коли я повернувся із долини Святого Івана додому на Небесі. Під хатою мирно сиділи дід Соломон, пан Фийса і розмірковували, як добре живеться на білому світі горобцям, що доїдали на дворі зерно, кинуте бабою курям. Мовляв, птиці не журяться ані жонами, ані дітьми, ані хатою, ані

начальниками, ані роботою, а поживу все собі знайдуть і без горя живуть.

— Се тому, бо за пташок Богонько журиться, — мовив дід повчально. — Він би й за нас більше дбав, коли б ми не жерли один другого.

— Фрасову вам каріку, закляті комунішти! Ану киш! — рывкнула баба на горобців, вискочивши із хати. — Не сіяти, не жати — лем по деревах мітингувати і чужое жрати! Вошливі комунішти!

Горобці фітькнули на розквітлу черешню й на весь голос, цвірінькаючи, почали сміятися із Фіскарешки. Баба тим часом винесла тарілку із соленою тюлькою, півхлібини, чвертку і поставила перед дідом і вчителем.

— Пане Фийсо, малінько задобріться комсомольцями, — показала на тюльку.

— Йой, Марько, міркуйте, што говорите, — застеріг пошепки пан учитель. — Горобців називаєте, перепрошую, комуніштами, солену тюльку, перебачаюся — комсомольцями. На мою веру, хтось учує — поплентається ви за своїм язиком до Сибіру.

— Най мені свиснуть в єдно місце, перебачаюся, пане учителю, — відповіла баба. — А што, неправда? Кругом совети, комсомольці, комунішти, а жерти — нішто!

Помітивши мене, баба зайойкала й почала допитуватись, де валандався цілий день? Їй од жури вже миші на голові почали плодитися. Я хотів не про все, а тільки дещо розказати, але раптом відчув: слова, що підпливали до вуст, завмерли у грудях, і я наче онімів. Далі якась незрима сила почала гамувати не те що мову, а й думки. Вмить страшна слабкість опанувала мною. Ледве доволікся до хати й знеможено опустився на поріг.

— Ти не чуєш, што звідаю, де швендявся цілий день? — вкотре запитувала баба.

— Де швендявся, там уже мене немає, — тільки й спромігся відповісти і притулився щокою до одвірка.

Дід, кинувши до рота останнього соленого «комсомольця», смачно чмокнув, задер голову і почав мріяти:

— Но, пане Фийсо, малінько рота засолили, гертанку промочили, а тепер би чогось і поїсти. Скажемо так, печену курку у смажених крумплях.

— А ще би свіжобуженого м'ясця, — додав пан Фийса.

— І варених реберець із молодого поросяти, натертих часничком, — підлив дід Соломон.

— А я би ще крабів і омарів до цього. Божіньку, як їх готували у будапештських ресторанах, — ковтнув смачний спогад пан Фийса.

— А на солодке — торт по-віденськи, гарячий шоколад і кремовоє мороженое, — мрійливо всміхнувся дід Соломон.

Баба Фіскарешка слухала-слухала цей дует божевільних, косячи на них нерозуміючим поглядом, а далі як гаркне:

— У вас што, чібіси* збісні, діряві желудки! Тутки випити нізашто, а ви, закляття биму, жерете, жерете і не можете остановитися!

— А ти, Марько, не ганьбися, — мовив ласкаво дід. — Присоедняяся до нас і тоже їж собі смакоту на здоровічко.

Баба розвела руками, наче щойно випадково випустила з рук птаху-щастя, і з гіркотою запитала учителя:

— Пане Фийсо, ви учений чоловік. Скажіть мені, чом ми такі жебраки?

— Знаєте, Марько, сесе довга шторія, — поправив клбаню** пан Фийса. — Але я постараюся вам розповісти дуже коротко. Є народи, які мають спільний космічеський розум. Но сесе, приміром, євреї, японці, німці, французи. Люди сих національностей, де би не були, на якій землі би не жили, они все думають лем про свою державу, свій народ, свою культуру, звичаї. І тому їм у всьому помагає Богонько! А от ми належимо до тих людей, які вічно межи собою щось ділять, гризуться, а спільне мають лем єдно — велику глупость.

— О, пане Фийсо, я з вами абсолютно не согласен! — запротестував дід Соломон.

*Лихий чоловік. **Капелюх.

— Но та я вас уважно слухаю, Мішку, — підняв зацікавлено голову пан Фийса.

— Діло в тому, што всі вмісті ми, може бути, малінько і дурнуваті. Айбо кождий сам по собі, окремо взятий — дуже і дуже розумний! От сього в других народів не було і не наблюдається, — підняв повчально вказівного пальця дід Соломон.

Саме на ці слова вийшов на небо Богонько, щоб запустити на ніч сонце у свою світлицю. Почувши роздуми діда Соломона про те, які ми кождий сам по собі великі мудреці, Всевишній почесав себе по потилиці, тихо усміхнувся і промовив сам до себе:

— Якщо на цій грішній землі ще не перевелися такі філософи, то сей народ має велике майбутнє!

І покотив Богонько у світлицю свою сонце. Його останні промені рясно посипались у долину Святого Івана. Вмить у Кривуліні мільярдами смарагдів замерехкотіли-заіскрилися води. То у хвилях ріки цвіли слова молитов монахинь, які саме о цій порі щовечора ставали на коліна над водами ріки біля монастиря.

Раптом над головою наче хтось зітхнув і почувся якийсь радісний шелест. Це із вечірніх небес опускалися зграйки білих крилатих чоловічків — крихітні анголята знову летіли прикрашувати сні сільських немовлят.

Богонько останній раз глянув на наші Небесі — тут усе було тихо й мирно.

— Но, раз спокійно на Небесі, — мовив про себе Богонько, — то і я можу спокійно йти собі спочивати.

Завершувався ще один Божий день на Землі.

ПОЛІТ СПІВОЧОГО КАМІННЯ

ПО ОБА БОКИ ЛОВАЧКИ

Минала вже десята година дня, а надворі все ще стояла така густа темінь, що її можна було відчутися навіть на дотик. Це була й не темрява, а страх, який щільно спеленав земні й небесні простори.

По людських обійстях рвалася у хлівах із прив'язі худоба і несамовито ревіла. Моторошно, наче за тисячами мерців, завивали по дворах собаки, а по лісах — вовки.

Зо страху і невідомості люди по хатах били перед іконами пристрасно поклони, покладаючись тільки на милість Божу.

Відтак небеса неспогодано прозріли бузково-голубим саявом. І на сході, замість сонця, сплигло велетенське живе око. Воно розплющилось на всю широчінь східного неба і пильно почало обдивляти простори земні. І в кожній живої істоти вмить з'явилось таке відчуття, ніби Небесне Око дивиться саме на неї. І не просто споглядає, а проникає у внутрішній світ, зазирає в кожному шпаринку свідомості, перечитує пильно думки, уважно переглядає спогади, намагаючись вивідати щось найсокровенніше, в кожній людині. Як потім зізнавалися люди, одних охоплював панічний страх, інших — невимовна радість, окремі впадали у глибоку печаль і безнадію, а декотрі завмирали в передчутті з'явлення Великого Месії, що має раз і назавжди позбавити людство вічних страждань — хвороб, голоду і жаху смерті, а наш народ від бездарних вождів і правителів.

Все завмерло і скрижаніло перед живим Оком Небесним. Час, очевидно, зупинився, бо стрілки на всіх годинниках завмерли, і жоден механізм відтак більше ніколи не завівся.

Та ось із мукачівського військового аеродрому, наче ошалілі джмелі перед грозою, знялися два винищувачі і стрімко полетіли на схід, намагаючись сягнути зіниці Ока Небесного. Тільки-но літаки шугонули через гору Ловачку, із Ока Небесного майнув тоненький, завтовшки з голку, блискучий промінь. Почувся лункий тріск, літаки вмить розлетілися на половинки. Пілоти якимось дивом встигли катапультиватися, і через хвилинку над Мукачевим одцвілими кульбабами безпорадно зависли парашути. Одна із палаючих половинок літака, сердито завиваючи, з усього розмаху бехнулась прямисінько в районний комітет партії.

Щойно літаки впали на землю, як у глибині Небесного Ока з'явилась невимовна печаль, а далі на цілий східний небокрай спливла червона сльоза. Одні бачили її у формі серця, а інші — у подоби людського обличчя, пройнятого невимовним стражданням. І в цю ж мить у Долині Святого Івана почувся тихий спів. Спершу він був схожий на далекий плач заблукалого в осінніх лісах вітру. Далі ніби затужила скрипка, в її голос вплелась могутня мелодія церковного органу. Несміливо, немов цвіркуни, озвалися цимбали. До них долучились сопілки, впевнено залунали дзвони. І вже за якусь мить, пронизуючи всьому живому кістки, по Дунайській рівнині звучала, схожа на сяйво космічного безмежжя, пісня.

Це у Долині Святого Івана починало свій політ співоче каміння. Десятками, а подеколи і сотнями літ воно, акуратно складене в невеличку гірку, дрімало собі десь у куточку долини. Але приходив час — і каміння в одну мить знімалось у повітря. Якусь хвилю застигало над землею, а далі зграєю починало перелітати з одного кінця долини в інший. Кожен камінь видавав у польоті свою неповторну мелодію, з яких врешті-решт і творилася врочиста небесна симфонія. Піднесено-тривожна і неймовірно ніжна музика, немов води повені, огортала навколишні гори і долини, будячи в людях відчуття по-

льоту і світлий сум за ними і навіки втраченими райськими часами.

Старі люди, перелякано хрестячись, завжди попереджали: свій політ співоче каміння в Долині Святого Івана завжди починає в переддень великих потрясінь, трагічних подій і довгих тривожних часів. Бо, як оповідали, співоче каміння прийшло до нас ще з біблійних часів. Саме із цієї гірки взяв колись один із каменів Давид, аби поцілити ним у Голіафа. Тому літаюче каміння в народі ще називали Давидовим камінням.

І це каміння пророче!

І наділене воно не тільки вмінням літати і співати, а й великим даром провидіння!..

І що це дійсно так, того листопадового ранку 1956 року мали змогу переконатись багато живих душ.

Щойно в Долині Святого Івана заспівало, пролітаючи над горою Ловачкою і водами ріки Кривуліни, каміння, люди почали помічати, як на їх тілах з'являються загадкові знаки. В одних на чолах засвітились хрести, в інших на грудях проступило зображення книги Нового Завіту, розкритої на сторінках Євангелія від святого Марка. Багато хто з подивом помічав на своїх руках, плечах, лицях фігури дивних звірів із пташиними головами, крилатих жінок і обриси величних споруд, які ледь-ледь проступали із загублених у часі світів. Щоправда, через декілька днів знаки зникли. А в багатьох на все життя залишилось відчуття «міченості» і якоїсь тривожної застороги.

Згряя каміння перелетіла з одного кінця долини в інший. Каменюки плавно, наче птахи, тихо приземлились і виклались в ідеальний трикутник. І спів став помаленьку стихати. Так само повільно-повільно почало танути в загадкових глибинах небес Велике Око. А на його місці знову, як і кожного ранку, зійшло й засяяло спокійне сонце.

Кожен, хто бачив Око Небесне і чув голоси співочого каміння, вже не міг заспокоїтися і позбутися передчуття часу великих потрясінь. І він довго ждати себе не

заставив. Увечері того ж дня до нас зайшов сусід, пан учитель Іштван Фийса, і з порогу видихнув: у Мадярщині почалась велика революція проти комуністи!

Ані велика мадярська революція, ані небесні і земні знамення не можуть подіяти на усталений роками розпорядок життя нашої родини. Кожен ранок, як і завжди, конче розпочинається тлумаченнями пережитих вночі снів, обстоюваннями своїх поглядів на ті чи інші явища сімейного і політичного життя. Коли вони надто різняться, починаються спогади про колишні образи, завдані одне одному матеріальні і моральні шкоди, а ще далі — паплюження честі і достоїнства, несамовиті крики, які мирно переходять у сварки, а далі у великий мордобій. Ось і зараз...

Баба Фіскарешка глянула на діда, наче на маленьке пиво у великому бокалі, і зневажливо понукнула:

— Но та вже ляпай, што там тобі снилося?

— Снилися мені, Марько, два сні, — плямкнув дідо Соломон губами, звично вмощуючись на своєму коронному місці біля печі.

— І які?

— Перший сон — ти мене покинула і вийшла заміж за свата Наполійона, а другий — што'м розбив велику корчагу самогонки.

— Ну і што ти сим хочеш уповісти? — зміряла нищівно Фіскарешка Соломона.

— У першому сні я так радувався, што мало із постелі не впав, а у другому так плакав, што ще й дотепер у грудях серце давить, — дід смачно засміявся.

— Божіньку великий, отець його на п'яну голову склепав, а я на свою дурну взяла за чоловіка, — тяжко зітхає баба, беручись за горшки.

— Йой, перебач мені, Марько... — перепрошує дідо, — сесе фігля. Ти от уповіш мені таке: што буде, якшто сниться, перебач на слові, лайно?

— Накілько я знаю, будуть гроші.

— Неправда, Марько. Якшто сниться лайно, то лайно і будеш мати, — стукає себе по чолу дід.

— Слухай, старий борсуче, а што буде, коли свербить права рука? — питає баба.

— Ото, Марько, на правду на гроші!

— А як-то ліва?

— Отутки я не шпеціалішта, не знаю, — стенає дід плечима.

— Якшто, діду, свербить ліва рука, то точно тепер дістанеш нею по голові, — замахується баба.

Я притьмом зриваюся із-за столу й схоплюю бабу за лікоть.

— Ви що, упали сідницею з дуба на їжака? — вгамовую Фіскарощку.

— А чого він радується, коли я замуж за другого виходжу? — ображено питає баба і виходить у сіни, хрюскаючи дверима.

— Діду, — обурююся я, — баба весь час вас скубає. А ви хоть раз її гепнули?

— А-а-а, Митьку, моя Марька така розумна жінчовка, што всяка рука поганьбилася би її вдарити.

— А ви дурні, што баба вас усе по голові лупить?

— Та ні. Я тоже дуже розумний. Лем у моїй голові розум часто застоюється і дрімає. А Марька таким образом своїми кулаками будить мій ум і виганяє його просвіжитися мало на люди, — стишує свій голос дід, ніби відкриваючи велику таємницю.

— Уже йдуть, водяное-неправое, — мовить незлобливо баба, входячи із сіней з баняком вареної картоплі.

І справді, на східцях чується гупання кроків, радісно верещать сінешні двері, і входить пан учитель Фийса.

— Як ся маєте, дорога Марько? — привітавшись, питає найперше бабу пан Фийса.

— Гірше, як би хотілося, айбо набагато ліпше, як би хотілось вам, дорогий сусідо, — кидає пісно баба.

На цій мові із передньої хати заходить заспаний вуйко Петро на прізвисько Черчіль.

Як тільки у Мадярщині вибухнула революція, на Закарпатті, як і в усій державі, почалася масова мобілізація чоловіків у військо.

Принесли повістку і вуйкові Петрові. Невдоволено муркотячи, він зібрався зранку і повернувся на диво спокійний аж пізно увечері, коли всі спали.

— Но та што там інтересного? — запитала тепер баба, коли всілися за сніданок.

— Та-а-а... для вас нічого такого смертельного, — взявся розливати півлітру Черчіль. — Нагнали нас, як баранів, та й по всьому.

— Мене чужі барани не интересують, — огризнулася Фіскарешка. — Ти скажи, што з тобою?

— Ну почали мене визвідовувати всяке: де служив, який розмір обуви, одежи, чи є родичі у Мадярщині.

При останньому слові пан Фийса нервово завоштузився і прокашлявся.

— Короче, сесе визвідовування мені надоїло і кажу: «Пане офіціре, не морочте мені голови: в случаї війни свисніть — Петро все дома».

Дід Соломон зойкнув і стривожено глянув у вікно.

— А тобі, старий, што треба? — спитала баба.

— Та я, небожко, журюся, а чи не возьмуть на войну і мене.

— Вам, няню, нічого боятися, — заспокоїв Черчіль. — На войну беруть молодих вояків, а ви — старий, як ворона.

— А-а-а-а... — заспівав Соломон. — Од руських всього можна чекати. В солдати мене, може, і не возьмуть, а от у генерали можуть загребти, як милого.

Вуйко од несподіванки випустив пляшку з рук, і та почала перекидуватись. Проте блискавично зреагував і встиг схопити півлітру насамкраю стола.

— О, мамко мої! — простогнав Петро, тримаючись за настрашене серце. — Уже подумав, што умру.

— Маєш правду, — мовила Фіскарешка. — Якби пляшка була впала і розбилась — тобі би точно були алілуя і вічная пам'ять.

— Я, мої золоті, думаю, нам, простим людям, боятися нічого. Якшто прийдуть наші... — подав голосок пан Фийса.

— А котрі сесе наші? — перебила баба.

— З наших я маю не лем мадярів, а й американцюв, англічан. Бо самі мадяри без них слабі. Пам'ятайте, ніні-завтра у Будапешті уже будуть американські й англійські, а може, і французькі вояки. Они точно прийдуть на поміч.

— Вашими би солодкими словами, пане вчителю, бджіл зимою кормити, — скептично мовив дід Солон. — Є такий на границі маленький, але вредний город Чоп. Руські, пам'ятаю, у 44-ім годі вже вовсю трубили, што Закарпаття освободили. А коли дійшли до Чопа, німці їм такого кола в ребра встромили, што ті аж до Ужгорода вп'ять тікали. І так майже місяць. Руські сунуться, а німці луплять. Тому, пане вчителю, у мене є такий забобон: «Не кажи гоп, доки не перескочиш Чоп!».

— Праведні завжди знайдуть дорогу, а злі будуть наказані, — мовив патетично пан Фийса. — Той хайдер* і бардак, що чиниться тепер на нашій землі, мусить бути покараний.

— Не слухайте ви лем діда, пане вчителю, — у нього завжди в голові мусить висипатися мало полови од перегрузки розумом, — втрутилася рішуче Фіскарешка. — Ви мені ліпше уповіште, як тото по-амеріцьки буде: «Панове вояки, я вам не якась шерпіндювка чи шльондра. Я жінщина вихована і вірна своєму мужу».

— А чого, Марько, сесе так вас тривожить?

— Но знаєте, як отото на війні, — сором'язливо опустила голову баба. — Вояки голодні жінського потребувають... От прийдуть сюди, до нас, а я, на мою веру, дуже тверда.

— Ти, Марько, не тверда, а вже черства, уповісти би — мало попліснявіла, — мовив з-під печі дід й одразу обхопив голову руками, чекаючи удару.

Проте Фіскарешка погордливо проігнорувала і, ніби виправдовуючись, вела далі розмову із Фийсою.

— Так, пане вчителю, я, знамо, вже не дуже кондиційна, але в якесь око ще можу впасти.

— Хіба лем у криве око, авать у нужник впадете — таку дурницю лопоните, — огризнувся вуйко Черчіль.

— Ти, водяное-неправое, не мішайся в нашу бесіду, — розсердилася баба. — Тобі було казано, но і збирайся на войну!

А потім відшукала очима мене з дідом і гаркнула:

— Война-войною, але зима точно прийде. Так што, діду, збирайтеся з Митьом на пуча.

Пуча — це висохле соняшникове бадилля, що залишається в полі після збору врожаю. Ним у нас завше розпалювали піч. Пуча хоч великого тепла не давало, але дуже швидко займалося і робило миттєву жарінь. А тоді вже піч годували дровами.

І ось погожого ранку ми вирушили з дідом по соняшникове бадилля, що тисячами списів стриміло під ерусалимськими горбами. Під ранок долиною пробігся молоденький морозець, і повітря стало свіжим і смачним, як морозиво. Я по-особливому люблю цю пізню осінню пору. Це не та рання, криклива, як базарна тітка, і розмальована, розцяцькована, як молода циганка, осінь. Це прозоро-мудра пора — із оголеними до сором'язливості деревами; із глибокими і синіми очима криниць і річок; із пахучими, як спогади про перше кохання, димами багать з опалого листя; із щемливими, як церковні пісні, сумовито-сонячними, але короткими днями. Це осінь, як мила бабуся. Із ледь печальною усмішкою, але добрим серцем і зморшкуватим, дуже привітним і рідним, лицем.

— Попозерай лем ген туди, уверх, — увірвався в мої розмірняння голос діда Соломона.

Я притьмом підняв голову — з боку Чопа в осінній голубизні пливла у небі величезна біла куля. Вона ставала все ближчою, і вже було видно, як із невеликої корзини,

причепленої до кулі, розлітались навсебіч аркуші паперу. Один з них прямо на льоту встиг зловити дід Соломон. Це була видрукувана угорською мовою листівка. В ній мадярські повстанці закликали поневолені советською імперією народи до боротьби і просили помочі.

— Но та я вам, неборята, чим поможу? — сокрушався дід, прочитавши листівку.

Я ж пильно спостерігав за кулею і не міг надивуватись білими, як голуби, аркушами паперу. Раптом пролунав постріл, куля вибухнула і, безпомічно крутячись, упала за декілька метрів. Зачаївши від несподіванки дихання, ми завмерли: коли б не загаялись, дивлячись у небеса, куля достеменно втеліжила би когось із нас по голові.

Цікавість перемогла — ми потихеньку наближались до місця падіння. Куля була із прогумованої матерії, а корзина виявилась хитромудрим алюмінієвим ящиком, із якого автоматично випорхували листівки. За якусь хвилину на землі вже лежав їх стосик. На цьому, видно, листівки закінчилися. Проте механічний пристрій продовжував працювати і весь час сердито клацав. Соломон присів біля апарату, од здивування висолопив язика й отетеріло булькав очима. Врешті прийшов до себе і, все ще тамуючи дихання, нахилився до самого отвору, з якого перед тим випорхували листівки. Важко сказати, що в цю мить творилось у макітрі діда. Очевидно, він подумав, що в ящику хтось схований із живих, бо, позлодійськи оглянувшись, із усього розмаху, од щирого серця промовив у металеву дірку ящика «всесвітню таємницю»:

— Ми тутки із Митьом прийшли малінько пуча збирати. Баба нас, фрасову їй каріку, послала.

І таким поглядом глянув навколо, наче після його одкровення мав початися Страшний суд. А переконавшись, що його велика таємниця не спричинила апокаліпсису, продовжив говорити у дірку:

— Но пак, люди добрі, чим вам поможу? Хіба вас десь спрячу? Бо тутки куди не глянеш — усюди большевики.

На мою веру, саранча і та не так скоро плодиться, як ті комунішти. А ще ліпше, раджу я вам, неборятка, тікати відси, бо за ті слова, што надрукувалисьте у листовках, безпекаші вас, як зелені парадички, у бочки засолять.

І мав Соломон велику правду. У цю хвилину знову пролунав постріл, і від Мукачева у наш бік мчав військовий «бобик» «козлик». Він і направду стрибав полем від купини до купини, наче веселий цапик. Не встигла машина зупинитись, як із кузова вистрибнули двоє військових і притьмом підбігли до нас.

— Ми тутки із Митьком малінько пуча збираємо. Нас баба, фрасову їй каріку, заставила, — вдруге за день відкрив страшну таємницю дід Соломон, швидко дибаючи назустріч військовим.

Бідний Соломон мав таке перелякане лице, наче його зловили в чужому курнику із міхом крадених несучок.

— Ви откуда здесь взяліся? — запитав суворо військовий в офіцерській формі.

— Ми, панику, з Небесі, пуча тутки збираємо, — догідливо вклонився дід.

— Што? Што? Ви с неба упали вместе з вражим апаратом? — здивувався офіцер.

— Ні! Ні! Ні! — відчайдушно заколотив руками Соломон. — Небесі — се присілок, он там, під горою. А з неба упала якась вредна мантафунія. І нам тоже вона дуже противна, — кивнув у бік апарату, що і далі собі клацав.

— Єфремов, посмотри внімательно, не замініровано лі, і несі к машині! — дав вказівку старший.

— Вообще, дед, давай договорімся — ти нічево не відел і не слишал. А еслі што услышіш, у тебя і у всей твоей фамилії будут большіе неприятности, — похитав багатообіцяюче офіцер.

— Пане офіціре, майте розум! — заволав дід. — Та я не лем сліпий і глухий, а ще й дурний. Ану ж лем, зазвідайте нашого Митька, — кивнув на мене. — Най вам скаже дітвак, мене всю жизнь даже баба називає сліпим

кротом, глухим биком і дурним цапом. Я што увиджу і учую — нараз у мені вмирає! Із мене і кліщами слова не витягнеш.

— Ну... ну... смотрі, єдрі твою налево, — попереджувально помахав офіцер. — А то ми тебе єщо і пособнічєство контрреволюції пріпішем...

За кілька хвилин апарат завантажили в «козлика». Коли військові скочили в машину, дід благально попросив:

— Пане офіціре, спадьте на ласку, маю до вас велику просьбу.

— Давай, говорі.

— Коли будете там розбиратися із, як тото, із тими, што впали з неба, — дід глянув на апарат, — знайте, я з ними не мав ніякої бесіди. Якшто будуть штось казати, што я комусь сочувував, а когось обляяв — то всьо вражєська пропаганда. Ви зазвідайте мою бабу, а она вже доповість, што я так люблю советську власть, што даже на самогонку не проміняю.

Останні слова офіцер, певне, не почув, бо тільки Соломон почав кликати у свідки бабу Фіскарошку, машина сердито рывкнула і помчала до Мукачева.

Від пережитого Соломон аж спітнів. Сів собі на купу соняшникового бадилля, довго мовчав у роздумах, а потім чи то до мене, чи то до себе поскаржився:

— От, неборику, так і жиємо — не то на чужій, не то на своїй землі. А ще ліпше сказати — жиєме на дивній землі: сонце зустрічаєш під одними прапорами, а проводжаєш уже під іншими. Монголи, татари, мадяри, австрійці, німці, румуни, чехи, тепер руські — усі перли і пруть сюди! А ти у своїй хижі ще й мусиш перед кожним виправдовуватись, чому служив попередньому панові.

Соломон тяжко зітхнув, піднявся, почав готувати в'язанки бадилля, але рот йому і далі не закривався.

— Бідна наша земля, але, видати, дуже смачна, бо ріжуть її пани всю історію, ріжуть, ріжуть скибочками і ніяк не наситяться, скисли би, як крумплі підбивані.

Відтак Соломон поманив мене до себе, зачерпнув з-під ніг жменю землі і мовив.

— Но позерай, хлопе, земля як земля. Як і всюди, нормальна земля.

Але тут раптом підніс жменю до рота, спробував грудочку землі на смак і, пожувавши, роздумливо сказав:

— Так-то воно, неборику, так. Земля як земля, але знаєш, хлопику, наша земля намного майсолодша, як у чужих світах.

Весь навколишній світ — і прижухлі небеса, й опечалена Долина Святого Івана, і скорботні ліси, і враз здрібнілі гори, і безнадійні води у річці Кривуліні — все якось притомилось, почало дрімати і забуватись осіннім сном. Тільки одне дерево на самій верхівці гори Ловачки гордо знехтувало законами природи і, наче божевільне, зеленіло пишними кронами, осяваючи придунайську рівнину м'яким, срібно-заспокійливим і теплим саявом. Це була яблуня із біблійним іменем Єва.

Як і все, що народилося, існувало, жило на наших Небесі, Єва теж мала свою незвичну історію, біографію і непередбачуваний, неординарно-колоритний характер.

Ніхто з місцевих достеменно не відав, скільки нашої Єві літ. Оповідали, що посадив її на самій маківці Ловачки святий Іван. Він з'явився на наших Небесі тисячу літ тому, заснував тут поселення. А собі за помешкання обрав одну із печер під горою Ловачкою неподалік того місця, де мукачівський монастир.

Святий Іван у миру був могутнім підкарпатурським князем Іоанном Драгобратом. Це були часи правління на Підкарпатській Русі князя Лаборця. Родинне гніздо князі Драгобрати звили на горі Любиці — між теперішнім Перечином і Березним, — яка славилася своїми дивами. Найвідоміше з них — День Осяяння. Раз у рік, на Різдво Пресвятої Богородиці, із чистого-пречистого неба рівно ополудні — і тільки над горою Любицею — починав іти дощ. Він був світло-блискучим, як краплини

живого срібла. І той, хто встигав наповнити чистонебним дощем пригоршні й омийти ним очі, починав ясно бачити вночі — набагато краще, аніж удень. Право омивання очей мала тільки княжа родина і її воїни. Тому і славився князь Драгобрат на весь слов'янський світ зіркими лучниками-стрільцями. Їх у Карпатах називали нічними беркутами. Кожен такий воїн міг спокійно в найгустішій темряві вцілити птахів в око.

Коли війська короля угрів Арпада зупинилися під теперішнім Ужгородом, готуючись до його штурму, князь Лаборець звернувся за поміччю до Іоанна Драгобрата. Перед початком битви, — а точніше із ночі на 20 червня 896 року, — князь Іоанн мав непомітно зі своїм загonom лучників підійти у темряві до ординського табору. Далі розташуватися на одному із пагорбів навпроти шатра Арпада і тут завмерти. Тим часом один із загонів князя Лаборця мав серед ночі увірватися у ворожий стан, наробити переполоху і швидко втекти. На гамір і крики із своїх шатрів повибігали б Арпад і його воєначальники. І в цю ж мить мали продемонструвати своє вміння нічні беркути князя Іоанна Драгобрата: у цілковитій темряві їм належало своїми стрілами знищити всю ординську знать, в тім числі і короля Арпада. Обезголовлене військо угрів, за задумом князя Лаборця, вже до ранку мало в паніці тікати від стін Уж-града.

Спочатку все йшло, як і задумувалось. Після заходу сонця, під покровом перших сутінків, загін зіркооких лучників на чолі з князем покинув маєток Драгобратів. Та посеред дороги, минаючи замок княжни Міловиці, серце Іоанна охопила страшна туга. Міловиця була його коханкою. Він глянув звіддалека на освітлені вікна замку, і прийшло гірке усвідомлення — князь Іоанн більше ніколи не побачить цих вогнів і не впаде у пристрасні обійми коханки. Хоча б ще на мить! Якесь безумство найшло на Іоанна. Він зненацька дав наказ війську зупинитись і дочекатися його. Тільки на хвилинку. Глянути. Востаннє обійняти і попрощатись.

Різко повернув коня і погнав до маєтку Міловиці, прозваної за вогненно-руде волосся Златою Дівою.

— Я тільки на мить. Єдину і останню мить, — шепотів князь, поринаючи у вир пристрастей, у божевільне шаленство золотого волосся коханки.

А Злата Діва палко обнімала Іоанна і весь час просила:

— Ще хвилинку, ще хвилинку, — і підливала князеві в кубок замороженого вина, доки той не затих.

Злата Діва давно таїла злобу на князя Лаборця через насильницьки захоплені ним землі в її Ужанській долині. Вона ревно жадала його смерті, і цей час настав.

Іоанн прокинувся від перших променів сонця, якусь мить витрушував із голови дурман, а далі схопився, заревів і кинувся до свого війська — воно терпляче, як і наказав князь, дочікувалось його біля ріки Уж.

Коли Драгобрат і лучники домчали до Уж-града, все було скінчено: воїни Лаборця лежали порубаними під стінами і на валах замку. А сам князь із нечисленною дружиною пробував утекти. Але вогнеокі воїни Арпада на прудких конях нагнали Лаборця біля ріки Свіржави і вбили. З тих пір древня річка Свіржава, що тече у Східній Словаччині, йменується Лабіркою.

Спустошений, знищений повернувся князь Іоанн Драгобрат на гору Любицю. Біля воріт його чекала мати — княгиня Власта, відома у краї провидиця.

— Стій! — вийшла перед сином княгиня і схопила за вуздечку його коня.

— Мамо!

— Мовчи! — обірвала на слові сина. — Я все знаю. Ти зганьбив честь роду. Ти накликав на нього прокляття!

— Мамо, це все любов. Мене підвела любов.

— Раз тебе підвела любов, то вона водитиме тебе по сьому світу тисячу років, — суворо мовила княгиня. — Там, під Уж-градом, через твоє безглуздя полягла тисяча воїнів. І тепер будеш кожного з них відмолювати по цілому року. І так буде тисячу років. І тільки тоді спокутуєш тяжкий гріх, коли перейдеш босоніж через ріку,

не замочивши у ній ноги. Ось тоді, коли ти очистишся од гріхів так, що й вода тебе триматиме, ось тоді тебе і приймуть на небеса.

Уперше в житті князь покійно опустив голову і лише спитав тихо:

— А де та ріка, яку я маю перейти, не торкнувшись води ногами?

— Тобі буде дано в путі знамення, — мовила суворим голосом мати-княгиня. — І там, де воно з'явиться, ти посадиш оце дерево, — простягнула саджанець. — Воно так само гірше і молитиметься з тобою.

Наступного дня князь, навантаживши пожитки на візок, упрягся в нього з дружиною і двома дітьми й покинув родинне гніздо. Щойно вийшли за ворота, як почувся тривожний гул: Любиця, в'єдно із княжими хоромами, стала вростати в землю. А вже за кілька хвилин на місці гори, де щороку творилися дивовижі, наче зелені морські хвилі, утворилася рівнина, схожа на простягнуту за милостинею долоню.

Обернувся князь, тяжко застогнав, але змовчав і рушив, упряжений у візок.

Наступного дня Іоанн минав маєток Златої Діви. Як не пересилював себе, але не зміг — і зупинився. Зболеними очима глянув на замок коханки. Саме сходило сонце, і легкі, веселі хмаринки, освітлені молодими соковитими променями, кучерявились, грали золотом над замком і звисали пишними павісами пахучого, бентежного і хмільного волосся Златої Діви.

Обернувся князь, тяжко застогнав, упав на коліна і вперше та востаннє в житті гірко заплакав.

Ще кілька днів тяжко брів лісовим бездоріжжям князь із родиною, доки не вийшов до витоків Дунайської рівнини — околиць теперішнього Мукачева. І тут побачив, як із небес на маківку гори Ловачки опускається величезне сяюче коло. І в тому саяві постала дивовижної краси, з обличчям, сповненим великої туги і глибокого милосердя, жінка. Вона простягнула перед собою руки, і вся

Дунайська рівнина — від Ловачки аж до Балкан — наповнилась незвіданими пахощами, що огортали кожну живу душу умиротворенням і великим жаданням до життя.

Князь зачаровано дивився на гору, а потім глянув праворуч і побачив: йому всміхалися добродушні води ріки Кривуліни. І зрозумів тоді Іоанн — це саме те місце, де йому спокутувати гріхи і чекати прощення од небес.

Того ж таки дня на вершині гори Ловачки, на тому місці, де з'явилась сяюча жінка, князь посадив молоденьке деревце. Сім'ї наказав розташуватися біля підніжжя гори, де тепер наші Небесі, а сам оселився в печері й поринув у глибокі молитви.

Рівно через сто років на вході у печеру постав Ангел із вісткою: за пристрасні молитви, щире покаяння і гарячу віру Іоанна прощено і небеса готові його прийняти. Але замість очікуваної радості Великий Відлюдник глибоко задумався. А далі, жодного слова не промовивши, пройшов повз Ангела і подався до ріки. Тут скинув постולי і ступив на воду. Диво дивовижне: води тримали його на собі. Іоанн навіть ступні ніг не замочив. Але тільки зробив два кроки, як води розступилися, хвилі вмиль обняли князя Іоанна, і він пішов на дно.

— Не гідний я ще великого милосердя небес, — мовив тихо Ангелові, впливши на берег.

І знову подався до печери. І ще глибше поринув у молитви, випрошуючи собі прощення за загублену з його вини тисячу душ.

Знову рівно через сто років явився Ангел із вісткою про помилування небесами. Знову князь пішов до ріки і на води ступив. На цей раз пройшов по гладіні чотири кроки. І знову хвилі ковтнули його. І знову у великій печалі повідав Ангелові Іоанн:

— Не гідний єсьм ще небесної ласки.

І повернувся до печери.

За цей час уже давно повмирали князева дружина, його діти, онуки, правнуки... Мінялися покоління за поколіннями, а Іоанн смиренно спокутував свій гріх.

Тільки інколи ночами він ставав на виході з печери, сумними очима дивився на освітлені вікна людських осель, прислухався до голосів. І тоді серце його починало пульсувати лунко й бентежно, як криниця у древній печері...

І третій раз через три сотні років осяяв Ангел помешкання Великого Відлюдника. І все повторилося. Тільки на цей раз Іоанн пройшов понад водами уже втричі більше. І знову князь відмовився від ласки небес, продовжуючи відмолювати кожного із тисячі воїнів.

Більше Ангел не являвся до печери.

Своїми молитвами Іоанн не тільки спокутував власну провину, а й захищав навколишні села і поля від стихійних лих, градобоїв, повеней, а людей і худобу від хвороб, пошестей і мору. Через це в народі Іоанна охрестили святим Іваном, а долину, через яку він кожні сто років ішов до ріки Кривуліни, нарекли Долиною Святого Івана.

Навантажені величезними в'язанками пуча, ми ледве вилізли на Небесі. Скинули під хлівом, полегшено зітхнули. Дід штовхнув мене ліктем й показав рукою за стодолу. Там, ховаючись за стіг сіна, баба Фіскарешка злодійкувато підглядала у двір пана Фийси.

— Марько, там што — безплатне кіно продають? — цікавився дід.

Баба притиснула до вуст перст, поманила до себе і, якомсь по-дитячому ошасливлена, показала на обійстя пана вчителя. Від побаченого аж гикнули. Подвір'ям, карбуючи чітко крок, марширував гусарський полковник у розшитій золотом формі, високих шкіряних чоботях із дзвінками шпорами, довгою шаблею у срібній піхві при лівому боці — цей вояк ніби явився із дитячого сну або Різдвяної казки. Він гордо, дивлячись тільки в небеса, марширував, віддаючи собі команди по-угорськи: «Еть-кетів...еть-кетів...еть-кетів» (раз-два...раз-два...раз-два...). Ми з дідом витрішкувато переглянулися.

— Не випулуйтеся так, — пошепки сказала баба. — Хіба не видите, наші небожатко паночко Фийса готуються зустрічати своїх соплеменників.

І справді, ніхто б у цю мить не впізнав, не повірив, що цей стрункий, вишколений, меткий, неймовірно красивий гусар — наш бідний сусіда, згорьований, причавлений життям старий учитель пан Фийса.

Дід штовхнув ліктем бабу і німо кивнув головою. Баба сердито зиркнула і знову зціпила уста пальцем — мовчить і дивиться. А бойовий гусар і далі, віддаючи команди сам собі, чітко марширував, закинувши гордо голову уверх. Бачилося, він демонстрував військовий вишкіл перед своїми давно полеглими бойовими побратимами. Вони в цю мить стояли струнко на островах осінніх хмар у небесах і звідти, з височінь Господніх, милувалися своїм живим командиром. Видно, стомившись, гусарський полковник зупинився, зняв високу шапку із пишним пером райського птаха, поклав у зігнуту лівицю. Став на праве коліно і, опустивши покійно голову до землі, чітко промовив:

— Це я, ваше імператорське величентство! Простіть мене, що залишився живим! Що не вмер у глибоких водах Дунаю. Що не розбився в альпійських прірвах. Що не влюбилась в мене жодна куля на полях кровопролиття. Всі мої уже давно стоять перед брамою Господньою, а я? Простіть, що вижив! Але, Ваше імператорське величентство, не судіть тяжко, бо вижити мені у сьому земному аду було набагато більший подвиг перед Господом, аніж покласти за Вас голову на бранному полі.

Тут гусарський полковник умовк, наче його бесіду на решті таки перервала куля з далекої війни. Плечі здригнулися і великомученик-гусар опустив покійно голову. У цю мить над хатою пана Фийси завис сяючий острів. Із великої білої хмари, немов із Різдвяної сніговійниці, вийшов імператор Ференц Йовжка. По білих пухнастих східцях спустився у двір нашого сусіди. Імператор був зодягнений у довгу білу одягу, схожу на грецьку туніку, і з сяючою короною на голові.

— Простіть мені, мій імператоре, що я лишився живим і не прийняв достойної смерті, — знову тихо промовив гусарський полковник, не підводячи голови.

Імператор Ференц Йовжка підійшов повільно до старого гусара, щось заспокоїливо сказав, утішив... А далі тепло, по-батьківськи погладив свого вірного воїна по сивій, покірно схилений, але нескореній голові.

З усього видно, його Величність був гордий за свого вірнопідданого, бо й справді, померти на полі бранному — це не такий вже й великий героїзм. А ось вижити на понівеченому полі житейському — це справжній подвиг, гідний великих воїнів.

Бурхливі події в Угорщині увірвалися і до нашої хати й теж вчинили революційний переворот. Велика політиканська і громадська активістка баба Фіскарешка хутко познімала зі стін руських вождів Леніна, Сталіна і Хрущова, занесла у свою потаємну комірчину, привалила порожніми мішками і всяким іншим непотрібом. Натомість зі схованки витягла портрети угорського регента Міклоша Горті, австрійського імператора Йовжку Ференца, хотіла в їх компаню і Гітлера втулити. Проте Йовжка Ференц, почувши про таке сусідство, перелякано заверещав, наче котяра, якому дверима хвіст защемили. А адмірал Горті скривився, ніби замість помаранчі йому в пельку всунули гнилого помідора. Далі щось таке сказав по-угорськи, що баба відтак цілий тиждень не могла перекласти на нашу бесіду, і від того в неї дуже розболівся зуб мудрості. До слова, у Фіскарешки вуйко Гітлер ніколи не викликав позитивних емоцій, тому фюрера знову засунула за бочку з капустою.

А ось портрети двох перших витерла вогкою ганчіркою, вставила у старовинні позолочені рами і вивісила на видному місці в хаті. Коли нові-старі вожді зручно вместилися на стіні, баба Фіскарешка виструнчилась перед Міклошом Горті, скинула вперед руку і гаркнула чомусь по-російськи: «Готова к труду й обороне!».

Не встигла нарадуватися новим фюрерам, як на дворі загупало, хатою затрусило, і в кімнату, наче у переповнений автобус, втиснулась Пірошка-нейні* — дідова молодша сестра. Насправді її звали Іриною, але відколи вийшла заміж в угорське село Баркасово, перейменувалась у Пірошку, що по-українськи означає «Червона шапочка». Звісно, Червоній шапочці до Пірошки було, як бідній польовій мишці до гори Ловачки. Нагадувала дідова сестричка гриб-порохнявку з доісторичних часів чи коровиську на останньому місяці тільності. До того ж Пірошка була червонощокаста, з грубим і протяжним голосищем. У протигагу своїй безмірній тілесній масі, дідова сестра була надто рухливою, швидкою на бесіду, а ще й генераторкою усяких ідей, особливо безглуздох. Кілька років тому Пірошка втовкла собі в голову, що дідо Соломон винен їй частку батьківського майна.

— Відріж собі шмат хати, вирви кілька дерев, начерпай води з колодязя, звали все на плечі та й неси у Баркасово — ти, нівроку, подужаєш, — порадив мудро дід Соломон.

Пірошка від такої майнової долі навідріз відмовилась — вона зажадала виплату грошима.

— Щас... Зачим слово, то й готово, — радісно розвів руками дід. — Сяду на свої яйця, заквочу і висиджу тобі золоті талярі.

Пірошка була невгамовною: майже кожного тижня валяндалась із Баркасова до нас на Небесі й виплакувала свою майнову долю. При цьому з'їдала все, що було в горшках, і випивала до краплини гірке, кисле і солодке. Баба з жахом підрахувала, коли Пірошка і далі з такою любов'ю навідуватиме нас, пожираючи їстівні припаси, нам треба спалити обійстя і чимскоріше тікати в глухі ліси. Адже кожен візит дорогої сестрички нам коштував щонайменше одного набігу монголо-татарської орди. Однак, як мовлять, Богонько нас милував.

...Якось Пірошка навідалась за ясиром того дня, коли ми відпустили душу з нашої свині. Добра чверть льохи

*Тітка.

одразу була спожита дорогою гостею. Іншу чвертину розчленували і розклали, щедро засоливши, у горшки. А половину туші віднесли в літню кухоньку і простелили на чисту скатертину на ліжку. Цю половину належало презентувати мукачівській тітці Моргіті, бо вона свого часу купила поросятко і постійно забезпечувала кормами.

І тут Пірошці-нейні дуркнуло в макітру залишитись у нас ночувати. Скоро он ніч, а вона, сигінятко, на ноги слабувата, а випила чимало і хтозна-що може статися з бідною родачкою в дорозі. Їй постелили в задній кімнаті, а ми всі з'юрилися в передній. Вночі бабі Фіскарошці стало нестерпно парко. І було від чого: цілий день тут варилося, топився смалець, парилися гурки. Та й дід Соломон не давав склепити ока — безугавно хропів. Не те що хропів, а надривисто деренчав, як трактор, якого намагаються завести, а той люто огризается. Не витерпіла Фіскарошка і тихенько далася на двір у літню кухню. Натужившись, зняла свинську тушу з ліжка і переклала на дерев'яний стіл. Сама ж лягла у постіль і, не знімаючи простирадла, заснула щасливо сном праведника.

Тим часом Пірошка-нейні, дочекавшись півночі, коли всі наші спали, тихенько пробралась через сіни у двір і зайшла в літню кухню. Вона не знала, що на ліжку замість свинської туші лежать наші небожатко баба і з цікавістю дивляться дванадцяту серію сну. Не довго думаючи, Пірошка-нейні в потемках згребла бабу в простирадло, закинула за плечі і щодуху рванула навтьоки.

У ту мить, коли Пірошка замість свинської туші згребла Фіскарошку в простирадло і кинула за спину, бабі снилось, що падала з груші дідові на голову. Отож, коли нею струснуло, Фіскарошка сприйняла це за належне. Та коли Пірошка-нейні почала давати драла і бабою загепало, як на дикому мустангові, Фіскарошка зрозуміла, що сон щось затягся, пора би вже й прокидатися. Пробудження додаło жаху — її хтось запхав у мішок, викрав і тепер шалено тікає. Бабі наразі одняло мову. Вона заціпеніла зо страху. «Советська безпека!.. советська безпека!.. советська

безпека!» — раптом шугануло блискавкою і почало, немов колеса поїзда, ритмічно стугоніти в скронях. Фіскарощка багато начулася, як безпекаші серед ночі забирали людей, і ті більше ніколи не поверталися. Жах ще більше сплеснув під серцем, і баба, задихаючись у простирадлі, почала гамселити викрадача кулаками по спині.

Удари, видно, додавали викрадачеві тільки духу, бо тікав він із Фіскарощкою чимдалі, тим дужче. І коли баба вчергове попрощалася зі світом білим, злодій враз зупинився, бехнув ношею об землю і, тяжко дихаючи, присів. Баба тихенько висунула голову, вилізла із простирадла. Велетенська постава, схожа на стіг сіна, сиділа спиною до неї і відхекувалася. Баба обережно роззирнулася і зрозуміла: Небесі далеко позаду, а вона на березі Кривуліни: «Будуть топити, — знову обпекло думкою. — Це ж точно безпекаші!»

І аби якось задобрити безпеку, Фіскарощці нічого мудрішого не прийшло в голову, як стати струнко і на весь голос крикнути: «Учення марксiзма-ленiнiзма живiйот i перемагає!» Ефект був вражаючим. Постать притьмом здригнулася від страху, подалася вся вперед і бехнулася у води Кривуліни.

— Гойте, люди, спасайте! Топлюся! — пролунав, як із ста бочок, на всю ніч гучний голос Пірошки-нейні.

З тих пір — а це вже пройшло більше двох років — дідова сестра в нас не з'являлася. А нині, видно, революційні вітри подіяли і на неї.

— Слава Ісусу, — прогуділа Пірошка, навзгінці переходячи через поріг.

— Навіки слава, — відповіла баба на привітання й тут же їдко додала. — Можна би вже, паніко, й ноги вам попелом посипати — давненько в нас не були.

— Ой, і не кажи, дорога невістко. Рада би душа, та ноги болять, — почала гладитись по товстелезних, як дуби, стегнах Пірошка.

— Та не кажіть, — сплеснула руками Фіскарощка. — Коли тікалисьте зі мною, я того і не помітила. Най вам

буде нівроку, як молода лошиця. А коли'сьте бехнулися у ріку, то думала'м, што почнеться Ноїв потоп.

Пірошка-нейні зле очиськами лупнула, проте вдала, що не дотямила, про що баба, і почала зовсім з іншої новти:

— Дуже переживаю за вас, Марько, і за братця Мішка. Не глухі'сьте — чуєте, що у світі чиниться. Не ниська-за-втра мадяри й американтоші будуть тутки.

— А ми што, мадярам межу переорали, а од амерічан кури з дідом крали?

— От-от, Марько, про межу я й хочу казати, — закотила очі Пірошка, наче чекала підказки зі стелі. — Народ пам'ятає, як ви із Мішком у комуністи поступали, як колгоз робили. То все лежить на олівцеві, штось і вам сесе припам'ятається. А мадяри сього не простять. Чірк-чірік і ауфідерзеєн, — повела пальцем по шиї Пірошка.

На якусь мить баба геть розгубилася і відчула, як неприємні дрижаки підступають до грудей, породжують під серцем страх. Так тривало всього десятків секунд. Фіскарешка стріпонула собою, як качка, коли випірне з води, і, як завше бувало в скрутні хвилини, дух її спалахнув.

— Слухай, гурко надута, із якої гузиці ти викукнула така розумна? — мовила Фіскарешка, грізно підходячи до Пірошки.

— Я вам, дорогі родаки, лем добра желаю, — підняла руки Пірошка. — Я про те... от ви заплатите гроші... мені заплатите за мою долю майна. І ми з моїм Яношом замовимо перед мадярами за вас слівце. Ого! — тут Пірошка аж припіднялася і гордо губу закотила. — Ви не знаєте, як люди честують мого Яноша. Як лем наші прийдуть, його точно біровом* зроблять, а може і над цілим районом начальником покладуть. І ми можемо вас, як заблудлих овець, спасти од мотуза на шиї.

— Як у нас кажуть, раз красно дякую, доки не заріжеме паця, а там дальше увидиме, — мовила саркастично Фіскарешка. — Лем авби не вийшло задом наперед і нам пак прийдеться спасати вас.

*Староста села.

Пірошка смачно гикнула.

— Ой, торгуєш рано зубами. Почекай, бо ще роса не висохла.

І баба подалася у свою потаємну комірчину, а звідти занесла до хати щось важеньке, загорнуте у мішковину. Поставила на стіл, розгорнула... І Пірошка побачила металевий ящик із зібраною антеною і навушниками. Це була німецька рація. Її дід Соломон ще в 1944 році зняв із підбитої німецької бронемашини — в газдівстві все пригодиться. Десяток років рація кіптюжилась серед бабиних скарбів у секретній комірчині, і ніхто про неї не згадував. Але як пригодилось тепер!

— Ви што мені тикаєте усякими фінтіфлюшками? — контрабасом озвалась Пірошка.

— А ти хоч знаєш, што сесе означає?

— Та мені най буде і цісарський чобіт, — огризнулась Пірошка.

— Ти, небого, не далеко втікла, — погодилась баба. — Це напrawdę цісарський подарок. І лишили нам його великі люди із-за границі, коли війна кінчалась, і руські сюди заходили. Сесе є шпійонський передавач.

— Та йдіть ви, Марьо, до мари, — сахнулась перелякано Пірошка. — Таке скажете, што челядині роги на чолі виростуть.

— Небого, тримайся за чоло, бо дальше скажу, ще більше. Так от, ті великі люди із-за границі лишили нас тутки, на Небесі, в секреті, авби'сьмо робили з дідом шпійонами на амерічан і на англічан.

Пірошці от почутого потьмарилося в очах — кілька разів стріпонула головою і застигла із нажаханим обличчям.

— І ви... в..в...ви... чинили так? — промимрила.

— Ще й як! Всьо, што тутки робилося, ми нараз передавали за границу, — мовила спокійно Фіскарешка. — А того, што ми з дідом записувалися в комунішти, то нам спеціально наказали із-за границі:

— І ви не боялися?

— А чого боятись? От, коли хочеш, позерай...

Фіскарощка хутко вийняла антену, натягла на голову навушники, задля більшого ефекту щось покрутила на-строювачем, повертіла якісь регулятори. Далі прокашлялась, взяла до рук мікрофон і твердо повела:

— Товаріщ Черчіль, ви мене добре чуєте?! Так, сесе на зв'язі... ви уже упознали хто?.. Дякую, маємося дуже файно. Доповідаю, що вшито держимо із дідом під контролем. Як і договорювалися із Вами, товаріщ Черчіль, скоро розоб'ємо комунішту в Мадярщині, потому виженемо їх із Закарпаття і чекаємо вас на гостину. Маємо вам много про що розказати, бо туйки є деякі люди, што нам з дідом дуже жизнь портять і мішають шпійонити на вас. Но даюся цілювати, і на сьому будьте здорові, хенде хох і ауфідерзеєн!

Баба поважно зняла навушники, зібгала антену й, обернувшись до Пірошки, ніби між іншим, додала:

— Із амеріцьким президентом зв'язь буду мати пізніше... вечером.

Пірошка-нейні, побачивши і почувши, що демонструвала баба, геть отетеріла і тільки лупала очиськами, шукаючи захисту й розради. За ті кілька хвилин, доки Фіскарощка була на «шпійонському зв'язку» із Черчілем, вона на літ двадцять постаріла і на очах здрібніла, схуднувши на добрих півцентнера.

— Та пак, Марько, ангели би з вами говорили, а кого то ви мали на язичку, што вам із дідом жизнь портять і мішають шпійонити? — запитала вже тоненьким голосочком Пірошка.

— Знамо кого, — мовила, діловито складаючи шпійонське причаландя, баба. — Знамо, што тебе. То, што ти хотіла украсти мене.

— На мою веру! — упала на коліна Пірошка. — Я перепутала тебе, Марько, із свинею...

— То зарахуєся тобі як покушення на жизнь тайного лица при ісполненні ним секретних порученій, — вела своєї Фіскарощка.

Кількаразове перебування баби в буцегарні підкувало її, бо сипала такими термінами, що навіть бувалі зеки подивовано ворушили вухами.

— А по-друге, ти нам грозиш колгозами. А хто на первомайські ніс у Мукачеві на демонстрації бородатого Маркса, а на октяберські — Леніна? Хіба не твій Янош? Аби'м лем так ясне сонечко виділа, як на власні очі не бачила! Хто він у тебе? Ветврач, маржинський дохтор, бикам і кнурам яйця вирізує? Но, як прийдуть наші, позерай, авби і йому яйця не відтяли, а тобі шмондю не підстригли.

Фіскарощка, розпашівши, біла себе в груди і чимдалі ставала втіленням неминучої кари і торжеством світової справедливості.

— Марько, Йсусик з вами, а доля стелиться під ногами, — хутко почала одягатись Пірошка. — Та я ліпше писком оріхи буду товчи, як про вас десь недобре слово... Будьте здорові!

Пірошка рвонула до дверей, але в останню хвилину глянула на стіну і, побачивши портрет імператора Ференца Йовжки, забула пригнутися і з усього розмаху влупилась головою об одвірок. Бідна Пірошка тільки встигла зойкнути і, навіть не оговтавшись, вирвалась на двір і пустила з усіх сил ноги на волю.

Баба Фіскарощка, сховавши «шпійонське» причандалля в комірчині, зайшла в хату. Знову виструнчилась перед портретом адмірала Горті, підняла руку в піонерському вітанні і рявкнула: «Готова к труду і обороне!».

Надалі ж хутко понишпорила в шухляді стола і вийняла зібганий папірець. Це була довідка про те, що Фіскарощка два тижні черговий раз відсиділа в мукачівській тюрмі. Наче дорогоцінну реліквію, розгорнула її, ніжно розгладила і вклала в рамку поруч портрета адмірала Горті.

— Я тоже великомучениця і жертва совєтської влас-ті, — прокоментувала свій вчинок Фіскарощка.

До мукачівської буцегарні кілька місяців тому бабу завів великий талант до поетичного слова. Річ у тім, що

мукачівська партійна газета «Прапор перемоги» оголосила конкурс віршів про разючі переміни, які сталися за літа совєтської власті на Закарпатті. Переможцю обіцяли винагороду — сто рублів і путівку в піонерський табір «Синяк». У нашого чоловіка, коли запахне поживою, притьмом вибухають такі таланти, що й древні мудреці повмирали би із заздрощів. Тим більше, Фіскарешку тому так прозвали — красномовною ораторкою, — бо завше славилась смачною бесідою, а в напливі піднесення могла, як молотарка, безугавно сипати цілі промови віршами. Аж тут таке щастя, та ще й за товсті гроші й путівку в піонертанір. Того ж вечора був народжений поетичний шедевр «Переміни у три зміни».

Усе те писалося-рихтувалося увечері, коли на мене почала нещадно давити дрімота, то я мало що запам'ятав, хоч деякі рядки все-таки врізались у пам'ять:

*Переміни сипляться, як злива,
Котяться горами, полями,
Вся жебрач пуста і вошлива
Раз лем стала товаришами!*

*На фермах хайдер і бардак,
Всіх погнали на демонстрацію.
Даже дідо, криволабий неборак,
Вмісто корчми і курвів
Біжить на політінформацію.*

Дід Соломон запротестував, мовляв, він уже давно по гулящих дівках не шльондрається, то чому йому образжати те, що вже давно чесно і мирно дрімає в ногавицях. Баба у відповідь товкла Соломонові, що не його мала на увазі, а діда політичного.

— Так ти, Марько цукрова, любиш лем гуляющих із партейними білетами, — образився дід. — Думаеш, як залізний комунішта, то і в ногавицях в нього залізно?

— О, мамко мармаладові, остолопе повчанський, так ненавиджу тебе, як свої гріхи, — скреготнула баба зубами.

Після довгої дискусії дійшли обопільної згоди, що вислів «за курвами» баба викреслить і залишить тільки «корчму». І буде так: осяяний ідеями Леніна, дід, вмiсто корчми, біжить скажено на політінформацію.

— Свят, свят... прости, Йсусику, а який осел в сесе повірить, авби я та й вмiсто корчми на політінформацію, — перехрестився дід.

— Слухай, борсуку килавий, тобі не один мiнден, куди тебе нечистий носить — по курвах чи по корчмах. Главное, щоби гроші за стихотвореніє заплатили, — постукала баба Соломона по чолу.

— Та не дуже і єдно, — опирався дід. — Якщо по курвах, то мені належить більша частина грошей із твоєї премії. Мені од женщин тепер ніякого удовольствія, а наоратися на них треба ого-го-го! А в корчмі — ніякого труда, а удовольствія — море!

Баба на цей раз не втерпіла і щосили влупила рецензента-опонента дерев'яною ложкою по потилиці. І дід припинив поетичні дебати.

Лист із творінням Фіскарощки, певне, ще й не встиг добігти до редакції, як на фамільному Олімпі розпалилась пекельна дискусія, як, кому і скільки перепаде із бабиної премії. А про те, що Фіскарощка обов'язково перемаже, жодна із фамільних кебет навіть не сумнівалась.

— Думаю, мамо, добре розумієте, што всьо життя я не буду на яйцях сидіти — пора би і женитися, — рішуче заявив молодший брат нянька Петро.

— Онучі в зуби і вперьод! — рязкнула тітка Моргіта.

— Та я ж ногавиць порядних не маю, — на диво спокійно відповів вуйко Петро. — А чоботи ще ті доношую, що мамка під кінець війни у німецького офіціря вкрали.

— Будуть, будуть тобі, Петрику, ногавиці. Лем до того, як женитися, дивись, авби яйця не загубив, — ве-

ликодушно мовила баба. — Якихось дваїцїть рублїв виділю.

— Ага, ага, я так і знала! — заверещала тітка Морґіта. — Килошові на ногувиці грошики є, а я із дїтства ще не мала спідньої білизни. Коли роздїваюся, то ладна голову межи ноги од ганьби спрятати.

— А ти роздївайся в темноті, то ніхто й не увидить, што ти гола, — порадив щиро нянько.

— Я маву на увазі, коли в дохтора роздїваюся, — ображено закотила губу тітка.

— А ти найди собі м'ясника — він не на спіднєє більо заритьсѧ, а на тілеса.

— Закрийте писки! — дала команду баба і, співчутливо глянувши на Маргариту, запитала: — І кїлько то коштує?

— Ви мені дайте із тої премії хоть п'ятдесят рублїв, то я пак уже сама собі виберу.

— Так, Петрові на ногувиці — дваїцїть рублїв, Морґіті — п'ятдесят, — почала лічити баба.

— Мамо, вам што — у голові печені кури квочать, — раптом зойкнули мої нянько. — Я з сиротами сам, як вівця серед вовків. Куди не вернуся, усуди біднота зуби сушить.

— Кїлько тобі, Мішку? — перебила баба.

— Та хотя би п'ятдесят — на чоботи, сорочки.

— Да-а-а, — простогнала баба. — Премія сто рублїв, а туйки уже набігло сто дваїцѧть. Якось тото плюси з мінусами розбігаютьсѧ.

— Мамо, ви менше слухайте, лепавого ковдуша*, — грізно глянула тітка на мого нянька. — Він, якщо треба, украде собі. А нам Богонько того таланту не дав.

— А што, злодїйство — то не є робота? — витягнувся, як пітон, батько. — Злодієві сороки в шапку несуть!

І тут батько запустив мискою в дорогу сестричку. Маргарита віртуозно відхилилась, і по голові дістав дід Соломон.

— Но та тут, як усе — діти б'ються, а вітцю на голові когути несутьсѧ, — незлобливо зреагував Соломон.

*Недоладна людина.

Інцидент із дідовою головою остудив інші голови, і приступили до останнього ребусу — як бути з путівкою у піонерський табір.

— Як бути, — стенув плечима батько. — Дамо її Митькові, дітвак заслужив, — нянько з ніжністю погладив мене по мудрій голівці.

— Мамо, майте ще хоть жменю пасулі в голові! — аж підскочила Моргіта. — Та сей збийвіч не лиш табір спалить, а й усіх піонерів потопить. Отоді, дорога мамко, ви воістину дістанете премію. Сталінську — двадцять п'ять годів сибірського лагелю. Сесе на ліпший слухай. А так, може, — капут, аншлюс і мотузку на шию.

При цьому дорога тітка Маргарита дивилась на мене такими очима, як римляни на Нерона, коли той спалив торговий центр міста.

Засторога тітки згамувала бажання нянька і Фіскарешки відправити мене на відпочинок у колі советських піонерів. Тітка, може, хоч трохи й пересолила страху, але і я — що правда, то правда — не яблучко із райського саду, а скоріше — замаскований змії-спокусник. Тим більше фамільний досвід показував: відправ мене бодай на короткий час у пансіонат із ангелятами, у благородних створінь за айн момент почнуть замість крильцят хвостики рости.

— Но, а што — тогди відкажемося од путівки? — запитала розгублено баба.

— Ні, ми нашого діда Соломона туди відправимо, — порадив щиро я. — Підріжемо йому труси, на шию пов'яжемо тітчину червену хустку, сунемо в руки трубу і — маршірен, діду, за советську власть!

— А чого? — просвітлено сказала Фіскарешка. — Діда можна би і в піонерлагірь. Він і так всю жизнь не виходив із дітського возраста.

— Ви, мамко, не дуже смійтеся, — попередила тітка. — Якщо хто і заслужив путівку на отдых, то мій Володько. І так сиротою росте, без вітцівської любові. Усі ви проти нього!

Володько — мій двоюрідний брат, мешкає з тіткою у Мукачеві. Маргарита постійно кпинить бабу, бо, мовляв, та не дала їй вийти заміж за руського офіціря. Від нещасливої любові до нього нібито і пішов Володька. А в родині кажуть, що бреше тітка, нагуляла сінка — й сама не зна від кого. Коротше, Володька ніякий там не сердешний сиротина, а звичайний байстрюк, а по-нашому — смолавий копилиць.

Після довгих дебатів фамільна рада винесла остаточне: з майбутньої літературної премії Фіскарешки двадцять рублів піде вуйкові Петрові на штани, п'ятдесят рублів тітці Моргіті на спідню білизну, авби голову не губила перед дохторами. Ну і тридцять рублів розділять баба із дідом: Фіскарешці на будюгови, тобто труси, а дідові на багов, тобто махорку. Нам же із няньком дісталась велика фіга з маком — якщо нам дуже пече, най собі вкрадемо. Колгоз великий, а ночі довгі і темні. Отож, Богонько вам у поміч, дорогі родаки!

У якому лахмітті б не ходила, яких би збитків і принижень не терпіла, але рано чи пізно Справедливість торжествує й отримує жезл переможця. Так сталося в нас із няньком. У той час, коли безбожна рідня тішилась новенькими ногами, будюговими, спідньою білизною, а тітчин копилиць розучував піонерський марш, я з няньком, аби доказати сімейці, що ми теж не безталанні, ночами носили міхами із колгосного поля все, що трапилося під руку — овочі, фрукти, зерно, а одного разу навіть свинча пригнали.

За кілька ночей ми стали вдсятеро багатші від бабиної премії, проте жаль і образа давили нас нестерпно. Яка несправедливість! І тут явилася Справедливість! Вона приїхала на військовій полуторці з Мукачева. Машина долізла до середини Небесі і розсердилась: кілька разів невдоволено фуркнула, потім голосно вилаялась і вмовкла. І Справедливість, пожурившись, затягнулась махоркою, смачно виматюкалась і рушила у бік нашої хати пішки.

Баба Фіскарешка саме оповідала дідові Соломонові, якими красними снами вона розродилась цієї ночі.

— Виходжу я, Мішку, ніби на двір. А на нашій черешні, наче білі голуби, янголики сидять. Рядочком так сидять і, головне, на кожній гілочці. А я собі думаю: спасибі тобі, Господи, що дав грішній сиротині увидіти дерево, на якому живуть янголи.

— О, сесе, Марько, чудотворне, велике знаменіє, — мовив подивовано дід. — Коли в сон праведниці залетить янголик, та ще й білий — благая вість чекає челядину.

У цей час луснула хвіртка й у двір увійшла по-бабиному благая вість, а по-нашому із няньком — Справедливість. Вона була у військовій формі, висока, з пістолетом на поясі і ледь не до землі довгими руками. А супроводжував її сільський голова на прізвисько Пірат.

— Ой, Мішку, твої би слова та й Богонькові у вуха — іде до нас благая вість. Видати, пани начальники мені премію за стихи несуть! — радісно закококала Фіскарешка й закрутилась по хаті давати ладу.

У двері постукали і, згинаючись у три погібелі, через одвірок до кімнати увалилась Справедливість.

— Капітан госбезопасності Скварцов! — рывкнула Справедливість, навіть не привітавшись по-християнськи. — Здесь живіот Марія Міхаловна Немец?

— Так, паночку, тутки проживає она, — ледь не гепнула чолом об підлогу Фіскарешка.

— Ізвініте, но с такой фамілієй, мать єго за ногу, можна садіться в кутузку лет етак на двадцять!

— Но, панику, я по-дівочному уродженна Німець, а по мужеству... то єть... дорогому мужу... я — Марія Михайлівна Слов'янин, — гордо мовила Фіскарешка, любовно дивлячись на діда.

Госбезопасна Справедливість і далі вела своєї:

— Дівная фамілія — Немец... А ти, старуха, не родственіца какому-нібудь фріцу... фашисту... может, і Гітлеру?

— Уваруй* вас Божіньку, пане-начальнику, із Гітлером я нигда на одній купині не сиділа. А от із Гітлеркою то

*Помилувати.

колись родичалась. Не буду брехати, бо все село знає, Гітлерка — то є моя кума. Айбо я з нею дуже рідко виджуся, бо та Гітлерка — така брехачка, якшто штось не збреше — нігда не засне і дістає запор.

Госбезопасна Справедливість, здавалось, виросла ще на півметра й обернулась до голови сільради. Той, ледь не лізучи у вухо, почав, лякливо озираючись, щось гаряче шепотіти. Очевидно, вкотре пояснював черговому мукачівському начальникові, що в нашому селі люди збігли, дивакуваті і поприліплювали одне одному різних прізвиськ, в тім числі й усіх історичних особистостей. Приміром, Гітлерка — не мати, не сестра і не дружина триклятого Адольфа Гітлера, а звичайна сільська жінка на прізвище Жидик.

— А ето тоже не намного лучше, — буркнув капітан.

Далі безпекашна Справедливість витягла із планшета аркуш паперу із бабиним віршем і запитала:

— Ето ви написали в газету стіхотвореніє?

Фіскарешка, згадавши янголят на черешні у своєму сні і дідове пророкування про благу вість, певне, подумала, що мукачівський начальник щось не втямив. І ось тепер розшукує її, аби пересвідчитись в її особі й тут же вручити літературний приз — сто рублів і путівку в піонерський табір. Тому, виструнчившись, як на піонерській лінійці, чітко відрапортувала:

— Стіхотвореніє мойо, собственноручного производства! Називається: «Переміни у три зміни», авать як тепер у народі кажуть: «Вперед на всі боки — виконимо п'ятирічку за чотири роки!»

І вся, наче порцелянова лялька, засяяла од щастя.

— Ну вам світīt не одна пятілеточка. І єїо уж ви, Марья Міхаловна, думаю, і за лет едак десять не виконїте, — мовив вельми спокійно безпекаш, смачно затягуючись махоркою, і вже різкіше додав. — Понятих сюда!

І в туж мить, наче з повітря, явились двоє невідомих, тримаючи за руки пана вчителя Фийсу. Той ошелешено лупав очима і, замість привітатись, зопалу вигукнув:

— Міклош Горті паскуда, а Гітлерові капут!

— Ето ми і без тебя, гражданін хорошій, знаєм, — махнув безпекаш і пояснив. — В хатє гражданкі Марьї Міхаловни Немець...

— Перепрошую пана, то вже давно було і забулося, што я Німець. Я теперка єсьм Слов'янин по любимому мужу! — палко вигукнула баба.

— Теперь ето уже не імеєт значеніє, хоть осьол, хоть козьол, — відрізав безпекаш і продовжив до пана Фийси. — Сейчас ми в прісутствії вас проведем обиск с целью поісков предметов антисоветской пропаганди і другіх матеріалов, компроментіруюціх советскую власть. — Пріступайте! — махнув до помічників.

Нишпорки, як сторожові пси, зачувши «фас!», шмигнули по хаті, перетрасували скрині, перевертали ліжка, рилися у білизні, одежі.

Дід насампочатку обшуку, збагнувши, що пахне сухарями і буцегарнею, зробився дуже заклопотаним. Схопив притьмом підручник з історії КПРС, який пан Фийса подарували йому для самокруток, сів у своєму закапелку біля печі і почав заглиблено читати вже наполовину викурену книгу. Помітивши, що безпекаш весь час продірявлює його очима, підняв голову, зняв окуляри і, тикнувши пальцем у книгу, поважно сказав:

— Історія Комуністичеської партії. Дуже миле і благопріятное чтеніє для сердца і душі.

І знов заглибився у «миле і благотворное чтеніє».

Тим часом нишпорки, відсунувши старовинний кухонний шкаф, по-нашому креденц, виявили потаємний сховок, в ньому — десятилітрову корчагу самогонки.

Упевнившись, що це не якась отрута, а ядрена сливовиця, нишпорки питально глянули на Справедливість.

— Пока отложіть, но у протокол не надо! — почухала потилицю Справедливість.

Діда, який ледь не на колінах умовляв бабу зранку дати якогось ліка на опохмільну душу, віднайдена в ба-

биній схованці корчага не те що здивувала. Таке потрясіння хіба що переживають фанатики, які наприкінці життя водномить втрачають віру у свого ідола. Бідним Соломоном почало лихоманити, чоло вкрилось потом, а з повік несамохіть зірвались сльози.

— Што с тобой, старік? — запитав безпекаш, помітивши, як дід різко відірвався від «милого і благоприємного сердцю і уму чтенія».

— Та, пане начальнику, читаю і дуже переживаю, яка тяжка і трагічеська судьба була у комуністичної партії.

Безпекаш вмить нашорошився.

— Конечно, доки не побідила всіх своїх видимих і невидимих врагів, — ледь не плачучи, додав дід.

Пан учитель Фийса, що досі непорушно стигли у вікні, немов манекен із жовто-синього гіпсу, вздрівши в руках нишпорки корчагу сливовиці, немов воскресаючий Лазар, кілька разів повільно кліпнули. Далі миттєво поміняли колір лиця з байдужо-приреченого на ошелешено-відчайдушний і протяжно-боляче, немов породілля, простогнали. Адже нині вранці в'єдно із дідом Соломоном пан Фийса, цілуючи Фіскаррошчині ручки, благали хоча би сльозинку сливовиці на спраглу душу, а та присягалась, що не має ані краплі.

Щоправда, ані пан Фийса, ані ближні не могли втямити, коли баба присягається, а коли словоблудить. Нині вранці пан Фийса почули з вуст Фіскаррошки: «Аби'м собі дітей не виділа, якщо в домі водиться крапля паленки». Насправді, баба скоромовкою мовили: «Аби'м сові дітей не виділа». «Собі» вони так вправно міняла на «сові», що підміну ніхто не помічав.

Тепер пан Фийса, гамуючи страждання, не втримались і страждальним голосом прорекли:

— Сказано же, лукаві і лжеці в гієні огненній лживими язиками будуть розпечені сковороди лизати і смолою киплячою безчесні роти заливати.

— Чево, чево? — запитав, нерозуміюче, безпекаш.

— Міклош Горті паскуда, а Гітлер капут! — видали чомусь Фийса і виструнчились.

— Завьолся, как прокажонний попугай, — цвіркнув зле безпекаш.

Увесь цей час Фіскарощка безмовно стояла біля одвірка і, не розуміючи, спостерігала, що коїлось у хаті. Стояла якась безпорадна, зіщулившись, як потріпаний градом соняшник на тоненькій ніжці. Уперше в житті я бачив бабу таку нещасну і безпомічну. Видно, вона чекала на щедрий дар долі і налаштувала духовний стан на торжество, а тут дістала велику фігу з перцем та ще й по носу. Раптом один із нишпорок натрапив на шкатулку, в якій Фіскарощка зберігала різні цяцьки, і висипав її вміст на підлогу.

Побачивши там серед всяких дрібниць аркуш паперу, розгорнув його і од несподіванки присвиснув.

— Ташь капітан, смотріте, — простягнув начальника аркуш паперу. — Ето же зашифрованная карта, ех суки!

Безпекашна Справедливість настільки випулила очі, що, бачилося, ті луснуть і вилетять з орбіт.

— Да, куда голову не поверні — одні врагі, — з холодним притиском зробив висновок начальник.

І тут же таким ядучо-палючим поглядом обвів бабу, діда і пана вчителя, що тих від страху так заціпило, наче кожен з'їв водномить по корзині часнику. Соломон ще глибше занурився в лабіринти «трагічеських» історій комуністичної партії — аж книгу на вуха натягнув. Баба почала шмигати носом і цорконіти зубами, а Фийса нічого не знайшов розумнішого, як знову палко вигукнути:

— Міклош Горті — паскуда, а Гітлерові — капут!

На цей раз вже судома скривила безпекашного начальника. Побачивши, як капітаном пересмикнуло, пан Фийса безвинно, як школяр, запитали:

— А што, пан начальник, я не правду кажу?

— Штоб ти сдох со своєю правдой, — гаркнув безпекаш і далі так паскудно вилаявся, що у всіх вуха обвисли. — Ето надо же так опитно і хітро зашифровать. Сразу відно —

наука кращих диверсійних центрів, — чухав себе за потилицю капітан, розглядаючи, як на його думку, шпигунську мапу. — Тонкая і художественная работа.

Насправді, це був дійсно художній витвір, проте не диверсійний. Десь півроку тому Фіскарешка відзначала свої іменини. Соломон і пан Фийса заздалегідь налаштували душевний стан і фізіологічні органи — шлунок і горлянки — для масної гостини і щедрих «возліянь». Проте баба, всадивши гостей, подала на стіл товчену картоплю з кислим молоком, а на десерт квашені огірки з грушевим узваром. На цьому гостина закінчилась, бо баба пригадала, що в той травневий день, коли вона викукнула на світ, вдарив мороз і спалив увесь урожай садовини і городини. Тому, аби не накликати подібну біду на людську голову, Фіскарешка віднині вирішила у всі свої дні народження дотримуватись найсуворішого посту. А ось у дні народження діда Соломона і пана Фийси історія ніяких катаклізмів не зафіксувала, то найобое щасливчики і ставлять їй, Фіскарешці, щедрі столи з масними закусками і міцними випивками.

— Слухайте, пане Фийсо, давайте подаруємо бабі якийсь такий подарунок, авби був достойн її мудрості, — запропонував Соломон і тут же висловив пропозицію. — Намалюйте бабиного портрета, але такого, аби всі лускали зо сміху.

Оскільки пан Фийса мали хист до малярства, ще за старих малярів опанували по європейських столицях модернізму, то і бабин портрет вийшов модерним. На білому аркуші паперу чорною тушшю була намальована величезна сідниця з очима на ягодицях, величезним ротиськом внизу і довгими, як антени, вухами. І що найдивніше — сідниця справді вражаюче була схожою на бабу. Навіть сама Фіскарешка визнала це, бо сплюнула і, перехрестившись, мовила:

— Хіба я справді така паскудна?

І тут дід Соломон висунув ультиматум: або Фіскарешка викупить художнє творіння од Фийси за літру

сливовиці, або її подобу покажуть усім бабиним доброзичливцям.

Такого Фіскарощка не чекала і пішла на капітуляцію: портрет викупила за літру сливовиці, сховала на дно шкатулки і забула.

— Так што здесь, мамаша, нарисовано? — обережно, наче дорогоцінний манускрипт, підніс малюнок безпекеш Фіскарощці.

— Хіба не видите што — велика гузиця, — простодушно відповіла баба.

— Што, што?! — отетерів начальник.

— Якшто казати культурніше, по-панськи, — велика сідниця, авать перебачниця, перебачте на слові, — поправилась Фіскарощка.

— А кто ето нарисовал?

Баба глянула на пана Фийсу, а той одразу позеленів від страху і затрусив, як страус, головою: «Не я, Марько, не я!»

— А хіба я пам'ятаю, — стенула плечима баба. — Та пак було давно. І вообще я не знаю, відки та бумага взялась.

— Господі, все агенти разведок до тошноти примітивні — не помнят, не знают, не віделі. Дед, а ти случайно не знаєшь, што ето такое? — звернувся із Фіскарощчиним портретом начальник до Соломона.

Той, ледь не натягнувши на голову історію партії, настільки заглибився у нетрі комуністичної боротьби, що ніяким бісом звідти його не витягти.

— Дед, ти не слишішь? — гаркнув над головою начальник.

— Га? — похопився Соломон. — Перебачте, пане, бо коли сесе милоє чтеніє читаю, про всьо нараз забуваю.

— А тебе не кажется, што на етом рісунке Шахта?

Шахтою у нас називали великий лісовий масив між Мукачевим і Лавками. Тут, у глибокому лісі, військову базу обнесли колючим дротом під високою електрич-

ною напругою. І саме тут, в урочищі Шахта, ракети були наведені на Захід. Але найбільш вразило, що місцевість Шахти на карті достоту відповідала бабиному портретові, який в пориві праведного гніву намалювали пан Фийса за ідеєю Соломона.

Дід, відірвавшись від «милого серцю читенія», поправив окуляри і довго-довго сліпав по бабиному портрету, глибоко переживаючи, що сказати, авби в якусь халепу не вляпатись.

— Знаєте, панику-начальнику, тутки щось таке нарисовано. І я би вам із дорогою душею уповів, айбо я старий, як пень, сліпий, як сова, і нич не виджу, — співчутливо дивлячись на безпекаша, відповів нарешті.

— А тебе, старік, не кажется, што ето засекреченая местность? — тикнув начальник пальцем якраз посередині портрету.

Соломон подумав, що безпекаш уже зрозумів, що це бабина сідниця, і радісно вигукнув:

— Конешно, што то всьо засекречено. Баба всю жизнь її ховає під спідницю.

— Так всьо-такі ето работа вашей супругі? — ледь не спалахнув од щастя начальник.

— Ні, панику, то не її работа, — мовив розважливо дід. — Кожду челядину з її красивими і срамними місцями робить Богонько. Тому сесе не її работа, а лем її собствєність.

Начальник недотямив про що патякає дід і знову тикнув посередині мальованої сідниці.

— Так вот, дед, ти, возможно, і знаєшь, што здесь находится.

— Я, панику, ганьблюся казати, што там.

— А ти смелей. Может, здесь какіє-то взривчатіє вещества.

— О, панику! — аж підскочив Соломон. — Там цілі склади з атомними бомбами.

— Дед, ти што болтаєшь, старий козьол? — сплюнув безпекаш.

— Маєте правду, панику, точно так мене і називає баба, коли їй зроблю щось не по дяді.

Той безнадійно махнув рукою, обернувся до пана Фийси й пригрозив:

— Предупреждаю, еслі ти ещѡ раз завопішь: «Горті — паскуда, а Гітлер — капут», как собаку расстреляю! — І розстрібнув кобуру.

Пан Фийса геть поблідли і зі страху вліпили:

— Хай жиє комунізм! Партія — наш рульовий!

— Это уже лучше, — скривився безпекаш, — но глубоко в говно не заривайся. Ти конкретно скажі, што здесь, по твоєму мненію, нарисовано, вернее, зашіфровано?

— Як на мою думку, прошу пана начальника, сесе може бути намальоване якесь созвездіе небесное, скажімо, созвездіе Рака, — бачачи безвихідь, почали мудрувати пан учитель Фийса.

— Слушай, оракул ти хренов! Счас как вмажу, міліони созвездій так посиплются із глаз, што ти сам сразу станешь раком! — гаркнув безпекаш і наказав своїм. — Забратъ все вещественные доказательства шпiонской деятельности, старуху арестовать, а с етiх двух стервецов, — глянув на Соломона і пана Фийсу, — глаз не спускать!

Після арешту новоспеченої шпигунки Фіскарешки Соломон і пан Фийса вельми зажурилися, проте не-надовго. Якогось підвечірка із колгозу прилетів вуйко Петро і ще з порогу залементував:

— Хто видів днешню районну газету?

— А што за мара-показія? — нашорошився дід.

— Кажуть, там нашої мамки статтю напiчатали.

— Видати, стихотвореніе дали? — зробила припущення тітка Моргіта, й очі її масно зблиснули.

— Но раз напiчатали мамку, то, видати, нічого там страшного і не було.

— Раз люди кажуть, што мамку напiчатали в районній новинці, то нічого там паскудного і нема, — категорично відрубав вуйко Петро. — Тепер точно премію заплатять. І, дасть Богонько, ногавиці уже на мені.

— Но ти великий газда ділити без мамки гроші, — підняла застережливо вказівного перста тітка Моргіта і з якоюсь потаємною надією глянула на мого нянька.

— А што, мамка в тюрмі. І хто знає, скільки їй там воші годувати. А гроші — діло рідке, — мовили мої нянько.

— Я про те саме, Мішку, хотіла якраз і казати, — невимовно зраділа тітка. — Гроші хоть і не киснуть, зате дуже слизькі. Я пропоную мамчину долю поділити межи нами двома як старшими дітьми.

— А я што — байстрюк? Мене у коноплях найшли? — зарепетував вуйко Петро. — Мені хоть на ремінь до ногавиць ще виділіть.

— Будеш мати, будеш мати, — швидко заспокоїла тітка.

Ті тридцять рублів, які баба Фіскарешка планувала із літературної премії собі на труси і дідові на махорку, були вмиль розділені між трьома любими дітьми. І всі враз зробилися такими піднесено радісними, що складалося враження: нянько, вуйко і тітка навіть щасливі, що мамку посадили. А коли б у цю мить з-під арешту на порозі явилась Фіскарешка, дорогі дітки її знову в тюрму відправили б.

— А я й кажу: най собі мамка щасливо сидять, а ми їх грошам не дамо задурно пропасти, — запевнила тітка Моргіта.

Рішення сімейної ради пробував опротестовувати дід Соломон — а як же із його часткою, що на махорку?

— Няньку, ви не фурчіть, як беременний борсук. Вам доста на куриво й комуністичної шторії — он іще лишилось, — тикнула тітка на книжку.

— Я сю большевицьку шторію не курю, я, може, пропускаю її через ум і серце, — огризнувся Соломон.

— Нічого, нічого, я вам вкраду на роботі ще пару книжок Леніна, то можете їх пропустити і через що хочете, — заспокоїла тітка Моргіта.

На ці слова в хату влізли пан Фийса. Кажу не випадково — влізли, бо рухи пана вчителя були якісь уповільнені й неприродні. Складалося враження, що пан Фийса

цілий день лазили по небесах, тепер спустилися в нашу хату і все ще не можуть знайти земної рівноваги.

— Як казали мої, прощені би були нянько, з миру по ниточці — голому мотузка на шию, — мовили пан Фийса, навіть забувши поклонитися. — То і не знаю, дорогі мої сусіди, — вас вітати, а чи вам співчувати.

Тут пан Фийса вийняли із внутрішньої кишені мукачівську міськрайонну газету і підняли над головою.

— Мамчино произведеніє, — зарепетувала тітка і почала, як дівчисько, підскакувати і плескати руками.

— Так, произведеніє вашої мамки, — оголосили пан Фийса. — Але ви його значалу прочитайте.

Першою газету схопила тітка Моргіта і очиськами прилипла до «произведенія». По тому, як вона раптом почала неприродньо пулитися і мінятися в лиці, всі зрозуміли, що тут «штось не те, што мете». Навіть дід запанікував і з тривогою спитав:

— Ачей Микита Хрущов напичатав указ про розстріл нашої баби?

Далі газета пішла по руках.

На її першій сторінці красувалась фотографія баби. На портреті Фіскарешка мала такий переполошено-панічний вигляд, як есерка Каплан після невдалого замаху на Леніна. Праворуч фотографії було «Звернення свідомої громадянки колгоспниці Марії Слов'янин до жителів області і всіх патріотів СРСР».

У той час всіх мучила кампанія «добровільно»-примусової позики громадянами грошей державі. Народ був дуже бідний і ховався від тої позики, як міг. Видно, у безпеці бабу добряче приперли до стінки. Але Фіскарешка, як це не раз бувало, мабуть, почала викручуватись, посилаючись на правдивих свідків — куму Гітлерку, двоюрідного брата Карла Маркса, свата Наполіона, велику подругу принцеси Едінбурзьку. Від таких імен у начальників, які не відали, що це прізвиська бабиних родаків, випулькувались очі. І бабу визнавали божевільною.

Так сталося і на цей раз. Дізнавшись про родинні зв'язки баби Фіскарешки із видатними історичними особистостями, один із начальників аж гепнув на стілець.

— Ребята, так ета же старуха полная ідіотка. Зачем ейо привелі. Она форменная дура!

Почувши про своє божевілля, Фіскарешка притьмом кинулася до ніг начальника і почала пристрасно цілувати тому руки.

— Ти што делаєш? — схопився начальник.

— Дякую вам, пане! Дуже, од усього повного серця дякую! — не відпускала руки Фіскарешка. — Я всю жизнь знала, что дурна, але сумнівалася. А тепер ви, паночку, уповіли правду, і мені на душі так радісно стало, якби зайця голими руками злапала. Я утвердилась у своїй думці, што і єсьм істинна темнота. Коли би'сьте не уповіли мені правду, то туйки, мені ніхто би про се і не сказав.

Начальник розплився в хитруватій посмішці, а потім поманив підлеглих, і всі вийшли. Через якийсь час він уже зайшов сам, простягнув бабі аркуш паперу з надрукованим текстом і врубав.

— Єслі не хочеш кормить вшей на нарах, прочитай і подпіші.

Баба довго-довго їла очима літери, а потім якомсь безтурботно випалила:

— Я, панику, хоть і дурна, або не настільки стратила голову, авби таку дурницю підписувати.

— Ти што, ведьма, Іванушку іграєш? — заревів начальник і замахнувся п'ястуком.

Баба зо страху аж підскочила, вмить схопила ручку і, підписуючи папір, зітхнула: «Но та тепер, панику, самі видите, яка я дурна! Як довго треба мучитись, доки до мене дійде!».

Цього разу баба не відвертілась і виступила в ролі полум'яного советського агітатора. Особливо запам'ятались рядки: «Переживаючи тяжку спадщину царизму і руйнівну війну, любима держава потребує фінансової підтримки кожного з нас. Наша політично

свідома родина вирішила продати всю зайву худобу, а гроші передати на відбудову держави. У цей історичний процес включається і наша інтелігенція на чолі із шановним педагогом, високо політично-свідомим громадянином і вихователем, товаришом Іштваном Фийсою...». Лист закінчувався патетичним гаслом: «Допоможемо державі із почуттям патріотизму і швидше прийдемо до комунізму!».

Після прочитаного в хаті настало таке оціпеніння, наче через вікно влетіла блискавка і застигла під стелею, щосекунди грозючи вліпити комусь в чоло.

— Я... кажучи по правді, солодкі людкове, наші Марька мають правду, я готовий включитися в цей історичний процес, — несміливо порушив мовчанку пан Фийса.

— Ви, пане товаришу, можете підключитися своєю сідницею і до лінії електропередач, — спалахнув батько. — Із вас што возьмеш, коли послідня воша здохла у вашому ґаздівстві ще при перших мадярах. А от я своє не дам, бо писатися в комунішти не збираюся. Каждая курка знає, що корова мені дісталася од тестя Наполійона. От я туди її і схочаю.

Батько прожогом вискочив із хати і помчав до хліва.

— А я што, виліпилася із воронячого яйця? — запалилася тітка Моргіта. — Ви, няньку, тоже добре знаєте: і вівці, і свині мамка мені завіщала у придане.

Тітка так само кулею вилетіла з хати і почала готувати свою худобу до евакуації.

Вуйко Петро тут же заявив про законні права на кури, качки і два індюки. І теж полетів рятувати своє добро.

Нам із дідом лишилися старий здохляк пес, вредна кішка і коза Танкістка.

— Я з вами, пане учителю, тоже солідарний, — мовив дід, — спостерігаючи через вікно, як у дворі, наче перед ноєвим потопом, метушиться родина з худобою. — Я готовий тоже підключитися до всякого мирового процесу, лем би мені воші в голові не тривожили.

Яким би щирим не було бажання Соломона приєднатися до будь-якого світового процесу, омріяного спокою не судилося. Через декілька годин внизу, під Небесі, почувся гамір. Пан Фийса виглянув у вікно і перелякано прошепотів:

— Мамко мої солодкі! Сюди, Мішку, пре орда. Спасайся, хто як може!

Тут же вискочив із хати і, як молодий кіт, перестрибнув огорожу і кинувся в хашу. Ми й собі вибігли надвір. Розмахуючи дрючками, вилами, ціпами нашу хату оточували розгнівані селяни з нижніх вулиць і присілків. Піддавшись панічному настрою пана вчителя, я й собі дременув за хату, вилетів на вершок старезної груші і, наче сорока, зачаївся в густому межигіллі:

— Де стара відьма? На вила її! Хто їй дав право розпоряджуватись нашим добром і скотиною! Повісити стару льондру на воротах! Най за себе розписується, а до чужого не суне носа!

Бідний Соломон стояв безпорадний перед палаючою юрбою, розводив руками і весь час вторив:

— Но та што маю чинити?

— Ви, жебрачі тайстри, свою худобу спродайте і жертуйте на комуністичну власть! — крикнув хтось.

— Правду маєте, сватику! — одноголосно завівся натовп.

— Люди добрі, успокойтеся, — раптом підняв руку Соломон. — Ми так і вчинили. Перед тим, як баба написала статтю в новинку, ми все імущество продали, гроші понесли в банк і подарували родній отчизні.

— Бреше, старий моримух! — заверещала кума Гітлерка. І всі з криками та риками кинулися до обійстя.

За декілька хвилин температура розпашілої юрби різко понизилась: у stodолі, хліві, свинарнику і в курнику було порожньо.

— Та я вам, люди добрі, не брехав, — мовив, торжествуючи, Соломон.

— А кума Фіскарешка де? — взялася допитувати Гітлерка.

— А што, ви не знаєте? — витріщився Соломон.

— У новинці не написано, де вона ділася, — іронічно мовила нанашка Кутузовка.

— Но та даю вам на знаття, бабу за її госуларственний подвиг забрали до Москви, і там її тепер награвдають великою мендалією. Баба з дня на день буде над вами усіма великим начальником. Тогди, пам'ятайте моє слово, вона кождому з вас дасть одвіт на поставлені туйки впроси.

Натовпу наче небеса відкрилися. Всі вмиль умовкли, ніби по їжаку ковтнули, багато облич подобріло, порозумнішало. Хтось уже почав виправдовуватись. А далі вже де-не-де залунали і схвальні відгуки на адресу кремлівської героїні:

— Но та баба не така вже й дурна. Та ніхто не каже, што то є аж так зле. Што не кажіть, айбо державу десь треба і поддержати, своє плече подставити. Я все говорила, што Фіскарощка — то є доста справедлива жона.

Із такими думками натовп помалу покидав наше обійстя і розходився по домівках.

Як Соломон і передбачав, баба невдовзі повернулася. Якогось пізнього вечора розчахнулися сінешні двері і в хату щось влетіло — не то людина, не то оскаженілий клунок лахміття.

— Дайте їсти! Што маєте їсти! — зарепетувала страшна гостя, у якій ми нарешті впізнали бабу.

Фіскарощка на очах перестрашеної родини почала перекидувати каструлі. Нарешті, натрапила на повний баняк і руками почала напихатися.

— Марько дорога, та то я помиї з отрубамі запарив для кози, — пробував угамувати її апетит дідо Соломон.

Але бабі то було до мачки, вона поглинала помиї з такою жадібністю, наче делікатеси.

Саме в той час, коли грізний натовп підходив до обійстя, баба манівцями поверталась із буцегарні. Побачивши з дороги стільки люду, вона панічно перелякалась і дременула на самвершок Ловачки. Тут, голодна

і перестрашена, три дні просиділа в густій ожині, а на четвертий, як наспіла темрява — буде що буде, готова й вовка з голоду зжерти — тихенько приповзла до хати.

— Но як там у городі власть? — поцікавився дід Соломон, коли баба наситилась.

— Неборе, всяка власть, як псяча масть, кільки не масти, а воно все смердить, — відповіла стомлено.

— Ти, Марько, вп'ять стихами заговорила. Може знов напишеш до газети, — незлобливо дошкулив дід.

Миска тут же полетіла в його голову. На щастя, порожня миска, бо голодна Фіскарощка перед цим її теж до краплі спорожнила.

Наше обійстя розкинулося на західному боці гори Ловачки, і звідси не згірше, як із небес, проглядалися південні, північні і західні околиці Божого світу. Проте, що коїлося, покоїлося і таїлося з того боку, я довго й уявлення не мав, бо ту загадкову частину, немов велетенська корова, затуляла своїм тучним тілом наша гора Ловачка. Із-за неї спозаранку виглядало сонце й одразу затоплювало, немов акацієвим медом, золотистим сяйвом долини.

Потім з години на годину починало тепліти, припікати, а далі — немилосердно пекти і парити.

— О, то є вже пекло, — вказувала баба Фіскарощка на схід.

Її двоюрідна сестра Гафія на прізвисько Драчка тут же стріляла вказівним пальцем вгору і пророче застерігала:

— Попам'ятай моє слово, дорога Марько, прийдуть ще такі часи, коли птиця на льоту буде пектися, вода до крапки вимре в колодцях і ріках, а люди не знайдуть покою навіть під глибокою землею. Отоді й буде пекло. Світ збісився, погруз у гріхах, і відплата Господня мусить настигнути рід людський.

Прізвисько Драчка, тобто колючка, баба Гафія нажила через дуже вперту натуру і невирахуваність у своїх діях. За мадярів, коли і церква була у великій пошані, Гафію

знали як запеклу атеїстку. Вона жила неподалік храму, і все село щонеділі та в інші дні великих свят прямувало повз її хату до церкви. І саме в такі святі миті вона демонстративно на очах вірян починала серед двору колоти дрова або прати одяг.

— Ану ж лем скажіть мені на душу, хто видів живого Богонька і чи хтось хоть раз вернувся з того світу? — кричала на все подвір'я, аби її добре чули вірники.

Але людям тут наче мову і слух віднімало: йшли попри обійстя Драчки, мовчки потупивши голови, наче соромлячись одне одного. І кожен думав, що богохульниця Драчка — гріх, яким покарав Господь село за якісь несправедні діла.

Коли прийшли до влади комуністи і невдовзі релігію оголосили «опіумом для народу», почали закривати храми і рубати хрести, на бабу Драчку спало Провидіння — вона зробилась запеклою антикомуністкою і великою вірницею. Майже щодня раненько спішила до забороненого греко-католицького храму, ставала на коліна перед закованими навхрест дверима церкви і ревно біла поклони.

Дорога, яка вела сільчан попри хату Драчки до храму, прямувала і до колгосної контори, до ферм і на виноградники. Баба, молячись, клячала на колінах, доки потік колгосників ставав найповніший, тоді спохаплювалась і грозила:

— Та ви чи хоть знаєте, жебрачі тайстри, яке нині свято? І вмiсто того, щоби помолитися Господу, подякувати за його щедроти і ласки, прете на комуністів горби гнути. Ідіть, ідіть, ноги би вам позагигало! Огненна гієна не за горами!

І бідні сільчани, так само соромлячись самих себе, йшли повз Драчку з похнюпленими головами. І кожен думав, що всі грішні єсьмо, у пеклі згоримо, одна Гафа — світла пташка, якій єдино-одній співати колись у райських садах.

У дні великих свят бабина сестра Драчка часто прилітала до нас на Небесі. У напливах особливої набожності

починала з Соломоном і Фіскарешкою біблійні бесіди, напучуючи моїх родаків до смиренності, покори і, головне, тверезого способу життя.

Із цих проповідей — тоді ще легінь під столом — я вперше дізнався про страшне гріхопадіння наших, найбудуть прощені, прабатьків Адама та Єви, їх синів Каїна й Авеля, скромного Давида і нахабного бандюгу Голіафа, праведника Ноя, мудрого Соломона, про Вавилонську вежу, Содому і Гоморру і ще про дуже-дуже багато біблійних постатей і славетних міст.

Моя допитлива голова, немов пилосос, всю цю інформацію до останньої пилинки всмоктувала в себе, засвоєні пізнання гаряча уява вміть проціджувала, фільтрувала і моя, не менш буйна, фантазія, слідкуючи за біблійними дискусіями Драчки, малювала свою карту Божого світу — у місцевих масштабах і з нашим колоритом.

Непогамовні присілки — Аргентину і Бразилію, — де вічно гуляли, сварилися, билися, женилися і розводилися і звідки на всі околиці постійно розносились співи і танці, я нарік Содомою і Гоморрою, на які чекає всесвітнє полум'я. Між нашим селом і Ракошином кілька років тому почали будівництво велетенського зерносховища у вигляді високої вежі. Половину споруди звели, а далі не вистачило матеріалів, бо продали і розікрали. І тепер ось уже кілька років вежа стоїть одинока посеред чистого поля, наче надломлена доля. Цю будівлю я нарік Вавилонською вежею.

На південь від наших Небесі знімалися горби, наречені в народі Єрусалимськими. На них споконвіків буяли розкішні сади колишнього мукачівського банкіра Бейли Неймаша. Коли радянські вояки ошчасливили нас визволенням, Неймаш не захотів того щастя і хутко дременув до Америки. Советська власть сади колективізувала і передала їх стародавидківській бригаді. Хитрі й жадібні хріняші — так прозивали стародавидківців за їхню пристрасть до вирощування хрину — обнесли єрусалимські сади колючим дротом, населили злими собаками і не дуже мирнішими сторожами. З тих пір жоден плід

звідси не потрапив задурно в чийсь руки. Наскільки вже наша родина славилась своїм вмінням цупити все, і та не захотіла мати нічого з паскудними хріняшами.

Най мені Богонько простить, але коли б райські яблуні сокотили давидівські хріняші, не тільки наша прамамка Єва за десять кілометрів місце гріхопадіння оминала би, а й навіть змію-спокусителю не прийшло б у голову сунутись в едемські сади. Закономірно, сади на Єрусалимських горбах я назвав райськими. Ріку Латорицю, що спокійно контрабандувала нашу рідну чисту карпатську воду до Угорщини, я охрестив Йордан-рікою. Заграничним Мадярщині і Словаччині, які ледь-ледь виднілися із Небесі на обрії, я надав статус єгипетської пустелі, куди одного прекрасного дня якийсь місцевий пророк Мойсей твердою ногою поведе місцеву владу з усіма комуніштами. Поводить їх голодними сорок літ, вимучить усіма єгипетськими карами, далі знову поводить-поводить і в Мертвому морі всіх, до фени, потопить.

Приблизно такою виглядала карта наших околиць, намальована моєю уявою за мотивами біблійних розмов баби Драчки, Соломона та Фіскарешки. Але земля на карті — всього лише малюнок. Істинний світ має і своїх героїв. Їх, по правді, теж недовго довелося шукати.

Діда Соломона й не треба було перехрещувати, він так і залишився царем Соломоном. Бабу Фіскарешку я без усяких зусиль переписав у царицю Савську. Як не хитрував Соломон, а баба в молодості спокусила і заволоділа ним. Бабину сестру Драчку найменував великою блудницею Марією-Магдаленою, яка, хоч і нагрішила чимало, вчасно спохватилась і розкаялась. Це найяскравіша риса, яка різнить жінку від людини — вчасно зупинитись і великодушно розкаятись. А людина, тобто чоловік, мусить так само великодушно простити, бо прощення — це вже його найяскравіша риса.

Недовго я шукав особу і на роль грішниці Єви — моя дороженька тітка Маргарита. Скільки разів товкла їй у пелехату голову баба Фіскарешка: «Не смій зв'язуватись

із руським офіцирєм». Ні, таки мусила спокуситись. І тепер має малого копильця «мацкальського проісхожде-нія». Прототипами Каїна та Авеля стали мій дороженький батько і його не менш надгулькуватий брат Петро. Щоправда, хто з них підступний Каїн, а хто безвинний Абель — визначити важко. Брати мінялись ролями навіть не щодня, а щогодини. Тут ліпше всього покаже час: дочекатись, коли один прибіє другого, і провести слідство. Тоді визначити, за які провини було ухекано покійника і аж потому надавати йому статус Каїна чи Авеля.

Не було проблеми і з праведником Ноєм. На його місце само собою напрошувався наш сусіда і за сумісництвом учитель пан Фийса. Він, хоч і суворий, вимогливий і, як належить праведнику, знає вліпити мені по потилиці, зате дуже добрий, всіх любить, всім бажає щастя й воліє цілий світ обняти і спасти. Поставала дилема, чи зуміє пан Фийса, коли наспіє судна година, збудувати ковчег? Бо вже котрий рік ніяк не може полагодити повалену огорожу довкола хати. Але то невелика біда, якщо виникне нагальна потреба майструвати ковчег, наймемо бригаду циган-шабашників.

У цьому величезному світі належало зайняти і свою роль моїй поважній персоні. Із притаманною мені скромністю, я, як і завсігди, вибрав долю дуже маленької, але шанобливої персоні — народного захисника Давида. На місці кровожерливого Голіафа мені протистояв стародавидківський сторож на прізвисько Шершун, який кілька разів ловив мене на єрусалимських черешнях. На одміну від велетня Голіафа, Шершун був дрібненький, худючий, проте злий і кусючий. Упіймавши мене в саду, він так наскуб мені потилицю і накрутив вуха, що, на мою правду, сам Голіаф би навсігди зарікся пертися до єрусалимського саду. Та я мужньо вистояв і продовжую навідуватися за плодами, маючи завжди при собі добру каменюку.

Ось приблизно таким поставали біблійний світ і його герої, намальовані моєю уявою і припараджені

національними барвами. Чим далі, мене все настійніше починало непокоїти, а що ж то за світи ховаються по той бік Ловачки?

Із самого малку мені суворо-пресуворо заборонили дертися на вершок гори. Спершу лякали багатоголовими зміями, огненними драконами, відьмами і вурдалаками, які нібито густо населяють гору. А коли вже підріс, і глянути на східну околицю Ловачки не терпілося все більше, баба Фіскарошка на диво спокійно і доброзичливо сказала: «Митьку, я більше страшити тебе не буду. Якщо хочеш — іди. Але скажу тобі перед цим страшну правду: там, за Ловачкою, кінець світу. Там пекло, муки і страждання. І хто на те подивиться — все його життя перевернеться».

Це було мовлено доброзичливо і спокійно, тому я з трепетом сприйняв цю вістку і щиро й надовго повірив.

У словах Фіскарошки дійсно таїлася якась таємниця. Часто серед білого дня або глухої ночі із-за Ловачки лунав грюкіт і розносився тривожно-тужливий і болісний зойк. Він котився через гору і довго розтікався, не стихаючи в долинах.

— Що це, бабо? — питав, деревеніючи, я.

Баба дивилася на схід і повчально сказала:

— Це Іуда, той, що Христа продав. Ніяк не може вдавитися на дереві. Зривається з гілляки і тоді кричить.

Ночами небо за Ловачкою починало червоно сяяти і переливатись барвами.

— Це пекло затопили, — пояснювала на моє здивування баба. — Цілу ніч там смажитимуть у казанах грішників. Честуйся, неборику, в житті, бо й ти туди можеш упасти.

І мені ставало ще страшніше, і все менше було бажання дряпатися на вершину Ловачки.

Часто, у дні свят, особливо у недільні вечори, із-за Ловачки, тобто самкраю світа, звучала дуже-дуже файна і душевна музика, лунали божественно-красиві пісні.

— То Богонько змилюстився, простив деяких грішників. І вони так радувуться, — задумливо мовила баба

і так же спокійно вела. — Богонько хоть і всемогутній, зате великосердний і милостивий. Кожному грішнику дає можливість покаятися. І часто Господові душа розкаяного грішника дорожча за душу праведника.

Дивлячись, з якими вилупленими очима я поглинаю її розповідь, баба мене заспокоювала.

— Але це не до тебе. Ти, якщо полізеш туди, — баба кивала на Ловачку, — тебе вже нічого не врятує.

Я боявся крику Іуди, жахався побачити пекельні котли, але оповідь, як Богонько проводить помилування грішників, і що за радісне дійство відбувається з ними, мені ніяк не давала спокою. Й одного недільного підвечірку, коли із краю Господнього світу залунали духові оркестри, я наважився. Знемагаючи від страху, жахаючись кожного дерева і куща, за якими сиділи зловтішні відьми, неопохмелені вурдалаки, а з гілляк грознами звисали підступно усміхнені змії, я хутко піднімався схилом до вершини. І ось я насамкраю світу! Гамуючи у грудях розйойкане серце, схопився за дуба, глянув униз і на мить помер: піді мною звисала велетенська прямовисна кам'яна стіна. На її глибокому дні шурхотів собі потічок і задиркуватим підтюпцем перестрибував через валуни.

Міцно, наче рідного нянька, обхопивши дуба, я, потерпаючи від побаченого, відкривав одна за одною картини самого краю світу. І побачене все більше ошелешувало. Глибока прірва піді мною розширювалась і разом із співочим потоком витікала на схід у безкраю долину. А на її просторах вільно й гонорово розляглося велетенське Місто. Воно відкрилось несподівано й заворожливо, ніби із вечірніх мамчиних казок. Подібного світу я досі ніколи не бачив навіть у снах. Огорнуте югою, місто лежало наче під глибинами дивовижно голубих і чистих вод. Невеличкі вулиці, немов вени натруджених рук, розтікались поміж ошатними будівлями, слалися через сквери і парки. На дахах найбільш поважних споруд, зірко стежачи за підступами до міста, стояли древні воїни із

списами, чарівні жінки з арфами, напівголі юнаки атлетичних статур.

А над усім — велично знімалися куполи храмів. Вони не просто вирізнялися своїми розмірами. Храми міста випромінювали навкруги таке цілюще сяйво, наче обличчя ревних вірників при з'яві в небесах довгоочікуваного Месії. Цю врочистість і піднесення підживлювали запахи, якими час од часу дихало місто. А пахло!..

Пахло солодкими булочками, свіжим хлібом, кремово-крижаним морозивом, якимись смачними-пресмачними стравами, королівськими тортами. Пахло багатьма немислимими смакотами, які ми, довірливі селяни, розкривши широко роти, поїдаємо тільки подумки, слухаючи панські казки. Серед інших я вловив ще один запах. Це був запах якоїсь печалі, вірніше печальної далини, світу, якого ми ніколи не бачили, але дуже кортить увидіти. Одного разу, в ранньому дитинстві вловивши цей запах далини, ми все життя будемо іти за покликом того аромату. Ми йтимемо за долиною, де нам, здаватиметься, буде набагато краще, спокійніше. Так буде все життя!.. Наблизившись до одних далин і не знайшовши ліпшого, ми, вічні пілігрими, йтимемо за ароматом нової далини.

І так буде все життя! Доки не наблизимось до останньої далини. Ось там, напевне, і буде таємниця, за якою ми все життя ішли. Ось там уже буде справді ліпше, бо звідти ще ніхто не повернувся — від добра до біди ніколи не вертаються.

Довкола міста, на чотирьох пагорбах, що наче символізували сторони світу, красувалися незвичні дерева. Могутні стовбури рівно і стрімко знімалися вверх, стримуючи на собі розкішні й водночас ідеально округлі крони. Деревя буяли золотисто-червоним цвітом і здалеку нагадували розквітлі куполи маленьких храмів. Час од часу із межигілля дерев вилітали густі зграї кольорових метеликів. Вони, наче їм хтось указував, спер-

шу різко знімались у височінь, а далі, граційно вальсуючи, пірнали донизу і неслися до центру Міста.

І ось тут, посеред Міста, мою увагу привернула площа у формі кола і вся у квітах. Довкола неї юрмилося безліч людей. Всі вони звідси, з гори Ловачки, нагадували маленьких карликів.

— Оце і є та площа прощення, де Господь звільняє грішників від їх провин, — думав з острахом я. — Оці метелики — то є людські душі. Вони несуться сюди з усіх сторін світу за помилуванням. Кого Богонько прощає, того душаметелик перетворюється на маленького карлика. Якщо цей карлик житиме надалі справедливо, виросте і стане знову нормальною людиною. Якщо ж грішитиме і далі, залишиться навіки крихітним манюсінським ліліпутом.

І ніби на підтвердження моїх здогадок загравав духовий оркестр. І все місто наповнилося якоюсь пахучою і соковитою музикою.

Ледь не видавлюючи очі, я марне намагався знайти у круговерті людей-мурашок музик — мелодії лунали звідусюди. І тоді я збагнув — то із небес грає оркестр ангелів, вітаючи милосердя Господнє і звільнення мучеників від гріховних пут.

У цю ж мить з боку Чинадієва, глухо цорконячи зубами, виринула гігантська гусінь з чорною й довгою головою. Потвора зробила біля Ловачки поворот і далі швидко помчала у бік міста. Раптом, пустивши уверх із голови білий стовп, гусениця заголосила.

— Так оце і є Іуда-христопродавець, — прошепотів перелякано я. — Видно, Богонькові надоїло, що Іуда постійно зривається з дерева, то й перетворив його на паскудну велику гусеницю. І правду має, нічого на деревах скакати і гілля обламувати, хай Іуда потягається по землі і помучиться, як мучився наш Спаситель на хресті. Але повзучий Іуда швидко проминув передмістя і вже кричав десь вдалині.

— Ага, нині свята неділька, то злодій теж спішить на майдан прощення, — думав я. — Але Бог знає, Іуди

ніколи не стануть людьми. І немає їм прощення за христопродавство!

Між тим, із затаєним острахом і нестерпною цікавістю я весь час крадькома шукав у Місті Того, хто має силу й владу давати блудним мужам і дівам прощення. Як не намагався — жодного натяку. Зате не покидало інше відчуття — із першої хвилини, щойно мені відкрилося Місто, незрима присутність Великого Творця настійно відчувалась у всьому, що очі бачили, що чулося і розум сприймав: в осяйних чолах храмів, у тонкій грації статуї на дахах будинків, у польотах птахів і веселкових зграях дивовижних метеликів, у божественній музиці, що із небес лунала, у запахах житнього хліба, солодких булочок і весняних трав. У всьому-всьому відчувалась всесильна присутність Того, хто має силу і ласку прощати. Найвідчутніше нагадував про Нього тонкий аромат даліни, до якої все життя, мізерію знаходячи і багато втрачаючи, йтимемо, а коли нарешті дійдемо, то... от про це ще ніхто із живих не знає.

Обхопивши, наче найріднішу людину, старого дуба, я все дивився й дивився на явлене мені Місто. І раптом по-дорослому, навіть не усвідомлюючи цього, тихо заплакав — чи то від щастя, чи від великого потрясіння.

Весь ошелешений і глибоко вражений відкриттям на краю світу зовсім іншого, ніколи досі небаченого світу, я повернувся додому, забився в куток біля пічки й онімів. Я ніяк не міг позбутися великого потрясіння. Мене продовжувало вражати Місто, і мені боліло за той обман про край світу, казани, пекло.

Баба помітила мою дивну поведінку й непритаманну розгубленість.

— Щось сталося, Митьку? — запитливо глянула на мене.

— Ви, бабо, й усі ви... ви... ви... великі брехачі! — затинаючись, ображено вигукнув я.

— Ти, їжаку нечесаний, ачей був на тому боці Ловачки? — здогадалась Фіскарошка.

Я насуплено опустив голову.

— А як тебе було застерегти, всюдисущого збийвіча? — ласкаво і якимось зажурено продовжувала Фіскарошка. — Хіба ти не видів, яка з того боку гори пропасть. Там не один дорослий скрутив собі шию. А скільки дітей побилося. То мусіла тебе якимось страшити.

— Айбо не треба було неправду про кінець світу. Про пекло. Грішників. Там же так красиво. Там, там... як у раю город! — вигукнув я.

— А, город Мукачево? — махнула рукою баба Фіскарошка. — На тому тижні буду нести черешні продавати. Візьму вже раз і тебе.

Через декілька днів, підходячи до латоричного мосту, я почув, як із боку Чинадієва летить знайомий гуркіт. Я злякано метнув головою — до нас швидко їхав багатонігий Іуда. Далі закричав-завив, як бик на бійні. Я міцно схопився за бабу — та, на диво спокійно, чимчикувала.

— Бабо, спасаймося!.. Іуда біжить до нас! — крикнув я.

— Який Іуда? — здивувалась Фіскарошка.

— Он там біжить і ричить, — показав я на велетенську гусеницю.

— Тьфі на тя. Та то ж паровоз, машина така.

— А ви казали, що то Іуда так робить, — аж схлипнув.

— А-а-а, дитино. То наші... то такі наші бабські казки.

Страшні розчарування і біль пройняли всього мене після сказаного. І вже саме Мукачево мені зовсім не здалося таким чарівним, таїнним і заманливим, як те місто, яке явилось мені на вершині гори. Скоріше навпаки... Я народився і виріс на волі, а мукачівські багатолюддя, тісняві вулички, страшні міліціонери з пищалками, бідні і перелякані євреї, що чудом уціліли після війни, жебраки, інваліди, грукіт возів і автомобілів... Усе це й багато іншого мукачівського бедламу мене причавило, здрібнило і страшенно втомило.

Не втрачаючи надії, я кинувся до центру міста, до того місця, де за моєю уявою мала бути площа Прощення. Біля міської ратуші справді знаходилась площа. Вся

у квітінні білого бузку. Тут зовсім не гріхи прощали, а тітки-продавчині з обличчями, що нагадували надуті червоні кульки, торгували по краях квітучого кола морозивом, солодкою ватою і ліверними пиріжками.

Це була остання крапля. І я зарік собі. Ні, нічого я не зарікався. Я просто збагнув і глибоко усвідомив таємниче місто, в яке мені відчинилися врата кількадесть тому з вершини гори, і заклопотане гендлярством Мукачево — це зовсім різні міста. Це міста з різних часів і різних світів.

Мине багато-багато літ, і я з глибокою шаною постійно дякуватиму Творцеві за подарований неоцінним скарб — що відкрив мені врата міста і дав можливість у найтяжчі часи являтися сюди на прощу. Коли мені стає нестерпно тяжко й самотньо у житті, коли нема від кого чекати помічі і ради, я усамітнююсь, викидую з думок усі марноти життя, стаю на коліна і починаю ревно молитися. Тихо і щиро молюся до тих пір, доки не відчую аромат світлої даліни. Тоді переді мною вибігає стежина, і я легко, наче втілюючись у метелика, випорхую на вершину гори Ловачки.

Не встигаю зітхнути, як перед очима, наче із небес, являється у долині безмежне і величне Місто. Обережно спускаюся по крутизні скелі й опиняюся біля потоку. Він здивованими очима живої води дивиться на мене, а далі, кивнувши, веде за собою. Ідемо разом із потоком тихо, мовчки, із трепетом наближаючись до світлої даліни. Коли постаємо перед нею, вона нечутно розчиняється навстіж і ми бачимо, що це і не далина, а врата Міста. Тут потік вмиє умовкає, вода, що вірно вела мене досі, стає білою хмаринкою, злітає і щасливо тане у високості. Я вхожу в Місто сам.

Тут ще дуже рання година. Весь осяяний світанковим спокоєм, рухаюся безлюдними вулицями — м'яко, майже нечутно. Таке враження, ніби ступаю по тиші і відчую, що вона, ця тиша омріяного Міста, — тепла,

соковита і ніжна, як килими весняної трави під босими ногами орача. На вулицях порожньо — жодного перехожого. Піднімаю голову — і на мене ллється сяйво блаженства, яким починають розквітати куполи храмів. А над ними з таким же умиротворенням починають розпливатись ностальгічні мелодії духового оркестру.

На вулицях ані душі. Я відчуваю, як із кожного вікна на мене дивляться люблячі очі, у кожному будинку — дорогі мені люди. Навіть зграї дивовижної краси метеликів, які перелітають з дерева на дерево, радісно вітають моє повернення в рідне місто. Адже хтось постійно твердить: тисячі-тисячі літ тому я жив тут. Тут, саме в цьому місті, я любив і був коханим! І тут, саме тут, усім править тільки Любов! І я, сповнений щастя і блаженства, пливу далі тишею вулиць і тихо безслівно плачу.

СЯЙВООКЕ ЗВІРЯТКО

Уранці крізь дрімоту я дослухався, як гаряче наша культурна сім'я обговорювала культпохід у кіно. А коли встав, баба Фіскарешка одразу запитала:

— То правда, уже'м нині рано чула, што діставись учора на лекції добрих копанців.

— Та було мало, було... — неохоче відповів.

— А за што хоть били?

— Казали, што немає Леніна у моєму серці.

— Був би у ньому Богонько... А для Леніна і так є місця у множестві пустих сердець, — мовила безтурботно баба, а потому тихо прорекла. — А вообщє, по правді — порожніх сердець не буває. Бо там, де у серці робиться пустота, там нараз оселяється сатана.

І нечистий того ж дня таки спік для мене коржа із лайна. Щойно приволікся до школи, мене викликали до директора і повідомили: за контрреволюційну провокацію під час важливої політичної акції мене черговий раз виключено зі школи. Для моєї персони це ганебне вигнання стало вже своєрідним ритуалом, то я тільки недвозначно усміхнувся. Проте директор, прочитавши іронію на моєму обличчі, злісно просичав:

— На сесь раз виключено назавжди і навіки-віків!

Із таким вироком інквізиції я поплівся, понуривши голову, додому.

— Ти што, легіню, такий чумний, якби в тебе стріха з голови пішла в гості на свинарник? — почувся дзвінкий голос.

Із-за рогу школи вигулькнула однокласниця Маня Крумпляничка — донька нашого Гебельса. Того самого партійного хруща, за вказівкою якого мені дали смачно-

го копанця із школи. Маня, невідомо чому, вся радісно цвіла, як божа ружа.

— Ти, Маню, у нас теж із зізвдою на чолі, — буркнув я.

— Чому?

— Бо ти єдина, в кого язик завжди біжить попереду думки.

— Ой, який ти фіглярний, — бризнула сміхом Маня.

— Твій отець витурив мене зі школи, то мені тепер тільки й лишилося што фіглярити.

— А ти би пригнав худобу до ріки Кривуліни, то фіглярили би обоє, — розсипала веселі бісики з очей Маня.

Вона і далі сипала маленькі бісики, а під моїм серцем потихеньку прокидалося голубе, сяйвооке звірятко.

Такої хитрувато-лукавої і по-газдівськи розсудливої гори, як наша Ловачка, певен, у всьому світі не здибаєш. Завжди вона твердо тримає свій гонор і так вміло викрутиться із не вельми приємних ситуацій, що тільки язик висолопиш від завидків. Он і тепер, не встигла прийти весна і розкласти свої манатки довкола Мукачева, як навколишні гори і пагорби одразу захмеліли від перших теплих вітрів. І тут, наче п'яні, втративши здоровий глузд, забуяли-загуляли цвітом абрикос, персиків, слив, черешень і всякого різнотрав'я. Минуло кілька днів, по схилах прудко пробіг молодий дощик, за ним погнався безтурботний вітер, і буйноквіття, мерхнучи на льоту, рознеслося по світу.

Усе навкруги одяглося в одноманітні зелені шовки. І ось тільки тоді розроджувалася своїм невимовно багатим і ніжно-чистим квітом наша мамка Ловачка. Чого там тільки не було — навіть каміння так веселково вигравало на сонці, що в людей сторонніх роти самі подивовано розкривались, а в місцевих розпинало від гордощів груди і з облич навіть у снах не зникали умиротворені усмішки. А хитра і мудра Ловачка на фоні гір і пагорбів, які так безрозсудно відгуляли-відбуяли,

тепер постійно сяяла величезним квітучим алмазом у велетенській зеленій короні. І променила навкруги таку божественно-осяйну ауру, що навколишні поля і долини пахкотіли, як великодні паски, немовлята по сільських хатах переставали плакати і весь час собі щось наспівували, а корови в обійстях цідили неймовірно багато молока. У небесах птахи так дзвінко заливались піснями, що в деяких солов'їв на льоту розривались серця. Навіть старезний і славний українсько-русинсько-російськомадярьсько-жидівський варош Мукачево у світлі благодатної аури Ловачки враз перевтілювався, дивовижно молодів і ставав добрим та щедрим. У сяйві розквітлої Ловачки, під її парадними грудьми ми пасемо із Манею Крумплянкою божу худібку.

Маня пасе свої фамільні корови, а я — нашу козу Танкістку і череду овець нанашки Кутузовки. Моя хресна обіцяла за цю послугу аж цілий карбованець і прислати смачний обід у поле. Молоде сонечко уже чимчикує до полудня, мені дико хочеться їсти, а від нанашки ніякої вісточки. Мані добре, вони вдома постійно жирують різні смакоти, і голод їй не товариш. Он така, нівроку, пухкенька, гладенька, як молочне поросятко. А в нас удома в горшках пісна квасоля з капустою й картоплею товченою днюють і ночують. Від тих харчів я, як мисливський хорт, легкий, худющий і вічно голодний, як крадений кінь.

Маня сидить собі на самкраєчку канави, підстеливши під себе старий батьківський піджак, і вишиває рушник. Зосередившись над полотном, вся напружилась. І без того повні губи надулись ще пишніше й нагадували дві величезні пелюстини темно-рожевої троянди, яка щойно відкрилася ранковому сонцю. Голодним очиськам губища Мані нагадували два величезні шматки рожевої шинки. Але, видно, вже тоді в моїй душі починали кільчитися паростки естетичних смаків, і відчуття краси притлумило мої канібальські інстинкти. В пам'яті якась бісова сила неспогадано почала крутити староре-

жимні пісні про кохання. Тої баламути я вдосталь наслухався на вечорницях, гостинах і хрестинах.

І почало безугавно у голові верещати про «губки малинові», «вуста медові», «поцілунки, солодші нектару». Минула хвилина, друга, і моїм голодним очам почало ввижатись, що переді мною не кепська і вредна Маня, а східний і багатий базар, а її губи — безмежні столи, завалені заморськими солодощами і ласощами. Від того в мені ще голосніше заричав голод. Далі, не в силах угамуватись, кинувся на Маню, повалив її в канаву і, наче голодне немовля до материнської цицьки, припав навіжено до її губ. І несамовито почав не то цілувати, не то смоктати.

Маня спершу отетеріла і не чинила ніякого супротиву — тільки лупала зі споду на мене переляканими очиськами. Далі, оговтавшись, почала щось мурконіти і несамовито товкти мене кулаками то по плечах, то по голові. А ще через якісь хвили Маня враз затихла, зіщулилась, очі міцно заплющила і лишень носом раз у раз шморгала. А я, немов навіжений, цмокав і цмокав її розпашілі губиська-торомбиська. І що найстрашніше — чимдалі все більше розчарування... ні, ліпше сказати, розпач охоплював мене. Де оті, до бісової матері, солодощі, меди, цукерки, нектари і всяка інша смакота, про яку до сліз завивалось у співанках?

Манині губи, як я в них не впивався, були якісь прісні і геть несмачні, наче несолоне тісто. Даруйте на слові, чи то нашу козу Танкістку, а чи Маню цілуй в губи — один хосен. Ось тільки чужої слини наберешся до нудоти — і вся тобі краса. Ошелешений таким страшним відкриттям, я лишився Мані, піднявся на бережок і безсило сів. Геть розчарований, розбитий і знищений дивився на Маню, як цар Ксеркс на потовчену спартанцями армію, і мені дійсно не хотілось ані їсти, ані жити. Мене нудило, і з'явилось нестерпне бажання перетворитись на манюньку мурашку і вмити чкурнути під землю. Маня, навпаки — надивовижу хутко піднялась із землі, обтрусилась і вдоволено глянула на мене.

— Но, і що тото було? — допитливо подивилась на мене.

Я спалахнув, як стіг соломи в засуху, і промимрив:

— Та... ото... я був дуже голодний.

— А я тобі що — смажена шкварка? — якось розчаровано запитала Маня.

— Та ні... я дурний... повірив дурним співанкам... там співається, що в дівок губи солодкі, — я борсався, наче потопаючий посеред морських глибин. — Медові губи, нектарові.

— А я тобі що — бджола, яка нектар збирає? — різко змінила тон Маня.

— Та ні, ти не так зрозуміла, — викручувався і далі я. — То все співанки. Я чув, що... знаєш, як там.

— Ти лем побільше слухай, що співає ваша Данківська фамилія, і, конешно, роби так, як учать ваші співанки... Всі ліпші тюрми тобі родним домом стануть.

Тут Маня, наче Орлеанська діва, підняла пророче уверх руку і вказівним перстом повела на схід. І я зримо увидів, як у туманній далині, куди вказувала моя «медова», зловісно почали окреслюватись дороги, ведучи від тюрми до тюрми. Від такої не вельми втішної перспективи мені стало геть зле.

— Ти, Маньо, вже якось перебач. То не я, то мене попутало.

— Ага, вам, Данкам, все чи то ноги, чи то межі ногами попутає. А потім позад себе по півсела копильців лишаєте. Тобі про се ще ніхто не говорив? — мовила зловтішним тоном Маня.

Ні! Це якийсь жах, про які копильці-байстриюки вона меле? Ця Маня на правду як відьма — все вона знає, все їй відомо, часто верзе про таке, від чого не лише вуха в'януть, а й душа від жаху верещить.

— Ну а щоб се срамне діло не пішло помежи люди, можемо зробити такий гешефт...

Тут Маня, наче суддя перед останнім реченням смертного вироку, зробила довгу паузу, від чого в мене

потерпло не лише серце у грудях, а й волосся на голові, і додала:

— Купиш мені ціле кіло халви, і я тоді нікому не скажу, що ти мене принуждаюче цюлював.

Господінку солодкий, звідкіля тільки вона це слово видовбала — «принуждаюче». Зізнатись, я достоту й не відав істинний смисл цього «принуждаюче», але воно до глибокої нудоти мені запахло цвіллю тюремних камер і засяяло сумними квадратиками віконних ґрат.

— А де я гроші візьму на халву? — пробував захищатись. — Я ж не знаю, де гроші заробити.

— О, коли про гроші — ти жебрак, а коли до женщин — великий мастак, — відповіла поетичним шедевром Маня.

О, скисла би ти, гульо коростава, з тими «женищинами». Мало того, що я був геть приголомшений неправдивою інформацією народної творчості щодо «медових» і всяких інших коханих вуст, то ще й ганьби матиму на всі ближні і далекі околиці.

Діватися, а тим паче ховатись, було нікуди — треба діяти.

Творячи білий світ, Богонько спланував так, аби за найнеймовірніших ситуацій жебрак міг викрутитись і вижити, не забувши ще й облапошити і надути ближнього. Грошей у селах тоді майже не водилось. І нам, сільським босякам, годі було сподіватись на магазинні ласощі за батьківські копійки. Але советська власть дуже любила яйця і скуповувала їх через сільські крамниці від населення. Грошей не платили, але можна було придбати крамничний товар.

Ганьба зізнатись, але я став одним із творців і засновників індустрії з очищення від яєць сільських курників, а особливо — сіновалів, де вельми любили гніздитись кури. У цьому ремеслі я не мав рівних. Серед темної ночі, із зав'язаними очима і навіть руками я міг проникнути в будь-який курник, хлів і безгучно зібрати курячі дари. Не було такої висоти, яку б я не подолав,

не знайшлося шпаринки, в яку б не проліз. І не трапилося випадку, аби мене не те що зловили на гарячому, а навіть запідозрили. Єдина людина, яка сумнівалась у легальності мого товару, був сільський крамник, мукачівський єврей Пітьо, якому здавав яйця. Коли заходив із черговою торбою громадських яєць для советської власті, його дуже починала гризти совість і, аби її якось заспокоїти, виправдовувався сам перед собою: «Дамо власті много плана, буде великий грош у Пітя-пана».

На цей раз, щоб задобрити халвою свою ганьбу і вгамувати «принуждающую женщину», в експедицію за яйцями я відправився до нанашки Кутузовки. Була обідня перерва, погідний день усіх вигнав у поле, і я вельми легко добувся на сіновал, де гніздилися і неслися кури. Я, певне, володів якоюсь магією, бо кури, угледівши мене біля гнізд, миттєво німіли і кам'яніли — ні звуку, ні шелеху. Але на цей раз сталося щось неймовірне: видно, всю свою магію я витратив на «принужденіє женщины», бо чари на несучок вже не діяли, і курина громадськість влаштувала протестну акцію.

Першою обурилась жовто-ряба курка. Щойно я засунув руку в її гніздо, вона різко підскочила з місця, вистригнула на перекладину і голосно почала розвінчувати мої злодійські діяння.

— Ти що — дурна? — мовив я, спокійно кладучи яйця в торбу. — Я ж не кожного дня краду. Сьогодні від вас трохи візьму, завтра інших відвідаю. А потім: я ж не все вигрібаю, а лиш стільки, скільки мені потрібно, — чомусь і далі виправдовувався я.

Праведний гнів жовто-рябої колеги підтримав величезний чорний півень, разюче схожий на есесівця. Він дивився на мене гостро і нещадно, немов на підстреленого партизана, і щось суворо белькотів.

Невеличка ряба курка почала притакувати есесівцю на закарпатському діалекті і весь час дивилась на мене таким поглядом, як податковий інспектор на того, хто прийшов повідомити про своє банкрутство. Найверед-

ливішою виявилась біла несучка. Вона ізсампочатку, тільки-но вліз на хлів, почала на чистій літературній мадярській мові читати мені про мораль. Вона доводила, що красти чужі яйця — не тільки кримінальний злочин, а й неспасенний гріх. При цьому постійно сверлила мене такими холодними і ненависними очищами, що я цілий тиждень мав таке відчуття, ніби по мені повзають слимаки.

...— Ну що, приніс? — запитала звичним тоном Маня наступного дня на пасовищі. І зміряла мене таким зневажливим поглядом, наче я з'явився в роздертих штанах.

— Аякже, приніс, — простягнув їй пакунок із халвою, який виміняв за багатостраждальні яйця в крамниці.

Маня із підозрою, обережно, наче сапер міну-сюрприз, почала розгортати презент і, виявивши, що не брешу, перейшла на діловий тон:

— А хіба тут є ціле кіло? — почала виважувати то лівою, то правою рукою.

— Збігай у магазин до Пітя, хай зважить, — щиро порадив я.

Ага, чого ще захотіла бумбачка торомбата. Аби за яйця, облиті курячими слізьми, і перенесені душевні травми в курнику, я тобі до міліграма все виклав. Звісна річ, половину халви я з'їв і тепер сподівався на Манине милосердя — ачеї якусь дешицю вділить і мені. Надії на Манине людинолюбство виявились марними — за якусь хвилину-дві ця бочка без денця смачно все зжерла і не подавилась. Далі витерла рукавом жирні від солодошів губища і цісарським тоном наказала:

— Но, тепер можеш ще цюлювати, — і підняла догори рота.

— Що? Що? — отетеріло запитав я.

— Кажу тобі ясно, можеш мене тепер ще цюлювати!

— Слухай, торомбаньо нечесана, я здуру тебе случайно цмокнув, то мусів іти яйця красти, аби відкупитись. А попробую ще раз, прийдеться іти по чужих хлівах вже

за свинями і коровами! Не пішла би ти, небого, за Дунай воші пасти, — порадив сердечно знахабнілій любасці-самозванці.

— Ой, як перепудився, — скривила торомби Маня. — Не бійся, не злото-срібло прошу, а якоїсь там чоколяди. Ну хоть півкіло. І цюлюй собі на здоровлічко.

— Ого-го-го! Та за півкіло чоколяди я на цариці женюся, а не твої сляюняві торомби облизувати! — вигукнув самовпевнено я.

— А вот і не женишся!

— Чому?

— А тому, що коли не принесеш мені чоколяди, то я розкажу нянькові і мамці, що ти мене не лем цюлював, а й лапав за секретні женські місця, — оголосила вирок Маня.

О, небесики святі і гріхи земні! Про що мала відьма деренькотить? Я змалку начувся чимало масних і солоних примовок про жіночі шури-мури. Але ще й про якісь «секретні женські місця»... Це вже було навіть понад мою бурхливу уяву. В очах у мене геть потьмяніло, а в голові стало гаряче, наче у молодого бичка, коли з розгону влупить лобом у залізні ворота колгосної ферми. То ж тільки подумати, лапав за «секретні женські місця». Але ж де ті місця знаходяться? Не встиг я отямитись від цього страшного повідомлення, як Маня ошелешила вдруге:

— Ти довго не мудруй, якщо не купиш чоколяду — я ще і в школі всім розкажу, що ти є вообщє страшний вредитель женщин.

Ну ти диви! У неї всі колеса на возі повіддітали. Треба ж до такого додуматися, «страшний вредитель женщин». Це ж гірше за «враг народу»! Розстріл на місці — без суду і слідства. О, тут мені вже стало не до мудрячок і женитьби на цариці. Тепер я вже ладен був і жабу цілувати й шоколадом обсипати, аби лиш змити із себе тяжкі гріхи за лапання по «бабських секретах» і «женщиновредительство». Якимось термоядерним потом обдало мене й пекуче пронизало кожную клітину. Госпо-

діньку солодкий, що зі мною буде? І тут раптом у мені прокинулись противні бунтарські гени нашого роду і рішуче запротестували: пошли ти, дурний Митре, цю малу блудницю в гузицю і свищи на все!

Це я одразу і зробив. Не забарилась і Манина відповідь.

...Наступного дня — а була це неділя — дід Соломон і наш вірний сусіда пан учитель Фийса сиділи на призьбі і, про щось мудруючи, очікувально-благальними поглядами позиркували на бабу Фіскарошку, чи не роздобрилась вона хоча б на чвертку сливовиці. Я сидів під хлівом і примірював відремонтоване колесо до возика. Коли раптом глянув — із долини, тягнучи за собою отару кучерявої пилюки, мчала полуторка Маниного батька.

— Гебельс їде до нас! — вихопилось у мене зі страху.

На моїх це подіяло, наче засторога про татарську навалу. Пан Фийса притьмом зірвався з місця, як сполошений заєць з-під куща, метнув собою за хлів, а далі молодим лошаком полетів через сад і розчинився в гущавині під Ловачкою. Дід Соломон згадав, що йому надрано снилось щось вельми пророче, але хтось помішав, і тепер прудко побіг у хату додивлюватись біля рідної печі останню серію свого сну. Я закрутився, немов повітруля, на місці і, не придумавши нічого мудрішого, навіжено вилетів на хлів, з нього стрибнув на грушу, видряпався на сам вершок і принішк у густому межигіллі серед воронячих гнізд. Одна баба Фіскарошка не втратила бойового духу. Зустрічала ворожу навалу біля воріт, тримаючи під руками на всяк випадок вила. Першим із машини вилетів Гебельс, за ним директор школи на прізвисько Сусанін.

— Де сатана рогата? — запитав Гебельс.

— У пеклі, — спокійно відповіла баба. — Всяка нечисть ізиді в пекло.

— Товариш секретар питають про вашого онука Митра, — поправив директор.

— А, Митро? — розвела руками баба. — Та глядайте, неділя. Десь гуляє, а може, і до церкви пішов.

— О, Єзус, того ще лем у церкві не було, — аж простогнав директор.

— Ви не тягніть коноплі, а кажіть — што сталося? — твердо глянула на гостей Фіскарощка.

— Ваш збийвіч збиткувався над моєю дівкою! — аж підскочив Гебельс.

— Як збиткувався?

— Ви не знаєте як — штурхав, тягав за волосся, обзивався, — повідомив секретар.

— То вже витерпіти не можна, що той шкодливий гунцут чинить, — підтакнув директор.

— І сесе все? — запитала баба.

— А ще треба більше? — поцікавився Гебельс.

— Та ні, просто, як на нього, то я думала, що найменше когось зарізав, — полегшено зітхнула Фіскарощка.

— Я вас, Марьо, предупреждаю, якшто той збісняк попаде мені до рук — розірву 'го, як жабу! — пригрозив Гебельс.

— І передайте од мене, із нинішнього дня виключаємо його із школи! — різко додав директор.

— Ага... Сесе я вже десь чула, таке колись було... — почихала потилицю Фіскарощка.

Вона, бідачка, вже й не могла пригадати, котрий раз мене з ганьбою виганяли зі школи.

Важко сказати, чим би закінчилась зустріч ворогуючих сторін, коли б не партейна машина. Гальма, видно, ослабли, і вона сама тихенько рушила з місця. І коли Гебельс і Сусанін оглянулись, полуторка вже весело бігла з нашого присілка Небесі в долину. А за нею, йойкаючи і лаючись, помчали і непрохані гості.

У тім часі, коли Фіскарощка виясняла стосунки з потерпілим батьком і моїм шкільним начальником, я сидів на самвершку старезної груші. Мало сказати «сидів» — руками й ногами прикипів, ні — розчинився в дереві і не дихав. Я настільки замаскувався і став органічною частиною груші, що навіть надчутливі ворони не помічали мене: підлітаючи до гнізд, вони щедро кропили

мою голову своїм послідом. І ось коли почув, що Маня не продала мене за істинне діяння, а просто пожалілася за дрібне збиткування, я почав потихеньку дихати, відходити і тепліти. Отже, я і не «вредитель женщин», і не «лапав за секретні женські місця», і навіть не «цюлювався». Ох і фрічка ж ота Маня. Не, не така вже, виходить, вона і шкодлива, та Манька.

І тут зненацька мені у грудях щось усміхнулося до тої шаленої Мані, затепліло і стало невимовно хороше. Я раптом відчув у собі якесь дивне щастя. Ні, це було навіть не щастя, а відчуття, ніби у грудях, під самим серцем, негадано звило собі гніздечко маленьке пухнасте звірятко. І заворушилось оте дивовижне звірятко — все таке тепленьке, миле, світлооке, голубе-голубе і пухнасте звірятко.

«Ото правду дідо Соломон кажуть, найбільше, що може жінка зробити у цьому житті — розбудити в чоловікові звіра», — подумав і щиро усміхнувся я, злізаючи, весь обгаджений воронами, із груші на землю.

Мою чергову відставку з посади учня п'ятого класу сприйняли в родині, як і завше, спокійно й розсудливо: пана з нашого Митрика не буде, міністра — теж... А читати і писати вже навчився. І на сьому дякуємо! Хай ліпше по газдівству займається, а то зношує тільки в тій школі взуття й одержу — і все безоплатно.

І в газдівстві з мене мало толку вийшло. Ні, я не те що лінувався, навпаки — вельми у всьому старався. Але ж є люди з тяжкою планідою — якась нечиста сила все плутається в них під ногами. От гнав на пасло козу Танкістку. Щоб підрізати шлях, вирішив перейти через потік, а щоб взуття не намочилось, сів верхом на козу. Дурна скотина не дивилась собі під ноги, послизнулась на камені і поламала передню ногу. Баба Фіскарешка через ту дурницю так голосила, що, певен, коли б мене ховали — не було б таких сліз.

Далі, щоб доказати свою майстерність, взявся під ремонтувати хлів. Дещо ліньки було підкріпити, дещо

призабув — і дах на хліву повністю завалився. Щастя, що це весною сталося, а то взимку вся худоба би задубіла. І посипалось, одне невезіння лізло на друге, менша біда тягла більшу. А край усьому поклав мій невинний, дитячий, сказати б — «глибоко люблячий» синівський жарт.

Я завжди обожнював свого батька, мав до нього стільки ніжності і не знав, як це висловити. І тоді вдавався до милих, як на мою думку, жартів. Одного ранку, коли мої нянько ще нестерпно хропіли, прив'язав їх ногу за бильце ліжка, а в привідкритий рот сипонув трішки тютюну із сіллю. Повторюю, діялось це не підло, а з любові, яка вщерть наповнювала мене і аж хлюпала через вуха.

Мої нянько, як втягнули у себе із хропом сатанинської суміші, ледь груди не розірвали. Зайшлися таким диким кашлем, що, бачилось, шибки повилітають. Далі як підкинулись, схопились, мов ошпарений, з ліжка. Але ж нога прив'язана. І кляте ліжко перекинулось, поховавши під собою божевільного від жаху і кашлю нянька.

Що діялось далі — не розповідатиму. Такі методи виховання, що вчинені були зі мною відтак, категорично не сприймаю. Але того ж таки дня мої нянько, як би тепер написали, зібрали родинну прес-конференцію і зробили дідові Соломонові і бабі Фіскарощці протестну заяву:

— Якшто ви, мамо і няню, рахуєте, що цей збийвіч... — нянько з, м'яко кажучи, великою нелюбов'ю глянули на мене. — Якшто ви рахуєте, що цей рогатий осел — великий подарок небес, то ним треба ділитись чесно з ближніми. А по сьому робіть, што хочете, але женіть його до школи!

Мої нянько так і сказали — женіть! Не повести за ручку, не умовити піти, а — нагнати. Ніби я — скотина якась немита, і мене, як худобу, у хлів треба наганяти.

Наступного ранку мене мили, драїли, принаряджали, вилизували, немов колгозну контору перед приїздом начальства. Наостанок баба дістала жовтенятську зірку із безсмертним ликом юного Леніна і почепила на сорочку. Коли їй нагадав, що нас уже, здається, переве-

ли в піонери, миттю знайшла шмат червоної матерії і пов'язала на шиї галстук.

— На якого фраса мені і ленінську зізду, і піонерський галстук? — запротестував я.

— Нич, нич, Митрику, так ти випозіруєш політичеськи грамотним, — заспокоїла Фіскарощка. — Я думаю, сесе директор школи оцінить.

Почувши бабині роздуми про мій «політичеський імідж», миттю схопився дід Соломон, дістав з-під печі шкатулку і вииняв свій солдатський хрест.

— Почепи лем його, Марько, під Леніном, — простягнув бойову нагороду.

Фіскарощка висловила деякі сумніви щодо дідової пропозиції, мовляв, ленінська зізда і хрест цісаря Франца Йовжки не дуже файно паруються.

— Може, червена зізда й імператорський хрест не любляться межи собою, зато випозірують єден коло другого дуже впечатляюще, — прорік мудро дід Соломон. — Най директор не думає, што ми є якась пуста файта. Про нас знав і пам'ятав даже сам цісар Ференц Йовжка, царствічко йому небесное! — дід перехрестився.

Повагавшись, баба почепила мені на сорочку під ленінською зіркою цісарський хрест. І я постав у всій красі — такий собі гібрид Советського Союзу й Австро-Угорської імперії.

Перед директорськими дверима баба, як істинна християнка, ревно осінилась хрестом, тремтячими руками постукала, і ми увійшли в кабінет. Уздрівши на порозі мене з бабою, директор такими очищами зміряв нас, ніби сповістили, що спалили храм Артеміді.

— Доброго вам здоровлічка, пане директоре! І вашим діткам щастя, і пані директорші многая і благая літ, — затарахкотіла, мов трофейний мотоцикл, Фіскарощка.

І так зігнулась у поклон, що, бачилось, зараз почне здмухувати з директорських черевиків пилюку.

— Які це вітри задули вас до нас? — запитав не вельми ласкаво директор.

— Знаєте, пане директоре, йшли ми з Митьком маленько до куми Гітлерки, то, думаємо, заєдно провідаємо і вас, здоровлічка пожелаємо, — не кліпнувши, солодко брехала баба.

— О, та дякую! Я саме сиджу, чорти в ребра колють — спасу нема, зараз дух із тіла вилетить. А тут ви мені здоровлячко принесли, — їдко промовив Сусанін.

— Йой, пане професоре, та не сміхуйтеся над художніми людьми, — схилила смиренно голову на праве плече Фіскарощка. — Аби лем вас всьо життя так родні діти любили, як ми честуємо.

— Який я вам у біса професор? — нахмурився директор.

Це була особливість баби Фіскарощки. Вона ніколи не принижувала сильного супротивника. А навпаки — потихеньку вивчала його сильні і вразливі місця, а відтак починала возвеличувати, хвалити і підносити до небесі. Ефект у більшості випадків був вражаючим для баби Фіскарощки. Вона завжди і мене навчала: «Із сильним ворогом ніколи не воюй, а навпаки — хвали на цілий рот». І завжди домагалась свого, а якщо ні — то й не терпіла великої поразки.

— Професор! Для нас ви, пане, ще більший за начальника міліції! — прорекла категорично Фіскарощка. — Бо серце маєте добре, м'яке, як у дитини, а розум твердий, як у начальника комуністичеської партії, — міцно вела своє Фіскарощка.

— Ідіть ви, бабо, до фрасової каріки, — розтанув Сусанін і кутками губ усміхнувся. — Кажіть ліпше, що хочете?

— Візьміть нашого Митька вп'ять до школи. Сеся дитина...

— Ваша дитина дурнувата! — різко перебив директор.

— Йой, пане професоре, то не дитина дурнувата, то наша порода така гуканувата. Ми дуже любознательні, хочемо вшитко і много знати, то все десь своїм носом на сучок напоремося, — сказала винувато Фіскарощка. — Пане професоре!

— Бабо, я вам казав — не називайте мене професором, — почервонів директор.

— Добрі, добрі, пане академіку, більше не буду, лем прийміть Митька вп'ять до школи. Він така добра дитина!

Сусанін безпорадно сплеснув руками і сказав:

— Но, тут маєш! Якщо ваш Митько така добра дитина, то, будьте добрі, розкажіть лиш про його такі ж добрі діла.

Тут уже Фіскарешка такими очиськами подивилась на директора, ніби той домагався в неї вирішення однієї із найскладніших геометричних теорем. Як шалено не вертілись її мислі по древію життя, нічого світлого в моїх діяннях не могла пригадати.

— Айбо він дуже красно співає, — раптом осяйнуло бабу. — Митьку, ану ж лем заспівай панові «Коби не Маруся, я би не женився...».

І тут же почала плескати в долоні, заохочуючи мене до співу.

— О, Господи! — підняв догори молитовно руки щойно висвячений бабою у професора й академіка директор. — Повісьте, бабо, колодицю на писок, бо інакше зараз я повішусь.

Проте баба загорілась, як паровозна кочегарка, й не було вже у світі сили, аби її остудити.

— Пане генерале, якшто не хочете, аби Митько співав... — мовила баба.

— О, щезло би все під камінь, я вже й генерал, — схопився за голову директор.

— Якшто не хочете чути співи, — вела баба далі своєї, — то прийдіть до нас уночі й увидите, який Митько красний і милосердний, коли спить. На мою веру, не спить, а з ангеликами гомонить.

— Но та хай спить! — заричав новоспечений генерал. — Най спить і до самої смерті з ангеликами гомонить. А в школі я не хочу видіти його ноги.

Проте баба не здавалась.

— Но, пане докторе...

— Мамко мої, я вже доктор, — заскиглив Сусанін.

— Ви лем попозерайте, який наш Митько партейний — буде з нього істинний комунішта! — баба розстібнула піджак, і я постав перед очима Сусаніна із зіркою Леніна, піонерським галстуком і цісарським хрестом.

Директор гепнув собою на стілець, і голова його почала неприродно трястися.

— А лопата де? Питаю, де лопата? — заревів бідака.

— Яка лопата? — хутко витягнула шию Фіскарошка.

— Авби мене в сиру землю закопати! Хрест уже є — лише лопати не вистачає!

Вирячивши очі, директор насилу встав із стільця, підійшов до мене, ткнув пальцем у цісарський хрест і знову повторив:

— Хрест є! А де лопата? Якшто, упаси Боже, хтось увидить вашого Митрика у школі при таких регаліях, то не вам... не вам, а мені будуть хрест і лопата!

— Препання би 'му!.. Што ви так напудилися, пане інспекторе? — щиро здивувалась Фіскарошка.

— Дякую за інспектора, — уже приречено мовив директор.

— Сесе наш дідико малінько на сон захворів. Не міг прийти, то цісарського хреста вмісто себе прислав, — щиро збрехала Фіскарошка. — Я йому на розум казала: хрест, Мішку, тебе не замінить.

Тут з директором почалось щось коїтись — його залихоманило, обличчя ще більше зайнялося і стало густо-рожевим.

Новоспечений пан-професор-академік-генерал-інспектор глибоко ковтнув повітря і став задихатися. Тремтячими руками схопив гранчак, налив води і, як спраглий кінь, прицмокуючи і фиркаючи, потягнув у себе. Баба, видно, зрозумівши, що фортечні стіни з успіхом повалено, кинула останні резерви.

— Ви лем, пане великий учений, попозерайте на сесе ягнятко, на сесі сині, як барвінок, оченята. На мудре

личко, на невинні губенята, на красну, як яблучко, голівку, — торохкотіла, як деркач, Фіскарошка, не забуваючи при цьому мене гладити, цмокати, здмухувати з одержі пилинки.

Упродовж усього спектаклю, розіграного бабою Фіскарошкою, я хоч і стояв смиренно, проте був байдужим, як дерев'яна бочка. І школа, і гнів директора, і бабині причитання, і власне сьогодення, і майбутнє мене бентежили в рівній мірі, як гусака, коли у свині нестерпно зуби розболяться. А коли баба почала мене характеризувати, вихвалити зовнішні достоїнства, щось глибоке ворухнулось у естві. Груди мої навстіж розчинились, з них вилетіла душа, сіла собі на підвіконні і почала роздивлятись. Очима фантомного двійника я вперше побачив себе — такого гарного і водночас нещасного. Я був — одне благородство, всепрощення, милосердя і всепослушність. Мої очі світилися такою невинністю, губенята складені в такій покорі, що певен — ліпшої моделі для створення образу ангела ще жоден художник у світі не знайшов. Навіть здалося, мої плечики починають свербіти і поболювати від того, що на спині виростають крила. І так мені стало себе невимовно-нестерпно жаль, що незчувся, як зарідавав.

— Но видите, драгоцінніший професоре, як гірко дитина кається за свої гріхи, — сплеснула розлого руками баба. — Так і дома, вдень і вночі лем то і робить — плаче і кається, што більше нигда біди ні у школі, ні поза школою робити не буде.

Пан директор, почувши плач, раптом притих, здивовано глянув на мене, подобрішав і сам незчувся, як і його очі зволожилися.

— Но добре, добре. Не плачте, — мовив, поправляючи комірець. — Я нічого не маю проти, я прощаю. Але щоб по справедливості, хай далі вирішує, як бути, класний керівник Іштван Яношович Фийса.

— Дайте, най вас малінько поцолую, — кинулася із розкритими обіймами баба до директора.

Той щасливо встиг відскочити й уникнути полум'яних обіймів і цілунків Фіскарошки.

— Ідіть! Ідіть! Ідіть і більше не грішіть! — загороджував себе руками Сусанін.

— Но та красно дякуємо, пане учителю, — зігнулась у поклоні Фіскарошка.

— Бабо, та будьте мало милосердними, якщо вивели мене з директора у професори, академіки, генерали, то вже не понижуйте до простого вчителя, — сказав жартівливо-образливо директор.

— То вшитко бабині балачки, ви для нас всьо ровно ще більший, як сам імператор Ференц Йовжка, — щиросердо відрізала долонею баба.

Розчулений добропорядністю директора, я теж не хотів лишатися в боргу і запропонував:

— Якщо хочете, я можу хоть тепер допомогти вашій тітці Розалії по газдівству — дров нарубати, сад почистити, подвір'я впорядкувати. Ви лем скажіть, що треба зробити!

Сусанін подивився на мене такими очима, ніби я щойно свиснув його гаманець і якось неприродно-лагідно просичав до Фіскарошки:

— Богоньком прошу вас, дорога бабко, хапніть цього гаспида, забийте його в пазуху і так тікайте з ним, авби з-під п'ят іскри летіли. Бо, слава партії, я вже ситий поміччю вашого дорогого онука.

«Тьфі на тебе, яка в нас тверда і зла пам'ять», — подумав з іронією я.

Ця не дуже весела історія трапилася весною. Саме о тій порі я ходив очумілий «цюлюванням» з Манею. Якось несучи черговий раз до Пітя десятків яєць в обмін на шоколаду для неї, біля крамниці здибався з директором.

— О, як добре, Митьку, що зустрів тебе! — невимовно зрадів Сусанін.

— Доброго вам дня! — чемно привітався я.

— Ти дуже зайнятий? — запитав директор.

— А-а-а-а... Роботи, як болота, все повно, — мовив статечно я, підтримуючи в пазусі яйця. — Але коли що — для вас час усе знайдеться.

— Дуже добре. Тоді я би тебе попросив піти в Мукачеву до моєї тітки Розалії. Треба город під квітття і зеленину перекопати.

Директор дав адресу: тітка жила неподалік Мукачівського замку. Сусанін пообіцяв під вечір навіть приїхати і привезти мене додому на велосипеді. Окрім того, ще й карбованця гарантував за совісну роботу. У мене од радості аж голова закрутилася, і я так рвонув з місця, що аж паленим запахло.

«Вірте, але щиро вірте — і воздасться вам по вірі вашій», — любила завжди повторювати баба Фіскарошка. І я завжди щиро вірив і вірю в Боже Провидіння. Як і в те, про що теж постійно втовкмачувала мені в голову Фіскарошка: кожною людиною керують дві сили — світла і темна. Світла в образі ангела сидить на однім плечі, а темна в рогатій подобі — на другому. Зізнатися чесно, мій ангелик, видно, був дуже добрий, толерантний, всетерпеливий і тому вельми рідко міг протистояти нахабному рогатому нечестивцю. Он і тепер: щойно я увійшов у двір директорської тітки, як ангелик спрямував мій погляд уверх. Під стріхою дерев'яного сараю висів голуб'ятник, на якому, наче ангелики, мирно вуркотіли білосніжні птахи. Через ці символи миру я був завжди у стані війни з навколишнім світом: голубів я обожнював і не пропускав можливості, аби ними не помилуватися, а коли нагода — обміняти, а то... й поцупити.

І ось тепер мій ангелик явив радість, а рогатий за якусь мить висадив на стару яблуню і поволік мене до голуб'ятника. Нечистий настільки збаламутив мій світлий розум, що я навіть геть забув, де знаходжуся і для чого власне прийшов у чужий двір. Птахи на диво мирно спостерігали, як очманіло деруся через крону до них. І тільки-но простягнув руку, аби вхопити розкішного самця, нечистий підломив піді мною гілляку, і я,

хапаючись за неї, обдираючи обличчя, полетів донизу і смачно гепнувся об землю. Голуби дружно затріпотіли крильми, хутко злетіли над хатою і, щиро сміючись на всеньке небо, зникли за сусідніми обійстями. Мій рога-тий спокуситель теж од чистого черева реготав на вер-хівці дерева, а бідний ангел плакав на затовченому плечі.

— Божіньку великий, що сталося? — почув над собою переляканий голос.

Наді мною стояла старенька жінка, схожа на божу кульбабку — худенька, із жилавими руками, але аку-ратно одягнена. Вона мала дуже інтелігентне обличчя і сиву-сиву, проте пишну і дуже модну на той час зачіску. За нашими сільськими мірками, біля мене опинилась велика варошська пані.

— Хлопчику золотий, ти звідки тут узявся? — збенте-жено питала далі пані, допомагаючи підвестися із землі.

— Мене директор школи прислав до вас, допомогти город копати.

— А що сталося? Хто тебе так покалічив?

— Я зайшов у двір і увидів, як кіт крався із стріхи до ваших голубів. Хотів його спудити, поліз на дерево і упав, — щиро збрехав я й одразу повірив у це.

Жаліслива пані, йойкаючи, підвела мене до старовин-ного крісла, що вже давно непотрібом бовваніло під дров-вітнею, і обережно посадила. Далі на диво легко помчала до хати, принесла якісь пляшечки і почала протирати й зеленкувати рани і подряпини. За кілька хвилин облич-чя стало схожим на велетенську темно-синю волошку.

— А ти, дитинко, напевне, і голодна? — упоравшись із дезінфікацією лиця, спитала пані.

Я сором'язливо опустил голову й ніяково низав пле-чима. Пані все зрозуміла і так само притьмом знову за-бігла до хати.

— Все забуду спитати. Мене звати Розалія... Розалія Дезидеріївна, або просто тітка Розалія. А тебе? — мо-вила ласкаво пані, ставлячи переді мною тацю з їжею.

— Я — Митро, — мовив, пасучи очиськами наїдки.

Таке могло наснитися тільки голодному котові. На срібному підносі красувався білий хліб із маслом і кружальцями ковбаси. Зверху кілька пишних шматочків випеченої риби, порізані варені яйця, кусні буженини, домашнє печиво і склянка какао з молоком. Мене замлоїло і щось жалібно заскигло в череві. Боявся поворушитись, бо бачилось: тільки простягну руку за хлібом, не втримаюсь і так почну молотити, що лиш ганьби наберуся. Мудра пані, видно, все зрозуміла.

— Ти поїж... поїж, дитинко, а я доти трішки поможу тобі, — мовила і, взявши у руки заступа, подалася копати город.

За кілька хвилин я облизував пальці й підбирав навіть крихітки. Подібна смакота пробувалась мною хіба що на храмових святах і весіллях.

Найбільше блаженство для простої челядини — повне черевко. Тоді стаєш мудрішим, розважливішим, а головне, спокійним і благочестивим. На мій хлопський розум, усі війни починались на голодний шлунок. Бо коли людина насититься до пупка, та ще й такою смакотою, жодна зла думка не зачепиться за її жебрачу голову. Ось із таким настроєм, із сяючим від радості ангеликом на плечі я підійшов до пані Розалії і дуже файно подякував. Окрім того, підмітив, моя благодійниця дуже вправно копає, або, як у нас казали, аршує грядки. І я, звісно за намовою ангелика, не втримався, аби її не похвалити.

— А, дитинко, я все життя цей городик перелопачую, — мовила, витираючи спітніле чоло, пані. — Тепер щось поясниця прихопила.

— Але по вас і не видно, — щиро заспокоїв я.

— Ти ситий, Митрику? — якось знітилась від моєї похвали пані.

— Як бубен! — поплескав задоволено по череву.

— Може, ще хочеш чогось?

І тут сталося неймовірне — рогатий спокусник, що досі гойдався на верхівці яблуні, щез би під камінь, скочив на своє плече і щось шепнув мені на вухо.

— Не похибіло би ще мало пива, — навіть несподівано для себе випалив і одразу почув, як ангел на праведному плечі розпачливо заплакав.

— А не зарано тобі ще пиво?

— Та ви що, паніко: я вже давно і вино, і навіть палінку поцицькую.

І так мені стало гидко, що, будь воля, сам собі зацідив би поза вуха. Але пані не забарилась і принесла з хати пляшечку «Жигулівського». Подала, здивовано дивлячись на мене, і мовчки пішла далі аршувати.

— Ви ще малінько покопліть, покопліть, а я дораз вас підміню. І все під айн момент перекоплю, — заспокоїв я благодійницю.

А сам із пляшкою пива поважно всівся у старовинне крісло і наче потонув у блаженстві. Ковтнув із пляшечки раз, другий.

Легенький хміль тихенько заповз у мене, мило прошелестів по тілу й усміхнувся у голову. І такий щасливий настрої явився, ніби мене щойно призначили директором шоколадної фабрики. Я ще додав собі з пляшки. І диво — старовинне крісло, в якому сидів, бентежно заскрипіло, і я знову відчув себе... на троні. Але тепер це було вже значно вагоміше відчуття власної персони, як те, що впродовж кількох днів супроводжувало мене у школі. Скриня діда Соломона порівняно із старовинним кріслом була нікчемною трісочкою. І чим більше я додавав собі із пляшки, ця різниця зростала.

Мало-помалу свідомість став огортати солодкуватий пивний туман, і в якусь мить здалося, що крісло потихеньку піднімається зі мною, я виростаю з ним над світом і опиняюся на рівні найвищої вежі Мукачівського замку. А далі переростаю і Ловачку.

О, Божінку праведний, які простори, які широкі поля діянь знову почали являтися моїй розгарячій уяві. Я й не зчувся, коли став давати поради пані Розалії, як рівніше і глибше копати, потім — тримати заступа в руці, аби мозолів не натерти... Далі на хвильку навіть узяв від

неї лопату і показав, як належить нарізати скиби, аби земля швидше підсихала і ставала пухкішою. Бідна пані Розалія кивала згідливо головою, тяжко дихала і весь час витирала спітніле чоло.

— Ви не ганьбіться, паніко, — заспокоював я. — Коли щось не знаєте, звідайте, я тутки, коло вас, — мовив і знову сів на тронне місце.

— Та дякую, Митрику, — відказала пані. — Але, може, і ти би взявся уже.

— Я ще мало спочину. Часу маємо, — заспокійливо махнув рукою.

— Може, тобі ще...

— О, сигаретки би не похибіло, — наввипередки сказав я.

На мою селянську макітру, бачилося, нічого такого незвичайного чи надзвичайного і не попросив. Проте пані Розалія розпачливо підняла вгору голову і голосом, повним страждання, запитала в небес:

— Божінку великий, за яку кару ти мені прислав таку поміч?

Далі, тримаючись за лопату, тихенько опустилася на землю і сіла знеможено під молоду черешню. Вкотре витерла спітніле чоло. На цей раз мокрою від землі долонею, і геть забруднила обличчя. Тяжко дихаючи, пані Розалія сиділа під цією черешнею і тепер уже воістину нагадувала відцвілу, стражденну кульбабку, забризкану дорожньою грязюкою.

— Но, пора би і мені вже честь знати й братися до роботи, — встиг подумати я.

І дійсно, тільки встиг подумати, раптом дістав такого запотиличника, що притьмом випорхнув із тронного крісла.

— А-а-а-а! Пив би ти гарячу смолу, шалений мацуре! — раптом пролунав голос директора школи. — Та я тебе сюди для чого посилав?

Виявляється, пан директор приїхав скоріше домовленого, тихенько зайшов у двір, сховався за колодязем і трішки спостерігав, як я навчав пані Розалію мистецтва

копання грядок. З його боку, звичайно, це було не вельми педагогічно, хоча і я трішки був не правий...

Коли моя персона черговий раз ганебно вилетіла з трону та ще й дістала гарячий привіт у потилицю, пані Розалія, немов пір'інка, злетіла з-під яблуні і кинулася мене захищати.

— Павлику, май Богонька в серці! — заволатала, заступаючи мене своїм худеньким кульбабковим тілом. — Як ти смієш на чужу дитину руку підняти?

— Тітко, та я ж його послав копати, а він заставив вас мозолити руки? — гнівався директор.

— Неправда! — наїжачилась пані. — Митрик хотів, але я сама порадила йому маленько спочити. А потім він би і сам...

— Як сам, коли город уже скопаний, — рывкнув директор.

І справді, я оглянувся довкола — всі грядки уже парували свіжоскопаною землею. Яка молодець оця пані Розалія! Божа кульбабка, божа кульбабка, а в руках ще сили ого-го! Сама ж пані Розалія якось безпорадно оглядалася і, певне, теж дивувалась, як ото вона справилась із тяжкими трудами.

— І ви, тітко, хочете сказати, що він теж, — тикнув у мій бік пан директор і рішуче попрямував до мене.

Я миттю, наче мені на ногах вирости крила, підбіг до огорожі, перелетів через неї і помчав берегом Латориці до пішохідного моста. В той час він був ще дерев'яним, стареньким. Від постійної ходи по ньому сердешний міст скрипів кістками і скаржливо бурмотів. Але для мене цей старезний дерев'яний міст був дуже людяним і милим, як мій дідико Соломон. Я сів скраєчку на колуду і роззувся — гумові чоботи дуже парили, особливо після бігу.

Що казати? Чесно? Якось мулько і мілко на душі. Можливо, я щось і не так зробив, але наміри, прагнення, душевні пориви в мене були щирими, од усього серця. Хотів же я тільки добре! І зробив би одразу. Але

що я вдію, коли Богонько сотворив нас із двома однаковими плечима, а на кожне посадив різні опозиційні сили. Хоча пан Фийса всіх гаряче запевняє, що в мене на обидвох плечах сидить по рогатому — і один зліший за іншого. Мій дорогий наставник неправий. Я ще раз повторюю — ангелик маленький, слабенький, а рогатий — щез би у провалля — злий і ядучий, як мадярський перець, і все штовхає мене на діла неправі. Звісно, я буду широко молитись, аби мій ангелик окріп, став незламним борцем за справедливість і переміг рогатого спокусника, що заважає мені бути чесним, добрим і вселюблячим. Від цих думок прояснилось і стало легко, наче крізь мене протекли латоричні води і змили весь душевний намул.

У тому щасливому пориві я згадав про Маню. У ту ж мить у грудях тепленько заворушилося голубе звірятко і своїми очима обдало все навкруги. Мені здалося, що і я теж почав дивитися сяйвоокими очима звірятка, бо навколишній світ почав перетворюватися на казкове видіння.

Наша Ловачка, наче любляча мати над колискою первістка, ніжно схилилась над Мукачевом і продовжувала паштіти, палахкотіти і пахтіти весняним квітом. Сотні дерев, яким було тісно на горі, відірвалися від гурту, розбіглися вулицями міста і біло-янгольською повінню затопили все Мукачево. Мені здавалось, що дерева не цвіли, а співали велетенським хором божественні гімни землі і небесам. Охоплені музикою квітухих дерев, попри мене йшли люди, і всі вони були світлими, усміхненими, осяяними таїною вічної любові. Навіть старенькі паровози на станції помолоділи. Восени вони щодня плачуть так тужливо, мов зграї птахів, яких заманили в пастки, тримають у клітках і не дають змоги полетіти в рідні вирії. А тепер, захмелілі од весняного шаленства, паровози раз у раз скрикують гучно і дзвінко, наче весільні старости, що закликають гостей і перехожих за ситі святкові столи.

Ось із таким гарним настроєм повертався я додому. Йшов селом і від того прекрасного, що відчував у душі, розумів: Богонько почув мої прагнення, чисті помисли і помаленьку укріплює мого ангелика — все буде добре! Коли раптом неподалік крамниці:

— Агов, легію, куди ходив?!

На воротах свого обійстя висіла моя біда — Маня Крумплянка. Навіть не висіла, а якось вмостилась в обіймах квітучого бузку. І так вона ото примостилась, що навіть не міг збагнути, чи то Маня цвіте в бузку, а чи бузок цвіте у голубих очах Мані. І в ту ж мить у мені знову прокинулось і ніжно заворушилось пухнасте звірятко... Полоскотало серце і стало теж як кетяг бузку. І вреднюща Маня стала чомусь мені пахуча, як бузок, і навіть рідна!

— Так звідаю ще раз, куди ходив? — бузково запитала Маня, виводячи із якогось пахучо-дурманного, але ніжно-щемкого стану.

— По ділах був у Мукачеві, — відповів багатозначно.

— А худобу коли ще поженемо пасти разом? — бузково вицірила зуби Маня.

— Що? Що? — отетерів я. — Пасти худобу, щоби знову до гріха довести?

— Якшто так, то можеш вже і безплатно мене поцілювати. Я нікому і не скажу.

Від цих слів мене охопив жах, і я рвонув із місця. Помчав, як шалений. Мною гнали страх і паніка. Я тікав! Довго тікав, і дарма! Бо ще не знав, яка жорстока доля уготована в земному житті кожному чоловікові — у цьому світі йому від жінки і смерті ніколи не втекти!

Одержавши порівняно легко індульгенцію на помилування від директора, нам навіть вош не могла занести в голову, що справжній Карфаген постане в образі нашого дорогого сусіда, бабиного любимчика, учителя пана Фийси. Як добропорядна родина, ми запросили Фийсу на вечерю з нагоди повернення блудного сина до школи.

Напарили, нашкварили, накрили повний стіл наїдками. Пан Фийса так наминав, хай йому буде на здоров'я, що очі на ніс котилися, а вуха залазили за потилицю. І погарчики майстерно перекидував до рота. Баба весь час слідкувала, аби лиш не проковтнув бідака склянку в'єдно із самогонкою. А коли Фіскарошка, ніби між іншим, проінформувала нашого вченого сусіда, що були в директора і той передав мене в розпорядження Фийси, цей недопалок Гортіївського режиму ледь не вдавився. Пан учитель спершу замекав, як коза Танкістка, а далі заверещав, якби йому через сідницю зуби витягували. Мовляв, ліпше йому до кінця днів найпекучіший мадярський перець їсти, як терпіти мене у класі. А далі сказав таке, що навіть дід Соломон мало за піч не звалився.

— Можете, Марько, мені не дати похмелитися, най умру невинною смертю, айбо всьо ровно одкажуся прийняти вашого чібіса!

Наскільки не обожнювала моя дорога Фіскарошка пана Фийсу, але тут їй терпець увірвався.

— Пане Фийсо, што ви так перепудилися, ніби просимо вас козу Танкістку чардаш вчити танцювати? Дитина жажде знаній!

— Якшто ваш Митрик вернеться у клас — візьме ті знання фрас!

— Ого, ви уже, пане Фийсо, як ваш любимчик Петефі — стихами заговорили, — в'їдливо вщипнула баба.

І тут же по-сусідськи нагадала панові чимало неприємних речей, а особливо — постійні позичання «шпірітусу» на «нігде вертання». Фийса довго-довго боровся, але під тягарем колишніх і майбутніх боргів він таки капітулював — візьме мене до класу, але тільки в ролі опудала, точніше — скелета, на якому демонструватиме учням анатомічну будову людини. Пристрасті завирували далі. Врешті-решт зійшлися на «ні вашим, ані нашим»: я повернуся до класу пічником. Хоч вже весна, але ночі холодні, тому зранку в класі треба ще підтоплювати. Ось я й заготовлятиму дрова і кожного ранку

розводитиму вогонь, а далі тихо сидітиму біля пічки і слухатиму уроки. Втручатися в навчальний процес мені було категорично заборонено.

Першою безвинною жертвою мого новопризначення став бідний Соломон. Я безцеремонно конфіскував розкішний дерев'яний ящик, на якому днював і ночував біля печі дід, завантажив його на візок і поволік до школи. Ящик затяг до приміщення і поставив біля печі, у нього складатиму дрова, а у вільний час сидітиму й уважно слухатиму пана Фийсу. І тут одразу ж взявся до роботи. І коли до класу увійшов пан Фийса, од приємного здивування аж присвиснув — у приміщенні було тепло, чисто і затишно. Я ж собі поважно, немов на троні, сидів на соломонівському ящику з дровами і застиг у бентежному очікуванні.

— Хвалю, хвалю, — шанобливо поклонився пан Фийса до мене і звернувся до класу: — Дорогі дітки, наш Митрик однині буде пічником, давати нам тепло, слідкувати за дисципліною. Довіряємо йому наше здоров'ячко і порядок. А ми віддячимо Митрику своїми прекрасними знаннями!

Тільки-но пан Фийса поставив присутніх до відома, що він із громадою шкільних босяків довіряють мені власне здоров'я, порядок і безпеку, як розсунувся дах школи, далі розчинились небеса і в голову луснула блискавка. Все моє єство осяялось, далі спалахнуло, і гарячий мороз скував тіло. Я занімів і тільки й слухав, як мільярди мурашок шалено бігають від голови до кінцівок пальців. Божінько великий, мені довіряють, на мене покладають такі велетенсько-доленосні обов'язки — берегти людське здоров'я і навертати блудні душі до порядку! Од того потрясіння на мене напала страшна гикавка, яку ледве погамував наш Фийса, бризкаючи в обличчя і напуваючи холодною водою.

Надалі я сидів біля пічки на ящику, немов вилитий із воску, — непорушно, тихо, смиренно, не мигнувши оком. Хіба що кілька разів підвівся, аби пічку підкорми-

ти дровами. Вперше за декілька років клас не почув від мене жодного слова, вперше в житті я повертався додому, не зачепивши жодної собаки, кішки чи якоїсь іншої скотини. Моя поведінка, мій душевний стан настільки збентежили пана Фийсу, що він увечері навіть зайшов запитати, чи, бува, не напала на мене якась страшна болячка. Ні, боліти не боліло, проте від фатального повороту долі я всю ніч горів і таки мав високу температуру. А до ранку вже був бадьорий, гострий, як молодий часник, і здоровий, як свіжий хрін!

Хутко затопивши піч, навів лад у приміщенні й уже пішов далі — став із різкою на порозі і почав пильнувати, аби у клас заходили тільки з чистими черевиками. Забрьоханих повертав назад, аби помилися в потоці. А коли хтось із однокласників дуже бунтував, винагороджував його різкою по плечах. До приходу вчителя у класі панувала така тиша, що бідний Фийса, йдучи на урок, спершу навіть проминув наші двері.

— Найся не приказує, ачеї якась мара сталася, — запитав спантеличено, зайшовши у клас.

— Біди ніякої, — заспокоїв я. — Просто до нас однині прийшов порядок, — і подав Фийсові чистого стільця.

І тут же, глянувши на заляпані чоботи вчителя, делікатно зауважив:

— На перший раз, пане Фийсо, вам прощаю. Але вже завтра, як зайти у клас, помийте і ви чоботи, за вами вшитками не наприбираєшся.

Мої клаповухі односельці весь цей час сиділи за партами незрушно, немов їм сідниці пригвинтили до стільців, і тільки тріщили один на одного баньки.

Пан Фийса теж якось здерев'янів і мало не вдавився адамовим яблуком. Зміряв мене, — най йому Богонько простить, — дуже недобрим поглядом і, ніби ковтаючи непережовані шматки сухарів, надсилу мовив:

— Так... так... Митьку, порядок має бути... Аякже... аякже... я постійно вас усіх закликаю до порядку. І чоботи обов'язково помию!

Я залишився задоволений відповіддю учителя і, сповнений почуття виконаного обов'язку, сів біля пічки на розкішний ящик діда Соломона. І найголовніше — примостив біля себе на видному місці вицифровану палицю-різку.

Зізнатися чесно, не пригадаю, що то був за урок, а поготів бесіду пана Фийси. Мої очі, зіркіші за орлині, неприкаяно слідкували за дисципліною у класі. І тільки хтось ворухнувся, я одразу налітав:

— Гафіє, не колупайся у носі — там золота не знайдеш! — робив зауваження онуці нанашки Кутузовки.

І далі у такому ж тоні:

— А ти, недорікий Гітлере, што постійно шіпаєшся, якби короста тебе мучила!

— Анцьо, не списуй од Ферка. Ти дурна, а він ще глупіший — лем більше ошибок наробиш.

— Слухай, Ільку, якщо ще раз стрілиш гумкою Пола-ні в потилицю, так тебе лусну палицею по шиї, що сині мухи всю жизнь будуть в очах літати!

Одній Мані Крумплянці якось не міг робити зауваження. Із тої хвилини, як стало відомо, що моя «солодкогуба» не викрила мене як «женського вредителя», я змінив своє ставлення до Мані. Тільки ось гляну на неї, і те пухнасте, тепленьке звірятко, що залізло мені в груди, вмить починає ворухнутись. Воно звило собі гніздечко десь під серцем і весь час гріє його якимось тривожно-хмільним теплом. І лише відкрию рота, аби Мані зробити серйозне попередження, як ссявооке звірятко своєю пухнастою мордочкою торкається серця, і воно на мить завмирає, а далі починає хмільно-тривожно колотитися.

А взагалі чимдалі зі мною почали коїтися все більш дивовижні перевтілення. Все те, що донедавна було неодмінним у моєму житті, — підніжки, несподівані щиглі однокласникам по носу і вухах, підкладання гумок з голками під сідниці, підбирання стільця, постійне стріляння на уроках з мініатюрних рогаток, смикання дівчат за косички — тепер здавалося неспасенним гріхом.

Більше того, на мене впало якесь прозріння. Сидячи біля печі на ящику з дровами, бачилося, я підношуся на величному королівському троні, з якого своїм пильним зором обіймаю увесь світ — від свого класу й аж до найглибших закутин на дні морів і океанів. Бували хвилини, коли, слухаючи уроки пана Фийси, на мене негадано нападали наукові осяяння. І я встромляв свої «золоті» в бесіду вчителя, час од часу підправляючи його думки. Щодень я ріс у своїх очах, помислах і ділах... Я вже попанібратськи підходив до директора, ручкався з ним і запитував:

— Як ся маєте, як ваші діла?

І тут же давав йому дружні поради щодо навчального процесу, господарських справ.

Зважаючи на наш менталітет, зі мною нічого надприродного не відбувалося. Хіба вам ніколи не траплялось зустрічати в житті людей зовсім непримітних, таких собі сіреньких мишенят. Однак варто під цю невиразність підсунути керівне крісло, як дрібний гризунчик вмить облагороджується і стає білогривим скакуном. У кріслі він набирає неймовірної ваги, чинності, пихи і значущості.

Зі мною доля вчинила деякі корективи. В міру того як я розумнішав і підносився на своєму тронному ящику й отримував насолоду від влади, з моїми ближніми почало коїтись щось протилежне. Однокласники сахались від мене, немов від короставого. Пан Фийса мав за велике щастя, коли впродовж уроку не зробив йому зауваження. У коридорі одні вчителі намагались шмигонути у перший-ліпший клас, інші проходили повз мене так обережно, наче оминали іржаву авіабомбу часів Першої світової. А пана директора взагалі туберкульозна вош ущипнула. Коли бачив мене десь на своїм путі, на нього нападала гикавка, починав труситися і, розмахуючи руками, кричав:

— Спішу, спішу, Митьку! Немаю тепер часу тебе слухати.

Ну що ж — зате у мене часу стало. Але, як кажуть, до пори до часу. Доки не стався конфлікт із паном Фийсою.

Жив пан Фийса самотньо, тому вранці не встигав снідати. А поготів, коли звечора перевиконував норму по «возліянню шпірітуса». Тому мав звичку брати з собою у школу сякий-такий бутерброд. А десь на другому-третьому уроці, коли учні виконували самостійне завдання, засував голову під стіл і крадькома наминав. До цього вже всі настільки звикли, що й уваги не звертали на підживлення пана вчителя. А коли я приступив до виконання своїх обов'язків, подібне не могло промайнути повз моє пильне око.

— Смачного вам, пане Фийсо, — побажав я увічливо із свого ящика.

Бідака Фийса з неспогаданки ледь не вдавився і зайшовся таким кашлем, що я мусив хутко подавати воду і лупити учителя по хребтянці, аби не задихнувся.

Кілька днів поспіль Фийса утримувався від бутербродів. Та голод завжди потужніший за гонор, і вчитель здався. Тепер він їв дуже швидко, весь час криво позиркуючи на мене, наче кіт, на якого чатує не менш голодний пес. Така поспішність призводила до того, що пан Фийса розтрушував довкола крихти, які я мусів відтак прибирати. Врешті це мені набридло.

— Пане Фийсо, у вас што — цуравий рот? — запитав я. — Їсте і чамкаєте, яко та паскудна свиня, а мені то все на бідній голові!

Божінку мій великий, що тут вчинилося! Фийса підскочив, ніби йому розпеченого кола в сідницю встромили. Підняв над собою руки, голову підкинув до стелі і як закричав:

— О, силища небесні, за що ви мене так тяжко накадали? Лем одні ви видите, як я терплю і страждаю, айбо більше уже не можу!

І тут же старорежимний огризок, вирячивши, як на Страшному суді, очиська, обернувся до класу:

— Діти мої солодкі, доки ми цього антихриста будемо терпіти? — показав караючою десницею на мене. — Доки він буде нашу кривцю пити? Геть супостата!

— Геть! Долів із ним! — заревів клас.

Я не встиг і пікнути, як десятки рук витягли мене з-під пічки і в'єдно з ящиком, революційно завиваючи, винесли з класу. А далі, скандуючи переможні гасла визволення, пронесли коридором, вийшли на східці і з тим же ящиком викинули мене на двір. І так само дружно революційні маси повернулися і зайшли до класу.

Я сидів на своєму ящику посеред шкільного подвір'я, немов викинутий на безлюдний острів командою піратський капітан, і невидючими очима дивився в іронічно-глумливі небеса. До скону віку не забути, що діялось в ту мить у моїй душі. Сказати, я був шокований, ошелешений, — трухляві, порожні слова! Я був геть знівечений, до останку знищений, до краплини розтрошений і на сім ліктів у землю вкопаний! І це теж вельми бліденьке порівняння із тим страшним, всесвітньо-катастрофічним станом, який охопив мене. Так відчувається геніальний полководець, який за півкроку до тріумфальної перемоги через якусь нісенітницю миттєво втратив армію і зазнав ганебної поразки. Чи більше — король, який свято вірив у свою всемогутність, а його із трону скинули придворні блазні. І від цього сам не відав, плакати, лаятись, грозитись, битись головою об ящик діда Соломона чи хутко придумати страшну помсту. І хоч я мав трішечки шалений характер і не завжди богоугодні діяння, доля мене таки по-материнськи любила, жаліла і хутко сама привела помсту.

— Митре, що мені робити? — раптом почувся позаду плаксивий голос.

Від шкільного туалету прямував мій однокласник Йосип Жидик на прізвисько Бегемот. Він постійно просипав і, як правило, приходив у школу на третій урок. Але перед тим навідувався у шкільний туалет покури-

ти. Йосип був всеядним і ненаситним, тому повністю відповідав своєму прізвиську. А туалет — блаґенький, хирлявий, зліплений із дощок ще за небіжчиці Австро-Угорщини. І коли сьогодні Бегемот зайшов туди, добряче підгнилі дошки не витримали, і мій цімбора по груди провалився в лайно... чи культурніше б мовити — в «загальношкільне добро».

Ледь не захлинувшись у тому «золоті», гембатий бумбак сяк-так вигрібся з ями і не придумав ліпшого, як попрямувати до школи.

— Митре, та што тепер мені чинити? — скиглив, стікаючи «шоколадними» патьоками Бегемот.

І навкруги почав поширюватись такий страшний сморід, наче над школою пройшлася злива тухлих яєць. Навіть горобці миттєво знялися зі стріхи і стали шалено розлітатись.

— Но та скажи, што робити? — блаґав Бегемот.

І тут мене осінило. Затуляючи носа, я радісно порадив:

— Біжи у клас! Пан Фийса допоможе твоїй біді!

Тугодумий Бегемот ошчасливлено кивнув головою, хутко зайшов до школи і дався до класу. Я ж притьмом перев'язав мотузкою добряче потовчену скриню діда Соломона і дременував подалі від гріха.

У класі події розгорталися як у кіно. Скинувши із трону в моїй особі кровожерливого тирана, революційно налаштовані маси, гикаючи, улюлюкаючи, урочистим маршем зайшли у приміщення, порозсідалися за парти і десятками торжествуючих очей любовно вп'ялися у свого мужнього вождя пана Фийсу. А він, неборака, захмелілий од щастя перемоги, увесь світився у своїй правоті. Тепер він був схожий на Мойсея, який після стількох років блукань пустелями нарешті привів своє плем'я до землі обітованої. Ходив поміж партами і, витираючи зволожені очі, так і мовив:

— Красно дякую вам, мої дорогі, що разом врятувалися од єгипетської прокази!

Босяки вдячно кивали і клялись дружньо покласти за пана Фийсу свої дорогоцінні голови. Єдина круглоока відмінниця Маня Крумплянка не вписалась у загальнопереможне торжество, бо покусювала нігті і мовчки дивилась у вікно.

— А ви, Маріє Петрівно, хіба не раді? — запитав здивовано пан Фийса, знаючи, з якою відразою вона ставиться до мене. — Це ж щастя яке — одрубали голову дракона!

— Над цим ще треба подумати, — мовила загадково Маня, достоту знаючи, що цього я просто так не подарю.

І мала, золота моя Маня, велику правду. В цю ж мить — без стуку і привітання — розчахнулися класні двері і на порозі у всій красі й «невимовних пахощах» постав Бегемот.

— Пане учителю, я впав у будар, — збентежено ляпнув Бегемот.

Все умить завмерло, заціпеніло. Навіть мухи принишкли, не без цікавості спостерігаючи зі стель, як на підлозі довкола Бегемота утворюється райське для всіх комах озерце.

— Пане учителю, та що тепер мені дома буде? — не дочекавшись відповіді, запитав Бегемот.

— Та ти, — щось хотів рывкнути пан Фийса, але відкривши рота і вхопивши смертельну дозу нестерпного смороду, безсило онімів.

І той бідолашний сніданок, яким пан Фийса ледве не вдавилися через мої коментарі, вмить, наче вулканна лава, вернувся з горлянки на підлогу. І тут уже у класі зчинилась така веремія, наче школу обложили войовничі племена. Затуляючи долонями роти і носи, нещодавні безстрашні революціонери нажаханою отаорою юрмились по кутках і лишень ревкали та мекали. Нарешті комусь вскочило в голову відчинити вікно, і вже за секунду, перелякані, наче горобці із шпаківні, один за одним випорхували мої кривдники і тікали куди очі вели.

Я тим часом із дорогоцінною скринєю за спиною чимчикував додому. Хоч я і щедро відплатив опонентам за свою поразку, душа була ображена. Навіть те малюсіньке голубооке звірятко, що всі дні пухнасто гріло моє серце при згадках про Маню, тепер присоромлено притихло, заплющило оченята і не подавало жодних ознак життя.

Біля бентового ярка я повернув на Небесі й, аби двічі не трудити ноги, попрямував у село за хлібом. Наближаючись до крамниці, раптом побачив, як із її дверей вишла вельми знайома особа. Ближче... ближче... Господи! Моє сьйвооке звірятко як стрепенулося в грудях, як стрибнуло, як шалено закрутило серцем. Мене водномить і зморозило, і в гарячку кинуло, і аж до нудоти тривогою пройняло. Назустріч панською павою пливло моє солодке щастя — гірке нещастя — Маня Крумплянка.

Вона справді тепер прошкувала мені назустріч. Замість торомбатої, сутулої, пухкощокої, пишнотілої і широкозадої Крумплянки до мене наближалось юне створіння — вище за мене, струнке, гінке, з чорними оченятами-білочками, довгими пухнастими віями і до божевілля звабливими чортенятами-ямочками на обох щоках. Мамко мої, я і не помітив, коли і за який час ця вредна Маня, через яку ледь не потрапив до буцегарні, стала принцесою.

— Здоров, хлопе! Чого вже тиждень до школи не ходиш? — запитала.

Вона була одягнута в модне сине пальто, взута в рідкісні на той час шкіряні чоботи на високих підборах і запнута гарячо-квітчастою хустиною. Моє бідне сьйвооке звірятко, збагнувши нашу немічність, припишло безнадійно під серцем і тихенько, безпорадно скиглило, що, звісно, збило з пантелику і мене.

— Та...та...та... не ходив до школи, — почав затинаючись я, — діла важливі. Дрова треба на зиму.

— А влітку якого фраса робили, що лем тепер дрова звалили на голову?

— Та...та...та... Ми такі. У нас все роботи повно, — белькотів я.

І таким у цю мить став сам собі огидним, що ладен був плюнути у власні очі, а потім кільканадцять разів влупити дурною головою в перше-ліпше дерево. Завжди гострий на слово, авантюрний, саркастичний, майстер переграти найбезнадійніші ситуації, я стояв перед дівчиськом безпорадний, знічений, як сопливий першокласник. І тут данківські гени, що на мить чи то задрімали, чи розгубилися, чи то забулися, раптом, як півні, неспогадано стрепенули в мені крилами і закукурікали. Я, немов бик, якого вліпили молотом по голові, похитав головою і мізки просвітлили.

— Ну так ти не проти? — запитав, жадібно впиваючись голодними очиськами у витончені вишневі вуста Мані.

— А що ти маєш на умі?

— Погнати худобу пасти до ріки Кривуліни! — недвозначно натякнув я.

— Тьфі на тебе! Яка худоба — кругом сніги.

— А ми дочекаємося весни. А там Богонько у поміч.

— Ну-у-у-у-у... Якщо буде халва, чоколяда — можемо і попасти худібку, — багатозначно усміхнулася моя принцеса.

Почувши про халву-чоколяду, я ледь не зірвався, аби дременути від гріха. Але сяйвооке звірятко у грудях щось благально шепнуло серцю, і те згальмувало мої ноги.

— Та це ж що? Знову іти по чужих хлівах яйця красти? — у розпачі крикнув я.

— Ти, легіню, не верещи, — лагідно усміхнулася Маня. — Сам кажеш — дочекаємося весни, а там Богонько у поміч...

КОЛЮЧА АКАЦІЯ

Наш милий сусід пан учитель Фийса належав до тих людей, яким Богонько дарує долю з великою драбиною: то стрімко уверх — на солодку вершину, а потім шалено вниз — у гірку долину.

Він був із відомої родини угорських графів Телекі. Перед Першою світовою закінчив військову академію в Будапешті і під час війни дослужився до гусарського полковника. Після того як добродійка Австро-Угорська імперія почимчикувала в білих капцях у небуття, пан Фийса викладав філософію в університеті. Там, у Будапешті, познайомився й оженився на баронесі Ірмі Перені — тендітній красуні і вельми ревній католичці. Дружина отримала у спадщину багатий особняк у Мукачеві. Тут молодята проводили відпустки, а також відзначали великі свята.

Біля наших Небесі був великий виноградник Ірминих батьків, який теж перейшов до молодих. Вони звели тут, по сусідству з нашим обійстям, дачний будинок, як у нас говорили — боргазу. Сюди панська родина навідувалась весною на свято печеної картоплі. Щороку, тільки-но закінчували обрізки виноградників, існував звичай — пекти картоплю на виноградній лозі. На свято печеної картоплі приїздили пани не лише з Будапешта, а й із Праги, Братислави, Відня, Берліна. Тоді нашу добру мамку Ловачку кількадень огортали пахощі виноградних димів, крумплі, смаженого на вогнищах м'яса. Упереміш із піснями лилося шумуючи благородне вино...

У боргазі Фийси проводили і літні вакації. Подружжя, на одміну від деяких інших шляхетних родин, було вельми благородним і доброзичливим до простого

люду. Усім, хто трудився на їх виноградниках, платили щед्रो і ніколи не жаліли милостині для бідних. Тому на Небесі Іштвана й Ірму з любов'ю і навіть гордістю називали: «Наші добрі пани».

У сім'ї Фийсів росло двоє синів. Їх баронеса Ірма приїжджала народжувати саме в Мукачево. Старший Золтан став, як і колись батько, військовим. А молодший Владьо володів дивовижним голосом і став оперним співаком. Вісімнадцятирічному йому вже аплодувала вся Європа. Високий красень, чистої води блондин, із синіми глибокими очима, витонченим аристократичним обличчям... Він із тріумфом великого полководця покорає сцени найвідоміших оперних театрів Відня, Будапешта, Парижа, Лондона. Його спів, як писала преса, будив неймовірні почуття. Одні на концертах Владя впадали в ейфорію, блаженство, інші від шаленого захоплення ридали, навіть доходили до істерії. Аби послухати Владя, цінителі співу приїжджали до Будапешта з Америки, Аргентини, Японії, Куби, Австралії. Навіть війна не зуміла перервати стрімкого вознесіння Владя на співочий Олімп.

А ось життя старшого Золтана — офіцера гортіївської армії — війна в один день обірвала під Сталінградом. Похоронка поховала і долю баронеси Ірми. Після вістки про смерть Золтана вона залишила чоловіка в Будапешті і повернулася до родинного маєтку в Мукачево. У дворі дала звести каплицю, цілими днями в ній молилася, відрекшись від мирського життя.

Восени 1944 року в Мукачево прийшли радянські солдати. Завжди наївне, не в міру романтичне і подитячому довірливе закарпатське Щастя бігало з хмільними музикантами вулицями п'яного містечка, било себе в груди, обіцяючи кожному двору і кожній челядині міхи добра, ситого життя, море свободи і гори слави. Тільки родинне гніздо баронів Перені це осіннє Щастя обережно обійшло, злодійкувато оглянулося і притомом побігло далі, лишаючи баронесу Ірму в невідомо-

мості. Навколо неї час, здавалося, не те що зупинився, а якось навіть пожух, струхлявів і покритися пліснявою. Прислуга, знаючи про неминучий прихід чужих військ, давно порозбігалася. І все почало занепадати, вкриватися пилом. Єдиний вірний слуга Вінце, який не зрадив своїй господині, ледве встигав справлятися з необхідним: наколоти дров, зварити їсти, нагодувати баронесу, сяк-так прибрати. А Ірма — із незворушним спокоєм і одержимістю — продовжувала, ніби й нічого не сталося, цілими днями молитися у своїй каплиці. Аж ось одного ранку біля воріт зупинився військовий автомобіль. Із кабінки вийшов радянський полковник і з ординарцем рішуче увійшов у двір. Розгонистими кроками попрямував до будинку, бубнячи собі під ніс: «Вот і живут же зарази».

Навіть не постукавши, полковник розчахнув двері, зайшов у прийомну залу і ще більше отетерів. Вся підлога вистелена рожевим італійським мармуром, стіни оббиті різьбленим скелястим дубом, старовинні картини в позолочених рамах, кришталеві венеційські люстри. Полковник жадібними очима озирався навкруги, наче потрапив у печеру скарбів, і закричав: «Хозяєва! Где хозяєва?!». З бібліотеки вийшла баронеса. Наче готуючись прийняти смерть, побожно склала на грудях руки й покірно мовила: «Я тут».

— Штоби за двадцять чети́ре часа вас здесь не било! — гаркнув полковник і, обернувшись до ординарця, додав. — А ти, Стюпа, оставайся. Проследи... і е́слі што — знаєш, как поступать!

— Так точно! — відчикрижив ординарець.

Провівши полковника, солдат повернувся і став твердо на вході з автоматом — з того дня маєток Перені переходив у власність радянського полковника.

Якогось осіннього дня баба Фіскарешка перебирала на ганку картоплю, коли з вулиці несміливо почулося:

— Слава Ісусу Христу.

Біля воріт стояла дивна черниця з клунком за плечима і полотняною тайстрою в руках.

— От я і тутки, дорога Марійко, — скорботно мовила навідувачка.

Баба із глибоким подивом і навіть страхом упізнала в жінці, яку сприйняла за черницю, баронесу Ірму.

— Паніко дорога, што сталося? — налякано підбігла Фіскарощка до баронеси.

— Прийшов час підніматися з хрестом на гору, — тихо відповіла Ірма і попросила: — Поможіть мені, кедвешна Марійко, відкрити боргазу.

Із того дня баронеса почала мешкати поруч нас у дачному будиночку на виноградниках. Вона була зовсім безпомічна в хатній роботі. Тому баба щодень, готуючи для родини, милостиво відносила щось і баронесі. Прибирала і прала одержу своєї колишньої пані, яка за одну мить із золотої карети, запряженої баскими білими кінями, опинилася на розбитому возі з німечними волами. І хоч баба од природи мала мудрість у голові і добре тямилу поговірку: «Не зарікайтеся ніколи од тюрми і жебрацької торби», доля баронеси глибоко вразила її. Фіскарощка ходила мовчазна, якась притлумлена, а потім на свій простацький розум видала: «Життя — це милий і красний сон, але з дуже страшним кінцем».

Цілу осінь пані майже не виходила на люди. Сиділа днями на порозі і байдужо-безживними очима дивилася в долину. А на сам Святвечір католицького Різдва, нікому не сказавши слова, зібралася і попрямувала до Мукачева. Зайшла в парк навпроти родинної садиби і примостилася на лавиці. За кілька день перед святками випали перші сніги і вдарили люті морози. Баронеса була одягнута у блаґеньку одержу, а коли побачила після двомісячної розлуки батьківське гніздо, їй стало так тепло і душевно затишно, ніби із глибоких снігів вийшла на сонячну галявину, вкриту весняним буйно-квітням.

Сутінки запливали в міські вулиці. У вікнах осель, наче надії у зневірених людських очах, спалахували різдвяні свічки. Із блаженною усмішкою і дивним світлом у серці баронеса Ірма дивилася на свій будинок. І щемливі спогади, ніби різдвяні пухнасті сніжинки, пропливали в її уяві. Тут пройшли її благодатне дитинство і юність, тут разом із найближчими їй людьми святкувалися Різдво, Великдень, всі сімейні торжества. У старовинних залах звучали арії з опер і жартівливі пісеньки з оперет, класична музика світових геніїв. Тепер в будинку буянила п'яна гармошка і сороміцькі «частушки». Там, у маєтку баронеси, сьогодні відзначали теж якесь свято...

Ірма з гущавини парку дивилася, як у двір заходять військові з дамами, і зовсім не мала злоби чи ненависті до цих людей. Їй просто стало невимовно жаль себе. Викинута на вулицю з рідної домівки. Син Золтан у могилі серед дикого степу. Про молодшого Владя і чоловіка Іштвана зовсім не відомо. А ще баронесі стало дуже жаль античні скульптури, які колись прикрашали територію довкола будинку. Античні боги, грізні римські легіонери, пишногруді музи, служителі Олімпу з арфами — всі вони крізь тисячоліття несли велич минулих цивілізацій. Аж тут на мукачівському подвір'ї вражено зупинилися перед п'яним солдатським гульбищем і миттєво зниділи, змарніли і стали по-жебрачому нещасними. Вони, колишні багатирі і велетні, тепер, наче каліки, сутулились, мерзнучи попід деревами, і терпеливо чекали, коли із парадних покоїв їм винесуть милостиню.

— Прости їм, великий Господи, — прошепотіла льодяними вустами баронеса, спостерігаючи, як захмеліла публіка шаліє чимдалі все більше і більше.

І неспогадано баронеса побачила. Ні, навіть не побачила, вона всім єством відчула дивовижне сяйво, що почало розквітати в небесах. Ніжно-трепетне світло потиху лилося ізгори, наповнюючи блаженним теплом

й осяянням старовинний парк, кожне дерево в ньому, сніги і душу жінки. Баронеса Ірма достеменно знала — у ніч Різдва Христового відкривається небо. І вся природа — земля і води, трави і дерева, птиці, звірі і домашня худібка — розмовляють не тільки між собою, а й із Богом. У цей час через відчинені небеса на Святу вечерю прибувають і душі рідних, дорогих, які відійшли у Вічність. Баронеса пам'ятала, що у мить Одкровення Різдвяного неба треба загадати бажання і воно неодмінно збудеться. І тільки-но подумала про найсрокренніше, як до неї долинули лагідні голоси, схожі на мову білої зимової трави.

Через парк до Ірми наближались дивні люди. Всі вони були ніжно-білими, наче виточені з рідкісного мармуру. Різдвяні гості рухалися легко, пливучи над снігами, й вільно проникали крізь стовбури могутніх дерев. І раптом Ірма завмерла од здивування: попереду процесії йшли батько з матір'ю. Вони померли старенькими, немічними, але тепер були зовсім молодими і щасливими. За ними — дідусь із бабусею, тіточки і ще багато родичів, які давно відійшли у вічні світи. Усі вони тепер пашіли молодістю, красою, заповнюючи нічний зимовий парк світлом блаженства й умиротворення.

— Мамко, няньку, ви звідки тут? — прошепотіла тихо баронеса.

— Але ж ти цього забажала, — мовив усміхаючись батько. — А сьогодні ж Різдвяна ніч.

— Так, я цього хотіла, — полегшено зітхнула Ірма. — Я дуже хотіла. Утіште мене, у великій скорботі утіште і дайте мені тепла...

На цих словах усміхнена мати підійшла до Ірми, ласкаво обняла і пригорнула до себе. Ні! Не пригорнула, а огорнула саявом божественного тепла. Того всемогутнього, вічного і незабутнього тепла, котре як найвищий дар Господа одержуємо від матерів.

— Великий Боже, дякую тобі! Як мені добре з вами! — прошепотіла, гамуючи ридання, баронеса.

— Не плач, дитино, — ласкаво мовила мати. — Ми тепер уже ніколи не покинемо тебе.

І тут баронеса відчула: мати з батьком взяли її, як у дитинстві, ніжно за руки, і всі троє почали підніматися в небо. Все вище і вище... все вище і вище... А з відчинених небесних врат весело неслися їм назустріч великі і пишні, схожі на білі божі ружі сніжинки. Це чисті й непорочні душі спішили із вічних світів до рідних домівок на Святвечерю.

По двох місяцях од війни, паркого липневого дня, щаслива баба Фіскарешка поверталася з Мукачєва, де вельми вигідно спрдала на базарі груші-скороспілки. Наближаючись до обійстя, раптом помітила, що біля колишнього панського будиночка сидить на солдатському ранці якийсь жебрак. Коротко підстрижений, худенький, у засмальцьованій напіввійськовій одежі, стоптаних черевиках, бідолаха нагадував безпорадного їжачка, що не встиг сховатись від осені в теплу зимівку й згасав під холодним дощем. У той час по селах вешталось багато знедолених, покалічених війною, а почасти і божевільних. За душевнохворого і сприйняла Фіскарешка жебрака, що сидів під воротами панської боргази, й надала ходи, аби той не вчинив якогось лиха.

— Ви што туйки, бачіку, хочете? — запитала якомога обачніше баба.

— Марько золота, хіба ви мене не упознали? — підвів той благально втомлені очі.

— Їзус Крістус, се ви, пане Іштване? — кинула на себе перестрашено хрест баба. — Божіньку великий, із вас і третини не лишилося.

Але намість того, аби поплакатись в'єдно із Фіскарешкою над химерністю долі, пан Фийса схопився за скроні і почав розпачливо хитати головою.

— Солоденька моя, Марько, коби ви знали, што я видів, — застогнав. — Найстрашніший сон — то, пере-

прошую, є лем невинна дїтська казка коло того, што на моїх очах творилося.

Баба, гадаючи, що пан Фийса, мабуть, гортає в пам'яті пережиті страхіття війни — смерть дружини, втрату сім'ї, — склала побожно руки на грудях і скорботно мовила:

— Та што казати, війна гірше од смерти, бо не жити, не вмерти. Кругом біда за бідою, як лист за водою. І витерла краєчком хустини сльозу.

— Та я не про те, цукрена моя чічко, — відмахнувся пан Фийса...

— А про што?

— Тать я таке видів, што мертві би в гробах попереверталися.

— Та кажіть уже, пане...

— Ангелики би вас любили, Марько, — пан Фийса сторожко оглянувся навколо, а далі, наче відкриваючи найбільшу таїну сотворення світу, видихнув. — Я видів на свої очі, як п'яний руський полковник бігав по двору з віником за жінкою, навіть двічі вдарив її по голові.

Ці слова пан Фийса промовив із таким відчаєм, наче йому вирвали останнього зуба. Рясний піт вкрив чоло, але під враженням від побаченого чоловікові забракло сили навіть витерти лоба. Баба зрозуміла, що пан Фийса побував у своєму мукачівському маєтку і там замість родини побачив, як п'яний советський полковник висловлює свої гарячі почуття любій дружині віником по голові. Але за короткий час, відколи руські вояки «ослободили» край, Фіскарешка такого набачилася, що на очах не те що здивування, а роги виростали. Тому, полегшено зітхнувши, заспокоїла.

— Пане, я думала, що вам Страшний суд явився, а ви таку сміхоту розказуєте.

Фийса притьмом схопився на ноги, звів руки до неба і простогнав:

— Божіньку великий, це ж офіцер! Скажіть мені на милість, могли би ви даже у сні страшному увидіти, шоби

гусарський полковник, а чи якийсь інший офіцер нашого ясного цісаря бігав п'яним із віником за дамою серця? — запитував у небес розгублений пан Іштван і благав: — Господи, не веди так швидко сесь світ до погибелі!

Баба Фіскарешка від побаченого і почутого геть розгубилася. Йй, бідачці, гадалося: чоловік почне плакати на власну долю, і вона готова була його утішити, розрадити, зігріти. Але того, із чим зустрілася, ніяк не могла збагнути своїм простацьким розумом: перед нею страждав, мучився і карався чоловік, для якого честь і гідність офіцера були набагато вищими, як власна сімейна трагедія, чи навіть Апокаліпсис усього людства. Звідкіль моїй бідній бабі було зрозуміти селянським глуздом: у тому світі, де втрачають гідність і мораль, простій людині не варто жити!

Майже щонеділі, після вечері, коли наші Небесі потиху поринали в сутінки, ми втрюх — баба, дідो і я — крадькома заходили до пана Іштвана в його боргазу, де він тепер постійно мешкав. Господар зустрічав нас завжди радо, наче зустрічались після столітньої розлуки. Далі замикав на ключ двері, покрівцями занавішував вікна, витягував із дерев'яної скрині трофейний німецький приймач, включав його і довго й обережно настроював... Нарешті чулися позивні, і жінка-диктор м'яким і глибоким голосом, схожим на воркування молоді горлиці, радо віталася незнайомою мовою, про щось повідомляла, й одразу лунала музика. Далі в неї вплітався божественно-врочистий голос, і починалися пісні. Це були концерти з оперного театру Ла-Скала. І головним виконавцем був молодший син пана Фийси — золотий голос Європи Владьо. Після війни він оселився в Італії і там оженився на юній графині Єлизаветі Марконі — доньці генерала Альберто Марконі. Тепер Владьо вже кілька років поспіль був солістом оперного театру і його найбільшою коштовністю.

Не відомо, як пан Фийса дізнався про долю свого меншого сина і чи підтримував із ним якісь зв'язки, але

концерти Владя, на які він запрошував потайки, були для нас, мало сказати, великими дарунками. Кожна зустріч із піснями Владя відкривала нашим душам незбагненно світлий, неосяжний, хоч і невідомий, але дуже рідний, дорогий світ таїнства і великої любові. І ще одне диво: ми не знали мови, якою співав Владьо, але розуміли його пісні. Мені особливо запам'яталася одна із них, після якої я чомусь тихо плакав. Пісня ця — про розлуку людини з рідною землею — «Колюча акація — найніжніше дерево у світі». І були в тій пісні такі слова:

*«Я народився на землі,
де сонце схоже на сироту,
небо — на обличчя вдовиці,
а вітер пахне, як вічно черствий хліб.
Я любив цю землю,
як згорьована мати любить
свою безнадійно хвору дитину...
Та одного ранку затрубили ангели Долі,
і я мусів покидати свою божественну землю...
І ніхто мене не проводжав,
крім печального батька на порозі
й акації при воротах...
Старенької акації —
із сумними материнськими очима
і п'яним запахом вуст коханої...
Старенької акації —
найніжнішого дерева на всім білім світі.
...Минули літа...
Багато літ минуло...
Я ще живий,
але душа давно померла від печалі,
бо на чужій землі тяжко співати...
співати материнською мовою...
Я ще живий,
бо пам'ять гріє моя знедолена земля,*

*а серце — тінь печального батька на порозі
і пахощі квітучої акації,
пахучої до сліз і колючої до крові —
найдобрішої, найніжнішої на Божому світі...».*

Ця пісня була бездонно-болюча і сумна, як безмежна печаль Марії Магдалини біля ніг розіп'ятого Христа.

З'юрмившись біля приймача, ми, здавалося, слухали не пісню, а Божественне одкровення. І в цю мить мені бачилося, як спів Владя, наче потужний промінь світла, пронизуючи безкрайній океан Всесвітньої ночі, несесться з потойбічного світу до нас на Небесі, в забутий історією і людьми куточок землі, як радісна передвістка про майбутнє прищестя Великого Щастя. Я зримо бачив, як ангели, кружляючи парами, розсипають із небес по всій землі повними жменями світлі звуки мелодій, осяваючи нічні простори. І всі знедолені, бездомні, зневірені, пропащі поволі-поволі піднімають догори очі, і на онімілих вустах їх починають оживати слова молитви.

У міру того як конала мадярська революція, згасав і пан Фийса. Від бравого цісарського гусарського полковника, якого ми колись бачили, залишилась жалюгідна подоба. Він схуд, давно не голився, очі потьмяніли, а останні дні зовсім не покидав двору. По кілька разів виходив із хати, крадькома озирався, а потім лускав дверима і знову закривався на ключ. Час од часу його перелякане обличчя на мить спливало то в одному, то в іншому вікні і притьмом зникало. Така поведінка сусіда вельми збентежила бабу Фіскарешку. Вона все чекала, що пан Фийса врешті-решт знайде до нас і повідає, що сталося. Але він мовчав. І коли Фіскарешка вже зібралася до нього, пан Фийса раптом заявився сам. Тихо увійшов у хату, зняв шапку і, припершись до одвірка, приречено мовив:

— Маю, дорога Марько, з вами бесіду.

І тут же питально глянув на мене.

— Іди лем, хлопе, у хлів і вичисти гній з-під свиней, — наказала діловито баба.

Я неохоче одягнувся, вийшов із хати, хоча цікавість аж розпирала. Тихенько пригнувся під вікном і застиг. Про що в них була мова, так і не міг розібрати. Пан Фийса швидко і розпачливо пояснював бабі, а та лишень йойкала і причитала. Невдовзі сусід вийшов із хати, тиснучи до грудей клунок, а за ним, похитуючи головою, Фіскарощка. Я миттю чкурнув у хлів і звідти спостеріг, як баба вийшла на місток, сторожко роздивилася навкруги, а потім подала знак. Пан Фийса, прикриваючи піджаком клунок, притьмом перебіг вулицю і зник у своєму обійсті.

Розпалений цікавістю, я кілька разів пробував обережно розпитати бабу, яка нагальність пригнала пана вчителя до нас, але та лише відмахнулася:

— Будеш багато знати, цигани тя вкрадуть.

А через декілька днів на світанку під нашими Небесі загурчали машини. Ми всі схопилися і прилипли до вікна. В Долині Святого Івана зупинилися два військові «студебекери», з них посипались солдати із собаками й почали шикуватись у шеренгу. Із кабін вийшли офіцери, дали команду, і військові, розсипавшись ланцюгом, рушили в бік Небесі, обхоплюючи їх кільцем. Невдовзі гавкіт собак і масні матюки залунали біля нашого обійстя.

— Господи, што твориться?! — запанікувала Фіскарощка.

— А шtober не творилося, не висувай голову з хижі, — порадив Соломон. — На все воля Божа...

Військовий напад на Небесі мене зовсім не налякав. Навпаки, підлив азарту, цікавості, навіть піднесення і захопленості. Не переймаючись страхами Фіскарощки, вискочив у сіни, вилетів по драбині на горище й обережно витяг одну черепицю. Побачена картина згамувала гарячу кров. Солдати, залігши з автоматами,

щільним кільцем оточили будинок пана Фийси, тримаючи його під прицілами. Збоку, гамуючи оскаженілих собак, за деревами стояли офіцери. Вони про щось довго сперечалися, а відтак один взяв гучномовець і крикнув:

— Контра, ми знаєм, што ти здесь! Сдавайся, іначе разнесьом дом у пух і прах!

Одразу все стихло, навіть пси оніміли. І тут на хаті пана Фийси привідчинилися обережно двері і на поріг зі злегка піднятими руками вийшов молодий, міцної статури чоловік. І хоч був давно небритий, з розкуйовдженим волоссям, у брудній, порваній одежі, ніщо не могло затьмарити його неймовірної вроди. Навіть я, хлопчак, не міг не помітити аристократичної витонченості обличчя і не захопитися атлетичною поставою.

Невідомий був навдивовижу спокійний. Впевнено, наче граючи у виставі, зійшов східцями і тоді почав опускати руки. Але не встиг! Двоє військових вискочили із-за рогу, збили чоловіка з ніг і закрутили руки.

Тієї ж миті солдати кинулись із засідки до хати, заблокували вікна і причаїлися біля дверей. Молодий хлопець, тримаючи наготові зброю, почав обережно підніматися східцями. І тут на порозі постав старий учитель. Якийсь не по-земному здивований і вражений пан Фийса з відкритим ротом ошелешено роздивлявся навкруги. Побачивши перед собою перекошене від злості обличчя юного солдата, тихо попросив:

— Сину мій, не роби зла.

Замість відповіді військовий спритно підскочив до старого і прикладом вдарив у правий бік. Учитель попташиному змахнув руками і полетів із порогу аж до середини двору, розпростершись долілиць на траві. На якусь мить застиг, а потім звівся на тремтячих руках і, стоячи на колінах, знову тихо почав благати:

— Люди, лишіть мого сина!.. Він на своїй землі. Нікого не вбив, не вкрав. Хіба се гріх, хіба се злочин жити на своїй землі?

На старого вчителя ніхто не звертав уваги. Хоча ні! У холодних осінніх небесах, над хатою пана Фийси, на пухнастій велетенській хмарі знову стояв імператор Ференц Йовжка. У великій печалі, з великим болем спостерігав, як збиткуються над одним із останніх його воїнів. Допомогти нічим не міг. Імператор поривався втішити свого солдата твердою обіцянкою: ось-ось мине зовсім небагато часу, і він забере гусарського полковника знову до себе в почесну варту. Хай тільки ще трішки потерпить, і мужнього цісарського лицаря тут, на небесах, із радістю зустрінуть його бойові побратими. Тільки хай ще раз збереться з духом, аби виграти свій останній бій на цій грішній землі. Як не кричав, як не благав побитий горем імператор, його слова падали у хмари, глухли і розчинялись у них. І на землі, як і завжди, ніхто нічого і ніколи не чув. І від повного безсилля, відчаю і безпомічності великий імператор Ференц Йовжка вперше за всю історію гірко й безутішно заплакав.

Невідомого, якого пан Фийса назвав своїм сином, уже саджали в кузов «студебекера». І я, дивлячись потайки з горища, раптом збагнув: невідомий красень, якого щойно арештували на моїх очах, — син пана Фийси Владьо. Ось він зі зв'язаними руками на мить піднявся в кузові на повен зріст, обернувся і глянув на своє обійстя. Посеред двору на колінах стояв батько. З непокритою головою, безпорадний — він прощально простягав за сином руки. А біля воріт!!! Господи, я досі ніколи її не помічав! Біля воріт, скидуючи останні листочки, стояла розгублена й ошелешена старенька акація...

І неймовірним сумом і болем у мені залунали незнайомою мовою такі знайомі слова: «...І ніхто мене не проводжав, крім печального батька на порозі і квітучої акації при воротах... Старенької акації — із сумними материнськими очима і п'янким запахом вуст коханої... Старенької акації — ніжного до сліз і колючого до

крові — найдобрішого і наймилішого дерева на всім Божім світі...».

Поява й арешт молодшого сина пана Фийси, всесвітньовідомого тенора, соліста Міланської опери Ла-Скала Влада мала неймовірну й трагічну історію.

Тільки-но світ дізнався про початок Угорської революції, тисячі мадярів, які свого часу покинули батьківщину, рятуючись від комуністів, з усіх кінців землі хлинули на поміч повстанцям. Серед них — і Владьо. Потайки від родини він покинув Італію, через Австрію проник в охоплену полум'ям Угорщину і майже до останнього дня воював у Будапешті. Тим часом, зламавши останні бастіони революціонерів, радянські війська щільно замкнули угорські кордони із сусідніми державами. І тисячі повстанців опинилися у пастці. Найбільш відкритим залишався коридор від Чопа до Ужгорода. Збагнувши свою приреченість, Владьо скористався цією лазівкою і нічними стежинами повернувся до родинного притулку. Як йому це вдалося — навіки залишиться таємницею, так само, як і те, хто вислідкував і здав Влада советській безпеці.

Владьо повернеться із сибірських тюрем на початку 60-х років, коли гикнеться бурхлива ера великого кукурудзівника і горохівника, непогамовного і непередбачуваного у своїх вчинках Микити Хрущова.

Наша родина саме зібралася за вечерею, коли почувся знайомий стукіт, і в хату увійшов пан Фийса. Не увійшов, а влетів, наче добра вістка, сяючи од щастя. Відчинив навстіж двері, став збоку, і з потемків сіней переступив поріг ставний чоловік — у новенькій фуфайці, сірих грубих штанах, кирзових чоботах, пострижений під «нулівку».

— Слава Йсусу Христу! — привітався гість, сором'язливо мнуци у руках шапку-вуханку.

Всі отетеріли — перед нами стояв Владьо. Тюремна уніформа, в якій випускали на волю в'язнів радянських

концтаборів, і тепер не могла приховати його вроди й аристократичної вишуканості.

— Дай і вам, Божиньку, доброго здоров'я, — сплеснула баба Фіскарошка.

— Ви, Марько, не бійтеся, не тривожіться, — вибіг посеред кімнати пан Фийса. — Це все законно — мого Володьку випустили з тюрми, він тепер житиме з моєю старістю.

Батько роздивлявся сина з трепетом і ніжністю, наче дитина, якій на долоню сіло маленьке пташеня.

— Ой, підходьте, гостеньки дорогі, — заметушилася баба. — Вечеря у нас небагата, але од серця і душі.

Упродовж вечора ніхто й словом не обмовився про те, що довелось пережити Владьові. І на що далі йому сподіватися. Говорили про всяке — щиро, невимушено. Складалося враження, що Владьо жив з нами по сусідству од свого народження і на хвилю не покидав батьківського обійстя. Тільки ось у його безпосередності чаїлось щось безмежно трагічне. Десь посеред бесіди Владьо несподівано замовкав, невидючим зором дивився у вікно... Він був схожий на перший осінній дощ — тихий, ще теплий, чистий, а в глибині своїй — сумний, болючий і безнадійний.

Коли трохи випили, осмілили, баба почала розповідати, з яким щастям ми слухали колись пісні Владя по радіо, а потім несподівано попросила:

— А не могли би ви нам щось заспівати?

Він тільки й чекав цієї миті. Схопився із-за столу, став посеред хати, прокашлявся і заспівав «Цвіте терен...».

Усі ці роки голос в його грудях страждав, наче птах у клітці. А тепер, випущений на волю, стрімко вирвався, могутньою хвилею вдарив під стелю і неймовірно лунко розплеснувся по хаті. Від співу ледь чутно затремтіли стіни, а електролампочка розбризнулася друзками на всібіч. Ми оскляніли, навіть не поворухнулись. А Владьо співав у темряві. Це була світла співоча темрява. І ми в

ній бачили навіть найдрібніше макове зернятко у найвіддаленішому куточку землі Господньої.

Без паспорта, без громадянства, із єдиною потертою посвідкою про звільнення із в'язниці Владьо опинився між небом і землею. Повернутися в Італію він уже не міг, але і влаштувати життя тут теж не виходило. Оббивав пороги мукачівських установ, однак перед учорашнім політичним в'язнем, та ще й без документів, розводили руками. Кожен, до кого звертався Владьо, достеменно відав, що перед ним нащадок могутнього графського роду, всесвітньовідомий співак, але допомогти ніхто не міг. Адже з усіх щілин стежило недремне око радянської безпеки, і будь-який добродій міг опинитися там, звідки повернувся Владьо.

Майже всюди йому намагалися допомогти потайки: пропонували гроші, одержу, продукти. Проте гідність не дозволяла великому співакові простягнути руку за милостинею. І ось один із великих мукачівських партійних начальників умудрився допомогти по-іншому. Майже кожного тижня через свого шофера присилав до нас, на Небесі, ящик продуктів. Передавав бабі Фіскарощці, а та вже знаходила спосіб, як подати на стіл нашим сусідам і вберегти їх від голоду.

Утративши надію знайти роботу, страждаючи від розлуки із сім'єю і від усвідомлення, що ніколи в цьому житті вже не зустрінеться з родиною, Владьо почав потиху тягнутися до чарки. Чого-чого, а цього «добра» у нас завжди в достатку, і наш жалісливий народ із великою щедрістю готовий ним ділитися — особливо зі страждущими. Але сталося диво! У Владьові несподівано одкрився рідкісний таланти: він безпомилково визначав, у яких місцях найсмачніші і найближчі до поверхні підземні джерела. І почав всесвітньовідомий співак копати в людей колодязі.

Вістка про дивовижного колодязяря-співака швидко рознеслася по околицях. Влада почали розривати

замовленнями. Він уже не справлявся з роботою і одного дня запропонував мені стати його напарником. В той час я перевалив уже за п'ятнадцятий. І хоч, як казала баба, на голову був легким, проте сили Богонько не пошкодував: міг залюбки понести на плечах теля і без зайвих зусиль покласти на лопатки удвічі старшого за себе. Як-не-як, непримирима боротьба з учителями, наукою і колгозними панамі загартувала мене духовно, додала фізичної виправки і багатирської моці. На пропозицію я відгукнувся з великою радістю і вдячністю.

Упродовж літа, копаючи із Владьом колодязі, мені нестерпно кортіло дізнатися бодай трішки про його минуле, і я всіляко понукував його до відвертості. Та після кожного з моїх настирливих домагань Владьо згасав, нидів і якось пригнічено-загадково мовив:

— Ми ще не дійшли до того колодязя.

Урешті-решт це таки сталося. Того осіннього дня ми копали студню в замиському маєтку одного з мукачівських начальників на Червоній горі. Десь на десятому метрі засльозила вода. Владьо трохи зачекав, зачерпнув пригоршню і спробував на смак.

— От ми і найшли новий скарб. Смачна, жодні багатства світу не гідні цієї Божої благодаті, найдорожчі парфуми не зрівняються з ароматом новонародженої водички, — мовив із небаченим досі піднесенням Владьо. — Ось тепер можна трохи і перепочити.

Зіпершись на лопату, глянув угору. Високо над нами, наче акуратно вирізаний із голубого-преголубого паперу, пульсував кружечок неба. Тут, внизу, холодно, волого, але живий шматочок неба вгорі дихав такими неймовірними теплотою, блаженством і спокоєм, що, здавалося, перед нами відкрилося віконце до раю. Владьо, заचाївши подих, заворожено дивився на сяючий блакиттю кружалець. Потім глибоко зітхнув, й адамове яблуко на його шиї почало швидко рухатися уверх-вниз. Видно, щось хотів сказати, але дивний клубень перепи-

нив мову, і Владьо тільки беззвучно ворухив губами. Але раптом біль прорвався:

— Ми ще там будемо! Увидите, ми ще там будемо, — гамуючи сльози, закричав Владьо, показуючи піднятим кулаком у голубе небесне віконце.

Крик потужним ключем вирвався із земних глибин, розхлюпнувся над поверхнею, і грудки червоної криці посипались на голови. Владьо вмить притих, присів навпочіпки і обхопив голову руками:

— Господи великий, пресвята Діво Маріє, як я її люблю, — простогнав із відчаєм. — Я так люблю ту жінку. Тільки смерть, тільки смерть сильніша за мою любов. І життя, і всі багатства світу я віддав би, Господи, щоби ще хоч раз глянути на ту жінку. Тільки раз до неї доторкнутись!

Потім умовк, поволі піднявся і, знову викинувши кулак догори, голосно пообіцяв у небесне вікно:

— Ми ще там будемо! Я вірю, що ти чуєш мене, Господи, і зволиш — ми ще там будемо!

Потім умовк і до самого вечора не зронив жодного слова. А коли розходились по домівках, поклав мені руку на плече і, ніби вибачаючись, винувато сказав:

— Ти прости, не дивуйся з мене. Я вже ні за чим не жалію. Мене постійно тривожить лише одна думка: коли я збирався воювати в Мадярщину, зайшов у квітковий магазин і заплатив великі гроші його газдові... Це був аванс: якщо я не повернуся, щоб він кожного ранку приносив моїй любимій жінці букет білих троянд. Моя любима жінка схожа на білу троянду — така ж красива і божественна! Тепер я ночами не сплю. Мучать думки, чи порядний той хазяїн квіткарні? Адже я переконаний, якщо він — чесний чоловік і щодня приносить букет, моя любима впевнена, що я живий, і твердо знає — ми обов'язково зустрінемось. Як ти думаєш, що той квітникар?

— Вам цього і в голову не треба брати, — сказав я. — На всі сто упевнений, той чоловік — порядна людина.

— Дякую, — полегшено зітхнув Владьо. — Я саме це хотів почути. Дякую, ти дуже втішив мене.

Не мовлячи жодного слова, він зачинив за собою хвіртку і легкою ходою попрямував до хати.

І ось тепер щоразу, дійшовши води в черговому колодязі, Владьо припиняв роботу. Повільно-повільно піднімав очі уверх і, незмигтно дивлячись із холодних земних глибин на острівок живого неба, твердо і впевнено, наче клятву, повторював:

— Ми ще там будемо! — і міцно стискав піднятого догори п'ястука.

Згодом це стало для нього ніби священним ритуалом. При цьому Владьо завжди дивився широко відкритими очима, повними якоїсь божевільної радості і блаженства. Із такою вірою в очах безнадійно хворі завжди чекають чудодійного зцілення, засуджені до смерті — дивовижного помилування, приречені на довічну сліпоту — раптового прозріння, назавжди розлучені — щасливої й несподіваної зустрічі.

У мене завжди складалося враження, що той окраєць неба над кожним колодязем став для Владя Господніми Воротами в його дивовижний світ минулого. Варто йому тільки вибратися із дна колодязної глибини, розчинити те маленьке небесне віконечко, пройти через нього — і ти знову опинишся в іншому житті. Там, де він на осяяній кришталевими люстрами сцені! А перед ним — безмежна зала. І всі вони, світова знать голубої крові, аплодують і шаліють у захваті від його співу. І будь-який вельможа чи нащадок великих європейських правителів готовий упасти на коліна перед Владьовим талантом і цілувати йому руки. А в партері, причаївшись у напівтемному куточку, захоплено, очима, повними кохання, дивиться на нього чарівна жінка. Жінка, схожа на білу троянду. Жінка, любов до якої сильніша за смерть.

Так, саме так було в тому світі, який для Владя тепер залишився за далекими небесами. І він все ще не усвідомлював, що раз вигнані з раю у нього більше не по-

вертаються. Тому з фанатичною вірою із дна глибоких колодязів твердо, як клятву, день у день продовжував повторювати:

Ми ще там будемо!!!

Ми ще там будемо!..

Ми ще там...

Через рік ми розпрощалися. А першопричиною став Владьо. Відколи почали копати колодязі, він не відставав від мене — тобі треба йти вчитися!

— Куди мені з решітчастою головою? — відмахувався я, сприйнявши його пропозиції спершу за фіглі.

— Я давно за тобою придивляюся, ти — тямущий хлопець, — переконував Владьо.

— Ви запитайте у свого нянька — пана Фийси, він вам намалює хвостом мого портрета, — сміявся я.

— Не згоден. Ти просто не вписуєшся у рамки цього життя — як і кожна неординарна особистість. Ти — бунтар, а таких не терплять, їм постійно намагаються накинути вуздечку й усмирити. Скажи, ти на якій парті сидів?

— Із самого першого класу — на останній, — мовив не без погорди.

— Бачиш, тобі з першого класу намагалися показати твоє місце, прирікали на меншовартість, а ти, милий простачок, сприймав це як свободу.

— А чого зі мною панькатися, в мене няньо — не партейний секретар, баба — не голова колгозу, а дідо — не начальник торгівлі, — хмикнув я.

— Маєш правду. У вас як, пана з тебе не буде, дяка — теж, а в колгоз працювати з мотиною згодиться!

— А хіба не так у наших сім'ях втовкмачують дітям змалку?

— Розумієш, кожна людина за своєю природою єдина в Господа. Двох однакових людей, як і двох травинок на землі, двох волосинок на людській голові, немає. І Бог всім дає рівні можливості в житті. Це просто треба знати і повірити у свою Долю.

— Але як?

— Наскільки неймовірно важко, настільки ж і просто! Ти маєш, найперше, дуже повірити в себе. І кожного дня як молитву твердити і собі, і небесам: «Я у Бога — єдиний! Я у Бога — найкрасивіший, найрозумніший! Я у Бога — наймужніший!» Із цієї Вірою і йди по життю до великої мети. І пам'ятай, як би тебе не спокушали, не провокували, ніколи не витрачай дані тобі Богом таланти і сили на марноти і дрібниці. Бо сказано: «Якщо по дорозі до мети ти кидатимеш каменем у кожного пса, який на тебе гавкає, — ніколи до мети не дійдеш!...».

Щось обірвалось, перевернулось у мені після цієї розмови. Світ наче роздвоївся, мене почали доймати постійні сумніви, чи таке вже просте, безтурботне і однозначне життя? І взагалі, яка місія кожної людини в цьому світі?

Одного дня, під час вранішньої молитви, дивлячись крізь вікно на величний схід сонця, я несамохіть промовив. Вірніше, в моїй голові само пролунало... Пролунало тихо, але дуже виразно і чітко: «Господи, знаю, я у Тебе не один! Але саме такий, як я — єдиний!».

Ці слова, слова, що самі по собі зазвучали в моєму єстві, стали з цієї миті Одкровенням мого життя! І я одразу взявся за книги, прочипів над ними зиму і весну, а влітку, на приємне здивування собі і на превелике ошелешення всієї незліченної родини й оціпеніння вчителів, успішно вступив до університету і так само прекрасно його закінчив.

Минули роки. Життя склалося так, що після університету ми з Владьом майже не зустрічалися. Але однієї ночі явився сон.

...Я опинився на безлюдній і дивовижно-пустельній рівнині — ані горбочка, ані деревця, ані травинки. Навкруги, скільки око сягало, текли в заобрійну далину білі ручаї домотканого полотна. Тільки дорога, що рівною смужкою перетинала простори, була вкрита вибоїнами і сірою гарячою пилюкою. По ній неспіхом і розважливо простував назустріч похилого віку, але

напрочуд вродливий чоловік. Одягнутий він був у все біле з домотканого полотна. Широкі ногиавиці, довга селянська сорочка, зовсім босий і з непокритою сивою головою. У правій руці — темний і лискучий посох мудреця, а лівою притримував лямки полотняної торби, що висіла за плечима і дивно ворушилась, ніби хтось із неї намагався вибратись.

— Владю, се ви? — запитав здивовано, впізнавши у стомленому пілігримові свого наставника.

— Як ми давно, Митрику, не виділися, і яке щастя, що зустрілися! — мовив усміхнено Владьо. — А могли і розминутися...

— Ви куди, Владю?

— За мною королева мого серця, моя трояндова жінка вже прислала, — кивнув убік Владьо.

Я озирнувся і раптом помітив сліпучо-зеленого коня. Це був унікальний арабський скакун — стрункий, із чутливими, як пальці скрипаля, ногами, витонченою, як у балерини, шиєю і глибокими розумними очима. Кінь був увесь зелений, настільки яскраво, сліпучо-зелений, що ось-ось спалахне зеленим полум'ям.

— Я знав, що моя трояндова жінка не забула про мене, — мовив Владьо. — Всі ці довгі роки вона ревно молилася за мене. Вдень і вночі трояндова жінка молилася за моє спасіння. І Бог почув.

— Я дуже щасливий, що ви нарешті зустрінетесь із жінкою, яка молилася за вас, — сказав я, не відриваючи очей від зеленого-зеленого коня.

Владьо помітив мою цікавість.

— Це вона послала його за мною, — пояснив гордо. — Цей кінь, тільки не дивуйся, цей кінь — місяць май, май — зелений май... Цей місяць приніс мене у світ, я народився в маю. Бачиш, моя трояндова жінка не тільки молилася за мене, а й пам'ятала, що у цей світ я влетів на майському коні.

— А з якого далеку і куди веде ця дорога? — запитав я, глянувши навкруги.

— Ця дорога не має ані початку, ані кінця.

— А тоді як ви йдете, чи знаєте, в який бік іти до жінки, яка молиться за вас.

— Звичайно, знаю! І ми б уже давно були біля неї, я міг би вже тепер їй руки цілувати. Тільки мушу зробити тут ще одне добре діло. Висихають мої колодязі. Я йду, аби наповнити їх святою водою, — кивнув головою на полотняну торбу. — Я несу святу воду з криниць, з яких черпав і пив Христос. Наповню святою водою вмираючі колодязі, тоді сяду на коня і...

Владьо підвів догори щасливі очі: небеса, як і всі навколишні простори, були всуціль затягнуті білими сукнями домотканого полотна. І тільки над нашими головами пульсував-дихав, наче голубе серце, витончений кружалець неба.

— Я ж тобі казав, я вірив — ми ще там будемо! — мовив, радісно дивлячись у небесне вікно.

Погляд Владя спалахнув знову, як і колись, фанатично-щасливим блиском, як у безнадійно хворого, до якого прийшло чудодійне зцілення; як у смертника, якому за хвилину до страти виголосили помилування; як у сліпця, якого осяяло нечekanе прозріння.

— Мені пора, — сказав. — За все тобі дякую. Так жаль розлучатися.

І, поправивши торбу із святою водою, Владьо пішов повз мене. За ним, ствердно помахуючи головою, граційно попрямував зелений-зелений кінь. Не обертаючись, Владьо помалу розчинявся вдалині. Із полотняної торби, що ніс за плечима, раз у раз скапували великі, як діаманти, краплі води. Святої води, живої води із біблійних криниць, з яких черпав і тамував безмежну спрагу і страждання Син Божий. І там, де падали краплі, на сірій курній дорозі виростали і розквітали, облиті свіжою ранковою росою, пречисто-білі троянди.

Прокинувшись вранці і згадавши сон, я відчув непогамовну тривогу. Це відчуття не покидало впродовж

дня. Аж раптом під вечір із Мукачева подзвонила тітка Моргіта і сповістила:

— Загинув Фийсів Владьо. Завтра будуть хоронити. Ти міг би і приїхати. Як-не-як, Владьо був наш сусіда, а в твоїй судьбі...

Голос тітки на півслові умовк, і в телефонній трубці запікало — десь на лінії обірвався зв'язок.

Наступного дня з букетом білих троянд я приїхав у сусіднє з моїми рідними Небесі село. Сюди кілька років тому після смерті батька, залишившись самотнім і безпомічним, Владьо, як у нас казали, приженився до молододі вдовиці.

Ще по дорозі в мене виникло нестримне бажання після похоронів пішки пройтися на Небесі і переночувати в бабиній хаті, де проминула ангельська пора мого дитинства. Коли під'їхали до обійстя покійника, зупинився в нерішучості і розгубленості перед двором — на мене дивилися десятки очей. Це були сільські бабусі. Доки домовину ще не винесли з хати, вони рядочком повсідалися на лавицях попри дерев'яну огорожу і, перешіптуючись, з якоюсь покірною обережністю позиркували на городського пана. Мені спершу зробилося ніяково, а потім, дивлячись на цих рідних серцю стареньких жінок, відчув ностальгічний щем і безмежну ніжність до наших страдниць-матерів. Ось вони, в жалобній одежі, рівненько повсідалися на лавицях, наче чорні ластівки, і застигли перед прийдешнім відльотом у Вічність. А з ними і їх ровесниця — Глибока Осінь. Вона прикрасила зморшкуваті, мозолясті обличчя золотими промінчиками старенького пізноосіннього сонця. І сидять вони, наче Мадонни Вселюдської печалі, безмірної християнської Любові і Всепощення.

Я дивився на цих великомучениць і згадував, як по війні вони впрягались замість коней і волів у плуги й орали, аби засіяти политу кров'ю смерті землю зернами життя. Ці, тепер уже старенькі, Мадонни заміняли нам утрачених на війнах, загублених у гріхах і блудах

батьків, постійно тремтячи за шматок хліба для своїх дітей. І від тих страхів і думок про окраєць для дітей їх обличчя стали кольору тяжкого житнього хліба, а руки — твердими й порепаними, як скоринка чорного буханця. Ніколи не забуду, як деякі з наших стареньких матерів, що пройшли через голод, навіть перед смертю умудрялися схопити шматок хліба. Їх потім так і знаходили — із міцно затиснутим у жменях окрайцем. Обличчя у них завжди були щасливими й умиротвореними — їм не страшна була вічна дорога, бо йшли по ній із шматком буханця зі свого тяжкого страдницького життя.

Гамуючи в собі дитячі спогади, жаль і співчуття до стареньких, я зайшов у двір, притулився до огорожі і запитав в однієї з бабусь:

— Перебачте, що вас потривожу.

— Ой, што ви — прошу, прошу красно, — спохватилася старенька.

— Як то все сталося? — кивнув у бік хати, звідки стали виносити труну.

— Йой, панику добрий, што говорити, — жалібно почала старенька. — Як у нас кажуть, жона — то яблуко і змія в єдному часі. Така була і Йолана.

— Що за Йолана?

— Тать та, што Владя на тот світ спровадила. Коли спершу зійшлися, одне одному в долонях росу подавали і пилинки з голови здували. А дальше в Йолану тот, згинув би у мертвих водах, рогатий вуйко вселився. Жона почала немилосердно пити, валяндатися із такими ж червононосими битангами, тижнями пропадала. А Владьо — чоловік був дуже такий, знаєте, нежний, культурний, єдним словом — челядина од Бога. Бився за спасіння її душі, давав їй много раз лічити, айбо то все цапові під хвіст.

— Я то все чув, — злукавив, знаючи, що ця бабусина бесіда, як це буває в сільських, може затягнутися ще надовго, а тут уже посеред двору клали домовину.

Бабуся згідливо покивала головою і тепер уже поквалливо мовила:

— А позавчора прийшла, як коза із танців, — ледве на ногах теліпалася. Айбо ще півлітру на похмілку принесли. Гепнула собою на постіль і захарчала. А Владьо узяв ту півлітру і спрятав, авби бештія дальше не травилася. Та й вечером собі ліг у літній кухні. А гута фрасова вночі встала і за півлітрою, але тої гарячої смоли нема. Туйки она догадалася, што то лем робота Владя. Так розозлилася, якби їй мурашник у перебачницю засунули, — схопила сокиру, вбігла в кухню і бідного Владя прямо по голові. Можете собі здумати — сплячого чоловіка єдним ударом...

Бабуся хотіла ще про щось вельми важливе сказати, бо оглянулась, чи не підслуховують, але я пішов до труни. Голова покійника була всуціль забинтована і прикрита білим покривалом. З-під наспіхом вирізаної тюлі виднілося тільки обличчя — геть опухле і неприродного синьо-фіолетового кольору.

Я дивився на спотворене тіло цього колись дивовижного красеня і з гіркотою думав:

— Господи великий, як незбагнений ти в наших стрімких злетах, так і непізнаний у великих падіннях.

Далі поклав на груди покійника букет білих троянд, і в цю мить сталося дивне. Зранку чисте осіннє небо в підобіддя спеленали суцільні важкуваті хмари. Але щойно я поклав Владьові на груди квіти, над нами вмить проясніло, і вгорі, наче акуратно вирізаний, усміхнувся і запульсував ніжно-блакитний кружечок неба. Достоту такий, як ми колись із Владьом постійно бачили із дна колодязя. Несамохіть глянув на покійника і застиг вражений. Його обличчя розгладжувалось, міняло колір, ставало дедалі спокійнішим і навіть ледь-ледь усміхненим. І я почув, як Хтось щасливий прошепотів мені:

— Яке велике блаженство — Ми вже там! Ми вірили — і Ми вже там!

І звучало над усім осіннім світом:

«...І ніхто не проводжав мене, окрім печального батька на порозі... і старенької акації при воротах — найніжнішого дерева на землі... Старенької квітучої акації із сумними материнськими очима і запахом вуст коханої... старенької акації — наймилішого дерева на землі... колючого до крові і ніжного до сліз дерева...».

Серед ночі, під Новий рік, мене розбудили дивні, тихі й умиротворені голоси. Здавалося, сюди, на Небесі, з усіх околиць, лісів і озер злетілися добрі духи, порозсідалися по всьому обійстю і тихо-тихо ведуть між собою мудрі бесіди.

Обережно злізаю з ліжка, підходжу до вікна, розсуваю фіранки і ледь не зойкнув: понад нашими Небесі, понад Долиною Святого Івана пливли перші сніги. Вони були білоокі, цнотливі, як сільські дівчата-підлітки, і довірливо-чисті, як перші усмішки немовлят. Тихо шелестячи поміж деревами, кущами і висохлими травами, сніги заповенювали далекі і ближні овиди своєю ангельською чистотою і божественно-білим спокоєм. Умить забулася стара ревматична осінь із її пліснявими дощами і скаржливими вітрами, прокислими болотами, большевицькою пропагандою і покаліченою малярською революцією.

Від споглядання перших снігів з'явилося таке щасливе відчуття, ніби після багатьох днів вовтузіння у бочці зіпсованих оселедців мене зненацька витягли і совісно викупали-виполоскали в гарячих джерельних чистоводах. Моя душа, немов пухнасте кошеня на сонячному підвіконні, тихо грілася і щасливо муркотіла.

І тут з боку Мукачева залунав протяжний крик. За ним — другий, третій. Ось уже котрий тиждень о цій порі, після півночі, починають голосити поїзди. Дивно, кожної пори року, коли слухаю волення паровозів, що біжать через Мукачево в Європу і з Європи, у мене виникають найдивовижніші слухові асоціації.

Восени у голосах потягів чую крики пташиних зграй, взимку — голодних волів і корів, весною — радісне іржання розгнuzданих коней на зелених пасовиськах, влітку — веремію циганських таборів, що завжди о цій порі мандрують повз наші Небесі у бік дунайських рівнин. Крики потягів останнім часом схожі на волення потопельників. Чи радше — плачі великих грішників, що в останню хвилину життя благають на колінах прощення від своїх жертв. Це покаяльні крики поїздів-грішників. І їхні гріхи мені довелося побачити два тижні тому.

Ми продавали з бабою Фіскарешкою яблука і горіхи на привокзальній площі Мукачівської залізничної станції. Торгівля тут завжди йшла жваво і вельми прибутково. Особливо коли зупинялися московські поїзди. Військові чини, які поверталися з окупованої советами Європи, тут завжди вискакували з вагонів і, не торгуючись, скуповували-змітали все, що продавали трудяги із приміських сіл. Ми вже пакувалися додому, коли з бічної вулиці вискочили одна за другою кілька автомашин з військовими. Зістрибуючи на ходу, солдати із собаками почали вимітати із площі пасажирів і торговців. Перелякані невідомістю, ми з бабою чкурнули через загорожу, заскочили у вугільний склад і припинили. Потім оговтались і через щілини в дошках стали спостерігати, як автоматники хутко шикуються в шеренгу вздовж залізничного полотна. Все зазмерло, тільки непогамовні вівчарки скаженіли, намагаючись зірватись із повідків.

Собаки весь час вітрили на захід, ніби чуючи, що ворог ось-ось має з'явитись саме звідти. Нарешті з-під мосту, стишуючи хід, виринув захеканий паровоз. Якось винувато оглядаючись, він тихо, наче злодій, проповз мимо військової шеренги і зупинився якраз напроти вугільного складу. На товарних вагонах натужно заричали двері, і звідти посипались військові — так само озброєні і з собаками. Їх місце миттєво почали займати солда-

ти, які прибули на станцію хвилин десять тому. Видно, йшла заміна караулу.

— Божіньку, спаси і помилуй! — перехрестилася Фіскарошка, прикипівши до дірки в дошках. — Ану ж лем подивися, дитино, што робиться в сьому злодійському світі. Бідні люди...

Я кинувся до щілини і завмер — навпроти нас стояли товарні вагони, в яких зазвичай перевозять худобу. На кожному з них так і було написано — «скотовоз». Написи робили поспіхом, бо з кожної літери зигзагоподібно стікали криваві ручайки. Складалося враження, що з товарняків щойно вивели худобу, тут же порізали, а свіжою кров'ю на кожному вагоні написали «скотовоз». Мені здалося, що я навіть бачу, як ті криваві літери, хижо посміхаючись, парують од теплої крові. Крізь заґратовані віконечка із «скотовозів» дивилися люди-привиди: обличчя зарослі, брудні, худючі. Голови багатьох перев'язані закривавленими бинтами. Найбільше вражали очі — змучені, зболені, повні пустельної безнадії і космічної порожнечі.

В'язні мовчки дивилися з-за ґрат на станційну метушню, і бачилося, що це люди із якогось іншого, чужого і незрозумілого часу. І цей світ, у якому їх везуть невідомо куди, для них — невеличкий епізод прикрого сну... Варто тільки крикнути — примари зникнуть, і вони, теперішні в'язні, прокинуться повні сил, молодими, не покаліченими, вільними і щасливими. І, мабуть, саме через те, коли оскаженілі вівчарки рвалися до заґратованих вікон, аби вчепитися в обличчя своїх ворогів, ув'язнені спокійно дивилися вниз і божевільно-тихо посміхалися, адже це тільки прикрий сон.

Коли потяг рушив, ми, обтрушуючись од вугільного пилу, вийшли знову на привокзальну площу. Тут уже було порожньо і тихо. Біля входу в касу стояв із сигнальним ліхтарем бабин племінник Петро Іваньо — він працював на станції обхідником.

— Петрику золотий, што це тутки було? — вчепилася за рукав племінника Фіскарошка. — Хіба тоті каліки у

вагонах такі страшні розбійники, што аж на них стільки вояків і псів треба?

— А-а-а-а... Дорога тітко, то не каліки, то мадярські революціонери... Всіх, кого совети взяли в полон, — у товарняки і до ведмедів вчитися на цимбалах грати, — Петро махнув рукою на північ.

— Як? Отак просто хапати людей із свого обійстя, із своєї землі і серед білого дня на очах у всього світу везти їх у чужину на погибель? — сплеснула руками Фіскарошка.

— Та не дуже серед білого дня, — мовив, похитуючи головою, Іваньо. — Їх везуть завжди вночі, аби менше очей. А те, што тепер виділи... Кажуть, коло Чопа вночі залізницю мадярські партизани підірвали. Ремонтували, то й задержали. А так дуже секретно везуть — лем ночами — і всіх на Сибір!

І ось тепер, слухаючи покаяльні крики-плачі грішників-поїздів, що таємно везли невинних жертв від рідних домівок у далекі крижані світи, мені здавалося, що сам Господь, аби полегшити страждання мучеників, устелює їх страдницьку дорогу щирим благословенням — чистими-пречистими, білими-пребілими снігами...

Удосталь намилиувавшись нічною казкою, відчуваю блаженну втому, і знову обережно, аби нікого не розбудити, лягаю в ліжку. Дослуховуючись до тихого шепотіння снігів, скаржливого поскиглювання вітру, незчуваюся, як сон неквапливо огортає мене теплими обіймами.

— Дитино, вставай, бо проспиш велике знамення Боже, — мовить баба над вухом і одразу знімає з мене перину.

Здається, тільки-но склепив очі, а мої всі у хаті вже на ногах. Невдоволено бурчу і згортаюся калачиком від холоду.

— Ти хоч очі розплющ, — радить баба, — а потім вже суди — вставати чи далі дрихнути, як ведмідь.

Розкриваю повіки і ледь не захлинувся од голубого саява, що струменіло знадвору потужними потоками

через вікна. Мимоволі зиркнув на годинник — сьома ранку. Боже великий, о цій порі ще темно, а кімната, обійстя, навколишні села яскраво освітлені неймовірної краси і ніжності голубизною.

— Бабо, що сталося? — схоплююся перелякано.

— А ти подивися, — баба підводить мене до вікна і веде перстом у бік Ловачки.

Над горою, саме в тому місці, де і два місяці назад, із небесних глибин дивилося гігантське Око Небесне. Східне крайнебо на цей раз не кривавилося, як велетенська рана, а знімалось над Ловачкою спокійно і велично, наче мармурова стіна новозведеного храму. І на його, мармурового крайнеба фоні, Око Небесне сяло дивовижною добротою, милосердям, випромінюючи вродисту і незбагненної теплоти голубизну. На відміну від минулої з'яви Ока Небесного, коли людей, худобу, птицю і навіть годинники охопили жах, хаос, темрява, паніка і передчуття фатальних подій, тепер навкруги панували спокій, умиротворення і передчуття щасливого дива.

— Ми скоро уже готові! Збирайся, дитино, і ти, — мовила баба, застеляючи ліжко.

Диво-дивне... Ніхто й не обмовився, куди йдемо, але я зрозумів — нас чекають у Долині Святого Івана. Усвідомлення, що мусимо бути саме там і саме в цю врапішню пору, спалахнуло само по собі, і, здавалося, вже давно, від народження, жило в мені. Подібне я спостерігав, коли опускалися із наших Небесі. Звідусіль — із Мукачева, Росвигова, Лавок, Іванівців, інших близьких і далеких країв — у Долину Святого Івана сходилися люди. Прощуючи снігами, вони мирно бесідували про всяку-всячину, і ніхто жодним словом не промовився, з якої потреби прямує під Ловачку. Усіх нас про цей прихід було оповіщено ще в утробі матерів. І тепер кожний вважав своїм святим обов'язком відвідати Долину Святого Івана. А святі обов'язки ніколи не обговорюють і про них не дискутують.

По дорозі мені згадалося, як минулого разу, коли з'явилося Око Небесне, у багатьох наших людей на різних частинах тіла виступили загадкові знаки: сяючі хрести, фігури дивних звірів із пташиними головами, крилатих жінок, обриси величних споруд, загублених у пісках часу, зображення Нового Завіту, розкритого на сторінках Євангелія від Святого Марка. У мене тоді на лівій долоні акуратними літерами зійшов чіткий напис: «...І прийде час, коли у цьому зболеному краї скоріше гора з горою зійдеться, аніж людина з людиною зустрінесться...». Через декілька днів це пророкування зникло. А я довго ще відчував, як долоня горіла і час од часу терпла, ніби через неї проходив електричний струм. Нині ніхто не помітив жодного знаку, і про пережите минулого разу навіть і не згадувалося. Коли опинилися на березі ріки Кривуліни і проходили мимо гірки співочого каміння, Фіскарешка помітила дещо незвичне. Все каміння було огорнуте кучерявим молоденьким снігом. І тільки один валун був оголений і парував теплом. Ми підійшли ближче і здивовано переглянулися. За ніч на камені з'являвся напис по-старослов'янськи. Ми довго-довго сліпали, доки прочитали і втямили зміст пророчого послання. А говорилося у ньому таке: «...Коли вуста ваші перестануть речи ім'я Боже, ви жахнетесь, почувши, як його вимовляють німі і всі інші істоти, позбавлені дару мови. Воістину, якщо ви замовкнете, каміння заговорить. Навіть коли все людство на землі замовчить, трава заговорить. Навіть коли всі люди планети зітруть із пам'яті своєї ім'я Боже, воно буде виписане райдугою на небі і вогнем на кожній піщинці. І тоді пісок людьми стане, а люди піском...».

Прочитавши-повторивши написане, ми з бабою водночас сказали: «Воістину буде так, а не інак!». І перехрестилися. Так само всі, хто проходив мимо співочого каміння, читали пророче об'явлення і повторювали: «Воістину буде так, а не інак!». І осіняли себе хрестом.

Коли долина наповнилася людом, від Ока Небесного полинув промінь і опустився, наче лагідна рука, на плечі гори Ловачки — саме на те місце, де тисячу літ тому оселився в печері святий Іван. Згамувавши подихи, люди звідси, з Долини, незрушно дивилися у бік Ловачки і чекали. Нарешті із черева гори вийшов старець. Це був і не чоловік, а скоріше згусток благородного світла, що мав обриси людини.

За тисячу літ пристрасних молитов і посту фізичне тіло святого Івана зітліло і давно розвіялося прахом по світах. Лишилася тільки Душа, яка мала через великі страждання спокутувати свій гріх. І кінець тисячолітнього покаяння наступив: сьогодні вночі святий Іван відмолив останнього древнього воїна, який наклав голову через його вину. І тепер святий Іван — в миру старослов'янський князь Іоанн Драгобрат — останній раз спускався до ріки Кривуліни. Натовп, наче води старозавітного моря перед Мойсеєм, вмить розступився, і білий старець, мовчки роздаючи обабіч вдячні поклони, попрямував до ріки. Він навіть не йшов, а місячним сяйвом вільно і легко плив над молодими снігами, не торкаючись земної тверді.

Ще в ранньому дитинстві мамка якось розповідали, що наш рід по лінії діда Петра бере свій початок од княжого роду Іоанна Драгобрата. Тому всі ми, в тім числі і я, і вдалися такими твердими характерами, непокірними, вічними шукачами пригод на свою нечесану голову. Можливо, мамка і мали правду, бо коли святий Іван наблизився до мене, на якусь мить зупинився, повернув сяючу голову і привітно усміхнувся. І я відчув, як мене огорнуло ангельське блаженство і все навкруги потонуло в якомусь дуже тонкому, але дивовижно рідному і знайомому ароматі.

Старець впевнено підійшов до ріки у найширшому її руслі. Тут стихив ходу і ледь-ледь завагався. А далі осінив себе хрестом і впевнено пішов босими ногами по паруючій, ще не охолотій од снігу і морозу водяній

гладіні. Святий Іван і по воді ішов так легко, що навіть ступні не замочив. І коли став на тамтому березі Кривуліни, впав на коліна, і перед ним, наче зіткані із снігу, постали білі тіні — тисяча древніх воїнів. Вони рівними шеренгами постали від гори Ловачки й аж до мукачівського замку. Одягнені в залізні шоломи і обладунки воїни, білі і ледь-ледь видимі серед снігів, лівими руками піднімали щити, а правими — мечі, і переможно вітали древньослов'янського князя і свого полководця. Тим часом святий Іван встав із колін, вклонився воїнам, повернувся, очевидно, аби впевнитись, що виконав свою місію, і знову легкою ходою перейшов поверхнею ріки.

— Бабо, а що тримає святого Івана на воді? — запитав, ошелешений побаченим, я.

— Віра! Віра! — мовила баба, а потім додала: — Віра, дитино, переводить кожного з нас через холодні води, через пекельний вогонь, через великі болі і страждання!

Щойно старець знову перейшов через Кривуліну, як води в ріці стрепенулися, враз порожевіли і запахли малиною. Ароматом тонким, дивовижно рідним і знайомим, яким війнуло од святого Івана, коли він проходив повз мене, а я ніяк не міг той запах пригадати. Потім ще три дні води у Кривуліні такими і залишались — рожевими, солодкими. І пахнутимуть достиглою малиною.

А святий Іван, перейшовши вдруге босими ногами по воді, піднявся до печери, закинув уверх голову і підняв руки. І в цю мить небо озвалось сотнями срібних дзвіночків. Із зіниці Ока Небесного, дзвінко щебечучи, стали випорхувати зграї маленьких, яскраво-барвистих птахів і кружляти над білим старцем. На очах у всіх птахи раптом почали утворювати живу кольорову драбинку, яка все нижче опускалася над печерою. Святий Іван взявся за неї і почав живими пташиними сходинками підніматися вгору. А далі птахи підхопили білого

старця і так само раптово, як з'явилися, несподівано і зникли у всесвітніх високих глибинах. В ту ж мить почало танути й Око Небесне. Голубизна помалу розчинялася, і на сході знову виринуло чоло сонця.

— Відмолив своє святий Іван. Стільки літ і нас оберегав своїми молитвами, — гірко мовила баба, коли поверталися додому, — хто ж тепер спокутуватиме наші гріхи?

— Адже «...І прийде час, коли у цьому зболеному краї скоріше гора з горою зійдеться, аніж людина з людиною зустрінеється...», — додав свого і я.

— А хто це тобі сказав?

— Просто прийшло само по собі в голову.

— Просто так нічого з нічого не буває, — прорекла повчально баба. — Але такого ніколи не станеться, бо Господь сотворив людину не для знищення, а для життя. І коли їй буде грожити погибель, завжди знайдеться святий Іван, — і тут же підкреслено додала: — Наш святий Іван!

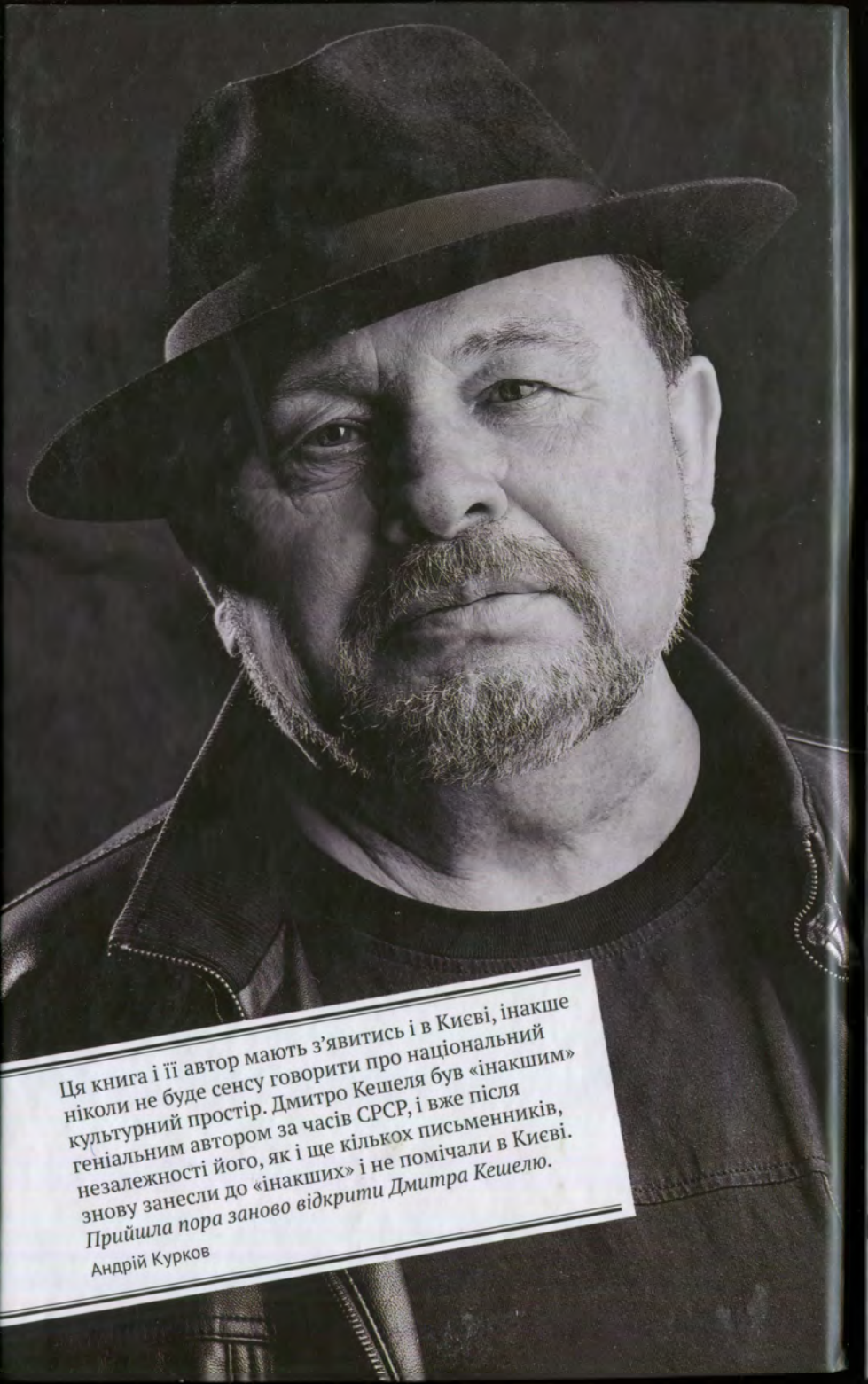
Кешеля Д.

**К46 Родаки : роман-колаж / Дмитро Кешеля. — К. :
ВЦ «Академія», 2017. — 384 с. — (Серія «Ім'я»).**

ISBN 978-966-580-480-2 (серія)

ISBN 978-966-580-511-3

**УДК 821.161.2-31
ББК 84.4УКР-44**

Ця книга і її автор мають з'явитись і в Києві, інакше ніколи не буде сенсу говорити про національний культурний простір. Дмитро Кешеля був «інакшим» геніальним автором за часів СРСР, і вже після незалежності його, як і ще кількох письменників, знову занесли до «інакших» і не помічали в Києві. Прийшла пора заново відкрити Дмитра Кешеля.

Андрій Курков